

Matilda Wrede-Jäntti

Pengarna eller livet?

En kvalitativ och longitudinell studie
om långtidsarbetslösa unga
i ett aktörsperspektiv

Matilda Wrede-Jäntti

Pengarna eller livet?

En kvalitativ och longitudinell studie
om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv

Doktorsavhandling

Helsingfors universitet,
Statsvetenskapliga fakulteten,
Samhällspolitiska institutionen
24.4.2010
kl 10, Lilla festsalen

FORSKNING 31/2010

INSTITUTET FÖR
HÄLSA OCH VÄLFÄRD

© Författaren och Institutet för hälsa och välfärd

Ombrytning: Seija Puro

ISBN 978-952-245-257-3 (tryckt)

ISSN 1798-0054 (tryckt)

ISBN 978-952-245-264-1 (pdf)

ISSN 1798-0062 (pdf)

Yliopistopaino
Helsingfors 2010

Handledare

Professor Antti Karisto

Forskningsprofessor Tom Erik Arnkil

Professor Synnöve Karvinen-Niinikoski

Opponent

Professor Tapio Salonen

Förhandsgranskare

Utvecklingschef Tuija Kotiranta, THL, Jyväskylä, Finland

Professor Tapio Salonen, Linneuniversitetet, Växjö, Sverige

Forskningsunderstöd har erhållit av:

Helsingfors universitet

Helsingfors stad

Oskar Öflunds Stiftelse

Victoria Stiftelsen

Adelsförbundet

Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse

TACK

Denna avhandlings tema berör unga arbetslösa och processer de genomgår på väg mot vuxenlivet. Också själva skrivandet av avhandlingen har varit en lång, givande men stundtals tung process. Under dessa 15 år har mycket hänt i mitt liv och avhandlingen har sällan fått stå i fokus. Äktenskap, utlandsvistelser, barn, lönearbete, flyttningar mm har alla krävt sin del av min uppmärksamhet. Denna splittring har givetvis fått konsekvenser både för skrivandet och för handledningen av det. Ett stort och varmt tack önskar jag rikta till prof. Antti Karisto, som troget och som enda handledare följt min avhandling från början till slut. De gånger han åtagit sig att kommentera mina texter har han alltid bekantat sig med materialet, och med eftertanke gett sin feedback. Kari Huotari har under en period som tf prof. vid HU agerat handledare och då utmärkt sig genom sina alltid lika uppmuntrande ord. Ett tack är också forskningsprofessor Tom Arnkil värd, som efter Kari axlat den andra handledarrollen. Då jag upplevt mig stå inför ett svårt vägval har han med några enkla frågor hjälpt mig att hitta fram till de beslut jag trott mest på. Slutligen vill jag tacka prof. Synnöve Karvinen-Niinikoski, som på slutmetrarna trätt in och bl.a. ansvarat för pappersexercisen. Värdefulla kommentarer på slutrakan har också de två förhandsgranskarna, prof. Tapio Salonen och utvecklingschef Tuija Kotiranta, försett mig med. Jag tackar er alla för hjälpen.

I undersökningen betonas vikten av att se informanternas unika kontext. Också denna avhandling har sin givna kontext. Jag vill tacka mina föräldrar, Gunnel Cavonius-Wrede, och Johan Wrede, för det intresse för det akademiska de försett mig med, liksom för deras hållning till livet som präglas av respekt för individen. Förutom denna andliga kost har jag erhållit ansenlig praktisk hjälp med vården av barnen, vilket utgjort en grundförättning för att bedriva studier. Familjedagvårdare Maarit Mustakallio har i årtal agerat trygg vuxenperson i barnens liv, liksom deras mormor Gunnel och farmor Ghita Jäntti stått mig bi otaliga gånger. Markus Jäntti har i sin tur under alla dessa år agerat datorexpert och rent konkret räddat avhandlingen från att slutgiltigt dränkas i saft eller invaderas av okända virus.

Varmt vill jag tacka min alltid lika stödjande förman under många år, Kerstin Stenius, som visat förståelse för min situation i smått som stort. Oumbärlig hjälp med utformningen av avhandlingens yttre form har jag fått av min guddotter Cecilia Notini-Burch, som läst korrektur, och min f.d. kollega Seija Puro, som satt texten. Sist men inte minst vill jag tacka min vänner för att de finns och mina barn Tekla och Katja för att de är så fina.

I Helsingfors den 21.3.2010

Matilda Wrede-Jäntti

ABSTRACT

Matilda Wrede-Jäntti

Pengarna eller livet? – En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv

I denna studie uppföljs under tio år beslutsprocesser och handlingsval hos en grupp ungdomar i Helsingfors, som åren 1995 och 1996 var registrerade som arbetslösa arbetssökande, då ca 20 år gamla. Syftet är att – genom en kvalitativ analys av informanternas inställning över tid till sin livssituation, lönearbete och framtidsutsikter – belysa hur deras önskningar, värderingar och utveckling på andra livsområden kan förklara deras handlingsätt och val i relation till sin arbetslöshet och till de myndigheter de stått i kontakt med. Särskilt granskas frågan hur informanterna erfar sitt möte med den aktiverande socialpolitiken: Vilka insatser har informanter med olika preferenser erbjudits? Vilka interventioner har burit frukt? Vilka har inte haft avsett resultat? Varför? Forskningsgreppet är holistiskt och ser på arbetslösa unga som hela, komplexa aktörer. Utöver arbetslöshet inkluderas personlighet, livshistoria och bakgrund liksom inflytanden från det samhälle, den tid och den kultur de unga lever i.

Studien omfattar initialt 36 unga. Dessa redogör för sin aktuella livssituation och ombeds även blicka bakåt och framåt i tiden. Utgående från sina framtidsplaner år 1996 indelas de i fyra undergrupper, 1) studieinriktade, 2) arbetsorienterade 3) alternativa och 4) villrådiga. Ur varje grupp väljs en ”nyckelinformant” för fördjupad uppföljning. Därmed uppstår två dataset; *basmaterialiet*, som omfattar samtliga 36 intervjupersoner, och det *fördjupade empirimaterialet*, som intensivt följer upp de 4 nyckelinformanterna. Fokus ligger på det fördjupade empirimaterialet. Nyckelinformanterna väljs i syfte att exponera mångfalden i den ospecifika massan ’unga arbetslösa’. Informanternas värderingar och preferenser relateras till deras livshistoria och tolkningar av samhällsinterventionerna, varvid insatser – såväl lyckade som misslyckade – riktade till dem, belyses ur olika perspektiv. De 4 informanterna betraktas som aktörer i mötet med Arbetskraftsbyrån och samhället. Vid detta möte beaktas även deras beroende av och tillgång till olika former av stöd, både offentligt och/eller informellt. Forskningsdesignen möjliggör en uppföljning under en 10 års period av framtidsplaner, händelser och förändringar både på individ- och samhällsnivå ända upp i vuxenlivet. Vid utgången av studien står informanterna, som omkring 30-åringar, i olika positioner till arbetsmarknad, familjeliv och till samhället i stort.

Som teoretisk referensram begagnas Margaret S. Archers *ansats till en morfogenetisk teori* om individens möte med samhället. Denna tillskriver individens ’inre dialoger’ och reflektion väsentlig betydelse för individens förhållningssätt till samhället. Undersökningens makroperspektiv har breddats genom tillämpning av Barbara Cruikshanks politologiska teori om *skapandet av medborgare i demokrati*.

tier. Den lyfter fram samhällets makt att påverka agentskapet, vilket kan beskära eller berika individens handlingsutrymme.

Studien pekar på stora skillnader i informanternas bakgrund, värdebas, preferenser och sätt att relatera till lönearbete, arbetslöshet och samhället, faktorer som styr deras sätt att agera som arbetslösa. Därmed kan sinsemellan mycket olika handlingsalternativ uppfattas som realistiska. Slående är att nyckelinformanternas deklarerade undergruppspreferens bevaras över tid. Oroande är att klienter som avviker från normen ”lönearbete som primärintresse” eller som är i stort behov av stöd möter mer svårigheter i kontakten till systemet än de som har det bättre ställt och omfattar mer traditionella värden. Informanterna kräver rimligt ett mer individriktat bemötande. Ett sådant kan dock stå i konflikt med rättvise synpunkter och synes kräva kontakt och delegering till andra institutioner samt ökade resurser.

Nyckelord: unga, aktörer, arbetslöshet, livshistoria, vuxenblivande, aktiverande socialpolitik, möte, Helsingfors, Archer, morfogenes, Cruikshank, styrmekanismer, longitudinell, uppföljningsstudie, kvalitativ, holistisk, 1995–2004

Innehåll

Tack

Abstract

Förteckning över figurer, tabeller, appendix och bilagor	11
Förord	13

DEL I: BAKGRUND

1 Inledning	15
1.1 Undersökningens syfte och bakgrund	15
1.2 Avgränsningen av undersökningens kontext	18
Den ekonomiska krisen	18
”Aktiverande socialpolitik”	23
Osäkerhetens tidevarv i senmoderna samhällen	27
Ungdom och vuxenliv	30
Tillbudsstående resurser inverkar på handlingsvalen	32
2 Forskning om (ungdoms)arbetslöshet	35
2.1 Orsaker till arbetslöshet	35
2.2 Konsekvenser av arbetslöshet	37
2.3 Forskningsgrepp i tidigare studie om arbetslöshet	40

DEL II: TEORI, MATERIAL, METOD OCH ETIK

3 Teoretisk referensram; morfogenes och styrningsteknologier	47
3.1 Archer: Aktiva subjekt i interaktion med strukturella villkor	47
Individuella val baserade på känslor och rationalitet	49
Olika typer av reflektion	51
Reflexiviteten påverkar individens förhållningssätt	55
Teorin modifieras: Fokus på grundvärderingar och stöd	58
3.2 Cruikshank: Medborgarskapande teknologier	59
4 Forskningsmaterialet	63
4.1 Produktionen och omfattningen av studiens data	63
4.2 Materialets begränsningar	67
5 Forskningsmetoden och bearbetningen av data	70
5.1 Forskningsgreppet – longitudinellt och kvalitativt	70
5.2 Davies om ”socialt tidsbegrepp”	70
5.3 Temaintervjuer	73
Uppbyggnaden av temaintervjuerna	75
Framövringen av informanter till studiens basmaterial	76
Utförandet av intervjuerna	78

	Ett longitudinellt perspektiv _____	82
5.4	Bearbetningen av intervjuerna och produktionen av personberättelserna ____	83
	Kodning och bruk av databehandlingsprogram _____	83
	Indelningen av informanterna i undergrupper _____	85
	Syftet med och val av nyckelinformanter _____	88
	Konstruktionen av personberättelserna _____	91
5.5	Divergenser i enkätsvaren och intervjuuppgifterna _____	93
5.6	Bortfall _____	95
6	Etiska frågeställningar _____	98
6.1	Relationen till informanterna _____	98
	Socialt engagemang versus akademisk neutralitet _____	99
	Aktiverande processer – psykiska konsekvenser? _____	102
DEL III: RESULTAT PÅ GRUPPNIVÅ (Basmaterial: 36 personer)		
7	Fyra undergrupper av unga arbetslösa _____	105
7.1	De studieinriktade _____	105
7.2	De arbetsorienterade _____	108
7.3	De alternativt tänkande _____	109
7.4	De villrådiga _____	110
7.5	Jämförelser mellan de fyra undergrupperna _____	112
8	Aktiveringspolitiken och dess utfall _____	116
8.1	Aktiveringspolitikens utfall på samhällsnivå – en litteraturgenomgång ____	116
8.2	Aktiveringspolitikens utfall på individnivå – studiens basmaterial _____	118
	Stämningen på byråerna _____	118
	Sysselsättningsåtgärder _____	121
	Visstidsanställningar _____	122
	Ekonomiskt beroende _____	123
	Tvång och värjningsstrategier _____	125
	Synen på avvikare, som inte önskar lönearbeta _____	127
DEL IV:		
RESULTAT PÅ INDIVIDNIVÅ (Det fördjupade empirimaterialet: 4 personer)		
9	Nyckelinformanternas berättelser _____	131
9.1	Introduktion av nyckelinformanterna – enkätsvaren (1995) _____	131
9.2	Introduktion av nyckelinformanterna – intervjuerna (1996–2004) _____	132
	Pekka: Flit och god planering är A och O _____	133
	Liisa: Från 'problembarn' till självförsörjande vuxen _____	134
	Tiina: Skapande verksamhet och 'andlig' inriktning _____	136
	Juha: Man lever en dag i sänder _____	138

9.3	Livet ett omsorgsfullt planerat projekt – Pekkas berättelse	140
	”Jag har haft det riktigt bra från första början”	140
	”Jobb får man alltid! Det är bara en fråga om hurudant”	142
	”Helt tjäna man pengarna själv!”	145
	”Jag var på rätt klara vatten. Men... kompisarna var arbetslösa”	146
	”Jag har många alternativ”	148
	”Folk behöver en puff där bak av myndigheter”	149
9.4	En kamp mot påtvingad marginalitet – Liisas berättelse	151
	”Jag vill inte att mina barn skall ha det som jag haft det”	151
	”Sådana som jag förväntas snabbt försörja sig”	154
	”Jobbet hade just börjat smaka – och så beviljades inte en förlängning!”	157
	”Jag är inte längre fripassagerare”	158
	”Arbetslösheten suger musten ur en”	159
	”Är jag faktiskt så helvetes dålig att jag inte duger för någon arbetsplats?”	161
	”Behandla mig lite mer som en människa!”	163
9.5	Nej tack till fångenskap i lönearbete – Tiinas berättelse	164
	”Jag ansågs vara begåvad så det satsades på mina hobbyer”	164
	”Det är helt onödigt att kasta bort sin tid på skolan”	167
	”Bara det fyller de etiska krav jag ställer på ett arbete”	170
	”För min livsstil passar en liten socialpeng”	173
	”Den moderna människans sjukdom är att vilja ha allting”	174
	”Att vara arbetslös är en stor möjlighet”	176
	”Vår familj behöver inte mer pengar men jag behövs här hemma!”	179
	”De matar dig hela tiden med propaganda om lönearbete, karriär och prylar”	181
9.6	En dag i sänder – Juhas berättelse	185
	”Det blev strul i familjen”	185
	”I skolan blev det bråk genast på första klassen”	187
	”Tanken på lönearbete gör mig deprimerad”	191
	”Att leva på arbetslöshetsunderstöd är inte någon fest precis”	192
	”Jag minns så lite av arbetslöshetstiden – jag rökte hasch och dödade tid”	194
	”Knarket passade ihop med känslan av utanförskap som jag bar på”	196
	”Jag har aldrig orkat bekymra mig för det som komma skall”	197
	”I Fjärran östern är allting annorlunda”	199

DEL V: ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

10	Nyckelinformanternas steg mot/in i vuxenlivet	203
10.1	Vuxenblivandets yttre aspekter	203
10.2	Vuxenblivandets inre aspekter	205
	Sökperioder	206
10.3	Förändringar i nyckelinformanternas föreställningar om lönearbete	208

10.4	Bakgrund: Nyckelinformanternas upplevelser av erhållet stöd _____	212
	Informellt stöd: Insatser från nära nätverk _____	212
	Samhällets stöd: Arbetskraftsbyråns insatser och informanternas syn på dessa _____	214
10.5	Konklusioner _____	218
11	Nyckelinformanternas möte med samhället _____	223
11.1	Smidiga och friktionsfyllda möten _____	223
11.2	Konklusioner _____	228
 DEL VI: SLUTSATSER OCH DISKUSSION		
12	Slutsatser och reflektioner: Vad kan studiens unga lära oss? _____	235
12.1	Heterogen grupp med stabila värderingar _____	235
12.2	Välfärdssamhället uppskattat, missnöje med aktiveringspolitiken _____	239
	Aktiveringspolitiken okänslig för individen? _____	240
12.3	Arbetskraftspolitiska åtgärder och informanternas val _____	241
12.4	Bakgrunden och det informella stödet betydelsefulla _____	246
12.5	Relationen till samhället formas av stöd och kriser _____	248
12.6	Samband mellan livstillfredsställelse och position på arbetsmarknaden? _____	250
12.7	Föga utrymme för ”avvikare” _____	252
12.8	Hurudana insatser hjälper – och mot vad? _____	254
	 Källor _____	 257
	Appendix 1–6 _____	270
	Bilagor 1–6 _____	281
	 Sammandrag _____	 289
	Tiivistelmä _____	292
	Summary _____	296

Förteckning över figurer, tabeller, appendix och bilagor

FIGURER

Figur 1. Undersökningens centrala komponenter _____	17
Figur 2. Avgränsningen av undersökningens kontext _____	18
Figur 3. Arbetslöshetsgraden bland unga (15–24-åringar) i Finland åren 1988–2009 _	21
Figur 4. Archer: Individens agerande växer fram (Forskarens sammanställning) ____	52
Figur 5. Trattmodellen – utgångsmaterial, urvalskriterier och slutgiltigt sampel ____	64
Figur 6. Materialinsamlingen över tid (Svar / Antal kontaktade) _____	66
Figur 7. Struktureringen av forskningsmaterialet (informerarna) _____	66
Figur 8. Intervjuguidens temaområden _____	76
Figur 9. Exempel på uppföljningsblanketter (potentiella informanter) _____	78
Figur 10. Utbildningsnivå i respektive undergrupp år 1996 _____	86
Figur 11. Centrala komponenter i personberättelserna _____	92
Figur 12. Utdrag ur fältdagboken: Fragment ur en intervjusituation _____	100
Figur 13. Utvecklingen av nyckelinformanternas syn på lönearbete; samhälle; tillgång till stöd; livstillfredsställelse och framtidssyn _____	219
Figur 14. Mötet mellan individen och samhället, samt utfallet för nyckelinformanternas del _____	229
Figur 15. Hypotetiskt samband mellan grundläggande faktorer och individens syn på samhället _____	237

TABELLER

Tabell 1. Tre huvudgrupper av ”ren” reflektion (Forskarens sammanställning av Archers teori) _____	56
Tabell 2. En schematisk jämförelse av nyckelinformanternas utgångsläge (Enkätsvaren 1995) _____	132
Tabell 3. Nyckelinformanternas vuxenblivande över tid – yttre aspekter _____	204
Tabell 4. Nyckelinformanternas utveckling – inre aspekter _____	206
Tabell 5. Nyckelinformanternas upplevelse av att vara arbetslösa över tid _____	210
Tabell 6. Nyckelinformanternas upplevelser av tillgång till stöd över tid _____	214
Tabell 7. Nyckelinformanternas syn på samhället och aktiveringspolitiken _____	218
Tabell 8. Nyckelinformanternas möten med samhället över tid _____	224

APPENDIX

Appendix 1. Inhemsk arbetslöshetsforskning enligt forskningsmetod _____	270
Appendix 2. Inhemsk och utländsk longitudinell forskning om ungdoms- arbetslöshet enligt forskningsmetod _____	271
Appendix 3a. Aktuell livssituation: Basmateriallets 36 unga över tid, gruppvis ____	272
Appendix 3b. Tillfredsställelse med sin aktuella livssituation, de 36 unga enligt undergrupp _____	274

Appendix 3c. Informanterna enligt tillfredsställelse med sin aktuella livssituation över tid, grupperade enligt nivå på tillfredsställelsen _____	275
Appendix 4. Forskarens grundvärderingar samt relation till forskningstemat och nyckelinformanterna _____	277
Appendix 5. Schemastisk sammanställning av de fyra undergrupperna enkät I (1995) _	279
Appendix 6. Nyckelinformanternas livslinjer _____	280

BILAGOR

Bilaga1. Folkpensionsanstaltens information till arbetslösa _____	281
Bilaga2. Information om studiestöd _____	283
Bilaga3a. Lag om ändring av lagen om utkomstskydd för arbetslösa _____	284
Bilaga3b. Grunderna för utkomststöd 2010 (Helsingfors stad, Socialverket) _____	285
Bilaga4. Nyckelinformanterna i relation till centrala komponenter i Archers teoriutkast _____	287
Bilaga5. Bortfallet bland de kontaktade 74 potentiella intervjupersonerna år 1996 __	287
Bilaga6. Urval och bortfall av informanter i undersökningen över tid _____	288

FÖRKORTNINGAR

Arb. = Arbete

ArbLös = Arbetslös

BF= Bortfall

B= Början

Förh. = Förhållandevis

Föräld.ledig = Föräldraledig

För.led = Föräldraledig

Inform. = Informellt

Inf. Stöd= Informellt stöd

K= Kvinna

M= Man

Mån. = månad

Otillr. = Otillräcklig

R= Uppgiften har erhållits retroaktivt

Spec.arrangemang = Specialarrangemang

S= Slutet

Stud. = Studerande

Syst. = Systemet

Tillf. Arbete = Tillfälligt arbete

UniStudier= Studier vid universitet

Vårdled. = Vårdledig

VVO= Utan fast bostadsadress

Välfärdssamh. = Välfärdssamhället

(x+y)= I parenteserna står antalet män först (x) och sedan antalet kvinnor (y).

Förord

Denna longitudinella och kvalitativa avhandling med en holistisk infallsvinkel är inte i alla avseenden konventionell. Dess frågeställningar och – de delvis hypotetiska – svaren på dem har utformats i avsikt att konstruktivt kunna begagnas i diskussionen om samhällets insatser till förmån för unga arbetslösa. Även om studiens resultat inte berättigar till några generaliserbara slutsatser kan de empiriska fynden och mina tolkningar av dem i bästa fall utgöra ett innovativt bidrag till utvecklingen av dessa samhällsinsatser.

Undersökningens kontext är omfattande. Studien, som fått sin början som en tilläggsdel till en samnordisk kvantitativ arbetslöshetsstudie om unga, fokuserar arbetslösa, unga och samhällsläget ur ett aktörsperspektiv. Dess metodval – ett holistiskt, kvalitativt och longitudinellt grepp – ställer även krav på kontexten. I och med en 10 år lång uppföljningsperiod hinner studiens informanter utvecklas från ungdomar till unga vuxna. Det sker även betydande förändringar i den bedrivna socialpolitiken, där den s.k. aktiveringspolitiken hos oss gör sitt intrång. Det kvalitativt holistiska greppet i sin tur förutsätter att informanterna inte studeras enbart som arbetslösa unga, utan som hela komplexa individer, vilkas övriga livsaspekter och bakgrund även beaktas. I Figur 1, (sidan 17) har undersökningens centrala komponenter inritats för att tydliggöra helheten.

Slutligen kan konstateras att kapitel 9, i vilket studiens fyra ”nyckelinformanter” berättelser delges, är detaljspäckat. Detaljrikedomen anser jag dock vara både nödvändig och oundviklig eftersom mina tolkningar av informanternas värderingar, tänkesätt och agerande vilar på denna. Utan den skulle läsaren sakna förutsättningar att bedöma mina tolkningar av de rationella och emotionella grunderna till nyckelinformanternas agerande. Jag önskar också understryka att verkligheten ofta ter sig enklare än den de facto är. Genom att verkligen ge läsaren en möjlighet att bekanta sig med de fyra nyckelinformanterna hoppas jag att det rimliga i deras sinsemellan högst olika val i relation till arbetslöshet och samhällsstöd skall framgå.

DEL I

Bakgrund

I del I, kapitlen 1–2, belyses syftet med undersökningen men även argumentationsstrukturen i dess disposition. Förutom undersökningens konkreta yttre kontext – den ekonomiska krisen, aktiverande socialpolitik och osäkerheten i samhället – behandlas också övergången från ungdom till vuxenliv och tiden som begrepp. Orsaker och konsekvenser av arbetslöshet belyses kort i ljuset av tidigare forskning. Slutligen görs en genomgång av de forskningsgrepp som använts i tidigare undersökningar inom arbetslöshetsområdet.

1 Inledning

1.1 Undersökningens syfte och bakgrund

Syftet med min undersökning är att komplettera den bild av långtidsarbetslösa vilken med tvärsnittsdata och statistiska medeltal beskrivits i kvantitativ forskning. Min avsikt har varit att granska några klienters varierande förväntningar och önskemål, förhållningssätt och uppfattningar och därigenom även göra deras röster hörda. Därtill försöker jag utvärdera hur deras synsätt inverkar på dynamiken i kontakten till de myndigheter de vänder sig till i sin egenskap av unga arbetslösa.

I denna studie följs med hjälp av både personliga intervjuer och frågeformulär ett på vissa kriterier utvalt sampel om 36 unga finländare, som alla var arbetslösa åren 1995 och 1996. Bland dessa 36 unga väljs en liten kärngrupp – fyra informanter – som under den 10-åriga uppföljningsperioden, fr.o.m. mitten av 1990-talet, genom personliga intervjuer följs närmare än de övriga 32. Ekonomisk depression råder och arbetslösheten i Finland är vid studiens början rekordhög. Studien avser att redogöra för hur unga klienter – över tid – ser på sin livssituation som arbetslösa samt på lönearbete, framtid och samhälle. Hur dessa fyra informanters livsstigar och arbetslöshetskarriär gestaltas under den 10-åriga studieperioden ägnas också uppmärksamhet. Grundantagandet bakom denna forskningsdesign är att man – genom att sätta sig in i dessa unga klienters syn på och sätt att hantera sin arbetslöshet samt i deras tolkningar av handläggarnas attityder och avsikter och samhällets målsättningar – kan vinna en bättre förståelse av såväl framgång som friktion i kommunikationen mellan klienten och myndigheter. Min förhoppning är att ett omsorgsfullt studium av denna sociala dynamik kan ge beaktansvärda insikter vid utvecklingen av samhällets hantering av ungdomsarbetslöshet. *Studiens grepp är holistiskt, longitudinellt och kvalitativt; ett komplext helhetsgrepp om individen inklusive hennes bakgrund och konkreta livssituation studeras via utfallet av hennes möten med samhällets aktiverande socialpolitik.*

Valet av ett kvalitativt och holistiskt forskningsgrepp har fallit sig naturligt, eftersom mitt syfte var att samla individers unika erfarenheter (jfr t.ex. Kvale 1997; Siltala 2004, 261). I och med att min studie föregicks av en samnordisk studie erbjöds en sällsynt möjlighet till en longitudinell forskningsdesign som jag inte ville avstå ifrån. Med en holistisk människosyn och infallsvinkel avses att helheten och det subjektiva betonas. Människan antas bestå av olika dimensioner; en mental, en kontextuell och en fysisk. Dimensionerna står i relation till, och reglerar, varandra – och därmed även helheten, som även avspeglar sig i individens handling. Aktören är m.a.o. en fysisk varelse som utför mångfacetterad psykisk verksamhet och samtidigt är rotad i sin individuella kontext (jfr Rauhala 1983; Pihlanto 1994).

Studiens kontext strukturerar jag här genom underrubrikerna: ekonomisk kris; aktiverande arbetskraftspolitik; samhällelig osäkerhet och ungdom och vuxenliv; individuella aktörer och deras tillbudsstående resurser. Därtill kompletteras den med en översikt av valda forskningsgrepp i tidigare studier (kapitel 2.3) och genomgång av tiden som begrepp (kapitel 5.2)

Studiens centrala forskningsfrågor är tudelade och lyder: *I) Hur ser studiens unga på sin livssituation som arbetslösa och vilken – om någon – förändring önskar de? Sker över tid förskjutningar i deras syn på lönearbete och blir de unga ”vuxna” på sikt? II) Hur utfaller de arbetslösa ungas informanternas möten med samhället: Vad fungerar, vad gör det inte, i vilka situationer, när, var, för vem och varför?”*

Studiens fyra centrala informanter följs, så som redan nämnts, fr.o.m. mitten av 1990-talet i 10 års tid. I början av studien – åren 1995 (enkät) och 1996 (personlig intervju) – är alla arbetslösa och omkring 20 år gamla. När den sista omgången material produceras i december 2004 (personlig intervju) har de flesta fyllt 30 år.¹ Men vilka positioner har de i förhållande till arbetsliv, självförsörjning och samhället i stort?

Studiens *basmaterial* omfattar totalt 36 unga, alla bosatta i Helsingfors. Att informanterna alla valdes på detta sätt sammanhänger med att spekulationerna om en ’för arbete sval generation’ (jfr Tuohinen 1990) associerades till storstadskulturen. Men även rent praktiska aspekter gällande empiriinsamlingen talade för denna lösning. Studiens kärna utgörs dock av ett *fördjupat empirimaterial*. I det beskrivs detaljerat fyra av basmaterialets informanter. Analysen av dessa s.k. *nyckelinformanter* görs på tre plan; de faktiska utfallen av deras framtidsplaner – vilka tack vare den longitudinella forskningsdesignen är kända – deras reflektioner kring dessa; liksom forskarens tolkningar av desamma.

Att jag som socialarbetare kom att involveras i studien sammanhänger med mitt intresse för denna utsatta kategori av ungdomar och deras livssituation. Min förhoppning är att genom en omsorgsfull och vetenskapligt kvalificerad studie bidra till att öka kännedomen om de sociala och psykologiska mekanismernas viktiga roll. De individuella variationerna bland dessa samhällsmedborgares tillgångar, livsföring och värderingar är stora, vilket min studie också bekräftar. Ambitionen att bidra till att öka kunskapen om de unga arbetslösas komplexa situation inom samhällets socialvårdande sektorn har varit en av drivfjädrarna för mitt arbete.

Att få inblick i dessa unga personers liv och se förändringarna över tid har varit ytterst givande och sporrat mig att fortsätta mitt projekt trots åtskilliga yttre hinder. Att några unga fått möjlighet att dela med sig av och bearbeta sina livserfarenheter (jfr Hyvärinen och Löyttyniemi 2005) har känts betydelsefullt. Även om också jag ser ungdomsarbetslösheten som ett problem och även om detta samhällsfenomen i de flesta studier beskrivs just så, så visar denna avhandling

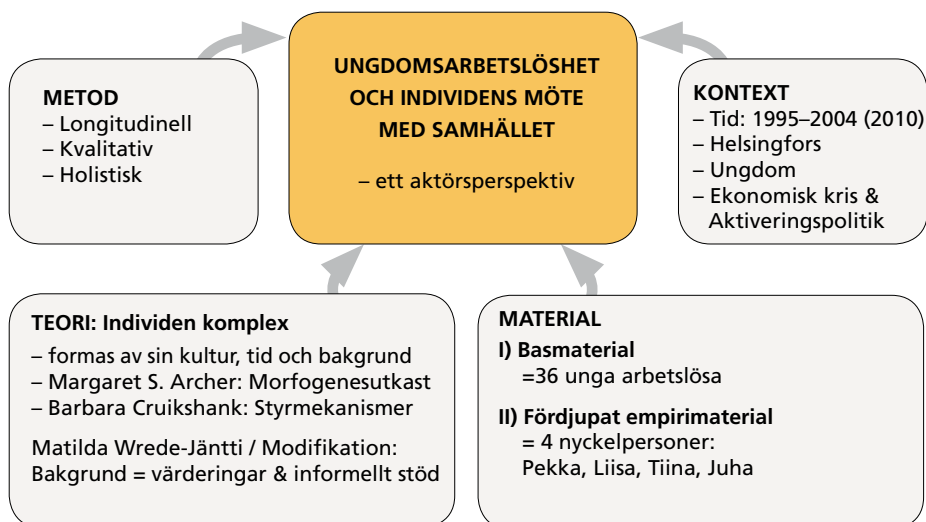
1 Enligt Kainulainens (2006) studie har finländarnas liv i huvudsak stabiliserats vid 30 års ålder. Man har då i regel grundat familj, erhållit sin utbildnings- och bostadsstandard liksom sin position i arbetslivet och den vägen även en rimlig inkomstnivå.

att enskilda arbetslösa i arbetslösheten kan finna för dem själva positiva värden. Slutligen ligger det något tilltalande i tanken att läsare som begrundar nyckelinformanternas berättelser kanske hittar ett nytt förhållningssätt till arbetslöshet (jfr Löyttyniemi 2004, 50). Även om unga arbetslösa inte skulle läsa avhandlingen kan olika myndighetsutövare, såsom personalen inom Arbetskraftsbyråerna, göra det.

Min ambition är, i likhet med idag aktuell forskning inom socialt arbete, att både bidra med ökad kunskap och bryta stereotyper om en marginalgrupp; unga arbetslösa. Förhoppningsvis kan denna avhandling även bidra till att utveckla yrkespraktiker inom det sociala området. I likhet med andra studier (t.ex. Ahponen 2001; Hyväri 2001) är avhandlingen långt materialbaserad. Sålunda utgörs kapitel 9 av långa, detaljrika beskrivningar över tid av nyckelinformanterna utan att en enda hänvisning till andra källor görs. Analysen och diskussionen ingår i avhandlingens slutkapiteln.

Avhandlingen är indelad i sex delar; (I) Inledningen som beskriver studien, dess bakgrund och kontext; (II) teori-, material- och metoddelen står för den ”tekniska” biten, medan resultaten har indelats i två; (III) den första med delresultat på grupp-nivå (basmaterial) och (V) den andra med resultat på individnivå (det fördjupade empirimaterialet). Mellan dessa två framläggs (IV) i stor detalj nyckelinformanternas över tid erhållna, subjektiva berättelser. På just dessa baserar sig nämligen resultaten och (VI) de analytiska slutsatserna.

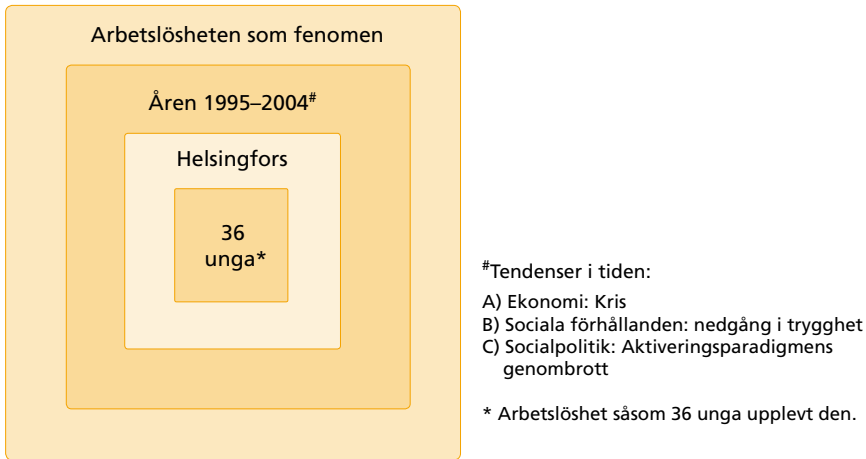
Studiens centrala delar är uppskissade i Figur 1.

FIGUR 1. Undersökningens centrala komponenter

1.2 Avgränsningen av undersökningens kontext

Figur 2 beskriver undersökningens avgränsningar.

FIGUR 2. Avgränsningen av undersökningens kontext

Den ekonomiska krisen

Min undersökning har sin upprinnelse i en större kvantitativ samnordisk studie² som gjordes i och med den höga ungdomsarbetslösheten i Europa i mitten av 1990-talet. Den ekonomiska krisen var exceptionellt kraftig i Finland och anses utgöra den svåraste krisen under landets självständighetstid. Landets ekonomiska djupdykning var djupare än i något annat av de utvecklade OECD-länderna (Pekkarinen 1993; Pohjola 1998.) Under några få år, åren 1991–1993, sjönk landets BNP med hela 12 % då också efterfrågan på arbetskraft drastiskt gick ned (Pehkonen och Kangasharju 2001). Vid samma tid kollapsade även handeln med Sovjetunionen och Finland ansökte om medlemskap i EU och dess fria marknader. Förändringarna som den ekonomiska krisen på 1990-talet gav upphov till på makronivån avspeglade sig omedelbart på mikronivån. Ur arbetstagarens perspektiv kom krisen inte primärt att handla om deflation eller ökad utlandsskuld utan om *arbetslöshet*: Alla kände någon som blivit arbetslös och de flesta fruktade

2 Surveystudien omfattande ca 10 000 nordbor bland ett representativt antal arbetslösa i åldern 18–24 år. Den belyser ungdomars sociala situation och position på arbetsmarknaden på 1990-talet och fokuserar marginalisering. Faktorer såsom arbetsmarknadserfarenheter, arbetsmarknadspolitiska åtgärder, ekonomisk situation och socialt stöd, liksom dessa faktorerers betydelse för individens sätt att hantera sin arbetslöshet analyseras. Se Carle och Julkunen 1997.

att också själva förlora sitt arbete. Krisen ledde till omfattande uppsägningar samtidigt som anställningsstopp rådde. Arbetslösheten steg både kraftigt och snabbt och nådde hos oss en aldrig tidigare skådad nivå; från att år 1990 ha varit 3,5 % var den fyra år senare uppe i 18,4 %³ (Kalela m.fl. 2001). I början av år 1994 fanns i landet över en halv miljon arbetslösa (Blomberg m.fl. 2002, 7). Detta fick dramatiska följder eftersom kostnaderna för arbetslöshetsunderstöd och utkomststöd steg i höjden. År 1990 utgjorde kostnaderna för arbetslöshet bland de sociala transfereringarna 0.6 miljarder euro, dvs. ca 4 % av totalkostnaderna. Tre år senare, år 1993, var motsvarande utgiftspost 4.0 miljarder och 20 % av en totalbudget, som stigit till hela 20,5 miljarder euro. Arbetslöshetens kostnader av de sociala transfereringarna sjönk dock år 2001 till 2,5 miljarder, dvs. 10 % av totalbudgeten på 23.7 miljarder euro (Finansministeriet 2002.)

Effekterna av den ekonomiska krisen var så omfattande att de enligt Jorma Kalela (2001) kan anses ha berört samtliga finländare. Som en följd av den skedde inte bara förändringar på arbetsmarknaden och i arbetslösheten utan en betydande politisk konsekvens var att den efterkrigstida nordiska välfärdsstaten – som internationellt sett bygger på ett omfattande statligt ansvar för medborgarnas välbefinnande med få fattiga, jämn inkomstfördelning och en hög inkomstnivå bland de fattiga – starkt ifrågasattes (Kosonen 1998; Vähätalo 2001; Suoniemi 2002). Välfärdsstaten kritiserades bl.a. för att ta ut för höga skatter, öka den offentliga skulden, ha problem både med fiskalpolitiken och den gråa ekonomin och därtill alstra s.k. flitfällor, ”work disincentives”.

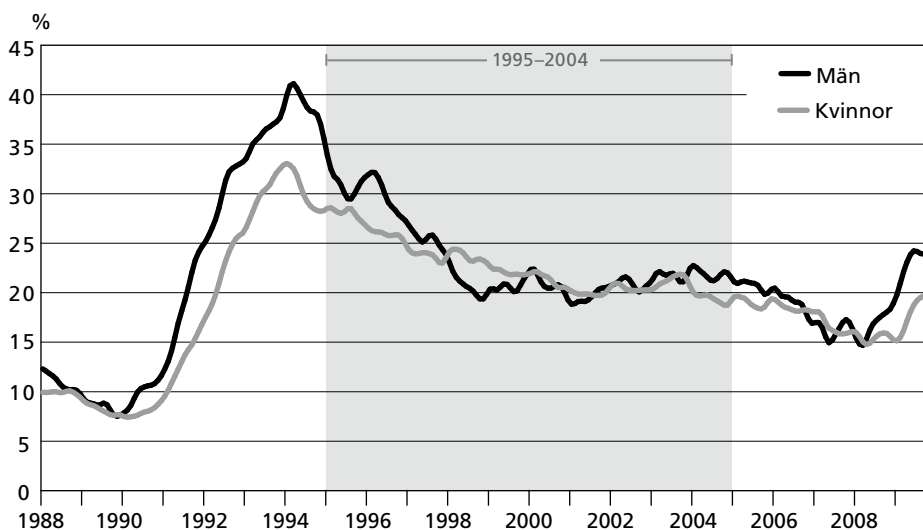
Det finländska samhället genomgick en strukturomvandling: För att balansera den offentliga ekonomin och råda bot på den rekordhöga statsskulden fattade regeringen en rad principbeslut, varvid ett antal lagar stiftades i syfte att minska på de offentliga utgifterna (Pekkarinen och Sauramo 2002). Mot slutet av år 1993 vände BNP uppåt igen, men regeringen höll fast vid de långsiktiga ramarna för sina sparprogram, varför nedskärningarna fortsatte. Trots besparingarna inom den offentliga sektorn var socialutgifterna år 1994 ca 23 % högre än år 1990 (Kosunen 1997). Allmänt kan konstateras att Finland – i motsats till t.ex. Sverige – under den tunga ekonomiska krisen höll sig i stort sett till samma ekonomiskpolitiska linje som före krisen. Under de rådande, kärva omständigheterna, kan den valda linjen definieras som restriktiv. Finland ville begränsa statens skuldsättning och värnade om priskonkurrens samtidigt som mer exporterades än importerades. I och med att krisen obönhörligt krävde stora lån kompengades dessa med kännbara nedskärningar i utgiftsposterna. Hand i hand med den allt högre arbetslösheten, steg även antalet utkomsttagare i höjden, personliga konkurser blev vanliga och brödöker dök upp i gatubilden (Kangas och Ritakallio 2003). Oron för de arbetslösa, och bland dem i all synnerhet de unga, var stor.

3 Vid skrivande stund befaras arbetslösheten i Finland enligt senaste prognoser stiga till 14 % år 2010.

Som en följd av den djupa ekonomiska depressionen och den dramatiska ökningen i antalet arbetslösa kom också geografiska områden, yrkesgrupper och utbildningsområden som tidigare klarat sig undan arbetslöshet att drabbas. Arbetslösheten berörde nu även södra Finland och personer med god utbildning i höga yrkespositioner (Vähätalo 1992; Kortteinen och Tuomikoski 1998). Arbetslösheten ökade relativt sett mest på de områden som traditionellt haft en låg arbetslöshetsnivå medan förändringen inte var lika stor i norr och öster, där arbetslösheten traditionellt varit högre (Montén och Tuomala 2003). Sålunda steg arbetslöshetsnivån i t.ex. Helsingfors under loppet av bara några år – från år 1989 till år 1993 – mer än 13-faldigt från 1,3 % till hela 17,8 % (Huovari 1999, 3). Också för långtidsarbetslösa var utvecklingen i södra Finland dystert; på 1990-talet ökade långtidsarbetslösheten mest i Nylands län (Böckerman 2000). Det blygsamma antalet arbetskraftspolitiska åtgärder i södra Finland, där också erfarenheten av dessa stödåtgärder var begränsad, bidrog till att långtidsarbetslösheten statistiskt sett tedde sig vanligare i Helsingfors än i andra delar av landet (Montén 1994; 1999). Begreppsdefinitioner och val av politiska åtgärder kom även att ha betydelse för hur omfattningen av arbetslösheten uppfattades. Då avhandlingen omfattar endast unga personer bosatta i Helsingfors kommer de geografiska skillnaderna i landet inte att här närmare beröras.

Bland de arbetslösa var situationen extra svår för personer under 25 år: Antalet unga arbetslösa steg från 25 000 år 1990 till över 80 000 år 1995. Oroväckande var också att både antalet och andelen långtidsarbetslösa kraftigt ökade: På 1980-talet var den relativa andelen långtidsarbetslösa förhållandevis låg och låg omkring 11 procent. Hösten 1995 var över 30 % av alla arbetslösa arbetssökande långtidsarbetslösa. Tuire Santamäki-Vuori (1996) konstaterar att siffrorna skulle vara än mer alarmerande om också de personer som endast kunnat erbjudas tillfällig sysselsättning inkluderats i kalkylerna. Trenden var densamma för unga långtidsarbetslösa: År 1990 fanns det knappt några unga alls som varit arbetslösa i över ett år i streck, år 1995 hade deras antal stigit till över 9 000 (Santamäki-Vuori och Sauramo 1995). Som jämförelsetal kan nämnas att år 1995 då 29,9 % av de finländska ungdomarna var arbetslösa, utgjordes motsvarande tal för de övriga nordiska länderna av 9,7 % i Danmark, 11 % på Island, 11,8 % i Norge och 15,3 % i Sverige (Nososko 1997).

År 1994 var ungdomsarbetslösheten som högst i landet och utgjorde hela 33 procent. Under slutet av 1990-talet har trenden varit sjunkande och antalet unga arbetslösa har klart minskat. Sålunda fanns i maj 1998 enligt arbetsministeriets sysselsättningsöversikt drygt 42 000 arbetslösa under 25 år, vilket utgjorde 12 procent av alla arbetslösa (Arbetsministeriet 7.7.1998). Utvecklingen av arbetslöshetsgraden bland unga i Finland under åren 1988–2009, enligt Statistikcentralens beräkningar, återges i Figur 3.

Källa: Statistikcentralen

FIGUR 3. Arbetslöshetsgraden bland unga (15–24-åringar) i Finland åren 1988–2009

Trots att landet nationalekonomiskt sett repade sig förhållandevis snabbt och antalet anställningar därmed också började stiga, skedde denna återhämtning långsamt. Konsekvenserna av den ekonomiska depressionen förblev långlivade på arbetsmarknaden och i all synnerhet då sammansättningen av de arbetslösa ändrade karaktär och kom att inrymma allt fler långtidsarbetslösa. Bl.a. Marianne Johnson och Pekka Myrskylä (1996) konstaterar att det största arbetslöshetsproblemet med tiden kom att bli svårigheten att återfå ett arbete. Då landet repat sig från depressionen hade enligt Vähätalo (2001) endast en femte del av de långtidsarbetslösa lyckats återfå ett arbete på den fria arbetsmarknaden.

Situationen på arbetsmarknaden har under studiens gång till en början totalt sett förbättrats sedan den ekonomiska djupdykningen. T.ex. antalet unga arbetslösa under 25 år var i maj 2005 ca 27 100, vilket utgör knappt 11 % av alla arbetslösa.⁴ Jämförs dessa, utan att möjliga skillnader i storleken på ålderskohorterna beaktas, med ovannämnda siffror från 7 år tidigare (1998) har antalet unga arbetslösa bosatta i Helsingfors nästan halverats. Helsingforsungdomarnas procentuella andel av alla unga arbetslösa har däremot inte just förändrats och ligger vid 7 %. (Mejluppgift, Syvänen, Arbetsministeriet 11.11.2005) Också för de i Helsingfors bosatta unga långtidsarbetslösas vidkommande var trenden vid millen-

4 I maj 2005 var 1866 unga arbetslösa bosatta i Helsingfors

nieskiftet klart sjunkande (Mejluppgift, Syvänen, Arbetsministeriet 11.11.2005).⁵ M.a.o. har antalet unga långtidsarbetslösa gått ned drastiskt mellan åren 1998 och 2005. Efter flera år av stark nedgång gick ungdomsarbetslösheten i Helsingfors dock åter upp i början av 2000-talet (Helsingfors faktacentral 2002), för att sedan åter minska (Helsingfors faktacentral 2006 www.hel.fi/tietkeskus/verkkokajukaisu-sarja.html). Under de allra senaste åren har arbetslösheten åter tagit fart. Enligt Statistikcentralen (Mejluppgift Tyllinen 02.12.2009) var i snitt 27 000 unga i åldern 20–24 och 29 000 mellan 15–19 åringar arbetslösa i Finland år 2008. Arbetslöshetsprocenten bland de förstnämnda var 11,7 % och bland de senare 26,6 %. I Helsingfors var antalet unga arbetslösa 1 221 och deras andel av alla arbetslösa utgjorde 6,7 %. (se även http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/Tym/tyti/tyti_fi.asp). De färskaste siffrorna från oktober 2009 visar att den negativa trenden håller i sig: Under de senaste 12 månaderna har arbetslöshetsprocenten bland unga, under 25-åringar, i landet stigit med 3,4 procentenheter till 19,6 %, vilket innebär 34 000 unga arbetslösa. Jämförs ungdomsarbetslöshet i Finland med den i de övriga Nordiska länderna ligger Finland enligt Noscos statistik ([noscos da.nam-nos.dk/filer/publikationer/trygtext2009.pdf](http://noscos.da.nam-nos.dk/filer/publikationer/trygtext2009.pdf)) år 2008 förhållandevis risigt till; andelen unga (16–24 åringar) arbetslösa är hos oss 16,5 % mot 7,5 % i både Danmark och Norge medan siffran är högre i Sverige: 19,4 %.

Jukka Pekkarinen och Pekka Sauramo (2002) konstaterar att den långa recessionen för ett antal årskullar av unga innebar att början på arbetskarriären blev exceptionellt svår. Detta i sin tur har försvårat deras möjligheter att få arbete också efter krisen (Jfr Hämäläinen och Hämäläinen 2005). Den ekonomiska djupdykningen ledde även till bestående förändringar på arbetsmarknaden: T.ex. går en tydlig ökning av differentiering och polarisering att skönja (Suoniemi 2002; Kauhanen 2002; 2003), varför förändringarna även påverkat personer med lönearbete.

Även om den nordiska välfärdspolitiken fortfarande existerar är den klart mindre generös än den var för bara ca 15 år sedan (Kangas och Ritakallio 2003). Under ekonomiskt hårt pressade tider gjorde både Ahos regering (åren 1991–1995) och Lipponens första regering (åren 1995–1999) nedskärningar i välfärden som saknar motstycke i vårt lands historia (Heikkilä 2002). Detta kom till uttryck både i ökad fattigdom och ökade inkomstskillnader. En förändrad politik med annorlunda, nyliberalistiska sociokulturella värden gjorde entré i det finländska samhället. Utmärkande för detta nyliberalistiska tankesätt är att minimera, eller åtminstone skära ner, statens engagemang till en låg nivå, och istället markera individens skyldigheter att ta ansvar för – och förändra – sin livssituation. Bidragsmottagare antas dels ha en valmöjlighet, dels vara mer mottagliga för piskan än för moroten. Annorlunda uttryckt; bidragsmottagaren anses inte vara tvungen att

5 Antalet långtidsarbetslösa unga, under 25 år, i hela landet var i maj 2005 totalt 860 personer. Av dessa var 38 personer eller 4,4 % bosatta i Helsingfors. (Mejluppgift, Syvänen, Arbetsministeriet 11.11.2005)

leva på understöd utan kunna förbättra sin situation genom förnuftiga val. Företädarna för denna ”aktiveringspolitik” tänker sig m.a.o. att den uppmuntrar bidragstagare till aktivitet. Bättre resultat antas därför nås genom att skärpa tillgången till understöd samtidigt som bidragen hålls på en anspråkslös nivå – en nivå som ytterligare kan sänkas vid kontinuerligt bidragsbehov (Se t.ex. Keskkitalo m.fl. 2000; Böckerman m.fl. 2002). Ur bidragsmottagarens synvinkel är det dock möjligt att den nya politiken inte uppfattas som sporrande utan snarare ses som ett hot: Försämrade förmåner hägrar möjligen också trots ett aktivt arbetssökande och fastän några garantier inte ges för att lönearbete faktiskt finns att tillgå. (Jfr t.ex. Kotiranta 2008; Julkunen 2001). Den senare tolkningen delas av ett flertal av mina informanter (se kap. 7).

”Aktiverande socialpolitik”

Sett ur allmänuropeisk synvinkel präglas det finländska socialskyddet av sin historia såsom en universalistisk nordisk välfärdsstat. Denna är i sin grundsyn på samhällsstöd klart mer generös än de kontinentala eller sydeuropeiska välfärdsmodellerna, vilka i jämförelse ofta betecknas som ’liberala’ eller ’minimalistiska’. I Finland har välfärdsstaten under senare år dock genomgått stora förändringar. Landets trängda ekonomiska situation, den ökade globaliseringen och oron för den höga arbetslösheten har bidragit till att omfattande nedskärningar har gjorts. En *aktiverande* socialpolitik, vars centrala komponenter utgörs av ökade krav på motprestationer i kombination med lägre understöd, har införts. Den betonar i högre grad än den tidigare förda politiken den enskilda individens ansvar för sin situation. Raija Julkunen (2001; 2006) ser förändringarna som så omfattande att hon väljer att tala om en omvärdering, eller kursförändring, av vår traditionella välfärdsmodell. (Jfr även t.ex. Mutka 1998)

Aktiveringspolitiken bygger på motprestationer och inrymmer antagandet att åtminstone en del av bidragsmottagarna, trots tillgång till alternativa val, aktivt gått in för att hellre lyfta samhällsbidragen. Det gäller därför för samhället att understryka individens plikter både i relation till sig själv och till samhället. Denna förväntan på aktivitet har i samband med senare års omvärdering av välfärdsstrategin i en del fall omformulerats till ett *explicit krav*, åtminstone för unga (Se t.ex. Ändring av lagen om arbetsmarknadsstöd nr 1705/1995 och nr 665/1996). Trenden att starkare än tidigare betona individens skyldigheter kan ses även i andra nordiska traditionellt universalistiska välfärdsstater såsom Sverige, där liknande tyngdpunktsförskjutningar i lagtexten gjorts. (Jfr t.ex. Socialtjänstlagens s.k. biståndsparagraf åren 1980 och 2001).⁶

6 I Socialtjänstlagens s.k. biståndsparagraf från år 1980 (SFS 1980:620) står ...”om behoven inte kan tillgodoses...” Formuleringen i Lag om ändring av socialtjänstlagen från år 2001 (SFS 2001:453) lyder ...”den som inte själv kan tillgodose sina behov ...”

I internationell jämförelse är det finländska arbetslöshetsskyddet fortfarande förhållandevis generöst. Samhället stöder personer utan förvärvsarbete på flera sätt; ekonomiskt utbetalas arbetslöshetsbidrag (se bilaga 1) eller studiepenning (se bilaga 2) liksom utkomststöd (se bilaga 3a och 3b), förutsatt att vissa kriterier uppfylls. Förutom det ekonomiska stödet erbjuds en rad tjänster, såsom yrkesvägledning, förmedling av arbetsplatser och sysselsättningsprogram, vilka inkluderar både sysselsättningsarbeten och kurser.

Jag granskar här de aspekter av det finländska socialskyddet som för studiens intervjupersoner är centrala: 1) samhällsstödet riktat till unga *arbetslösa*, 2) *utkomststödet* och 3) utformningen av *utbildningspolitiken*. Alla dessa har under den tid min forskning pågått förändrats i enlighet med aktiveringspolitiken, som formulerat krav på motprestationer av förmånens mottagare (jfr Keskitalo m.fl. 2000; Björklund 2008). Aktiveringspolitiken blev en allmän trend i Europa under 1990-talet. Sina rötter har aktiveringspolitiken i USA, där den välfärdspolitiska inriktning som betonar sociala rättigheter hårt kritiserades på 1980-talet. Enligt Keskitalo och Mannila (2002, 192) kan aktiveringen ses som ett allmänt begrepp för politik som syftar att hindra arbetslöshet och utslagning. Den aktiverande arbetskraftspolitiken kan sägas utgöra en strategi att bjuda ut arbetskraft. Tanken är att stödja arbetslösa, och i all synnerhet långtidsarbetslösa, att söka sig till lönearbete. Därmed förhindras de från att marginaliseras, samtidigt som staten – inte bara på lång utan även kort sikt – gör betydande inbesparingar, eftersom färre understöd utbetalas. T.ex. Elina Palola (NT 2009) ser i detta tendenser till att välfärdsstaten håller på att bytas ut mot en stat som i första hand skall skapa förutsättningar för arbete.

Såsom bl.a. Tuija Kotiranta (2008, 170) konstaterat bygger idén med motprestationer emellertid på tanken att den arbetslösa måste aktiveras. Kotiranta skriver att den centrala politiska doktrinen fastslår att lönearbete är det bästa socialskyddet och att aktiveringspolitikens egentliga syfte är konotativt; att styra den arbetslösas vilja till arbete – också till ett mindre värdesatt sådant. I likhet med t.ex. Matti Heikkilä (1997) ser hon hur politiken mer eller mindre tvingar arbetslösa till aktivitet genom att förutsätta att förmånstagaren deltar i utbildning eller arbetskraftspolitiska åtgärder. Parterna, staten och bidragsmottagaren, ingår m.a.o. ett slags avtal där rättigheter och skyldigheter slås fast – även om överenskommelsen juridiskt sätt inte kan definieras som ett avtal, eftersom den inte baserar sig på frivillighet. Denna tolkning vinner stöd bland en del av mina informanter (se närmare kap 7). En grundläggande förändring har i och med 'aktiveringslagen' (Lagen om arbetsverksamhet i rehabiliteringssyfte 189/2001) införts i relationen lönearbete – socialskydd, liksom i medborgarnas rättigheter och skyldigheter i relation till staten: de arbetslösa har tillskrivits fler skyldigheter än tidigare. (Ala-Kauhaluoma m.fl. 2004, 26ff)

Enligt Mika Ala-Kauhaluoma m.fl. (2004) kan syftet med aktiveringspolitiken i grova drag indelas dels i en amerikansk linje, som betonar sysselsättning (work first) där utfallet mäts i termer av bidragsberoende, dels i en europeisk linje (welfare-to-work) som syftar till att förbättra de arbetslösas utbildningsnivå och personliga resurser, varvid samhällets kostnader, åtminstone på kort sikt, snarare ökar än minskar. Ala-Kauhaluoma m.fl. (2004) ser i den finländska aktiveringslagen, som trädde i kraft den 1.9.2001, inslag av bägge ovanstående linjer. Dessa forskare påpekar också att man vid en utvärdering av lagen bör minnas att politikernas och bidragsmottagarnas intressen inte nödvändigtvis är desamma: Politiska målsättningar, som strävar efter färre bidragsmottagare eller lägre kostnader, kan mycket väl stå i konflikt med bidragsmottagarens önskemål.

I Finland har den aktiverande arbetskraftspolitiken sedan mitten av 1990-talet allt mer riktats till unga arbetslösa. Arbetspraktik, arbetskraftspolitisk utbildning, arbetsverkstäder och sysselsättningsarbeten utgör de centrala komponenterna i statens åtgärder riktade till unga (Arbetsministeriets broschyr; Leinonen och Pekkala 2001). Verkstäderna har av Pia Aaltojärvi och Kari Paakkunainen (1995, 5) beskrivits som ett mellanting mellan arbetsliv och utbildning. En studie av Petri Paju och Jukka Vehviläinen (2001, 112-113, 241-242, 257) visar att verkstadsprojekten har förbättrat de ungas materiella välstånd, utökat deras sociala kontakter och framför allt förbättrat deras arbetsmarknadsfärdigheter. Författarna tänker sig att fler kommer att behöva stöd av just detta slag, eftersom allt fler förväntas utbilda sig efter grundskolan och behovet av varierande utbildningsformer därmed även ökar (Paju och Vehviläinen 2001, 140, 230).

Den mest centrala arbetskraftspolitiska målsättningen är att styra icke-yrkeskunniga personer till utbildning (t.ex. Silvennoinen 2002a, 88; Virtanen 1998, 119; Lagen om förändring av arbetsmarknadsstödet 1705/1995 och 665/1996). Det finns belägg för att möjligheten att komma över ett förvärsarbete är högre för dem som har, än för dem som saknar, utbildning (jfr t.ex. Nätti 2007). I syfte att styra icke-yrkeskunniga unga till studier har bl.a. villkoren för arbetslöshetsunderstöd skärpts för personer under 25 år. De skärpta villkoren har på en del håll kritiserats (t.ex. Julkunen 2001). Allmänt kan konstateras att tvång sällan förknippas med önskade effekter (jfr Goodin 1998), liksom att det i regel är de, som från början har det allra sämst ställt, som drabbas hårdast av nedskärningar och skärpta krav. I USA talas om ”working-poor”, medan det i Europa talas allt mer om preariatet.

T.ex. Helena Laaksonen (1999, 75), Ketokivi (2004) och Heikkilä (1997) ser de strängare villkoren som ett tecken på att ungdomars samhälleliga status har förändrats; de unga förväntas utbilda sig och anses först därefter ha rätt till lönearbete eller ersättning för arbetslöshet. Johanna Wyn och Robert White (1997, 47, 133) ser förändringarna som ett tecken på tilltagande samhällskontroll, i synnerhet över de ungas liv: Genom att koppla ihop utbildningskrav med nivån på so-

cialskyddet tvingar samhället in unga i givna fällor. Fällorna lämnar inget utrymme för 'avvikare' som, om de givits valmöjlighet, hellre hade slagit in på alternativa livsstigar. Liknande kritik har i Finland framförts av bl.a. Hoikkala (1993) och Raija Julkunen (2001), som ser förändringar som ett sätt att socialisera de unga i enlighet med en institutionaliserad livsvandring. Denna vandring är baserad på stela, åldersfixerade kriterier som enligt forskarna Jaber Gubrium m.fl. (1994) föga överensstämmer med realiteterna i dagens splittrade samhälle, vilket ständigt står inför nya förändringar. Julkunen (2001) kritiserar även den aktiverande arbetskraftspolitiken för att skuldbelägga arbetslösa individer; dessa anses själva orsaka sin arbetslöshet också i tider då det inte finns arbete för alla. Enligt Julkunen räcker det inte att satsa på ett större utbud av bättre utbildad arbetskraft om inte också utbudet av arbetsplatser förbättras.

Hög arbetslöshet utgör ett stort samhällligt problem. Det är ingen nyhet för arbetskraftsbyråerna (fr.o.m. 1.1.2009 arbets- och näringsbyråerna) att det förekommer ojämlikhet mellan samhällsmedlemmarna, liksom att en del arbetslösa på egen hand snabbt finner arbete, medan andra inte gör det – trots arbetskraftspolitiska stödåtgärder. I ett försök att få mer information om de arbetslösa och därmed kunna betjäna både dem och potentiella arbetsgivare bättre, har arbetskraftsbyråerna sedan hösten 2001 ålagt skyldighet att, tillsammans med arbetsökanden, göra upp s.k. aktiveringsplaner (Lag om arbetsverksamhet i rehabiliteringssyfte 189/2001). Influenser har denna lagstiftning fått från Danmark, där t.ex. AMU-projektet⁷, som riktar sig till unga arbetslösa på glid, har visat att unga som själva varit med om att ställa upp sina målsättningar nått klart bättre resultat, eftersom de då blivit starkare motiverade att uppnå målen. Att personligt engagemang höjer motivationen och ökar chanserna för goda resultat är ett känt psykologiskt faktum (jfr t.ex. Rise 2007).

Under jakten på effektivare lösningsmodeller har Finland riktat blickarna mot bl.a. mot Australien, Syd-Korea och USA, där arbetslösa arbetsökanden indelas i olika undergrupper. I Finland utarbetades hösten 2005 tre bedömningssystem; en s.k. statistisk profileringsmodell, som genom flera olika bakgrundsfaktorer förutspår den arbetslösas sannolika tid i arbetslöshet (Moisala 2006); ett deterministiskt system, där alla arbetslösa av ett visst slag – t.ex. unga – erbjuds en given stödform; och ett där klientens behov subjektivt bedöms av arbetsrådgivare på arbetskraftsbyrån. Profileringsmodellen (1), som utgör ett mellanting av de två andra bedömningsformerna, är objektiv, men dess svaghet är att den inte kan registrera alla faktorer som anses vara viktiga. T.ex. klarar den inte av att notera skillnader i individers motivation. Styrkan med den deterministiska bedömningsmodellen (2) är att den är både enkel och snabb. Dess svaghet ligger i att den labo-

7 För mer info om AMU se: http://us.uvm.dk/amu/om_amu.html?menuid=3005 <http://www.dk-arbejdsmarkedet.dk/arbejdsmarkedsleksikon/term.html?id=18> .

rerar på gruppnivå, varför skillnader på individnivå förbises. Den tredje modellen, den subjektiva bedömningen (3), ser individen men löper risk att försämra det jämbördiga bemötandet av klienter: Enskilda rådgivares värderingar, kunskaper och erfarenheter varierar givetvis och ifall deras roll accentueras ökar även skillnaderna mellan olika handläggares slutsatser.

Jutta Moisala (2006) förespråkar en optimering av samhällets stödinsatser. Hon tänker sig att ett system som gör skillnad på *vem* som erbjuds *vad* innebär att resurserna utnyttjas mer effektivt: Stödåtgärderna kan då riktas till dem som bedöms bäst kunna tillgodogöra sig dem. Därtill erbjuds respektive arbetslös hjälp att hitta det stöd som antas bäst gagna honom. Moisala understryker dock att uppgjorda skattningar visar att om profileringsmodellen togs i bruk skulle förskjutningar ske i målgrupperna: Så skulle kvinnorna tillhöra förlorarna medan äldre personer med nedsatt funktionsförmåga, uppsagda och personer med endast grundutbildning i högre grad än idag kunde hänvisas till åtgärd. Jag frågar mig om inte de som ”bäst kan tillgodogöra sig stödåtgärder” sannolikast är just de resursstarkaste, vilket skulle innebära att de svagastes odds att få hjälp minskar.

Julkunen m.fl. (2004, 178-180) och Riitta Jallinoja (2004) påpekar att oron för barns och ungas välbefinnande måste öka, eftersom samhällsförändringarna påverkar också föräldraskapet och familjelivet samtidigt som nedskärningar gjorts i diverse socialtjänster och -understöd. Samhället präglas idag av en allt starkare betoning på individualitet, då tävlingsandan anses ha ökat i och med att skolor gått in för att specialisera sig. Aapola och Ketokivi (2005, 12) talar om en tydligare uppdelning mellan ungdomar i vinnare och förlorare, när samhällets stöd till de svagare grupperna minskat. På kort tid har samhället förändrats också genom kommunikationsteknologins häftiga expansion och växande konsumtionsresurser, vilka inneburit att de unga utgör en målgrupp för en ständigt ökande ström av föremål och tjänster (Autio och Wilska 2001). De arbetslösa låga inkomstnivå innebär att möjligheterna till deltagande och identitetsbygge genom konsumtion, som anses särskilt centralt för unga (Helenius 1996), är kraftigt reducerade. Marjatta Kalliala (1999) hävdar att median fört möjligheterna, men också hoten, närmare ungdomarna. Detta har skett inom många livsområden som traditionellt förknippats med vuxenlivet. För resurssvaga unga arbetslösa kan detta innebära insyn i lockande möjligheter, som emellertid blir frustrerande då de förblir onåbara.

Osäkerhetens tidevarv i senmoderna samhällen

Till studiens kontext hör att informanterna lever i Helsingfors och att data produceras i 10 år fr.o.m. mitten av 1990-talet. Den ökade osäkerheten på arbetsmarknaden liksom i samhället i stort aktualiserar diskussioner om individernas villkor i det senmoderna, globaliserade samhället: Vad händer med subjektet under osäkra föränderliga tider, då samhällets grundvalar, arbete och familj, är i gungning?

Debatter har förts t.ex. under devisen ”reflexiv modernitet”, som syftar bl.a. på individens nya förhållningsätt till sin tillvaro. T.ex. Ulrich Beck (1998, 10) beskriver det senmoderna samhället som ett *risksamhälle*, där vi inte längre kan räkna med det naturliga eller traditionella. I en osäker tid måste individen själv vara aktiv och agera planeringsbyrå för sin personliga biografi; sina förmågor, inriktningar och relationer (Beck 1992, 55). Anthony Giddens (1992, 35) ser hur vi i dagens samhälle i allt högre grad är sysselsatta av framtiden, medan det finns allt färre färdigt utstakade stigar i livet som kan tas för givna. Helmuth Berking (1996, 191) anser att människans sociala situation i ett samhälle, där medborgarna är ytterst beroende av marknad och stat, resulterar i enskilda individers specifika öden. Även Stephen Ball (2003) ser tendenser till att det individuella ansvaret i allt högre grad ersätter de tidigare kollektiva försäkringarna mot risker. De individuella intressena kan vara opportunistiska eller stå i diametralt motsatsförhållande till de övriga medborgarnas intressen, påpekar Sylvia Rodgers (2000, 3), som talar om en ny moralekonomi inom välfärden. Hazel Kemshall (2002, 1) ser hur grundprinciperna i utformningen av socialpolitiken och fördelningen av välfärd förändras genom att riskerna ersätter behoven. Nikolas Rose (1996, 57) slutligen hävdar att nya, långtutvecklade liberala regimer, som understyrker medborgaren som konsument, de facto ger upphov till ytterligare en paradox: Konsumenterna dras till marknadernas ontologi. I det här perspektivet har, som ett resultat av nya diskursiva tekniker, en ”aktiv och ansvarstagande individ” uppstått i senmoderniteten. Den integrerar subjektet med en moral nexus av identifikationer, tro och lydnad. Enligt Rose, som i ett foucaultskt perspektiv är intresserad av de nya formerna som styrning tar i det moderna samhället, har den senmoderna individen alltså internaliserat samhällets ideal så att hon, genom sin egen reflektion, kontrollerar sitt beteende utgående från samhällets intressen. (Jfr Cruikshank 1999).

Det makrosociologiska perspektivet betonar primärt den rådande kulturens och samhällets kraft när det gäller att forma de enskilda individerna och deras uppfattning om sin omvärld och därigenom också sig själva. Den dominerande diskursen signalerar vilka värderingar som samhället finner eftersträvsvärda och ”naturliga” liksom de handlingar som det belönar starkt präglar individens uppfattning om vad som är önskvärt och ”rätt”, liksom hur hon själv bör prioritera och leva sitt liv. På mikroplan har individen ett starkt behov av att ”smälta in” och accepteras, av sina närmaste men även av samhället, varför hon vid beslutsfattande ger deras uppfattning tyngd.

Applicerat på unga arbetslösa innebär behovet att känna sig accepterad att den arbetslösas syn på sig själv och sina val av handlingsstrategi vid arbetslöshet inte enbart baserar sig på ’rent’ personliga prioriteringar utan även influeras av de värderingar som samhället och hennes närmaste personer direkt och indirekt förser henne med. Också då den arbetslösa inte okritiskt omfattar de värderingar som t.ex. samhällssystemet tillhandahåller, är det möjligt att hon/han ändå känner sig

styrd, eller rent av tvungen, att spela enligt de givna reglerna t.ex. för att undvika att försättas i karens. Erving Goffman (1959/2004) lyfter fram kulturbundna krav eller spelregler som individen binds av och förväntas spela enligt för att inte tappa masken 'on stage'.

För att förstå individens val bör vi m.a.o. också fästa uppmärksamhet vid makronivån och de större sammanhang som individens livsvillkor ingår i. Endast ett makroperspektiv eller en infallsvinkel som fokuserar på hur diskurser formar individer greppar dock inte i tillräckligt hög grad personernas egen reflektion kring sin situation. De enskilda, unika individuella upplevelserna är ytterst betydelsefulla då individen fattar sina handlingsval. I studien ställs individen i fokus och infallsvinkeln utgörs av forskarens tolkningar av informanternas syn på sin livssituation och de tillbudsstående alternativen, vilka pejlas mot de rådande förhållandena i samhället.

Tidsandan i det senmoderna samhället poängterar individens möjligheter att välja men understryker samtidigt plikten att bära ansvar för sina val. Till svårigheterna med att bli vuxen bidrar de omvälvande samhällsförändringarna, som gjort att vägledande modellexempel inte finns i samma utsträckning som förr. Den ökade osäkerheten om framtiden skapar ambivalens. Ambivalens är en naturlig konsekvens i ett samhälle, där individualism understryks och den enskilda förväntas bygga sin identitet och framtid själv. Zygmunt Bauman (1991; 1999) poängterar det tveeggade i att individen å ena sidan själv förväntas ta avstånd från andra när hon skapar sin unika identitet, och att identitetsbygge å andra sidan för att lyckas förutsätter stöd av andra i form av social acceptans. I kampen mellan de uppställda idealen och den existerande verkligheten spelar individens referensgrupper en stor roll (jfr Riessman 2001, 17ff). Thomas Ziehe (1991, 54) hävdar att det är omöjligt att hitta sig själv, när de riktgivande strukturerna omkring en rasat. Giddens (1984; 1991, 75ff) ser, i likhet med Archer, skapandet av identiteten som en reflexiv process. Genom reflektion erhåller individen, åtminstone undermedvetet, kunskap om sig själv och omvärlden, vilka båda fungerar som utvärderare och studerat objekt.

Giddens (1991) och Beck m.fl. (1994) betonar hur samhällsförändringarna och den ökade osäkerheten medfört att individerna i allt högre grad *själva* förväntas konstruera sin livsstig och hantera dess risker. I Finland har t.ex. Hoikkala och Paju (2002, 35) framfört liknande tankar. De hävdar att den mannheimska tolkningen av generationer inte längre är aktuell, eftersom kulturen inte längre utgör en klart definierad helhet, utan består av allt fler och allt mer komplexa delar. (Jfr även Jokinen och Saaristo 2002, 183-187). Men även om identiteten idag kan anses vara mer fragmenterad än tidigare är den inte upplöst: Julia Kristeva (1991) menar att den snarare är mer komplext konstruerad och består av sinsemellan även motsägelsefulla drag. Att identiteten blivit förhandlingsbar och kan variera beroende på situation har gjort det svårare att nå en fast vuxenidentitet.

Ungdom och vuxenliv

I och med att denna studie följer upp *unga* arbetslösa *över tid* aktualiserar den frågor om den ungas steg in i vuxenlivet. Begreppen *ungdom* och *vuxenliv* kommer därför här till användning i skiftande konkreta kontexter, som kan variera med personens mognad. Däremot vållar åldersbegreppet i sig inga större problem, eftersom detta begrepp här definieras i levnadsår: Alla informanter är födda mellan åren 1970 och 1976, och är därmed i början av studien mellan 18 och 24 år. Begreppet *ungdom* däremot låter sig inte avgränsas och definieras entydigt (Se där om t.ex. Länsstyrelsen 2004). En orsak till detta är enligt Bjurström (1989, 4) att termen både refererar till en livsfas och till en social kategori. Eftersom begreppet ungdom således är ett ”suddigt begrepp” får även begreppet *ungdomstid* diffusa gränser (se t.ex. Ekerwald 1998; Mørch 1985; Wennhall 1994; Kalliomaa m.fl. 2004). Generellt antas dock att ungdomstiden utgörs av den tid då en person inte längre är ett barn men inte heller ännu blivit vuxen.

Forskare är ense om att ungdomstiden har förlängts. Arbetsmarknadens allt större krav på högre utbildning och kompetens har lett till förlängda studietider (t.ex. Furlong 2009; Salonen 2003). Kaisa Ketokivi (2003) hävdar i likhet med Erikson m.fl. (2007) att den förlängda ungdomstiden redan utgör en norm. Detta i sin tur innebär senare inträde på arbetsmarknaden och avsaknad av inkomster, vilket inverkar på boendeständigheter och familjebildning (Fauske 1996; Launonen m.fl. 2004). Samhällets stöd för självständigt boende gör dock att unga i Finland kan flytta från barndomshemmet förhållandevis tidigt: År 2000 bodde 64 % av de finländska 20-24-åringarna självständigt (Kalliomaa m.fl. 2004). Ungdomarna är dock ekonomiskt beroende av både samhället och sina föräldrar (Furuåker 1996). T.ex. Pekka Saarela (2001, 35-36), Mirka Launonen m.fl. (2004) och Haavio-Mannila m.fl. (2009) visar att det är vanligt att finländska ungdomar får ekonomiskt stöd av sina föräldrar.

Att ungdomstiden förlängts och blivit mer diffus i takt med en allt osäkrare framtid har givetvis medfört konsekvenser även för vuxenblivandet. Att bli vuxen har i väst förknippats med självständighet genom en rad konkreta övergångar, av vilka steget in i arbetslivet kanske utgör det centralaste. Arbetslivet står för spelregler och ansvarstagande, vilket för den unga individen medför ansvarstagande för sin försörjning. Andra markörer för inträdet i vuxenlivet är att flytta från barndomshemmet, forma en stabil parrelation och att grunda familj. Elin Ruuskanen (2005, 76) hävdar dock att dessa yttre attribut är faktorer som samhällsforskare tagit fasta på, medan unga vuxna själva poängterar inre skeenden, såsom att finna sin identitet och sin plats i livet, bära ansvar för sitt liv och beroende på livssituation, även för andra nära – och förhoppningsvis nära – personer, främst sina barn. (Jfr även Westerberg 2004, 42; Salonen, R. 2005, 83; Ketokivi 2005, 111). Jag har i avhandlingens analysdel därför redovisat både för en yttre men grov liksom för en mjukare men mer svårfångad inre infallsvinkel på nyckelinformanternas vuxenblivande (kapitel 10).

Manuela du Bois-Reymond och Andreu Lopez Blasco (2003) hävdar att övergången från ungdom till vuxenliv inte längre följer en standardmodell även om samhällsinstitutionerna och den bedrivna politiken fortfarande utgår från att social integration följer en linjär livslinje där detta är liktydigt med instieg på arbetsmarknaden. Enligt Tommi Hoikkala (1993) har finländska ungdomar i och med de stora förändringarna som samhället undergått allt svårare att erövra de yttre tecknen på vuxen status, bland dessa inte minst det som kallas ”fast anställning”. Också Sinikka Aapola m.fl. (2003) menar att steget till vuxenlivet inte längre följer en tydlig kulturell standardmodell: Tidigare åldersmarkörer, såsom utbildning och föräldraskap, har luckrats upp och ungdomstid och vuxenliv går inte att avgränsa lika tydligt som förr. Det talspråkligt innötta uttrycket ”en svår ungdom” kan idag kompletteras med beskrivningar av det svåra steget in i vuxenlivet.

I sin pro gradu-avhandling studerar Ketokivi (2004) unga vuxnas syn på vuxenhet. Som centralt för vuxenhet nämner både de som grundat familj, och de som inte gjort det, förmågan att ta ansvar för andra, i synnerhet för sina barn. Vuxnas ansvar ses som något heltäckande som förutsätter ansvarstagande för flera personer och frågor samtidigt. Detta vuxna, allomfattande ansvar förutsätter att individen byggt upp en personlig identitet och utvecklat personliga karaktärsdrag, ’funnit sig själv’ (jfr även Aapola och Ketokivi 2005). Ketokivi visar att detta, ”att finna sig själv”, är allt annat än enkelt: Ingen rak och tydligt utstakad väg står att slå in på. Förutom att den unga måste skapa sig insikt över acceptabla kriterier för vuxenhet, måste hon också rent praktiskt infra de krav som följer med dem. Hoikkala (1993) talar om hur ’manuskriptet’ nog kan vara bekant för dagens unga men svårt att realisera.

Jenny Hockey och Allison James (2003) problematiserar synen på åldrandet och den allmänna uppfattningen om ålder som något ’naturligt’ eller ’biologiskt’ givet. De visar hur det sociala och kulturella starkt bidrar till att reglera vår uppfattning om ålder och åldrande. Också Jane Pilcher (1999) har lyft fram det relativa i åldersindelningen genom att peka på de stora skillnaderna i synsätt mellan olika kulturer. Andrew Blaikie (1997) följer en parallell tankebanan i sin beskrivning av hur systemet för pensionering i en postmodern kultur ter sig snävt begränsande då det baseras på biologisk ålder. Många seniorer vill förhandla sig till lösningar, som passar deras aktuella livssituation bättre än ’standardlösningen’. Det finns alltså grund att hävda att något av en kris har drabbat synen på livsloppet som en linjär modell. Därmed ifrågasätts också den samhällsform, som bär upp det lineära synsättet. Hockey och James (2003) tycker sig å ena sidan se tydliga tecken på ökade valmöjligheter, men hävdar å andra sidan att den ”kronologiserande kroppen” fortsätter att utgöra ett hinder för förändring. Många unga gör upp framtidsplaner utgående från tankar som färgats av kronologiska utgångspunkter – också då de skulle kunna välja annorlunda.

I ett livsloppsperspektiv framstår konkreta livsvillkor som avgörande för hur en persons identitet, livshistoria och vuxenliv utformas (jfr Roos 1987; jfr även Rönkä m.fl 2001). Livsloppsbegreppet ger alltså, i enlighet med Karl Mannheims (1952) teori, den sociala kontexten en central position, som inte är statisk utan står i förhållande till historiska omständigheter (jfr även Virtanen 2005). De historiska och sociala förändringarna utgör betingelser för individens liv och val, som hon själv delvis kan bidra till (jfr Archer 1995). Även ålder och kön utgör centrala element i förståelsen av samspelet mellan individens olika livsvillkor som inte är statiska kategorier utan bör ses i relation till *tid och rum* (jfr Niemelä 1983). Claes Törnqvist och Margareta Norell (2007) har i en longitudinell studie påvisat hur bruket av rusmedel under en och samma livsstig ofta varierar över tid; personer som i ungdomen brukat rusmedel flitigt tenderar trappa ner när de träder in i arbetslivet och grundar familj. Det är människans förflutna som påverkar hur hon formar sina nya livssituationer och anpassar sig till dem, menar Törnqvist och Norell (Jfr psykoanalytisk teori). På motsvarande sätt kan det som ter sig meningsfullt för den, som i en given livsfas står arbetslös, kanske inte gör det i en annan. Också de allmänna samhällsförväntningar som ställs på mäns respektive kvinnors beteende, kan i ett och samma samhälle, starkt variera beroende på tidpunkt. Synen på vad som utgör *rimliga* krav på en person beror också på ifrågasvarande persons ålder, eller det livsskede hon/han befinner sig i. (Jfr Davies 1990)

Tillbudsstående resurser inverkar på handlingsvalen

I enlighet med Cruikshanks teori (1999) (se närmare avhandlingens kapitel 3) tänker jag mig att de dominerande samhällsvärderingarna och konkreta förhållanden i samhället väsentligt påverkar de enskilda samhällsmedlemmarnas värderingar och intentioner. Som ett ofrånkomligt och empiriskt konstaterbart faktum framstår ändå att olika individers tolkningar av och reaktioner på samhällsinsatser som inriktas på dem – även då insatserna är identiska – uppvisar stora divergenser. Så är också förhållandet med unga arbetslösas reaktioner på samhällets åtgärder visavi ungdomens arbetslöshet.

Unga arbetslösa utgör inte en homogen grupp. Sålunda ger de 36 informanterna i mitt först intervjuade sampel uttryck för olika värderingar och olika bedömningar av vad de i sin personliga arbetslöshetssituation upplever eller anser vara rimliga eller orimliga handlingsalternativ. Detta påverkar också deras möte med samhällets och dess sociala institutioners åtgärder.

I min avhandling får fyra nyckelinformanters berättelser exemplifiera förekomsten av tydliga skillnader individer emellan. Olikheterna förefaller dock föga beaktas av den aktiverande arbetskraftspolitiken, som – inom ramen för ett administrativt system naturligt nog – ställer ramvillkor för de unga arbetslösas val. I studien är det också uppenbart att de fyra nyckelinformanternas tillgång till personspecifikt, informellt stöd påverkar deras syn på samhällets interventioner.

Under datainsamlingens hela 10-åriga tidsförlopp sker förändringar inte bara i informanternas liv (se kap. 9) utan också i samhället och i (kap. 1.2). Omstruktureringar sker även i arbetsförhållanden där nya anställningsvillkor begagnas allt flitigare (Lehto m.fl. 2005; Mäntylä 2006) liksom försämringar görs i socialskyddet (t.ex. Pekkarinen och Sauramo 2002), vilket drabbar arbetslösa hårt. Barbara Cruikshank (1999) talar om styrningsmekanismer, där medborgarnas handlingsval styrs i en given riktning enligt samhällets förväntningar och stadgade regelverk. Mitt intresse gäller såväl tankemodellerna på vilka rationaliteten i dessa förväntningar och regelverk angående interventioner mot arbetslösheten vilar, som den praktiska implementeringen av interventioner.

Särskilt intresse fäster jag i avhandlingen vid mötet mellan informant och myndighet. Det är i detta möte som samhällets förväntningar på den unga arbetslösa som söker stöd, respektive denna klients förväntningar på myndighetens inskridande kommuniceras. Förväntningar och önskemål av olika slag pejlas i realiteten ömsesidigt mellan klient och myndighet mot varandra. Hur uppfattar klienten interventionerna? Hur väl rimmar myndighetens regelverk och restriktioner intellektuellt och emotionellt med informanternas uppfattning av sin situation, med hennes värderingar och vardag? I denna skärningspunkt blir de individuella kontexterna betydelsefulla: Beroende på personlighet, livserfarenheter och vardagsverklighet upplevs samhällets stöd och krav olika, liksom det även påverkar informanternas handlingsval på olika sätt. Vissa individers önskemål överensstämmer bättre än andras med samhällets önskemål, vilket lyfter fram skillnader i synsätt på rimliga lösningar av arbetslöshetens problem (jfr även Simpura 2009). Vilka lösningsalternativ som är ”bäst” ligger i betraktarens värderingar och kan inte besvaras av denna undersökning. Däremot förmår den empiriskt påvisa att skillnader förekommer. Den kan också peka ut några av dessa skillnader och ställa upp tolkningar av dess möjliga orsaker. Informanternas uppfattningar om och deras upplevelser av mötet kan därvid ge värdefulla synpunkter på systemets funktionsduglighet: Vad fungerar enligt deras uppfattning bra respektive illa? Och varför? Det är min förhoppning att – om och när nu allmänt praktiserade socialpolitiska strategier justeras – resultaten av denna studie kunde tjäna som diskussionsunderlag i utvecklingsarbetet.

I avhandlingens undertitel har jag lyft fram aktörskapet, eftersom jag – i anslutning till Margaret S. Archers generella ståndpunkt – vill hävda att även individen som är föremål för samhällets sociala interventioner i många avseenden också förtjänar att ses som ett aktivt, handlande subjekt (Jfr Archer 2003). I enlighet med t.ex. Anthony Giddens (1984; 1991) och Archer (2003), vill jag undvika stereotypin, att se de utsatta individerna – i detta fall de arbetslösa unga – som passiva offer för omständigheterna. Informanterna anses här ha kapacitet till reflektion och personligt handlingsutrymme, vilket också Archer (1995) i sin morfogenesansats understryker. Samhället ställer dock, på gott och ont, ramvillkor som beroen-

de på individen och hennes helhetssituation tillåter mer eller mindre handlingsutrymme (Cruikshank 1999).

M.a.o. söker jag i denna avhandling lyfta fram den enskilda individen som aktör. Jag önskar studera hennes preferenser, tolkningar av sin situation och de tillbudsstående, i hennes ögon realistiska handlingsoptionerna samt grunderna till de handlingsval hon fattar i relation till sin arbetslöshet. I denna process ses individen dock inte blott som ett rationellt handlande subjekt utan intresse riktas också mot hennes kontext. Den omfattar inte enbart den tid och det samhälle hon lever i med den för under studien rådande ekonomiska krisen, bedrivna aktiverande socialpolitiken och allmänt förekommande osäkerheten i samhället, utan även rent konkret den unika livssituation hon befinner sig – och därmed även relaterar sina överväganden och beslut till.

Cruikshank (1999) konstaterar att samhället i sina styrmekanismer riktade till givna grupper inte nödvändigtvis ser de enskilda individerna och deras behov särskilt väl. Beck (2000) konstaterar att de individuella skillnaderna i utgångslägen ytterligare förstärks i ett samhälle som väljer att poängtera den enskilda individens ansvar. Hur de utvalda fyra arbetslösa nyckelinformanterna reder sig över tid och ser på sin situation, men också på samhället och dess erbjudna stöd, ger denna avhandling svar på.

2 Forskning om (ungdoms)arbetslöshet

Studier om ungdomsarbetslöshet innefattar frågeställningar både om arbetslöshet och om unga. Ovan har ungdomstiden kort behandlas. Här riktas intresset mot resultat som framkommit i tidigare arbetslöshetsforskning gällande orsaker till och konsekvenser av arbetslöshet. Också de begagnade forskningsgreppen i tidigare studier genomgås, varvid tydligt framgår att en kvalitativ och longitudinell infallsvinkel med fokus på ett aktörsperspektiv är svagt beaktat inom forskningsfältet, även internationellt sett.

2.1 Orsaker till arbetslöshet

Arbetslösheten utgör vid sidan om det ekonomiska läget en av studiens givna kontexter. Att *orsaker* till arbetslöshet står att finna både i samhälleliga och individuella faktorer anses idag givet. Däremot råder delade åsikter om vilken tyngd de två orsaksfaktorerna skall ges liksom vilken deras inbördes relation är. Att personen X saknar lönearbete kan bero både på faktorer på makronivå – exempelvis landets nationalekonomi, Xs boningsort liksom tidpunkten på året – och/ eller på mikronivå, där personliga kvaliteter, såsom yrkeskompetens och arbetserfarenhet, spelar in.

Duncan Gallie och Serge Paugam (2000) presenterar fyra faktorer på makronivå som de anser vara avgörande för hur arbetslösheten ter sig. Förutom landets historiska och kulturella traditioner är nivån på landets välfärd av betydelse, eftersom den formar landets arbetslöshetspolitik och -praktiker. Dessa relaterar, såsom tydligt framgår även i denna undersökning, till landets ekonomi. Slutligen bör diskursen kring arbetslöshet studeras: Anses t.ex. understöden påverka de arbetslösas attityd till arbete, och i så fall hur? Helen Russell och Philip O'Connell (2001) resonerar i liknande banor som Gallie och Paugam även om de tydligare poängterar vikten av efterfrågan på arbetskraft.

Applicerade på min undersökning innebär ovannämnda teorier att följande aspekter på *samhällsnivå* bör beaktas: a) värderingen av lönearbete, inkl. kvinnors

position på arbetsmarknaden¹ [arbete värderats högt och även kvinnorna är starkt inkluderade på arbetsmarknaden]; b) den allmänna nivån på välfärden liksom be- driven arbetslöshets- och utbildningspolitik [förhållandevis hög nivå på samtliga tre]; c) det ekonomiska läget [Finland befann sig både i början och mot slutet av materialinsamlingsperioden i ekonomisk depression] samt d) de värderingar som styr politiken [dagens dominerande politiska diskurs tycks prioritera ekonomisk tillväxt och neoliberal aktiveringspolitik, framom socialt stöd].

Betydelsefulla faktorer på *individnivå*, som forskningen uppmärksammat är ålder, utbildningsnivå, arbetserfarenhet, etnisk tillhörighet, boendeort och tid i arbetslöshet. Statistiskt sett är t.ex. arbetslöshet vanligare hos unga, samtidigt som deras arbetslöshetsperioder är kortare än äldres, liksom högre utbildning och längre arbetserfarenhet bäddar för bättre chanser på arbetsmarknaden (t.ex. Rantakeisu m.fl. 2002). Faktorer som gör det svårare att erhålla arbete är längre tid i arbetslöshet, minoritetstillhörighet och föräldraskap, det sistnämnda i praktiken för mödrar, i och med svårigheten att kombinera arbetsliv med barnavård (Russell och O'Connell 2001; Ollikainen 2006).

Spridningen av de ovanstående individrelaterade faktorerna är liten bland mina informanter: De är alla unga (födda åren 1970-1976), kan anses tillhöra samma generation och har varit arbetslösa en längre tid. Alla 36 är finländare och har finländska föräldrar (en person i basmaterialet har minoritetsbakgrund). Alla är bosatta i Helsingfors och år 1996 är endast fyra av dem föräldrar, av vilka två inte bor tillsammans med barnen. I och med att informanterna är unga är variationerna i utbildningsnivå och arbetserfarenhet också förhållandevis små i början av studien.

Att informanterna påminner om varandra i dessa ”yttre” avseende utgör inte ett bekymmer – snarare tvärtom: Syftet med denna avhandling är att inom en till synes homogen grupp ”unga arbetslösa” peka på tydliga skillnader i tolkningar av sin livssituation; Jag har alltså inte som mål att ge en generell, heltäckande bild av unga arbetslösa i Helsingfors. En rimlig konsekvens av materialets, statistiskt sett, ”homogenitet” är att skillnaderna mellan personskildringarna blir *mindre* än vad de de facto är bland unga arbetslösa. T.ex. det faktum att alla informanter är bosatta i Helsingfors torde påverka slutresultatet, eftersom utbudet av arbetsplatser, tjänster och varor är större i storstäder liksom livsstilen är en annan med bl.a. ett

1 Internationellt sett är kvinnors position på arbetsmarknaden svagare än männens. I Finland är situationen mer komplex eftersom kvinnor tidigt inträtt på arbetsmarknaden. En tydlig uppdelning i ”manliga” respektive ”kvinnliga” yrken förekommer dock, liksom män i huvudsak arbetar inom den privata sektorn medan kvinnor återfinns inom den offentliga. Kvinnornas sysselsättningssituation har starkt präglats av den offentliga ekonomin, vilket syns tydligt under depressionerna: I takt med att välfärdspolitiken stramades åt på 1990-talet försämrades deras sysselsättning (Santamäki 2004). Finländska studier visar dock att högt utbildade kvinnor t.o.m. har bättre möjligheter att sysselsätta sig efter arbetslöshet än män (Ollikainen 2006). Könsskillnaderna, mätta i kvinnors jämlika möjligheter på arbetsmarknaden, är inte lika markanta vid yngre år, eftersom moderskap då sällan är aktuellt. Detta är fallet också för mina informanter, även om förändringar sker mot slutet av studien.

högre tempo och mer anonymitet (jfr Rantakeisu m.fl. 1996). Ira Malmberg-Heimonens (2003; 41;45) kvantitativa Helsingforsstudie visar att Helsingforsungdomar kände sig mera ekonomiskt beroende av andra än vad jämnåriga i andra delar av landet vid samma tid gjorde (57 % mot 47 %). Likaså var det i markant grad vanligare att unga i Helsingfors inte sökte arbete, eftersom de uppgav sig ha sysselsättning också utan förvärvsarbete (18 % mot 8 %).

Tänkbart är också att en storstadsmiljö, med ett rikare utbud av fritidssysselsättningar och livsstilar, på gott och ont, förstärker ungdomars känsla av att världen är full av möjligheter som de som så vågar och vill, kan ta för sig tillräckligt av. Studier av konsumtionsvanor visar att stadsungdomar konsumerar mer än sina medsysstrar och -bröder på landsbygden. Pia Helenius (1996) poängterar konsumtionens symbolvärde och hur ungas konsumtion är nära knuten till deras sociala umgängesformer. Möjligheterna till konsumtion är därmed en del av de ungas identitetsbygge, eftersom t.ex. klädstil och musiksmak signalerar värderingar och grupptillhörighet.

2.2 Konsekvenser av arbetslöshet

Oberoende av arbetslöshetens orsaker anses dess *konsekvenser* vara omfattande både på samhälls- och individnivå. På makronivå handlar det inte enbart om att avväga kostnader för arbetslöshetsunderstöd och utgifter för andra serviceformer, som flitigare utnyttjas av arbetslösa än förvärvsarbetande. Också de arbetsföra arbetslösas arbetsinsats, som inte nyttjas och skatteintäkterna på den utgör en kostnad. Som socialarbetare önskar jag inkludera också kostnadsposter, som inte går att mäta i euro och cent: En sådan post är ökad ojämlikhet och oro i samhället, liksom också lägre livskvalitet för de arbetslösa – och därmed även för deras närmasste. I likhet med vad de årliga mätningarna av ungdomars syn på lönearbete visar (De s.k. ungdomsbarometrarna: se t.ex. Myllyniemi 2008; 2009) uppger den övervägande majoriteten av mina informanter att de inte vill vara arbetslösa, trots vissa iögonenfallande undantag.

Vilka konsekvenserna av arbetslöshet på mikronivå är har trots ihärdig forskning inte entydigt kunnat fastställas. Jahoda m.fl. (1972) redovisade redan på 1930-talet hur lönearbetet för den enskilda individen fyller en mängd centrala funktioner också av social och psykologisk karaktär. Enligt denna studie medför arbetslöshet bl.a. lägre aktivitetsgrad, lägre förväntningar på livet, ett annorlunda förhållningssätt till tiden och en kontinuerlig förskjutning mot ett tillstånd av apati. En del av mina informanter bekräftar i sina berättelser detta medan andra saknar alla sådana erfarenheter.

Även om nyare forskning visar att den arbetslösas tillstånd inte kontinuerligt försämras över tid (Kortteinen och Tuomikoski 1998) tyder den dock på att arbetslöshet, i synnerhet ifall den pågår länge, har betydande negativa effekter. Flera inhemska studier (t.ex. Malmberg-Heimonen 2003; Kortteinen och Tuomikoski 1998) visar att vuxna finländare ser förvärvsarbete som ett av de mest centrala livsinnehållen: Det erbjuder inte enbart lön och konsumtionsmöjligheter utan även status, kolleger, arbetsmiljö, dagsrytm, sysselsättning, en känsla av att göra rätt för sig och därmed även en delaktighets- och samhörighetskänsla. Omvänt innebär arbetslöshet avsaknad av allt detta. Arbete har också av tradition värderats mycket högt i Finland. Erik Allardt (1995, 228) menar att arbetets betydelse reflekterar den protestantiska etikens prägel på de nordeuropeiska länderna. Också Pekka Sulkunen (1996, 165) ser i det finländska samhället spår av den protestantiska etiken i t.ex. utformningen av sysselsättningsprogram och arbetarrörelsens krav. (Jfr Stenius 1997) Av tradition har medborgarskapet konstruerats kring lönearbete, varför många centrala förmåner, såsom föräldrapenning, sjukdagpenning och pension, är bundna till innehav av förvärvsarbete (t.ex. Anttonen 1997; Anttonen och Sipilä 2000). Också Minna van Grevens (2008) studie lyfter fram hur olika sociala förmåner bygger på ett förtjänsttänkande, där bidragsmottagarna rankas utgående från fram för allt sin relation till arbetsmarknaden.

Ett antal studier visar att arbetsmotivationen bland finländare – man som kvinna, ung som gammal – är hög (t.ex. Julkunen och Nätti 1999; Kasvio och Nieminen 1999; Kinnunen m.fl. 2000; Wilska 2005; Myllyniemi 2007; 2009). I sin forskning om långtidsarbetslösa finländares erfarenheter ser Matti Kortteinen (1992) liksom Kortteinen och Hannu Tuomikoski (1998) ett etos kring vikten av att klara av sina arbetsuppgifter, liksom en specifik betoning av lönearbete såsom måttstock på duglighet: Kravet att ”reda sig själv” är sammanbundet med en moralisk aspekt av heder och hederlighet. Också Pauli Kettunen (1997) lyfter fram den i Finland allmänt rådande kollektiva synen på arbetet som en plikt. Nyckelinformanten Liisas uttalande rimmar väl med detta: *Den som inte arbetar, skall inte heller förvänta sig att blir försörjd av andra!* Trots att det under senare år betonats att fritiden värdesätts allt högre kvarstår finländarnas uppskattning av lönearbete. Den stora majoriteten av informanterna instämmer i detta. Detta är också orsaken till att de flesta av dem år 1996 inte är färdiga att ta ”vilket jobb som helst” utan genom utbildning söker förbättra sina möjligheter att nå ett lönearbete som de har utbyte av.

Samstämmighet råder bland arbetslöshetsforskare, även internationellt, att arbetslösheten ökar risken för att åtminstone vuxna drabbas av ohälsa (t.ex. Janlert 1997; Banks 1995). Belastningen antas vara mindre hos unga (Hammarström

och Janlert 2002; Breslin och Mustard 2003)² bl.a. därför att deras identitet inte hunnit knytas till förvärvsarbete genom yrkeskarriär, status och livsstil. Vuxna tenderar alltså att förlora ett arbete medan unga snarare har svårigheter att komma över ett. Därtill har unga, i jämförelse med vuxna, sällan ett lika stort ekonomiskt ansvar att bära för andra än sig själva. Detta är fallet också för mina informanter, åtminstone i början av studien: De känner sig inte sjuka, vet ännu inte vad de ”ska bli när de blir stora”. De har inte fått den studie- eller arbetsplats de sökt. Endast två har barn de själva tar hand om. Ingen av dem har bostads- eller andra betydande lån.

Att arbetslöshet leder till ekonomiska trångmål (Vähätalo 1991; Ruotsalainen och Sauli 2008; Moisio 2007; Julkunen 2009) och kan innebära stress och utanförskap, är ingen ny upptäckt. Inom forskningen råder långt konsensus om att långtidsarbetslöshet i unga år innebär en risk för att förbli i marginalerna även på sikt (Angelin 2009; Hämmäläinen och Hämmäläinen 2005; Angelin och Salonen 2004). Bl.a. oron för att en hel generation skulle passiviseras och blir utkomststödmottagare har legat bakom studier om ungdomsarbetslöshet.

Den svenska forskaren Starrin med kolleger (2002) har utvecklat en ”*skam-ekonomimodell*” för att analysera konsekvenser av arbetslöshet och bidragsberoende. Modellen används för att utreda hur stark ekonomisk påfrestning och skamorsakande erfarenheter, såsom arbetslöshet, leder till. Ju större den ekonomiska påfrestningen är, och ju mer skamorsakande erfarenheter individen upplever som arbetslös, desto allvarigare antas de sociala och hälsomässiga konsekvenserna bli (jfr Haavisto 2009). På motsvarande sätt antas de negativa effekterna av arbetslösheten förbli små om de ekonomiska och skamorsakande effekterna upplevs vara obetydliga. Starrins forskargrupp definierar ekonomisk påfrestning som subjektpersonens oro för sin ekonomiska situation, svårigheter att betala löpande räkningar, tvång att avstå från också nödvändiga utgifter, så som tandläkarbesök, samt pantsättning eller försäljning av ägodelar. De skamorsakande erfarenheterna karakteriseras av känslan att betraktas som både lat och mindre kunnig, eller av erfarenheten att ignoreras.

Samma forskare (Starrin m.fl. 2002) har utfört en rad studier, som visar att i runda tal 60 % av de tillfrågade arbetslösa ser förödande effekt på ekonomin som det mest oroväckande med sin arbetslöshet. Eftersom oron för ekonomin förefaller att vara ett genomgående drag hos arbetslösa, är det rimligt att tänka sig att

2 Enligt en studie av Anne Hammarström och Urban Janlert (2002) råder selektionsmekanismer vid arbetslöshet så att unga, som senare i livet blivit arbetslösa, redan i årskurs 9 hade en högre alkoholkonsumtion (män) respektive rökte mer (kvinnor) än sina skolkamrater. Sambandet mellan arbetslöshet och diverse besvär är dock starkare i åldersgruppen 6-21-åringar än i gruppen 21-30-åringar, vilket rimmar bättre med mina informanters ålder. Hammarström och Janlert framför hypotesen att tidig arbetslöshet bland ungdomar utgör en allvarlig risk för framtida ogynnsamt hälsobeteende och nedsatt hälsa. Mina intervjupersoner har alla blivit arbetslösa tidigt men med tanke på framtida hälsa är de vid slutet av dataproduktionen ännu för unga för att kunna pejas mot denna hypotes. Den samnordiska enkäten har berört hälsa och berusningsmedel men inkluderar inte tobak.

oron – och skammen ifall ekonomin inte går ihop – är större bland dem, som förväntas försörja också andra personer, vilket försätter vuxna i en svårare position än unga.

Arbetslösa unga i en annan studie av samma forskargrupp (Rantakeisu m.fl. 1996) uppger att arbetslösheten gör att de inte känner sig uppskattade, blir trötta och slöa och stannar hemma varvid kontakten till vänner försämras, dagarna känns monotona, självförtroendet rasar och ingenting känns roligt (jfr Malmberg-Heimonen 2003; Haavisto 2009). Denna beskrivning är som tagen ur ett yttrande av en av mina nyckelinformanter, Liisa. Starrin m.fl. (2002, 14) understryker hur väsentligt det som individen *tror* att andra tänker om henne är för självbilden, liksom hur hon erfar att andra bemöter henne. Denna anmärkning rimmar väl med t.ex. allmän psykoanalytisk teori, som betonar vikten av goda anknytningsmönster för individens identitetsutveckling (Fonagy och Target 1995; Sroufe 1996).

En rikssvensk sammanställning av resultaten av fem studier (Statens folkhälsoinstitut 2002, 14–15) visar att andelen arbetslösa, som har erfarenhet av att bli betraktade som lata, är hög: För kvinnornas del varierar resultaten mellan 43–69 %, medan den för männens del ligger mellan 51 % och 69 %. Den nedbrytande känslan av att anses mindre värd är förhållandevis vanlig också bland unga arbetslösa: I sin kvantitativa studie rörande det så kallade ”Helsingforstillägget” uppger de två forskarna (Malmberg-Heimonen 2003) att 54 % helt eller delvis håller med om påståendet ”De flesta förhåller sig nedvärderande till arbetslösa”. Informanter med lägre utbildningsnivå omfattar i högre grad påståendet³.

2.3 Forskningsgrepp i tidigare studie om arbetslöshet

En genomgång av tidigare arbetslöshetsforskning, som bedrivits förhållandevis flitigt i Finland, visar att det är vanligt med frågeställningar som ur *samhällets* synvinkel ter sig centrala (jfr Kortteinen och Tuomikoski 1998, 21). Det finns gott om data, som ger generaliserbar kunskap om t.ex. arbetslöshetens omfattning och utveckling (t.ex. Santamäki-Vuori och Sauramo 1995) liksom enskilda faktorer i de arbetslösas bakgrund, såsom ålder, kön, utbildningsnivå och boendeort (t.ex. Böckerman m.fl. 2000; Johansson och Vuori 1999). Idag är forskarna långt ense om att t.ex. låg utbildningsnivå ökar risken för arbetslöshet liksom att utbudet av arbetsplatser inte geografiskt är jämt fördelat utan gynnar befolkningen i tätorter (t.ex. Ek m.fl. 2004; Montén och Tuomala 2003). På senare tid har även intresset för ekonomiska incentiv ökat, både ur arbetsgivarens och ur den arbetslösas synvinkel. Utretts har bl.a. möjligheten att anställa fler tack vare sänkta personal-

3 Påståendet omfattas av 60 % bland dem som har enbart grundskoleexamen mot 52 % av dem med fortsatt utbildning.

kostnader (Laine och Uusitalo 2001; Korkeamäki och Uusitalo 2005), effekter av lägre understöd för arbetslösa (Malmberg-Heimonen 2005; Tolonen 2008) och förbättrade möjligheter till förtjänster för utkomststödstagare (Hiilamo och Kautto 2005).

Ovanligare är att närma sig arbetslöshetstematiken ur de *arbetslösas* perspektiv. Då detta gjorts har ofta kvantitativa forskningsmetoder nyttjats, eftersom de möjliggör inkluderande av många informanter och därmed kan berättiga till allmängiltiga slutsatser. T.ex. Ira Malmberg-Heimonen (2003) har med hjälp av kvantitativa tvärsnittsdata utrett hur unga i Finland upplever sin situation som arbetslösa. I viss utsträckning finns även kvalitativa studier: T.ex. Finska litteratursällskapets Folkminnesarkiv utlyste vårvintern 1993 en skrivtävling ”Työttömän tarina”⁴, där arbetslösa och deras familjemedlemmar gavs möjlighet att skriva ned sin berättelse. Det gedigna materialet har gett upphov till flera forskningsprojekt (t.ex. Kortteinen och Tuomikoski 1998; Hänninen 1999; Päivärinta 1997).

Också valet av forskningsmetod är väsentligt, eftersom det direkt påverkar formen på de erhållna data. Genomgången visar att kvantitativa studier klart dominerar vid longitudinella studier, även om det finns forskning som kombinerar kvantitativa och kvalitativa metoder (jfr Rönkä m.fl. 1996; Aho och Vehviläinen 1997; Vähätalo 1991). I dessa har forskarna först använt sig av ett kvantitativt material för att sedan fördjupa några frågeställningar bland ett fåtal informanter. Också min forskning har tack vare den samnordiska studien en bred kvantitativ bas, även om dess huvudsakliga material är kvalitativt.

Longitudinella och kvalitativa studier är direkt sällsynta. Vid sökning av inhemsk longitudinell kvalitativ forskning om unga och arbetslöshet lyckades jag spåra endast Katja Kokkos (2001) studie om sambandet mellan arbetslöshet och aggressivt beteende i barndomen. Som jämförelse kan nämnas att en sammanställning över finländska långtidsstudier inom psykologi och närliggande forskningsområden (Sihvo och Pulkkinen 2002) listar 12 studier om unga och arbetsliv/studier; av vilka bara en är kvalitativ.

Breddas infallsvinkeln så att också longitudinella studier som endast indirekt anknyter till arbetslöshetstematiken inkluderats finns t.ex. Lea Pulkkinens och Katja Kokkos (2001) studier, som kombinerar kvantitativa och kvalitativa data, där de följt bl.a. hur aggressivt beteende hos unga utvecklas över tid. Metodologin och ansatsen i deras studie möjliggör dock inte att den används som utgångspunkt för en samhällsvetenskaplig studie som min. Mer metodiskt relevant är Markku Jahnuvainens (1997; 2004) longitudinella och kvalitativa studie om hur s.k. ”obsklassister”, dvs. elever som i högstadiet bl.a. pga. koncentrationssvårigheter placerats på specialklass, klarat sig i livet på sikt. Närmast min studie kommer ändå kanske Elina Lahelmas (2003) studie, i vilken hon med hjälp av en etnografisk me-

4 Finskans Työttömän tarina är översatt med svenska ”Den arbetslösas berättelse”.

tod försöker spåra vad hon kallar ”övergångar” i de stigar som ungdomarna följer efter grundskolan. Hennes studie består av fyra intervjuomgångar under en uppföljningsperiod om 10 år. Alla hennes intervjuer är dock gruppintervjuer. Min genomgång resulterar m.a.o. i ett högst begränsat antal inhemska kvalitativa och longitudinella (ungdoms)arbetslöshetsstudier. Också en sökning på *longitudinella* studier om ungdomar och *arbetslöshet* av utländsk forskning ger ett tunt underlag: En sammanställning av gjord inhemska forskning om (ungdoms)arbetslöshet samt inhemska och utländska longitudinella ungdomsarbetslöshetsforskning som jag lyckats spåra⁵ presenteras i Appendix 1 och 2.

Mönstret är alltså detsamma i longitudinella studier om ungdomsarbetslöshet oberoende av om de är nationella eller internationella: De kvalitativa studierna är ytterst få. Uppenbart är även att intresset i de utländska studierna – med undantag för de nordiska – i högre grad än i de inhemska rör social ojämlikhet, där intresset är inriktat främst på etnisk tillhörighet och bostadsområden. Även om också min studie lyfter fram informanternas bakgrund som betydelsefull föreligger avgörande skillnaderna i bl.a. kultur och välfärds politik mellan Finland och andra länder, i all synnerhet icke-nordiska, vilket gör jämförelser svåra att göra. M.a.o. har få studier om ungdomsarbetslöshet utförts under samhällsförhållanden och med ett metodologiskt grepp som är jämförbara med dem i min studie.

Även om min studie tillhör arbetslöshetsforskningen har den i högsta grad knutpunkter med ungdomsforskning. Utmärkande för ungdomsforskning är enligt Jan Carle (1997) att den handlar om hur ungdomar kan integreras i samhället. Peter Waara (1996) visar i sin sammanställning över ungdomsforskning att tre teser styr frågan om ungas integration i samhället: kvalifikations-, struktur- och värderingsteser. Enligt kvalifikationsteser står och faller ungdomars samhällsintegration med deras formella och informella kvalifikationer. Strukturteser ser ungdomarnas integrering som beroende främst på den efterfrågan som för stunden råkar råda i samhället på nya individer. Värderingsteser slutligen utgår från att den utslagsgivande faktorn är de ungas grundläggande värderingar bl.a. till förvärvsarbete. Både för den första och den sista tesens vidkommande understryker Waara att det förekommer stora skillnader inte bara mellan olika generationer, utan också inom en och samma generation, vilket även min studie ger exempel på. Enligt den förefaller aktiveringspolitiken att fästa stor vikt vid kvalifikationsteser medan de övriga teserna ges mindre uppmärksamhet. Informanterna är mer benägna att betona strukturteser men ett fåtal lyfter även fram värderingsfrågor.

Waaras tre teser har sina förespråkare också inom arbetslöshetsforskningen, även om Carle (1997) hävdar att problematiseringen av dem ofta förblir på

5 Tematiskt relevanta kvalitativa tvärsnittsstudier valdes bort eftersom mitt intresse är inriktat på utvecklingsprocesser som unga arbetslösa genomgår, vilka inte kan fångas av tvärsnittsstudier. Använda sökmotorer: SELMA, senast 11.10.2006, Science Direct, senast 11.10.2006, Terveyskirjasto, 17.10.2006, EBSCO host, research Databases senast 24.8.2006, Web of Science/ISI Web of Knowledge, senast 28.8.2006)

ett omedvetet plan. Överlag kritiseras ungdomsforskning för att ha en normativ prägel och se ungdomarna främst som passiva offer för externa samhällsomständigheter. Christine Griffin (1993) anser, i likhet med Carle, men i motsats till Waara, att forskning om ungdomsarbetslöshet präglas av avsaknad av teoretisk medvetenhet. En följd av att ungdomskulturer inte beaktats är att dominerande diskurser styr forskningen, som knyts till vissa samhälleliga intressegrupper och vetenskapliga inriktningar, menar Griffin.⁶ Enligt t.ex. Sinikka Aapola (1997) är diskurser om ungdomar skapade av vuxna 'experter' som företräder främst ungdomsväsendet och den sociala sektorn, medan Ketokivi (2005) och Ruuskanen (2005) lyfter fram forskarnas roll som experter.

Det faktum att min studie inte direkt kunde relateras till andra studier bidrog till att den till en början tog en explorativ ansats, som så småningom skärptes genom den teoretiska referensramen. Denna tangerar Waaras tre teser om betydelsen av de ungas kvalifikationer och värderingar, liksom av samhällsläget och den aktuella efterfrågan på arbetskraft. Genom att utgå från fyra nyckelinformanter, som valts i syfte att spegla materialets mångfald, välja temaintervjuer, som ger informanterna utrymme att själva påverka sin berättelse, också över tid, önskar jag försöka undvika att min forskning får en normativ prägel. Tanken är att inte låta den dominerande diskursen styra studiens syn på unga arbetslösa. Också valet av Archers (1995) morfogenetiska teoriutkast, som ser individen som en aktiv aktör, ligger i linje med detta. Genom att ge några unga en röst belyser jag heterogeniteten bland dem, liksom förekomsten av olika ungdomskulturer. Förutom att lyfta fram de ungas upplevelser söker jag förstå deras möten med samhället och utfallen av dessa utgående från deras personlighet, bakgrund, resurser och framtidsprioriteringar. Jag går aktivt in för att ge nyckelinformanterna mycket utrymme och hoppas att läsaren ger sig till tåls: Syftet med studien är att holistiskt och över tid fånga några unga arbetslösas berättelser. Vill vi se mer måste vi också orka lyssna längre, må så vara att det kräver tålamod. Jag har medvetet valt att undvika bruket av typologier (jfr t.ex. Happonen 2003; Hänninen 1999; Paakkunainen 1995) eller göra andra sammanslagningar, eftersom dessa förenklar komplexiteten och ofta offerar den i kött och blod existerande informanten till förmån för en ”kategori”.

Enligt fenomenologin kan ett litet material, som inte berättigar till generaliseringar, ändå tack vare sitt djup belysa en problematik – t.ex. unga arbetslösa och deras möte med samhället – ur en annorlunda synvinkel och därmed ge ny kunskap, eller åtminstone väcka nya frågeställningar. I avsikt att undvika ett smalt fokus på arbetslöshetsproblematiken så som endast avsaknad av lönearbete har bredd och djup sökts genom detaljerade studier av en handfull informan-

6 Griffin (1993, 77–98) ger exempel på åtminstone sex olika diskurser där ungdomsarbetslösheten förknippas med mental (o)hälsa, kriminalitet, upplösningen av kärnfamiljen, arbetsplikt, samhällsklass och en möjlighet till entreprenörskap.

ter: Intresse har riktats inte bara mot deras arbetslöshet och syn på lönearbete utan även inkluderat bakgrund, skolerfarenheter, sociala nätverk, grundvärderingar och framtidsutsikter. Samma individer har följts under 10 år, under vilken studiens nyckelinformanter kontaktas totalt 7 gånger. Vid varje intervjutillfälle har de beskrivit inte bara sin aktuella livssituation utan även relaterat till det förflutna och till framtiden. Därmed har ett försök gjorts att på bekostnad av den ”endimensionellt” arbetslösa unga fånga hela den *komplexa* individen färgad av sin bakgrund, sina värderingar och livserfarenheter. Genom de ungas *sammanhang* fås insyn i den verklighet, som de relaterar till både känslomässigt och rationellt – och mot vilken de fattar sina handlingsval, också i frågor om arbetslöshet.

DEL II

Teori, material, metod och etik

Kapitel 3–6 beskriver undersökningens teoretiska utgångspunkter, dess material och metoder, förändringar i forskningsdesignen som skett under forskningsprocessen samt etiska frågeställningar.

Eftersom jag önskar undersöka förhållningssätt till och handlingsaspekter av arbetslöshetsproblematiken såsom de framträder bland några arbetslösa finländska ungdomar, krävs en teoridel som fångar både individ- och samhällsnivå. Jag har långt följt Margaret S. Archers utkast eller ”ansats” till en morfogenetisk teori. Archer studerar mötet mellan individ och samhälle, och utvecklar sin ansats framför allt mot den typ av reflektion som individen, som aktiv aktör begagnar sig av vid beslutsfattande.

Barbara Cruikshanks demokratiteori sin tur fokuserar på samhällets styrningsteknologier och rör sig uteslutande på strukturplanet. Hon lyfter fram samhällets makt att – på gott och ont – styra sina medborgare, och konstaterar att dess institutioner då de riktar sig till givna målgrupper föga beaktar individspecifika problem och behov inom dem.

I kapitel 4 presenterades avhandlingens forskningsmaterial, som består av två longitudinella delar; en kvalitativ och en kvantitativ. Den förstnämnda utgör studiens medan den senare utgör ett komplement. Också datainsamlingsstrategin, ett slags ”trattmodell”, beskrivs i kapitlet.

Metodologiskt stöder sig undersökningen på ett longitudinellt, kvalitativt och holistiskt grepp, där de studerade individerna följs i 10 års tid. I kapitel 5 presenteras intervjuguiderna, samt valet av och kontakttagandet till intervjupersonerna, själva empiriinsamlingen och bearbetningen av forskningsmaterialet. Bortfallet av informanter redovisas över tid och divergenser i materialet från de olika datainsamlingsmetoderna uppmärksammas.

Del II avslutas av kapitel 6, som rör etiska och moraliska frågeställningar. Också forskarrollen behandlas, eftersom forskarens inverkan på produktionen och analysen av kvalitativa data är stor.

3 Teoretisk referensram; morfogenes och styrningsteknologier

3.1 Archer: Aktiva subjekt i interaktion med strukturella villkor

Margaret S. Archers (1995) *morfogenetiska ansats* hennes växande utkast till en morfogenetisk teori, kombinerar samhällsteori på makronivå med psykologi på mikronivå. Ansatsen baserar sig på den morfogenetiska forskningstraditionen, som förutom aktörsaspekten intresserar sig för strukturella och kulturella frågor. Även om Archers ansats fortfarande är under bearbetning, finner jag den väl lämpad att ingå som en del i min undersöknings teoretiska referensram.

I den analytiska dualismen söker Archer (1995) metodologiskt förklara hur samhället och dess strukturella villkor reproduceras respektive transformeras av individerna. Hon särskiljer tre olika strata – strukturella villkor (i samhället), social interaktion och individ – som alla besitter olika slag av kausala egenskaper. Samtidigt som strukturerna ställer villkor för och formar individen, har individen kapacitet att genom sitt eget agerande påverka och förändra de samhälleliga strukturerna. M.a.o. finns inte strukturerna utan mänskligt agerande men människan blir inte heller vad hon är utan de strukturella villkoren. I Archers resonemang finns på denna punkt likheter till flera andra samhällsvetare (jfr t.ex. Giddens och Bourdieu).

Archers morfogenetiska teoriutveckling kan, genom att appliceras i en analys av en särskild struktur, konkretisera den mer övergripande modell som den *analytiska dualismen* utgör. Archer (2000) framhåller dock att hennes teoretiska ansats inte motsvarar verkliga situationer, eftersom de strukturella villkoren och mänskligt handlande är sammanvävda så att deras respektive verkan på olika livssituationer inte kan särskiljas. Individen och världen omkring henne är en enhet och därför behövs bara en berättelse för att beskriva den, även om berättelsen består av olika infallsvinklar, som alla är relaterade till, och invävd i, varandra.

Centrala i Archers (2000, 13) morfogenetiska teoriansats är de aktiva subjekten som står i interaktion med omvärlden, vilken innefattar strukturella villkor. Också om strukturerna ställer villkor för mänskligt handlande är de inte determinerande, eftersom individen är autonom och kan reflektera. Hon kan analysera och ifrågasätta och innehar därtill både intentioner och handlingskraft. Människans agentskap, hennes förmåga att formulera livsprojekt och uppgöra handlingsstrategier för att uppnå dem, utgör en potentiell motvikt till strukturerna medan hennes handlande förändrar eller reproducerar de strukturella villkoren. De analytiska cyklerna och strukturella interaktionerna sker alltså *både på individuella mikronivåer och på samhälleliga makronivåer*.

De *sociala strukturerna* kan beskrivas som relationer mellan positioner i den sociala fördelningen av materiella resurser. De har skapats av tidigare generationer men är föränderliga till sin karaktär även om individen föds in i strukturerna och verkar utifrån dem hela sitt liv. De *kulturella strukturerna* står för kombinationer av samhällsidéer, både skrivna och oskrivna, såsom religiösa föreställningar, politiska ideologier och värdediskurser. Strukturerna både skapar möjligheter och uppställer hinder för individens agerande. (Archer 1995, 7) Eftersom det är mer krävande att förändra rådande strukturer än att bevara existerande krävs styrka och kollektiv organisering för att avbryta villkor som tidigare generationer skapat. Även inbyggda maktkamper i samhället leder till tröghet i förändringsprocesserna. De olika strukturerna är inte lika tåliga; kulturella strukturer är mer långlivade än sociala. Till samma resultat kommer Ulla-Britt Wennerström (2003) i sin doktorsavhandling om kvinnor som bytt samhällsklass: Hon finner att de sociala strukturerna – i hennes studie feodalismen i Norden – inte varit lika motståndskraftiga som de kulturella – dvs. genusstrukturerna – visat sig vara.

Förutom samhällsstrukturerna intresserar sig Archer för hur enskilda individer ser sin omvärld. Hennes infallsvinkel skiljer sig något från de psykologiska eftersom Archer, som samhällsvetare, söker skapa begrepp som passar den samhällsvetenskapliga forskningstraditionen och som därmed lägger tyngdpunkten närmare samhällsstrukturerna och de handlingsstrategier individen bygger upp i relation till dem. Också om individen inte kan välja de förhållanden hon föds till och hennes personlighet formas av dem, kan hon ändå välja hur hon ser och handlar i en given situation. Psykologin visar att personer, t.ex. syskon med samma socialgruppstillhörighet – eller med Archers ord; primära agenter med samma livschanser – inte nödvändigtvis uppfattar en given situation lika, än mindre välja att agera på samma sätt. Det är individens förmåga till reflektion som gör att hon kan överväga olika handlingsalternativ och även omvärdera och ändra sin uppfattning. (Archer 1995)

Väsentligt för min undersökning är Archers grepp att kombinera makro- och mikronivå, hennes syn på individen som ett aktivt unikt subjekt, som genom reflektion ser valmöjligheter, via inre dialoger rangordnar dem och därefter fattar det 'bästa' valet, varigenom subjektpersonen även påverkar sin situation. Samhällsstrukturerna medför att individer i samma samhälle, vid samma tidpunkt, inte har identiska livssituationer. Deras verkligheter inte bara ter sig olika, de är också högst konkret olika och försätter dem i olika positioner. Här finns anknytningspunkter till bl.a. Goffmans (1959; 1967) kulturbundna spelregler och rollspel som ser olika ut för personer i samma samhälle, under samma tid, bl.a. p.g.a. deras kön, ålder och socialklass. (Jfr även Tolonen 2005, 345; 2008)

Individuella val baserade på känslor och rationalitet

Inom den konativistiska psykologin uppfattas kärnan i individens personlighet vara hennes motivation (t.ex. Cozby 2007; Pulkkinen 1997). I likhet med detta menar Archer att individens val och handlande formas av det hon finner betydelsefullt. Archer (2000) talar om individens val utgående från hennes yttersta prioriteringar, 'ultimate concerns'. Enligt Archer förblir individen passiv i relation till sådant som hon inte är intresserad av eftersom intresse är en förutsättning för engagemang. Individen satsar tid och resurser på sådant som är viktigt för henne. Individens engagemang bygger enligt Archer på känslomässiga och rationella grunder, på hur vi lärt känna oss själva liksom på våra resurser att agera i verkligheten. Dessa faktorer formar även vår uppfattning om vad som just vi kan uppnå under rådande förhållanden.

Enligt Archer (2000) relaterar individen sig till sin omgivning genom tre grundläggande ordningar eller aspekter: 1) den naturliga 2) den praktiska och 3) den sociala. Den *naturliga ordningen* relaterar till vårt fysiska välbefinnande, den *praktiska* till våra prestationer och den *sociala* till vår självaktning. Verklighetens tre ordningar sänder ständigt signaler till oss som ofta till sin natur är mycket olika och sällan står i harmoni med varandra. En röst kan pocka på lönearbete medan en annan yrkar på studier och ytterligare en tredje prioriterar familjetillökning. För att kunna gå vidare måste individen skapa en inre balans mellan de krav och känslor som verkligheten ställer på henne.

Archers uppfattning är att det inte är möjligt att ignorera någon av verklighetens tre delaspekter, varför individen är tvungen att prioritera. Genom inre dialoger, där hon reflekterar över och analyserar, skapar hon en rangordning mellan alternativen. Eftersom hon ständigt bombarderas av förslag måste hon kontinuerligt syna sin sina preferenser och "yttersta prioriteringar", väga, bestyrka eller omformulera dem. Genom den ständigt fortsatta inre diskussionen rekonstrueras den personliga identiteten. Slutresultatet, som utgör en kompromiss, kommer till uttryck i individens livsstil. Denna utgör hennes *modus vivendi*, och individen söker via den nå en inre balans. Lyckas hon inte och är missnöjd kan hon inte heller gå vidare i livet, menar Archer. Våra ultimata angelägenheter konstituerar alltså vem vi är. Samtidigt understryker Archer – i överensstämmelse med kliniska erfarenheter av psykoanalys – att det är en tidskrävande och tung process att nå självkänedom och bli medveten om sina personliga önskemål och prioriteringar.

Individens konfrontation med de olika verklighetsaspekterna ger upphov till känslor. Känslorna – "phatos" – och individens förmåga till reflektion – "logos" – är nära sammanvävda med varandra, och dessa, liksom individens tidigare erfarenheter, utgör stoffet i de inre dialogerna. Också här delar Archer den psykoanalytiska teorins synsätt: För att individen skall kunna bygga upp en sund självkänsla förutsätts erkännande och bekräftelser, som dels överensstämmer med individens egna värderingar, dels kommer från för henne signifikanta personer.

En stark självkänsla är i sin tur central för individens förmåga att agera i enlighet med sina intressen. Archer (1995) understryker i likhet med erkända utvecklingspsykologer (jfr Piaget, Locke och Merleau-Ponty) att det är den praktiska världen som omger oss – inte den lingvistiska – som är utslagsgivande för vårt handlande. Individens agerande är aldrig betydelselöst eftersom det påverkar åtminstone individer i hennes närmiljö.

För att förändra samhällsstrukturer krävs dock fler individer som organiserar sig kollektivt, ett s.k. 'korporativt agentskap'. Archer tänker sig att om individen bara har klart för sig vad hon vill, förmår hon också konstruera framtidsplaner som hon kan förverkliga – inom de ramar som strukturerna ställer upp. Individen antas alltså kunna reflektera över sina erfarenheter och sin kapacitet, se mångfacetterat på sin omgivning, och även skapa realistiska planer, agera enligt dem och därmed påverka sin situation.

Agentskapet baserar sig enligt Archer (2000) på att individen är stratifierad och har 1) biologiska 2) psykologiska och 3) kognitiva förmågor. Trots att dessa tre strata bygger på, och verkar i samråd med, varandra är de relativt oberoende av varandra. Individen tar med alla tre strata i sina beräkningar, även om någon av förmågorna vid en intern intressekonflikt ofta utgår som segrare och därmed styr individens handlande.

Slutligen skiljer Archer (2000) på två dimensioner av känslomässig bearbetning; första och andra rangens känslor. *Första rangens känslor* är primitiva till sin natur och står för de direkta känslorna som en händelse ger upphov till i oss; t.ex. glädje eller rädsla. Individen bearbetar ofta dessa i inre dialoger, varvid andra rangens känslor uppstår. Denna interaktionsprocess innefattar förutom känslor även våra tidigare erfarenheter, den reflektionsform vi begagnar oss av, de rådande samhällsnormerna och våra framtidsprojekt. *Andra rangens känslor* utgör alltså ett samarbete mellan pathos och logos i syfte att hitta en inre balans. Denna bearbetning av känslor ökar självkännedomen, eftersom individen måste göra sina prioriteringar klara för sig. Archer (2000, 230) beskriver den inre dialogen som en dialektik mellan våra mest angelägna önskemål och våra känslomässiga kommentarer till dem.

Vilma Hänninens (2003, 49) redogörelse för s.k. kulturella modellberättelser, mot vilka individen pejlar sin egen berättelse, delar många likheter med Archers inre dialog. Hänninens berättelser är skapande och föränderliga gestaltningsprocesser, som individerna utför i tankarna om sina aktuella livssituationer. Processen är förbunden med individernas motiv och emotioner, har sin upprinnelse i den sociala växelverkan och kulturen, men är trots det tydligt förankrad i deras personliga erfarenhetshistoria.

Archer gör en analytisk distinktion av den inre dialogens fyra emergenta strata. Hon skiljer mellan individens primära agentskap, nämligen "I" och "Me" och det korporativa agentskapet, nämligen "You" och "We". Det subjektiva jaget "I" (1)

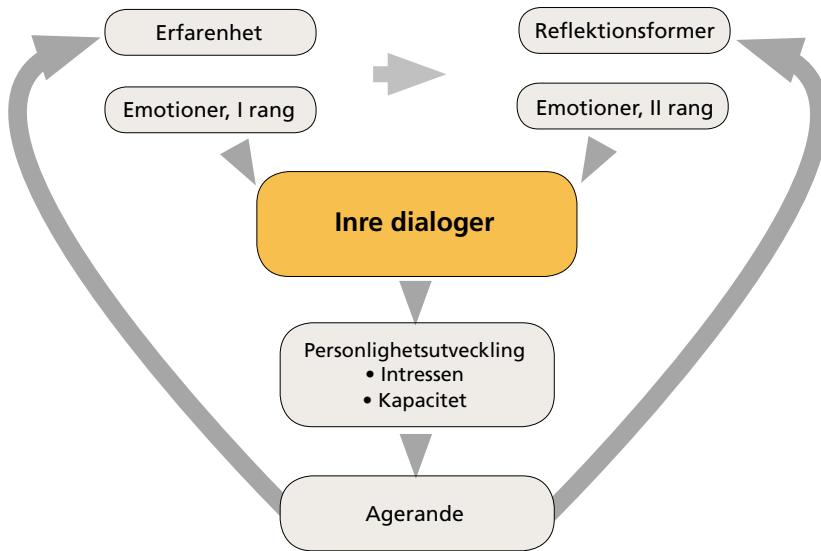
innehar reflektionsförmåga och intentioner och utgår i sitt reflekterande från tidigare internaliserade erfarenheter om sig själv dvs. från ”Me” (2). M.a.o. har individen en förmåga att överblicka och reflektera över sin sociala position. ”You” (3) utgör individens utvecklingsmöjligheter, som bygger på hennes deltagande i organiserad verksamhet, i syfte att påverka de existerande strukturella villkoren ”We” (4). Utgående från de möjligheter individen ser i de strukturella villkoren som hon omges av utformar hon ett tänkbart ”You”. Detta imaginära, framtida jag (”You”) relaterar hon till sina tidigare erfarenheter av sig själv (”Me”). Individens agerande grundar sig på en kontinuerligt pågående inre dialog, där hon bearbetar de känslor som yttre händelser aktualiserar hos henne. Under den inre dialogen relaterar alltså känslorna (”I”) till tidigare erfarenheter (”Me”), framtida livsprojekt (”You”) och samhälleligt befintliga möjligheter (”We”), som bestäms av sociala positioner och roller. Också i denna del av Archers teoriutveckling går klara paralleller att dra till psykologin och psykoanalysen och dess sedan länge existerande begrepp. Archers indelning av ”I” och ”Me” har många likheter t.ex. med Carl Gustav Jung (1978) indelning i ”jaget” och ”självet”.

Hur individen erfar sin omgivning är avgörande för hennes identitetsutveckling och agerande, vilket i sin tur påverkar hur hon agerar i relation till den. I de inre dialogerna vägleds hon av sina bekräftade och frustrerade känslor, sina erfarenheter och sin form av reflektion.

Central för analysen av mitt studiematerial är följande hos Archer hämtade idé: Archer ser på mikronivån individen som en komplex enhet bestående av känslor, resurser, rationellt tänkande och – i varierande grad – av självkänedom, vilka påverkas av tidigare erfarenheter. Archer lyfter alltså fram förekomsten av skillnader mellan individer, dels i deras förda inre dialoger, dels i deras omgivning och utgångslägen. Hon ser individens val som fattade på basen av dessa inre dialoger, i vilka individen efter bästa förmåga, utgående från sina prioriteringar, väger olika alternativ mot varandra och väljer det hon anser optimala bland dem (se Figur 4). Beroende på omständigheter och personlig utveckling sker förändringar i valen över tid. Archers respekt för att individen gör så gott hon kan vid val av handlingsalternativet finner jag tilltalande. Däremot finner jag det utmanande att anta att individen, bara hon vet vad hon vill, utan vidare förmår måla upp realistiska verklighetsbilder och konstruera bärande framtidsplaner. Jag delar dock Archers syn på att individens bakgrund och erfarenheter påverkar hennes syn på och erfarenheter av sin omgivning, vilket i sin tur påverkar hennes identitetsutveckling, gjorda val och erhållet bemötande.

Olika typer av reflektion

I verket *Structure, Agency and the Internal Conversation* (2003) utvecklar Archer ytterligare sin teoriansats och fokuserar på de reflektionstyper, som hon anser att individens interna dialoger bygger på. Delar av hennes resonemang har relevans

FIGUR 4. Archer: Individens agerande växer fram (Forskarens sammanställning)

för min forskningsuppgift, såsom uppkomsten och olika typer av, reflektion. Där-
emot faller samhällets roll i skymundan, varför min referensram till den delen
måste vidgas (se underkapitel 3.2. om Cruikshank). Här redogör jag för Archers
syn på förekomsten av olika reflektionsmodeller. I slutet av avhandlingen relate-
rar jag nyckelinformanterna mot dessa, vilket dock lätt låter sig göras endast för
Pekkas del.

Archer (2003, 161) analyserar inre dialoger i en kvalitativ ministudie omfat-
tande 20 personer. Intervjuanalysen indelar hon i två delar. Den första rör begrep-
pet 'intern dialog' och i hur hög grad dess 10 olika mentala aktiviteter kommer
till uttryck. Den andra delen handlar om informanternas 'yttersta prioriteringar'.

Archer finner att informanterna utgår från att "alla" tänker såsom de själva
gör, och därvid förbiser att markanta skillnader föreligger i olika personers sätt
att föra sina interna dialoger. Utgående från denna observation framlägger Archer en
modell som uppstår tre egentliga och två 'orena' reflektionstyper (se nedan Tabell
1). De egentliga formerna utgörs av (I) Kommunikativt; (II) Autonomt; och (III)
Meta-reflexivt reflekterande. De 'orena' formerna delar hon upp i (a) 'fragmen-
terade 'närmast icke-reflexiva'¹. Archer gör inte anspråk på att ha funnit alla exis-

1 De två sistnämnda grupperna ser Archer inte som självständiga, separata typer av reflexivt tänkande, ef-
tersom den 'fragmenterade' reflexiviteten utgör en haltande typ av antingen kommunikativ eller autonom
reflexivitet, och det 'närmast icke-reflexiva' tänkandet är föga reflexivt till sin natur.

terande typer av reflexivitet och konstaterar att tvärsnittsstudier inte ger svar på huruvida förändringar sker i reflexiviteten över tid, även om hon finner det troligt att detta är fallet. Däremot påpekar hon att flera av informanterna har liknande social bakgrund men ändå reflekterar på olika sätt, varför reflektionstypen inte kan förklaras av socialklass. Hon finner inte heller några tecken på att den skulle sammanhänga med kön eller ålder. Individens förmåga att välja förhållningssätt till samhället innebär dock alltid att individen är en aktiv agent, understryker Archer (2003, 169, 176, 207)

(I) *Den kommunikativa reflektionsformen* tar sig uttryck i ”tanke och samtal”. Utmärkande för personer med kommunikativ reflektion är att de i regel vänder sig till andra och förhåller sig misstänksamt till sin egen interna konversation. Så utgår de från att deras planer inte kommer att förverkligas. De för inte dagligen interna konversationer, d.v.s. resonemang med sig själva och när de gör det, är det främst i knepiga frågor, som de sedan önskar höra en utomstående persons åsikt om för att kunna fatta ett beslut i frågan. Konsultrollen tas då karakteristiskt av en diskussionspart som är bekant och innehar liknande livserfarenheter och värderingar som de själva. Archer ser i de kommunikativa personernas bakgrund en ”kontextuell kontinuitet” och stabilitet. För dem är de inter-personella relationerna klart viktigare än de intra-personella. De rankar därför ensamhet, liksom tankar som uppstått i ensamhet, lågt och omger sig med täta vän- och släkttakter. De håller sig gärna till samma, bekanta cirklar när det gäller t.ex. arbetsplats och geografisk mobilitet. Sex av Archers tjugo intervjupersoner är kommunikativa och de är alla nöjda med sitt modus vivendi. Deras huvudsakliga ”ultimate concern” utgörs av familj och släkt. Att rangordna andra intresseområden är inte svårt – de placerar sig alla efter familj och släkt. (Archer 2003)

Den autonoma reflektionsformen (II) företräds i Archers studie av nio personer, vilket gör dem till den största undergruppen. De är ensamvargar, som litar på sin förmåga att nå goda slutresultat. I motsats till företrädarna för den kommunikativa reflexionstypen håller de sina tankar för sig själva. De är klartänkta, snabba, beslutsamma och i etiskt hänseende ansvarstagande individualister. De sätter mycket av sin tid på att föra interna konversationer, är inställda på prestationer och prioriterar arbete högt. De drivs av inre tillfredsställelse snarare än av ambition. De söker sig till yrkeskontexter som överensstämmer med deras målsättningar men samtidigt ställer minimalt med krav av för dem själva oönskat slag. I likhet med de kommunikativa har de inte svårigheter att rangordna sina prioriteringar, men de ställer arbete framom människorelationer. Archer (2003, 233) menar att de autonomas bakgrund präglas av diskontinuitet. Uppbrott och nya kontexter har medfört att de saknat tillgång till nära samtalsparter och därför varit hänvisade till sig själva. De har tidigt formulerat personliga projekt, som inte bygger på t.ex. familjevanor eller traditionella klassmönster, och därför ofta sökt sig från sin ursprungliga sociala miljö. Deras abstrakta och etiska tankemönster kan, åt-

minstone delvis, förklaras av bristen på traditioner och bekanta handlingsmönster som gjort att de varit tvungna att rättfärdiga sina val på annat sätt. En cirkel uppstår där kontextuella avbrott leder till ökad självständighet, som i sin tur ytterligare förstärker avståndstagandet från initialkontexten. Också de autonomt inriktade är i Archers ministudie tillfredsställda med sitt *modus vivendi*. (Archer 2003, kap 7)

Den tredje, och sista av Archers ”egentliga reflektionstyper” är (III) *den meta-reflexiva*. I Archers studier företräds denna reflexionstyp av en grupp omfattande fyra personer. Dessas ’yttersta målsättningar’ inkluderar genomgripande satsningar på ideal, vilket gör att deras engagemang kan liknas vid kallelse. De söker en miljö som gynnar idealets uttrycksformer och tillväxt. Gång på gång erfar de att den valda kontexten är otillräcklig. De byter då miljö, vilket medför en instabil biografi. De meta-reflexiva för livliga inre dialoger under vilka självövervakningen utgör ett centralt tema. De reflekterar primärt kring sin egen reflektion, snarare än kring externa handlingar. De vill förädla sin personlighet genom ett slags självreglering, inte genom att samla på sig yttre, mätbara prestationer. De är kritiskt lagda och riktar sin kritik mot sig själva, samhället, och i all synnerhet mot relationen mellan dessa två.

Till skillnad från de två tidigare grupperna låter sig de meta-reflexivas prioriteringar inte entydigt rangordnas utan förutsätter ett holistiskt närmande. De vill att deras omgivning möjliggör inte bara deras ideal utan även befrämjar deras fysiska och mentala välbefinnande och därtill ger tillgång till likasinnade vänner och kolleger. Kraven på att dessa tre områden alla samtidigt skall tillgodoses gör det svårt för dem att finna en tillfredsställande livskontext. De är idealister, håller fast vid sina ideal och väljer därför mobilitet hellre än att pruta på sina ideal – också om det innebär en nedgradering i social status. Deras bakgrund präglas av diskontinuitet men till skillnad från autonoma saknar de en individualistisk karakteristik. Deras kritiska inställning i kombination med ett djupt engagemang för de utsatta i samhället skiljer dem också från de kommunikativa. De metareflexivas kritiska inställning leder till en ständig spänning mellan struktur och kultur. Förr eller senare söker de sig vidare till en ny kontext, i hopp om att där kunna tillfredsställa sina multipla och likvärdiga prioriteringar. Archers uppfattning är att de metareflexivas sökande efter en perfekt miljö är fruktlöst. De är därför inte lika tillfredsställda med sitt *modus vivendi* som de två andra grupperna. (Archer 2003, kap 8)

Förutom de ovan nämnda tre reflektionstyperna identifierar Archer ytterligare två, om än inte självständiga reflektionsformer; ett (IV) *fragmenterat*, som hon

ytterligare indelar i a) 'undanträngda'² och b) 'hämmade'³. De förstnämnda har utvecklat en form av reflektion men utsatts för så ombytliga kontexter att den reflektionstyp de använt sig av inte längre hjälpt dem att handskas med sin nya livssituation. De 'hämmade' har aldrig utvecklat ett reflexivt tänkande.

Gemensamt för de två slagen av fragmenterad reflexivitet är att de interna konversationerna ger upphov till starka känslor och ångest, utan att ge handledning i hur individen i praktiken kan påverka sin situation till det bättre. Fragmenterat reflexiva är alltså kapabla att föra inre dialoger, men deras svårighet ligger i att dialogen inte ger dem någon instrumentell vägledning för sitt handlande. Detta beror, enligt Archer, på att deras inre dialog styrs av expressivitet och starka känslor och därmed blir ineffektiv. Avsaknaden av klart definierade målsättningar gör de fragmenterat reflekterande desorienterade, eftersom deras interna dialog inte kan leda till målmedvetna, rationella handlingsplaner. Dessa individer förblir därför passiva och saknar kontroll över sitt liv. Archer menar att de fragmenterat reflexiva saknar nödvändig kunskap om både sig själv och samhället och därför tenderar att antingen nostalgiskt blicka tillbaka (äldre personer) eller att konstruera oralistiska framtidsscenarioer (yngre personer). Avsaknaden av prioriteringar och projekt innebär dock inte att de skulle sakna handlingsförmåga. Det är fullt möjligt att agera även då man saknar handlingsplan – frågan är bara vad handlingarna leder till. (Archer 2003, 299)

Den andra, 'orena', gruppen består av ett (*V*) *nästan icke-reflexivt tänkande*. Med detta avser Archer att förmågan till reflexivt tänkande är högst begränsad. Trots det förmår de nästan icke-reflexiva att identifiera målsättningar och artikulera projekt. 17-åriga Jason, som haft en ytterst tuff barndom, får i Archers studie ensam exemplifiera de nästan icke-reflexiva. Hennes bedömning är att Jasons personlighetsutveckling har avstannat innan denna nått en nivå där full kontroll erhållits över den typ av reflexivt tänkande som strukturerna beskriver. (Archer 2003, 333)

Reflexiviteten påverkar individens förhållningsätt

Archer tänker sig att den typ av reflexivitet som generellt dominerar individen också väsentligt påverkar hennes agerande på makronivån. Vid de rena typerna av reflexivitet – den kommunikativa, den autonoma och den meta-reflexiva – relaterar personen på olika sätt både till det samhälleliga och den inter-individella sociala miljön. Eftersom en växelverkan råder mellan subjektets målsättningar och kontext finns också interna implikationer inbäddade i valet av förhållningsätt till samhället. Individens inställning till samhället står för hennes subjektiva

2 Den första av de icke-självständiga reflektionsformerna av de fragmenterade kallar Archer displaced persons, vilket jag fritt har översatt till undanträngda.

3 Den andra av de icke-självständiga reflektionsformerna av de fragmenterade kallar Archer impeded persons, vilket jag fritt har översatt till hämmade.

TABELL 1. Archers: Tre huvudgrupper av "ren" reflektion (Forskarens sammanställning teori)

Aspekt/Komponent	Form av reflektion		
	I. Kommunikativa	II Autonoma	III Meta-reflexiva
Dialog -tilltro till dialog -bedriver dialog	Nej Sällan	I viss mån Kontinuerligt	Ja Flitigt & kontinuerligt
Fokus	Människor & relationer	Arbete & Prestationer	Höga ideal
Förankring/ Relation till livskontexten	Lokalt förankrad & Tät	Mobil, dock förank- ring på sikt	Mycket mobil, ständigt sökande
Självreglering	Återföring med självet	Självdisciplin	Självtransformation
Bakgrund	Stabil & Kontinuerlig	Diskontinuerlig	Diskontinuerlig (?)
Förhållningssätt till det sociala	Kollektivistiskt	Anpassningsbart	Social utopism
Relation till samhället	Apolitisk Konformistisk	Strategisk, Konfrontation	Omvälvande
Effekter för samhället	Morfostatis/ Stabilitet	Morfogenesis/ Förändring	Upprätthållande av alternativa värderingar
Personlighetstyp	Traditionalist & Talker	Individualist & Thinker	Idealist
Livstillfredsställelser	Mycket nöjd	Tillfreds	Ej tillfreds

bedömning av den vikt och position hon vill ge den sociala kontexten. Olika personer ger olika frågor varierande tyngd. Detta beroende på deras yttersta målsättningar, som fastslår hur mycket av sig själva de önskar investera i den aktuella frågeställningen. Archers gruppering av de tre egentliga typerna av reflektion har jag sammanställt i Tabell 1.

Archers (2003, 342) analys utmynnar alltså i slutsatsen att varje typ av reflexivitet innebär ett distinkt förhållningssätt till samhället. Den interna dialogen är den process genom vilken subjektet styr sina personliga målsättningar i relation till den sociala kontexten. Hur individen handlar hänger samman med slag av reflexivt tänkande som utmärker henne, eftersom det är i den interna konversationen som agenten fastställer sina prioriteringar och utkristalliserar dem i form av projekt. Archer ser därmed den interna diskussionen som en fundamental process, genom vilken relationen mellan individ och samhälle kanaliseras i olika riktningar.

Enligt Archer (2003, 357ff) kan olika inställning till samhället ringas in utgående från formen av reflexivitet. Sålunda kan de ovan nämnda tre rena grupperna beskrivas på följande sätt: De *kommunikativt* reflexiva aktiverar inte genom sina val av projekt och aktioner några sociala spänningar; de uppfattar och konstrue-

rar sina projekt inom den kontext av ofrivillig social placering de fötts till. De kan uppnå sina mål utan att det förutsätter förändringar eller ifrågasättande av deras sociala position eller samhällsstrukturerna. Genom att vända sig till personer som delar deras åsikter och vardag konstruerar de egna mikroenheter, som inte bara rimmar väl med, utan direkt förstärker och reproducerar, deras sociala miljö. De kommunikativa är därmed i grunden apolitiska. De undviker både att fatta tag i möjliggörande omständigheter i samhället och att konfronteras med försvårande. De kan beskrivas som traditionalister vilkas val av livsprojekt har ett undvikande⁴ förhållningssätt till samhället.

De *autonomt* reflexiva däremot väljer projekt som är inriktade på att skapa förändring. Deras benägenhet att söka sig till projekt som tar avstånd från deras initialkontext medför en kollision med, och aktivering av, de sociala möjligheterna och hindren i samhället. De autonoma konfronteras och interagerar med samhällsstrukturerna, bedriver en flitig intern diskussion och utvecklar då både sin självinsikt och samhällskänedom. De är därför mer insatta än de kommunikativa i hur samhället fungerar och hur de själva bör handla för att uppnå sina mål. För de autonoma utgör samhällsstrukturerna inte en existerande och självklar yttre kraft, utan en manövrerbar maktfaktor, som man kan förhålla sig strategiskt till – och i bästa fall även påverka i enlighet med sina målsättningar. Genom sin interna konversation bildar de autonomt reflexiva sig en uppfattning om både motgångar och möjligheter som deras projekt kan möta. Deras interna konversationer hjälper dem att utveckla handlingsplaner, i vilka de drar nytta av strukturerna i samhället för att uppnå sina personliga projekt. De autonomt reflexiva kan därför anses välja ett *strategiskt*⁵ förhållningssätt till samhället.

De *meta-reflexiva* formar förhållandevis tidigt i livet sina 'yttersta prioriteringar'. Dessa består, till skillnad från de två andra grupperna, av ett kulturellt ideal, som de vårdar och strävar efter att efterleva i så hög grad som möjligt. De vet alltså vad de skulle vilja bli – och inser hur långt från denna punkt de står. De metareflexiva väger den aktuella kontexten mot sina ideal och finner då att den utgör en blek och urvattnad form, varför de överger den och går in för att söka efter en annan livskontext, som bättre motsvarar deras ideal. De metareflexiva ser en vid diskrepans mellan sin sociala och personliga identitet. Detta är, enligt Archer, orsaken till att deras levnadslöpp ter sig ytterst rörligt i jämförelse med vad som är fallet i de andra två grupperna. Archer (2003, 348) befarar att det för de metareflexiva inte existerar ett slutgiltigt och tillfredsställande *modus vivendi*. Deras inställning till samhället är dömt att vara omvälvande,⁶ eftersom de vid mötet med samhällsstrukturerna konstant väljer att ta 'bonusförluster' och 'straff'⁷ framom

4 Jag har fritt översatt Archers evasive till undvikande.

5 Jag har fritt översatt Archers strategic till strategiskt.

6 Jag har fritt översatt Archers subversive till omvälvande.

7 Som bonusförluster och straff rökmar jag här t.ex. att säga upp sig från en fastanställning, omskola sig eller flytta.

att avstå från sina ideal och sin samhällskritik. Deras 'rakryggade' sätt möjliggör en fortsatt samhällskritik och upprätthållande av också andra, alternativa värderingar än de som dominerar i samhället.

Archer poängterar att också om individerna primärt agerar utgående från sina personliga målsättningar, kan deras aktioner få betydelse på makronivån, ifall dessa aktioner får en kumulativ effekt. Individens val av förhållningssätt till samhället får dock alltid följer för henne själv. Hon kommer därför att, förutom att försöka reglera sin relation till samhället, även använda sig av självreglering; eftersom det är betydligt lättare att genomdriva självreglering än få tillstånd samhällsförändringar. Archer finner att de olika typerna av reflektion också rimmar med olika former av *självreglering*: de kommunikativa begagnar sig av en återförening med sig själv⁸, de autonoma av självdisciplin och de meta-reflexiva av självtransformation.

Archer påpekar alltså att det föreligger stora variationer mellan individer när det gäller deras interna dialoger; de har inte bara olika yttersta målsättningar utan de begagnar sig även av olika mentala aktiviteter och därtill varierar deras förhållningssätt till samhället. Archer (2003, 351) ser subjektet som en aktiv aktör som själv bestämmer över vad – och hur mycket – hon investerar i sin sociala omgivning. Även om hon är en social varelse, är hon ett subjekt, som genom sin reflexivitet och interna konversationer bestämmer i vilken utsträckning hon är färdig att bli en "Society's Being". Archer anser sig ha funnit ett samband i sitt material mellan olika typer av reflexivitet och informanternas bakgrund, där kontinuitet respektive diskontinuitet i bakgrunden är utslagsgivande.

Teorin modifieras: Fokus på grundvärderingar och stöd

Trots att Archers teori inte direkt kan tillämpas på mina nyckelinformanter (se Bilaga 4) har hennes teoriutkast mycket att ge på individnivå. Archer intresserar sig för individens bakgrund, erfarenheter, känslor och prioriteringar, liksom den interna dialog, genom vilken individen arbetar sig fram till beslut och handlingar. Flera klassiska namn inom psykologin har påpekat att individens tidiga barndom och uppväxtvillkor är centrala för hennes framtida utveckling (jfr t.ex. Piaget, Freud, Homburger Erikson). Jag frågar mig därför om individens bakgrund, snarare än mätt på en kontinuitetsskala, kan studeras från en annan infallsvinkel. Med stöd av ovannämnda personers tidigare upptäckter väljer jag skjuta fokus till individens *grundvärderingar*. Med 'grundvärderingar' avser jag det värdekodex individen vuxit upp med och även de bekanta handlingsmönster, som på ett ofta omedvetet plan skapat hennes bild av vad som är viktigt, eftersträvansvärt och 'normalt'. Detta bär stora likheter med Archers *modus vivendi*, medan grundvärderingarna förblir på en abstraktare nivå och därmed, åtminstone för en utomstående betraktare, mer svärfångad.

8 Archer begagnar termen 'Self-reunification' för det jag översatt med 'återförening av självet'.

Jag tänker mig dock att grundvärderingarna långt formas i barndomshemmet, varför de är nära knutna till det ”ekonomiska, kulturella och sociala kapital” (jfr habitus/Bourdieu 1986) samt det ”sociala arv” (Socialforskningsinstitutet 1999) de unga tar till sig och bär med sig livet igenom. Vikten av de ungas bakgrund och deras reproduktion av sitt sociala arv har påpekats av Andy Furlong och Fred Cartmel (2007). De ser i den bedrivna politikens betoning av individuella livsprojekt ett förskjutet fokus från de ungas bakgrund till individuellt ansvarstagande. Att de ungas materiella och sociala basvillkor bör lyftas fram har även understrukits av Bunar och Trondman (2001). Dessa forskares poäng är att de förändrade villkoren i samhället får olika effekter för individer som lever under olika livsomständigheter. Även Beck (2000, 50) anser att riskerna förstärker, inte förminskar, de existerande klasskillnaderna och Angelin (2009, 27) betonar vikten av att heterogeniteten inom gruppen unga noteras. Hon hänvisar till studier som tyder på att det förekommer skillnader i den socioekonomiska bakgrunden också bland dem som förblir arbetslösa (Angelin 2009, 32; Raaum et al. 2009; Franzén och Kassman 2005). M.a.o finns det tidigare forskning som talar för att informanternas bakgrund bör utgöra en central aspekt då deras livssituation och gjorda val som arbetslösa studeras.

I min modifierade version av Archers teori antas informanternas förhållningssätt till samhället påverkas, även om det inte i helt förklaras, av de värderingar och sociala modeller som de erhållit som yngre. (Jfr även t.ex. Suurpää 2009). Detta gäller såväl för det som individen tagit till sig genom aktiv inläring som för vad hon internaliserat genom måhända outtalad, oreflekterad eller omedveten reception av levnadsmodeller under livets gång. Modellerna är, liksom de vidare sociala samhällsstrukturerna, till sin natur sega och stabila, vilket bl.a. Archer (1995) och t.ex. Wennerström (2003) påpekat.

Denna nya, modifierade infallsvinkel, som inkluderar även det sociala, bidrar också till att främja det holistiska forskningsgrepp jag avser att begagna i avhandlingen. Eftersom studien tillhör arbetslöshetsforskningen, riktas mitt intresse mot nyckelinformanternas värderingar gällande lönearbete och studier. På makroplanet väljer jag att utvidga teorin något, vilket sker med hjälp av Barbara Cruikshanks politologiska teori om skapade av demokratier.

3.2 Cruikshank: Medborgarskapande teknologier

Den teoretiska underbyggnaden för denna studie, som på mikroplanet (d.v.s. på individnivån) huvudsakligen utgörs av Archers ovan refererade teori, kompletteras sålunda med en teoretisk bas på makroplanet (d.v.s. på samhällsnivån), som utvecklats av Barbara Cruikshank i hennes politologiska arbete *The will to empower democratic citizens and other subjects* (1999). Denna teoretiska modell har ka-

pacitet att belysa aktörskapets och maktens dynamik i samhället och åskådliggör hur diskursiva praktiker skapar ett vidare eller trängre utrymme för ett aktivt medborgarskap. De mer kritiska delarna av Cruikshanks samhällsperspektiv bidrar i min undersökning till en mer komplex och ”ömsesidig” förståelse av relationen mellan samhället och de arbetslösa unga. I synnerhet belyser det sådana handlingsalternativ, vilka samhället inte identifierar eller accepterar. Då handlingsmönster av detta slag (se t.ex. kap 7.3: De alternativt tänkande) analyseras med hjälp av Cruikshanks teori, underlättas försök att spåra och förklara inslagen av rationalitet i dem. Därmed ökas möjligheterna att fördjupa analysen av dynamiken och komplexiteten i den ömsesidiga interaktionen mellan arbetslösa unga och de samhällsinstitutioner som handlägger deras sak.

Cruikshank fäster uppmärksamhet vid de *maktrelationer* som alltid är essentiellt närvarande i varje ordnat samhälle. Hon myntar begreppen ’medborgarskapande teknologier’⁹ och ’den liberala styrkonsten’¹⁰ och frågar hur makt och politik bidrar till att skapa olika avvikande ideal och handlingsmönster hos medborgarna, liksom hon också granskar vad som ligger bakom viljan att förse vissa, passiva medborgargrupper med mer makt och påverkningsmöjligheter (Cruikshank 1999, 123). Cruikshanks fokus kan komprimeras i två huvudfrågor: 1) Vem, eller vilka, personer är det som staten önskar nå genom att plädера för ett ökat samhällsdeltagande?; 2) Hur transformeras dessa uppifrån utvalda och passiva medborgargrupper till aktiva?

Cruikshank betonar att individen ingalunda föds som medborgare, utan formas till samhällsmedlem genom diskursiva praktiker. Det sker genom en rad medborgarskapande teknologier, som medvetet och målinriktat utövas av samhället i form av styrd verksamhet, program och diskurser. Medborgarna styrs och formas alltså enligt givna system och tankesätt. Teknologerna, som omsätts via en liberal styrkonst, har som mål att aktivera individen och få henne att bli självstyrd. Syftet är, mer specifikt, att nå vissa ”problematiska” medborgargrupper och aktivera dem i en önskad riktning. Cruikshank visar hur dessa grupper, intressant nog, inte definieras utgående från vad de gör, eller vad de gjorts till, utan utgående från vad de anses *sakna*.

Cruikshank redogör för hur idén om “det sociala” uppstått som en följd av ökad kunskap om sociala faktorerers betydelse för människan och framhåller betydelsen av dels olika interventionstekniker, dels ideologiska rörelser med målsättningen att förbättra samhället. Idén om det sociala möjliggjorde, hävdar hon, reformer och styrning. Bruk av styrningstekniker kunde, i bästa fall, få både samhällets och de enskilda individernas/gruppernas intressen att sammanfalla. Ge-

9 Cruikshank begagnar begreppet technologies of citizenship, som jag översatt till medborgarskapande teknologier

10 Cruikshank begagnar begreppet The Liberal Arts of Governance, som jag översatt till den liberala styrkonsten

nom att definiera något som ett socialt problem blev det t.ex. i 1900-talets USA politiskt möjligt att, med hänvisning till helhetens intressen, rikta åtgärder mot ett segment av befolkningen. Därmed kom det politiska att omkonstrueras till något socialt, där social progression och framåtanda ansågs harmoniera med individens frihet. Associationen från politik, suverän makt och stat gick förlorad när det sociala gjordes till objekt för reformer. En förutsättning för att man med hänvisning till 'det sociala' kunde agera mot utpekade problem och problemgrupper var att dessa kunde ringas in, definieras och kalkyleras, vilket låter sig göras med hjälp av vetenskapliga fakta.

När staten gick in för att på individnivå ge medborgarna mer makt och påverkningsmöjligheter, t.ex. i form av hjälp till självhjälp¹¹, öppnade detta samtidigt för en ökad kontroll. Kontrollen skedde dock på omvägar; dels genom institutioner och tjänstemän, dels genom en fri styrkonst och olika tekniker att forma medborgare, som tänkte och agerade på ett – för staten – önskvärt sätt. Cruikshank ser alltså en styrningsstrategi i statens strävan att förse svagare medborgargrupper med stöd och påverkningsmöjligheter. Hon poängterar att staten tagit sig rätten att definiera *vad* som är väsentligt, vad medborgare inte klarar sig utan och vilka medborgargrupper som bör ges ”hjälp till självhjälp”, så att de kan förändras till det ”bättre” – sett ur statens synvinkel. Cruikshank understryker att, även om insatserna ges i bästa välvilja, det ändå är staten som fastslår att någon given grupp politiskt icke-aktiva personer, *saknar någonting väsentligt*, och att detta bör uppfattas som ett problem som måste åtgärdas. På motsvarande sätt förblir andra grupper utan stöd, eftersom de av olika orsaker i maktens ögon inte anses sakna något betydelsefullt, och därför inte heller antas vara i behov av hjälp.

Genom hjälp till självhjälp uppstår en märkvärdig, kontrollerande relation mellan stat och individ, där den förra söker lösningar på politiska problem genom att styra individens vardagsliv. Denna styrning, som marknadsförs i termer av vilja att förse (utvalda) svaga medborgargrupper med mer makt, får politiskt betydelsefulla konsekvenser: Makten infiltreras på individnivå. Detta i sin tur leder till att den bedrivna politiken blir svår att spåra till en yttre makt. I stället lever den genom individernas subjektivitet och i det strategiska fältet av små ting som medborgarna utför varje dag. Makten blir ansiktslös; det finns inte längre någon yttre eller inre sida av politiken. En annan konsekvens är att det blir svårt att ifrågasätta besluten och konfrontera makten, eftersom det är oklart vem som bär ansvaret för dem. Cruikshank ger exempel på hur sociala reformer har drivits med hjälp av diffusa och svårgripbara styrmekanismer, samtidigt som frivilligheten har framhävt, varför den liberala staten inte explicit kan anses ha ställt krav eller missbrukat sin maktposition.

11 Termen empowerment är välkänd inom socialt arbete; där klienten ges hjälp till självhjälp som skall minska hans/hennes behov av samhällets stöd.

Noteras bör dock att Cruikshank uppfattar makt på samma sätt som Foucault, d.v.s. så att bruket av makt i sig inte ses som vare sig gott eller ont. Maktrelationerna är till sin natur både frivilliga och tvingande och inkluderar därmed både potential till möjligheter och begränsningar. Vad Cruikshank vill slå fast är att maktrelationer förekommer. Hon påvisar hur också små saker i vardagen utgör delar av en större helhet. Även viljan att förse andra med makt utgör en maktrelation – fastän den inhyser positiva möjligheter.

Eftersom demokratiska relationer är maktrelationer och som sådana ständigt återskapas och omkonstrueras genom medborgarnas tankar och aktioner, ligger det i de styrandes intresse att följa med och påverka det som sker på mikronivån. Genom en process, där medborgare skapas och ges kapacitet att agera – men samtidigt förses med målen för sina aktioner – regleras deras aktioner. Därmed kan de på avstånd, exempelvis genom en deklarerad hjälp till självhjälp, styras utan tvång. Så småningom övergår hjälpen i självstyrning. På så sätt kan staten på sikt bortrationalisera sina insatser. (Cruikshank 1999, 84) Samma tankesätt ser Cruikshank ligger till grund för dagens socialarbete: socialarbetarna erbjuder klienter stöd i frågor som samhället valt att definiera som problematiska i syftet att på sikt göra sin insats obehövlig.

Slutligen synar Cruikshank (1999, 69–70) även socialvetenskapernas betydelse – som hon finner allt annat än ringa – för att upprätthålla maktrelationer. Hon understryker att kunskap om 'det problematiska, som skall lösas' – t.ex. de fattigas eller de arbetslösas situation – är knuten till lösningen på problemet och hur den utvalda målgruppen skall aktiveras. Liknande tankegångar har framförts i Sverige t.ex. av Anna Meeuwisse och Hans Svärd (2002), som konstaterar att sociala problem och samhällets definition och hantering av dessa till stor del är knutna till de övergripande samhällsideologierna. Socialt arbete kan enligt Anders Bergmark och Lars Oscarsson (2000) anses förvalta, reproducera och konstruera sociala problem.

Det är också genom demokratiska teorier som den dominerande diskursen fastslås. Diskurserna i sin tur blir utslagsgivande för vad som är möjligt att tänka, säga och göra liksom hur man som individ upplever att man bör vara. Liksom alla diskurser är också denna diskurs inlärd, vanebildande och materiell. Cruikshank finner att skillnaden mellan en aktiv och fri medborgare och ett underordnat objekt är hårfin. Till diskursen om definitionen av ungdomsarbetslösheten som problem, påverkan och maktfaktorer återkommer jag i diskussionskapitlet där paralleller dras bl.a. till de sparprogram som i Finland genomfördes under recessionen, då i diskursen proklamerades att några realistiska handlingsalternativ inte existerade.

4 Forskningsmaterialet

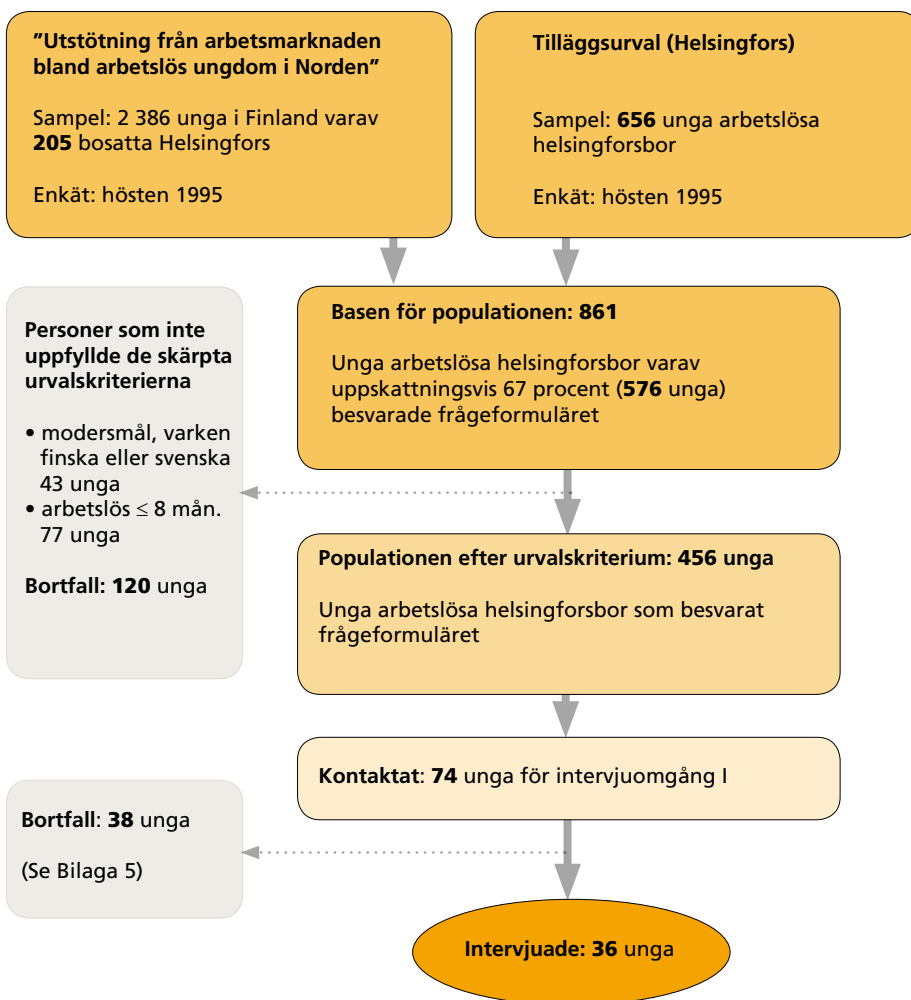
Mitt forskningsmaterial består av två longitudinella delar; en kvalitativ och en kvantitativ. Den kvalitativa utgör studiens kärna och består av fyra omgångar individuella temaintervjuer; den kvantitativa utgör ett komplement och består av tre enkätomgångar. Datainsamlingsstrategin utgör ett slags ”trattmodell”: Från en samtida nordisk ungdomsarbetslöshetsstudies stora och representativa material inbjöds slumpmässigt intervjupersoner, som uppfyllde vissa senare nämnda kriterier, att delta i individuella temaintervjuer. Dessa 36 informanter utgör studiens basmaterial. Bland dem väljs fyra s.k. nyckelinformanter ut, vilka utgör undersökningens fördjupade empirimaterial. Dessa fyra individer följs mer i detalj under den 10-åriga empiriinsamlingen.

4.1 Produktionen och omfattningen av studiens data

Populationsbasen för min avhandling är tagen ur en kvantitativ samnordisk studie¹, omfattande 10 000 ungdomar. Dessa unga utgjorde ett nationellt representativt urval arbetslösa i respektive land. De finländska ungdomarna var 2 386, av vilka 205 bodde i Helsingfors. Urvalet kompletterades med ett tilläggsurval omfattande ytterligare 656 i Helsingfors bosatta arbetslösa ungdomar. Sålunda omfattade det samnordiska projektet totalt 3042 finländska arbetslösa unga, av vilka 861 var från Helsingfors. Av dessa drygt 850 helsingforsare besvarade uppskattningsvis 576 enkäten; de flesta gjorde detta hösten 1995, några våren 1996. Från denna grupp har mina intervjupersoner tagits. Urvalskriterierna skärptes dock så att de kvantitativa studiernas krav på minimum 3 månaders arbetslöshet under de första sex månaderna av år 1995, nu förutsatte; a) minimum totalt 12 månaders arbetslöshet (vilket ledde till ett bortfall om 77 personer). Därtill förutsattes att informanterna b) som modersmål hade någotdera av landets två officiella språk, finska eller svenska (vilket medförde att ytterligare 43 personer föll bort). De skärpta urvalskriterierna resulterade m.a.o. i att populationen minskade med totalt 120 (77+43) personer och därmed utgjorde 456 (576–120= 456) ungdomar bosatta i Helsingfors. Urvalet är uppritat i Figur 5.

Bland de 456 unga valdes för min studie slumpmässigt intervjupersonerna ut, dock så att jag ställde ytterligare några *tilläggskrav*: På individnivå förutsattes att informanten var arbetslös vid tidpunkten då jag tog kontakt för den första personliga intervjun. Eftersom studien avser beskriva unga individers erfarenhet av arbetslöshet, valde jag att intervjua personer med *aktuella* upplevelser av arbets-

¹ Utstötning från arbetsmarknaden bland arbetslös ungdom i Norden, se Carle och Julkunen 1997

FIGUR 5. Trattmodellen – utgångsmaterial, urvalskriterier och slutgiltigt sampel

löshet. Bilder uppmålade på basen av endast tidigare minnen önskade jag undvika. Av materialhelheten förutsatte jag att könsfördelningen bland informanterna var jämn och alla utbildningsformer var representerade. Detta eftersom tidigare forskning visar att män och kvinnor upplever arbetslösheten något olika (se t.ex. Nordenmark 1995; 1997; Åberg & Nordenmark 2000) och att utbildningsnivå står i samband med tid i arbetslöshet (jfr Rantakeisu m.fl. 2002; Virmasalo 2002; Hietaniemi 2003). De potentiella informanterna grupperades därför utgående från kön och utbildningsgrad före själva lottdragningen. Bland de 456 i Helsingfors bosatta ungdomarna som varit arbetslösa minst 1 år kontaktade jag fr.o.m. våren 1996, efter hand totalt 74 personer. Antalet informanter var inte fastslaget på förhand utan bestämdes av den tidsperiod jag reserverat för den första materialin-

samlingen: Som bakre tidsgräns för producerandet av intervjuerna hade jag ställt midsommaren 1996. Detta eftersom jag ansåg att 3 månader vara en skälig tidsperiod för producerandet av den första intervjuomgångens data. Därtill räknade jag med att informanterna skulle vara (ännu) svårare att nå så snart sommarsäsongen påbörjats fr.o.m. midsommaren. Den uppställda tidsfristen fogade sig också väl in i min personliga livssituation, eftersom jag från och med hösten 1996 skulle studera ett år utomlands. Det visade sig också att de producerade berättelserna innehållsmässigt började kännas mättade; uppenbart nya infallsvinklar på livssituationen som ung och arbetslös framkom inte mot slutet av den första omgångens 36 intervjuer.

Bortfallet bland de kontaktade potentiella intervjupersonerna blev förhållandevis högt: ungefär hälften, eller mer exakt 38 personer. De största bortfallsgrupperna utgjordes av dem som inte nåddes, varken per post eller telefon (17 personer) och dem (11 unga) som inte längre var arbetslösa arbetssökande. För en mer detaljerad redogörelse av bortfallet se Bilaga 5. De kontaktade, övriga 36 unga (74 – 38 = 36), hälften män, hälften kvinnor, kom därmed att utgöra studiens informanter (det s.k. basmaterialet).

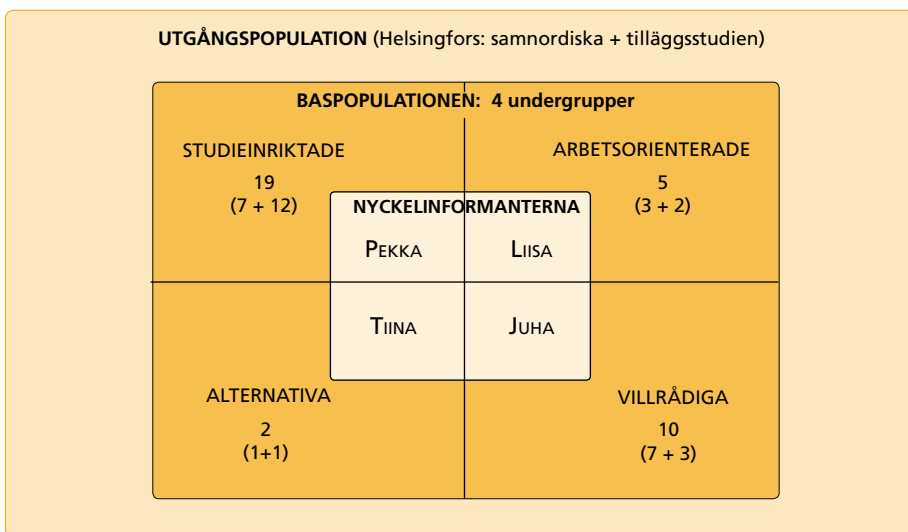
Gemensamt för dessa 36 unga är att de är födda under åren 1970–1976, och att de under studiens två första år – åren 1995 och 1996 – varit arbetslösa och då var bosatta i Helsingfors. Data om dem har producerats både med hjälp av personliga intervjuer och enkäter. Studiens primärdata utgörs av fyra uppsättningar temaintervjuer, som producerats åren 1996, 1998, 2000 och 2004. Till sin karaktär påminner de om strukturerade djupintervjuer (jfr Davies och Esseveld 1989). Därtill har informanterna tillsänts en enkät åren 1995*, 2000 och 2003. Materialinsamlingen över tid illustreras i Figur 6.

Den första enkätomgången, som alltså gjordes år 1995 i det samnordiska projektets regi, genomfördes med hjälp av ett gediget frågeformulär, bestående av 61 helstrukturerade flervalsfrågor. De två följande enkäterna sändes ut åren 2000 och 2003. Det 12 sidor långa frågeformulärshäftet förkortades nu kraftigt. De utelämnade frågorna berörde främst informanternas bakgrund och tidigare arbetserfarenheter – frågor som de alltså redan tidigare besvarat. De förkortade frågeformulären sändes endast till dem av de år 1996 utvalda 36 intervjupersonerna, som under studiens gång gett sitt samtycke till ett fortsatt samarbete (32 personer år 2000 respektive 29 personer år 2003).

Alla dessa slumpmässigt utvalda 36 intervjupersoner har finska som modersmål, olika utbildningsnivåerna är representerade och deras tid i arbetslöshet vid enkäten 1995 varierar mellan 8 och 60 månader. Bland detta basmaterials 36 arbetslösa unga informanter bosatta i Helsingfors valde jag sedan, såsom redan nämnts, ut undersökningens fördjupade empirimaterial, vilket består av fyra s.k. nyckelinformanter, som under den 10-åriga empiriinsamlingsperioden följs mer i detalj. I Figur 7 beskrivs struktureringen av det erhållna materialet.

Samnordiska studien + Helsingfors tilläggsurval (576/861) Enkät		
1995	Urval: 36 unga	Enkät I (36/36)
1996	Personlig intervju I (36/36)	
1998	Personlig intervju II (13/20)	
2000	Personlig intervju III (3/4)	Enkät II (27/32)
2003		Enkät III (24/29)
2004	Personlig intervju IV (4/4)	
2010	Redovisning Personlig intervju V (3/4)	

FIGUR 6. Materialinsamlingen över tid (Svar/Antal kontaktade)

(x + y), där x = antal män; y= antal kvinnor

FIGUR 7. Struktureringen av forskningsmaterialet (informanterna)

4.2 Materialets begränsningar

Studien bygger på en population om endast 36 arbetslösa unga, bland vilka fyra nyckelinformanter utvalts. Såsom kvalitativa och longitudinella studier ger min forskning djup men inte bredd: den berättigar inte till generaliseringar. Det är sannolikt är att de allra mest utsatta inom målgruppen 'unga arbetslösa' inte ingår bland mina informanter. De potentiella intervjupersonerna valdes år 1995 bland arbetslösa unga som redan hade besvarat ett omfattande samnordiskt frågeformulär (62, flervalsfrågor, fördelade på ett 12 sidor långt häfte), vilket torde leda till en viss skevhet. De som har det svårast ställt tenderar att underrepresenteras bland dem som besvarar frågeformulär. Likaså finner ett frågeformulär sämre fram till personer som är hemlösa eller saknar adress. Bland de 72 personerna jag år 1996 kontaktade för en möjlig intervju återfanns bara en som bodde på härbärke – och han gjorde sig inte heller tillgänglig för en intervju. En annan man saknade fast adress. Han gav en intervju men breven med information om uppföljningsintervjun returnerades oöppnade från poste restante. I Nyland bor nästan var tredje 22-åring kvar i sitt barndomshem, men ingen av mina nyckelinformanter gjorde det, om än några av de 36 informanterna gjorde det.

I mitt material ingår inga informanter med etnisk bakgrund, vilket visat sig ha samband med etableringssvårigheter (Malmberg-Heimonen och Julkunen 2006; Angelin och Salonen 2004), liksom ingen lider av tydliga fysiska eller psykiska men eller är tungt kriminellt belastad. Dessa exempel visar att även om mitt material omfattar sinsemellan mycket olika unga arbetslösa kan den inte ge en heltäckande bild av unga arbetslösa vare sig i Finland eller i Helsingfors under den studerade tidsperioden. Även studiens geografiska avgränsning till Helsingfors får betydelse för dess resultat: Också i Finland är skillnaderna mellan storstad och landsmiljö tydliga. Olikheter förekommer i t.ex. den regionala fördelningen av lönearbete, arbetslöshet, utbudet av fritidssysselsättning, bruk av berusningsmedel, konsumtionsvanor, anonymitetsgrad och mångfalden av livsstilar. Eftersom studien är utpräglat materialbaserad och samtliga informanter är från Helsingfors faller den geografiska aspekten utanför dess räckvidd.

När det gäller informanternas möten med samhället har dessa långt utgjorts av de ungas relation till Arbetskraftsbyrån. Även om både Socialverket och Folkpensionsanstalten berörs av flera informanter har jag inte systematiskt studerat informanternas relation till dessa sperat. Jämförelsen mellan de fyra nyckelinformanterna antyder även att deras och andra informanternas sätt att relatera till Arbetskraftsmyndigheterna kunde analyseras även utgående från deras position till ytterlighetspolerna extrem individualism - kollektivistiska gruppideal. Jag har ändå av resursskäl valt att inte systematiserat analyserna av informanterna utgående från deras relationer till sociala grupper. Uppenbart ter sig dock att olika grupper spelar en stor roll i informanternas liv, märkbarast kanske i Tiinas relation till

kamrater och församling och i Juhas kontakter till musikgrupper och missbrukargång. I ett värdepluralistiskt och demokratiskt samhälle som det finländska kunde därför dessa relationer utgöra en bakgrundsfaktor som kunde studeras närmare vid forskning av ungdomsarbetslöshet.

Variationen bland unga arbetslösa är sannolikt större än vad materialet i denna undersökning beskriver och klart är att unga, som har det svårare än vad som här beskrivits, förekommer. Likaså bör det ses som en begränsning att ingen av de utvalda nyckelinformanterna har befunnit sig i en situation, där det råder stark diskrepans mellan deras önskemål och faktiska livssituation: Bland nyckelinformanterna finns ingen som önskar lönearbete men som trots det förblir arbetslös eller måste kämpa sig fram med hjälp av diverse snuttjobb (jfr t.ex. du Bois-Reymond och Lopez Blasco 2003 – ”yo-yo transitions”; prekariatdiskussionen; Nuorten Suomi 2001). Eftersom de fyra nyckelinformanterna ’får som de vill’ innebär det att de som fortfarande är arbetslösa då studien avslutas, själva mer eller mindre aktivt gått in för att välja denna situation. Detta kan bidra till att studiens slutsultat ger en alltför ljus bild av vad det innebär att vara ung och arbetslös under lång tid: Otaliga forskningsresultat pekar på ett samband mellan arbetslöshet och diverse olika slag av ohälsa (Hammarström & Janlert 1997; Hammer 2000; Axelson och Eljertsson 2002; Espuga m.fl. 2004; Työ Terveys Turvallisuus 2009). Hur arbetslöshet inverkar på arbetslösa som önskar (fast)lönearbete men inte kommer över ett ger min studie tyvärr föga inblick i.

Med facit i handen är det även uppenbart att jag bland de erhållna 36 informanterna till nyckelinformanter valt unga, som haft lätt att uttrycka sig verbalt. Det har gjort det lättare för mig att ta del av deras erfarenheter. Temaintervjuer kan vara krävande och tunga att genomgå om de berör ens personliga historia och som kan beröra svåra minnen. Så som framgick i kapitel 3 gör Archer (2003) utgående från sina intervjupersoners sätt att reflektera en indelning i fyra fält på en horisontell skala. Vid ett försök att klassa mina informanter enligt Archers kategorisering framgår att ingen av nyckelinformanterna tillhör gruppen ’närmast icke-reflexiva’². Genom val av verbala och förhållandevis analytiskt lagda personer har därför, med stor sannolikhet personer som representerar denna, även i Archers studie ovanliga typ av reflexivitet gallrats bort. I Archers studie är denna typ också den med det sämsta utgångsläget i termer av emotionellt, socialt och ekonomiskt samhällsstöd. Som socialarbetare med arbetserfarenhet från kriminalvården, fäster jag mig vid att ingen av mina informanter tillhör en subkultur som kan definieras som öppet samhällsfientlig med aktiva insatser som bryter mot samhällets normer t.ex. i form av kriminalitet.

Det är också självklart att den inriktning som under analysen av intervjuerna valts av en enda forskare utan stöd av ett team, starkt färgas av denna forskarens

2 Archers near non-reflexive har jag översatt med ’närmast icke-reflexiva’.

mer eller mindre medvetna intresseområden, prioriteringar och värderingar. Idag råder en förhållandevis stor konsensus om att livet och verkligheten inte kan studeras 'neutralt' och 'objektivt' utan att alla individer har en uppfattning om ett fenomen också om man gör sitt yttersta att inta en neutral hållning (jfr t.ex. Niemelä 1983; Hänninen 1999; Julkunen 2001). Därmed är det rimligt att anta att samma intervjupersoner i samarbete med en annan forskare kunnat producera ett något annorlunda material, liksom att även det nu producerade materialet av andra forskare kunnat tolkas på annat sätt. I ett försök att minska eventuella förvrängningar har nyckelinformanterna erbjudits möjlighet att ta del av och kommentera det jag skrivit om dem innan texten gått i tryck. År 2003 gjordes några små förändringar på Liisas och Tiinas begäran, medan Pekka och Juha godkände de texter som rörde dem utan rättelser³. I december 2009 kontaktade jag nyckelinformanterna för att ge dem möjlighet ta del av beskrivningarna av dem i denna avhandling. Föga överraskande fann jag genast Pekka, liksom också Tiina, medan ett formligt detektivarbete krävdes för att spåra upp Liisa och Juha. Liisa återfanns men Juha hade avlidit våren 2008. Av de tre begagnade sig alla av möjligheten att kommentera texten om sig. Detta utgör givetvis ingen garanti för att mina tolkningar är i allo träffande, men utgör ett försök till validitetskontroll.

Slutligen kan diskuteras huruvida det är möjligt att i en studie fånga något så komplicerat som en individ och hennes utveckling, också om det använda forskningsgreppet är holistiskt: särskilt ovanligt är inte att individen, trots försök, har svårt att klargöra också inför sig själv varför hon reagerade eller valde att handla på ett givet sätt i en given situation.

3 Är det en slump att det är kvinnorna som ber om justeringar av texten eller fångar också detta något av skillnader i (roll?) förväntningar på män och kvinnor?

5 Forskningsmetoden och bearbetningen av data

5.1 Forskningsgreppet – longitudinellt och kvalitativt

Såsom redan framgått utgör mitt basmaterial en tilläggsdel till en kvantitativ samnordisk studie om arbetslösa unga, vars datamaterial började insamlas hösten 1995. Syftet med min kvalitativa studie var att fördjupa modersstudiens resultat. Då jag våren 1996 skulle påbörja mina intervjuer var analysen av det kvantitativa materialet i det samnordiska projektet dock inte färdig, varför dess resultat inte gick att ta som utgångspunkt för min undersökning. Därmed måste även min forskningsdesign göras om. Flera möjligheter stod nu öppna; jag valde – i motsats till de svenska och isländska kvalitativa tilläggstudierna som stod inför samma faktum av en designförändring – att utgå från modersstudiens informanter. Detta eftersom information om dem på sikt skulle stå till förfogande, vilket öppnade för en longitudinell studiedesign. Ett longitudinellt grepp ger möjlighet att utläsa inte bara förändringsprodukten, ”från – till”, utan i bästa fall även själva förändringsprocessen ”från – genom” (jfr Saldana 2003, 8).

5.2 Davies om ”socialt tidsbegrepp”

För en longitudinell studie utgör tiden ett ofrånkomligt metodologiskt perspektiv. I min studie är tiden relaterad till individens morfogenes och till hur hon formas i sitt möte med samhället. Det handlar alltså inte enbart om att förändringar sker i ett samhälle på sikt och att samma fenomen vid olika tidpunkter tolkas på olika sätt. Eftersom tiden i förhållande till individen är *social tid*, är det av intresse att utforska hur tiden kan begreppsliggöras ur ett socialvetenskapligt perspektiv.

Sociologen och kvinnoforskaren Karen Davies (1996; 1990) har i flera repris lyft fram behovet av att problematisera tidsbegreppet. Hon är inte ensam om att lyfta fram tiden som en social kategori (jfr t.ex. Adam 1991; Porter 1991). Davies konstaterar att vi i västvärlden är extremt medvetna om tiden, liksom vad som för en given åldersgrupp eller i ett givet livsskede kan anses vara passande t.ex. beträffande klädsel och uppförande (jfr även Hockey och James 2003). Tidens centrala betydelse medför att personens ålder och hennes position i livscykeln, liksom var och när hon lever, blir utslagsgivande för hur hon ses och hennes liv förstås. Davies menar att det råder överensstämmelse om att det existerar flera olika tidsnivåer och att vi inom dem relaterar till tiden på olika sätt; t.ex. förhåller vi oss på olika sätt till arbetstid och fritid. Trots att de allra flesta håller med om denna indelning och tid anses vara ytterst centralt, har själva tidsbegreppet föga problematiserats.

Tidsbegreppet brukas i regel utan reflektion, som om det skulle existera en entydig och allmänt accepterad definition på vad begreppet står för. Davies (1990) hävdar att den newtonska synen på tid dominerar i vårt västerländska samhälle. Enligt Newtons definition från 1600-talet ses tiden som någonting regelbundet, standardiserat och absolut. Tiden är därmed linjär och består av sekvenser. Den beskrivs i regel som historisk, kronologisk eller i form av individuella sociala banor, vilka alla bygger på uppfattningen om tiden som något mätbart, kvantifierbart och möjligt att avgränsa på ett enkelt och exakt sätt. Davies påpekar att denna avgränsning dock förutsätter en nedfrysning av processerna vid en given tidpunkt, vilket låter sig göras i klocktid, men vilket medför att analysen blir statisk: De sociala relationerna, som förser oss med förståelse för komplexa interkopplingar, klipps av. Utmärkande för den linjära tidssynen är därtill att blicken riktas mot framtiden och implicerar en rak rörelse, som är progressiv och står för en utveckling till det bättre, där det framtida binds samman med det förflutna.

Men, argumenterar Davies, tiden är inte ett faktum utan bör snarare ses som en idé. Den utgör en abstrakt mänsklig konstruktion, som har getts materiell form. Tidssynen står inte enbart för hur vi erfar tiden utan även för *yttre strukturer*; dvs. för sociala och samhälleliga konstruktioner. Davies (1990) anser att den förhärskande synen på tidsbegreppet har sina rötter i olika religiösa, vetenskapliga och ekonomiska intressen, som samtliga dominerats av män. Därmed ser hon den sociala konstruktionen av tiden som en konsekvens av ett otal manliga hierarkier, i vilkas intressen det ligger att bevaka och upprätthålla sin samhälleliga maktposition.

Davies (1990, 38) poängterar att tidsbegreppet, genom att tiden prissatts, inkluderar makt. Eftersom vår tidsanvändning utgör utfall av förhandlingar med andra aktualiseras maktfaktorer: Ju mer makt, desto mer att säga till om när det gäller av vem, och när, något skall utföras. Varken män eller kvinnor kan fritt välja hur de skall använda och strukturera sin tid. Men så länge rollförväntningarna fastslår att ansvaret för bl.a. det omfattande vardagliga omsorgsarbetet, vars tidsstruktur inte är linjär, ligger hos kvinnorna är kvinnornas rörelseförmåga klart mer begränsad än männens. Kvinnors tidsanvändning formas m.a.o. av könsrelationer i samhället, som därmed bidrar till att fastslå medvetenhet om, liksom positionerna och aktionerna, i samhället.

Karen Davies och Johanna Esseveld (1989) har i en studie om arbetslösa kvinnor använt sig av livslinjer, som stöd för sina tolkningar av de tematiskt strukturerade djupintervjuer de utfört. De har i likhet med Porter (1991) funnit att män och kvinnor brukar sin tid på olika sätt och spårar orsaken till köns skilda livssituationer. Deras resultat är intressant samtidigt som det är möjligt att de inte är direkt applicerbara på min studies informanter, eftersom dessa är unga och få grundat familj. De i samhället rådande uppenbara skillnaderna i förväntningar på män och kvinnor när det gäller ansvarstagande för andra, främst egna barn och familj, utgör m.a.o. inte ett aktuellt tema i mina unga informanters liv.

En central poäng i Davies och Essevelds studie är att tiden inte nödvändigtvis låter sig definieras så enkelt som vi lärt oss att se på den. Centralt är att tiden inte får avskiljas och ses som individuell, utan att personens sätt att bruka sin tid bör *relateras till sin kontext*, dvs. till andra för individen viktiga personers tidsanvändning. Detta får konsekvenser i synnerhet för kvinnor, påpekar Davies och Esseveld, eftersom det i regel är kvinnor som ansvarar för, vårdar och bär försorg om andra: Därmed blir kvinnors tid ofta på ett avgörande sätt ”andras tid”. Davies tänker sig därför att väntan i flera fall kan ses som en aktiv insats, i motsats till den i västvärlden förhärskande uppfattningen om den som ett improduktivt och passivt tillstånd, som därför är svårt eller rent av onödigt att klassa.

Tiden kan enligt Davies ses, inte primärt som klocktid utan, som ett komplicerat mönster av olika strukturer av tidsformer, tillfällen och timing. Därmed består också helheten av många olika slags tider. Det är t.ex. möjligt att en längre tid bära på en tanke, fråga eller känsla, t.ex. en oro för sin ekonomiska situation, utan att det tidsmässigt går att ringa in exakt när oron började eller hur många timmar man under den senaste veckan ägnat den. Uppger man att känslan varit ständigt närvarande för detta lätt tankarna till att den fått all ens tid, trots att man under den ifrågakvarande tidsperioden utfört diverse sysslor och givetvis även tänkt på annat. Davies (1990) efterlyser en relation till tiden som fångar mer av livets komplexitet i form av flera samtidiga processer. Hon argumenterar för att tiden bör uppfattas som snarare spiralformad än linjär, och understryker att tidsgränserna är flytande.

Enligt Davies (1990) sammanhänger vår svårighet att se på tiden som spiralformad bl.a. med att vi saknar ord och begrepp för detta alternativa synsätt. Hon introducerar därför först begreppet processtid – process time – och sedan termen förkroppsligad tid – embodied time. Det senare begreppet understryker även hur subjekten hör ihop med sin kropp, vilken i sin tur är fången i sin historia, kultur och rymd (jfr Pihlanto 1994). Gemensamt för båda ovannämnda begrepp är att de karaktäriseras av cirkularitet, där olika tankar och händelser sker samtidigt. De avspeglar mänskliga aktioner, och processer, där flera saker sker parallellt. I och med att tiden relateras till flera pågående processer finns det även olika slags tider – något som inte bör ses som diametralt motsatta till linjär klocktid. Då flera processer samtidigt är aktiva blir det däremot svårt att särskilja *när* exakt en enskild företeelse har påbörjats respektive slutförts, liksom det även är svårt att uppskatta hur mycket tid den totalt har tagit i anspråk.

Enligt Davies (1990) utgör vår syn på tiden, som något som kan mätas och som indikerar progression, ett axiom i vårt tänkande: Den linjära tidssynen är ”platt” och lämpar sig främst för att studera händelser, medan den dåligt fångar den komplexitet som ligger bakom de utförda handlingarna. Bekymmersamt med den oproblematiserade och snäva synen på tidsbegreppet är att den är inbyggd i vårt begreppsligande och vårt sätt att tänka analytiskt. Hur påverkar detta t.ex. vår forskning, frågar Davies. Klarar vi t.ex. av att se de plurala tidsformerna? Finns det

t.ex. risk för att intervjuaren påtvingar en linjär tidsaxel och därmed styr in diskussionen på kronologisk tid varvid dörren till informantens fria associationer stängs? T.ex. en 'plötslig' association tillbaka i tiden röjer ett för informanten relevant samband mellan två händelser. Är inte intervjuaren uppmärksam på informantens logik utan pressar in händelserna i kronologisk tid uppmärksammas inte intervjupersonens unika *kontext* varvid värdefull information kan gå förlorad.

För min avhandlings del ger Davies ansats inspiration att i analysen beakta hur den sociala tiden strukturerar unga arbetslösas liv både på vardagsnivå och över tid. Begreppen *processtid*, *förkroppsligad tid* och *väntan* används för att synliggöra olika tidsformer. I analysen diskuterar jag bl.a. frågan om tillfällena och timing gällande de ungas 'sökperioder'. Lämna samhället utrymme för icke-linjära sätt att 'ordna' sin tillvaro? Vilka konsekvenser skulle inhysande av också en annan tidsuppfattning, med spiraltid och väntan som en aktiv form, få för den aktiverande arbetskraftspolitiken? Uppenbart är att aktiveringspolitiken bygger på ett linjärt tidsbegrepp, där väntan ses som bortkastad tid. Även om det sannolikt ligger mycket i att insatser ofta med fördel bör sättas in i ett tidigt skede (jfr t.ex. förebyggande arbete; Kotiranta 2008, 172) kan unga ha något andra behov än äldre, vilkas personlighet och livsinriktning tagit fastare form. Också om man går in för att aktivera unga arbetslösa är det inte självklart att det för allas del skall göras efter modellen: ju snabbare desto bättre! Att livet och tiden idag inte nödvändigtvis längre är linjära har t.ex. Tommi Hoikkala (1999, 250 ff) framfört genom att konstatera att en persons inträde i vuxenlivet kan inträffa flera gånger: Beroende på sin livssituation kan individen söka och hitta olika 'jag', som under årens lopp försvinner eller tar ny form.

Arbetslöshetsforskarna Jahoda m.fl. (1933/1972) intresserade sig i sin klassiska Marienthal-studie på 1930-tal för tidens betydelse. De kom fram till att tid som inte används "effektivt" i vår kultur upplevs som bortkastad. Frågan om "waste", det som samhället uppfattar som 'överflödigt' anknyter även till aspekter som ingår i Barbara Cruikshanks (1999) demokratiteori. Cruikshanks poäng är i all korthet att maktbruk förekommer över allt, liksom att maktens intressen aktivt styr oss att tänka i banor och agera i enlighet med dem. Frågan om 'väntan' och att 'vara överlopps' återkommer jag till i analysen av det empiriska materialet i slutet av avhandlingen.

5.3 Temaintervjuer

Eftersom inga yttre koordineringskrav längre band uppläggnings av min undersökning, medan däremot tidtabellen var snäv, valde jag att låta intervjupersonerna producera data om sig själva och sin arbetslöshet, på ett så fritt och utifrån så lite som möjligt styrt sätt. Bland olika dataproduktionsalternativ valde jag temain-

tervjuer. Valet motiverades av att kvalitativa data om ungas subjektiva erfarenheter av arbetslöshet är begränsade.

Temaintervjuer ger informanterna betydande spelrum att välja vad som diskuteras, när, liksom de i egen takt, och med egna ord, får presentera sig och sin livssituation. Samtidigt ger en handfull av forskaren uppställda allmänt uttryckta temaområden intervjuerna stadga. (Jfr Hirsjärvi och Hurme 1992)

Att informanten själv kan välja när och hur ett givet tema behandlas ger honom/henne möjligheter att forma bilderna av sig och sin verklighet. Också om undersökningen därmed kanske inte fångar den ”objektiva” sanningen – om en sådan yttre, avgränsad och renodlad verklighetsbild kan anses existera – utgör det inte ett problem: Undersökningens syfte är att få inblick i informanternas subjektiva syn på, och sätt att skapa mening i, sin tillvaro. Författaren Jenny Kajanus (2009) konstaterar hur hon, utan att fabricera, i likhet med personen ”Jakke” i Katariina Järvinens och Laura Kolbes bok *Luokkaretkellä hyvinvointivaltiossa*¹ (2008) kan presentera sig och sitt liv i två separata – och sinsemellan mycket – lika berättelser.² Johnny Saldana (2003, 29) påminner forskare om att de aldrig får veta allting om sina informanter och att detta bör hållas i minnet, i all synnerhet efter lyckade intervjuer.

Min avhandling är starkt förankrad i forskningsmaterialet och närmar sig informanterna holistiskt på ett personligt plan. Greppet är djuplodande och blickar, vid varje intervjuomgång, tidsmässigt både bakåt och framåt vid sidan om den aktuella lägesanalysen. Härmed erhålls i flera repriserna nyanserad information över tid, som i bästa fall belyser flera synvinklar och nya aspekter av och förändringar i de unga informanternas upplevelser av sin livssituation och sina framtidsutsikter.

Valet av en kvalitativ forskningsmetod för att systematiskt hantera ett forskningsproblem av denna art, förordas i forskningslitteraturen bl.a. av Göran Wallén (1996, 73). Han konstaterar att kvalitativa metoder står starkast när målet för studien är fenomen, vilka till sin natur är vaga, mångtydiga och subjektiva, såsom känslor och upplevelser. Också Steinar Kvale (1997, 17 och 54-55) samt Juha Perttula och Timo Latomaa (2005) delar denna uppfattning och lyfter fram forskarens roll att både delta i dataproduktionen, lokalisera och tolka meningsfulla relationer i det producerade materialet. Vikten av ett holistiskt grepp betonas bl.a. av Andrew Pettigrew (1995, 94), som fastslår att förklaringar om förändring till sin natur bör vara holistiska och multifacetterade. Också Saldana (2003, 5) framhåller att förändring är kontextbundet, vilket bör beaktas i forskningens design. Vikten av ett holistiskt grepp inom socialt arbete har poängterats bl.a. av Pia Hellertz

1 Fri översättning av finskans *Luokkaretkellä hyvinvointivaltiossa*: På klassresa i välfärdssamhället.

2 ”Jag kan välja om jag talar om Jenny Kajanus som är av borgerlig härkomst, finlandssvensk, akademiskt utbildad huvudlärare med sommarställe i skärgården och ett brett socialt nätverk – eller Jenny Laitinen, dotter till en försupen karelare, ensamförsörjande, snuttarbetande flerbarnsmor som ständigt får låna pengar av sitt ex.” (Kajanus 2009)

(1999) liksom t.ex. Niels Ploug (2003; 2007) lyft fram betydelsen av att helhetsgrepp vid studier av klienters möte med samhället och dess stödinsatser. Slutligen kan man konstatera att vikten av kvalitativ dataproduktion diskuterades i samband med Ungdomsbarometern för år 2006; till de kvantitativa resultatens svaga sidor hör bl.a. att samma respondenter i viss mån gett motstridiga svar (Järvinemi 2007, 13).

Valet av denna forskningsdesign ger emellertid ypperliga möjligheter att studera vilka kopplingar informanterna i sina berättelser gör från ett givet tema – t.ex. besök vid Arbetskraftsbyrån. Informanternas fria associationer röjer de samband de tycker sig se. Då några hypoteser inte utformats, greppet är holistiskt, intervjuguidens frågor öppna och ostrukturerade och informanten ges möjlighet att själv stå vid rodet, minskar även risken för att forskaren, fixerad vid sin forskningshypotes ”finner det han går ut för att finna”. (Jfr Saldana 2003, 17)

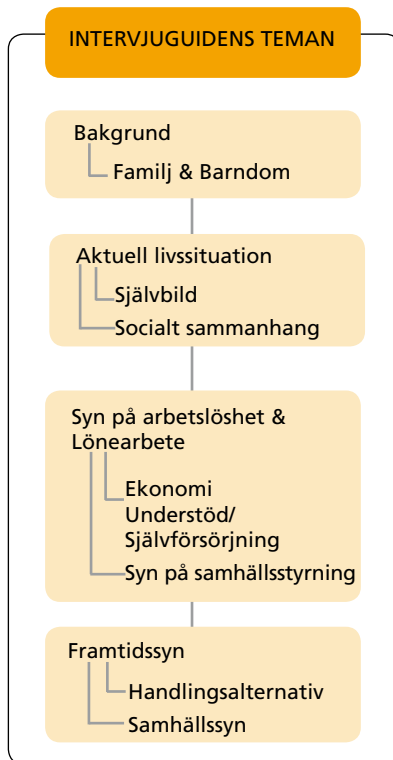
Uppbyggnaden av temaintervjuerna

Jag utgår från att de unga informanterna är *aktiva subjekt*, vilkas syn på sin arbetslöshet, sin livssituation i övrigt, liksom också på sitt eget sätt att hantera dessa, utgör en del av en *större helhet*. De bör alltså ses i ett sammanhang som relaterar till dem som personer med givna erfarenheter i tiden och i det samhälle de levit, och lever i. Erfarenheter och intryck som givetvis på en mängd sätt påverkar deras värderingar, handlingsätt och personlighet.

Intervjuernas funktion är att ge information om hur intervjupersonerna upplever sin aktuella livssituation, som för samtligas del till en början präglas av arbetslöshet, och följa förändringar i den över tid. De unga följs under en 10 år lång period, grovt sett, från 20 till 30 års ålder. I början är alla – i ett Arbetskraftspolitiskt perspektiv – ”lika”. De är arbetslösa arbetssökande unga med över två års erfarenhet av att sakna förvärvsarbete. Under intervjuerna berättar informanterna om sin aktuella livssituation, men blickar även framåt och bakåt i tiden. Det så producerade materialet består av minnen, beskrivning av aktuella förhållanden och känslor, liksom också planer, uppfattningar och önskningar i relation till framtiden. Tyngdpunkten i intervjuomgångarna varierar något, bl.a. beroende på mängden information som sedan tidigare innehåller om informanterna, skedda förändringar i deras livssituation liksom deras tilltagande ålder, som åtminstone i en del fall bidrar till förskjutningar i prioriteringar och livsperspektiv.

Såsom framgår av Figur 8 omfattar den första intervjuguiden, år 1996, fyra *temaområden*: (1) Bakgrund/livshistoria (familj och skola); (2) Nuvarande situation (ekonomi, sociala relationer, hälsa, aktivitet, känslor); (3) Inställning till arbete och arbetslöshet och (4) Framtidsutsikter för de närmast följande åren.

I temat för alla intervjuomgångar ingår den aktuella livssituationen och framtida scenarier. I de tre senaste omgångarna, åren 1998, 2000 och 2004, ligger tyngdpunkten på förändringar och uppföljningen av dessa. Informanterna beskri-

FIGUR 8. Intervjuguidens temaområden

ver då inte enbart det ”nya” utan ser tillbaka på sig själva och spekulerar kring orsaker och förklaringar till de förändringar som inträffat. Temaområdena i de tre sista intervjuomgångarna var:

1. Händelser och förändringar i livet sedan den föregående intervjun
2. Syn på sig själv då, och nu, samt tankar om orsaker till möjliga förändringar i livssituationen
3. Framtidsutsikter för de närmast följande åren

Framsovrigen av informanter till studiens basmaterial

År 1996, inför den första omgången personliga temaintervjun, kontaktades de utvalda potentiella informanterna (74 personer) på följande sätt: Först kollades via nummerupplysningen ifall de, på vilken lotten fallit, hade telefon. Tack vare tillgången till deras hemadress från år 1995, gick de flesta potentiella informanternas telefonnummer att spåra. En del personer fanns dock inte i telefonregistret, andra hade hemligt telefonnummer, liksom det ibland fanns flera personer med samma namn, men utan gatuadress, i registret. Alla potentiella informanter sändes, i etapper, ett brev till sin hemadress från år 1995. I brevet beskrevs studien kort liksom

vilka förutsättningarna för att kunna vara intervjuperson var: arbetslöshet och inhemsk språkgruppstillhörighet. Vidare sades att jag inom kort skulle ta kontakt med adressaten; per telefon till dem vars nummer jag kände till, per brev till de övriga. Telefonnumret jag erhållit via telefonupplysningen stod utskrivet i brevet, liksom också mina egna kontaktuppgifter.

En knapp vecka senare ringde jag de informanter som hade telefon. Samtalen började jag med att presentera mig samt säga att ärendet gällde ett forskningsprojekt och att jag sökte en person som bott vid adress X år 1995 och som senaste vecka tillsänts ett brev om min förestående kontakt. Därefter uppgav jag orsaken till att personen nu kontaktades var att han/hon för ca ett år sedan besvarat ett frågeformulär om ungdomsarbetslöshet och personen nu uttagits för deltagande i en kvalitativ uppföljningsstudie. Jag frågade om personen i fråga var intresserad av att delta i uppföljningsstudien, förutsatt att kriterierna för deltagande uppfylldes. Vid jakande svar kontrollerades att detta var fallet (aktuell arbetslöshet, modersmål finska eller svenska). Personer som inte önskade delta, frågade jag omedelbart om de var säkra på sin sak, men ingen pressades att delta. Ett enkelt nej accepterades.

De unga, vars telefonnummer jag inte kände, fick ett nytt brev med förslag om plats (hemma hos dem) och tid för en personlig intervju. I brevet konstaterades att de för tillfället inte behövde göra någonting om de utgjorde den sökta målgruppen, önskade delta i studien och den föreslagna tiden och platsen passade dem. Däremot ombads de kontakta mig ifall detta inte var fallet. Flera gånger hände det att den potentiella informanten inte hört av sig men ändå inte var hemma – eller åtminstone inte öppnade – när jag knackade på. I sådana fall lämnade jag ett meddelande, där det stod att jag inte lyckats nå dem men skulle göra ett nytt försök på angiven tid. Den potentiella informanten ombads kontakta mig ifall datum och plats var olyckligt valda eller om de inte överhuvudtaget önskade inkluderas i studien.

De kontaktade 74 potentiella intervjupersonerna bokfördes i en förteckning. Varje informant bokfördes enligt det nummer hans/hennes enkätsvar hade haft i den samnordiska studien och gavs därefter ett eget område i mappen. Här bevarade jag deras enkätsvar från den samnordiska studien och en 'uppföljningsblankett'. Blanketten innehöll förutom informantens nummer och könsbeteckning, M/Man och K/Kvinna, deras kontaktuppgifter, utbildningsnivå samt tiden för arbetslösheten. Jag markerade också när och hur de kontaktats, hur de besvarat mitt kontaktförsök och vad som avtalats beträffande en eventuell intervju. Nere i högra hörnet av blanketten fanns en ruta, som jag kryssade för när jag ansåg att kontaktförsöken för den avsedda omgången var avslutade. Nedan, i Figur 9 ges två exempel på hur en uppföljningsblankett kunde se ut.

Exempel I

Informant 116 731/K:

Enkät 1995: Utbildning: 3-årig yrkesskola & Total tid i arbetslöshet: 18 månader
Adress: x. Telefonnummer: y

2.2.1996: Postade infobrev till x.

9.2.1996: Ringde nummer y.

Nr 116 731 uppgav att hon är arbetslös och gärna deltar i studien.

Vi kom överens om att jag kommer hem till henne (adress: x) onsdagen den 13.2. kl. 11.00

13.2.1996 (Hade glömt att fråga om dörrkod. Måste vänta på annan invånare i höghuset – tur att det kom en rätt snart!) Väl uppe vid våningen öppnade ingen: 116 731 inte hemma?

Försökte ringa hennes mobil (tel. y) men fick inte svar.

Lämnade hälsning i postluckan att jag varit där och kommer igen.

Föreslog ny tid den 16.2. kl. 13.00 på samma plats. Att jag skulle försöka få det bekräftat genom att ringa. Lämnade även mitt telefonnummer.

14.2.1996 Ringde (y): Nr 116731 beklagade att hon glömt vår träff senast.

Sade att det nya datumet och platsen passar henne bra.

16.2.1996 Fick intervjun. Se fältdagboken.

Intervjuad (Int. 7)

Exempel II

Informant 115 600/M:

Enkät 1995: Utbildning: Grundskola & Total tid i arbetslöshet: 15 månader

Adress: x. Telefonnummer: y

1.2.1996: Postade infobrev till x.

8.2.1996: Ringde nummer y: Nr 115600 uppgav att han fått en studieplats.

Studerande -> ej längre arbetslös ->

ej aktuell för studien.

FIGUR 9. Exempel på uppföljningsblanketter (potentiella informanter)

Utförandet av intervjuerna

Intervjuerna började alltid med lite 'small talk'; huruvida det hade varit svårt att hitta fram eller om någon inredningsdetalj i informantens hem. Väl installerad vid intervjuplatsen redogjorde jag i korthet för studien. Intervjupersonerna gavs möjlighet att ställa frågor, vilket endast några få av dem utnyttjade. Frågorna gällde då främst för vem den kommande rapporten var skriven och ifall jag trodde att studien skulle få konsekvenser för den praktiserade socialpolitiken.

Själva intervjun inledde jag med en allmän fråga. Vid den första intervjun lydde den: ”Jag skulle vilja veta lite om din bakgrund. Beskriv, eller berätta något om, din familj.” Beroende på de ungas svar ställdes tilläggsfrågor; ”Kan du ge något exempel?” eller ”förstod jag rätt att du X? (T.ex. inte trivdes i skolan. Vad berodde det på?) Frågorna var öppna, med undantag av några kontrollerande uppföljningsfrågor, vilket lämnade utrymme för fria associationer. Informanternas respons påverkade i sin tur både följd- och förtydligande frågor, vilka tenderade att ge intervjuerna en diskuterande form. Med Davies syn på tidsbegreppet i minnet var jag mån om att låta informanterna associera fritt, även om det innebar att intervjuguiden blev svårare att följa. Genom att inte ta den kronologiska tiden, utan informanternas associationskedja, som utgångspunkt kunde deras tankebanor och uppfattning om saksamband bättre greppas.

Vissa informanter var ytterst verbala och berättade öppet, glatt och mångordigt om sig själva och sin situation. Andra var betydligt mer återhållsamma, svarade fåordigt och föga beskrivande: ”*Vad finns det nu att berätta? Jag har, detdär, en syster som är X år och sen, detdär, en morsa som är ensamförsörjare. Och, nåja, vad ska man nu berätta? Jag orkar inte berätta hela storyn.*”

I de fall där stämningen i början var stel, mjuknade den i regel upp efterhand och blev mer avspänd och de unga mer pratsamma. Skillnaderna i artikulation, vana och vilja att prata om sig själv kvarstod dock, vilket bl.a. syns i variationen på intervjuernas längd, som varierar kraftigt också inom en och samma intervjuomgång. Den kortaste intervjun under den första intervjuomgången varade i 41 minuter medan den längsta tog 170 minuter; medellängden på intervjuerna var ca 75 minuter. Motsvarande information för intervju II var: 62 respektive 250 minuter med en medellängd på 110. Den andra omgångens intervjuer är alltså klart längre, trots att antalet teman var färre och kanske också mindre krävande. Med hänvisning till Kortteinsens och Tuomikoskis (1998) tolkning av arbetslösas starka skamkänsla över sin arbetslöshet, kan man fråga sig om det att flera informanter vid den andra intervjun inte längre var arbetslösa gjorde dem mer frispråkiga. I mitt material korrelerade dock frispråkigheten inte med sysselsättningsstatus. En sannolikare förklaring till att senare intervjuer tenderade att vara längre än tidigare, utgörs av just detta att vi, då de senare intervjuerna gjordes, hade träffats tidigare, och informanten därför hade en klarare uppfattning om mötets och dess karaktär och hade en viss bekantskap med intervjuaren. Saldana (2003, 28) menar att sannolikheten att erhålla personlig information ökar vid längre kontakt, vilket jag finner högst rimligt.

De två sista intervjuomgångarna gjordes endast med nyckelinformanterna, varför längden på dem inte är ändamålsenlig att jämföra med hela materialets. Ändå kan konstateras att intervjuerna år 2000 varade i snitt ”bara” en dryg timme; intervjuerna blev alltså inte längre för respektive intervjuperson varje intervjuomgång. År 2004 pågick intervjuerna i snitt dubbelt så länge, omkring två timmar.

Även om det inte är särskilt betydelsefullt frågar jag mig varför den tredje omgångens intervjuer för samtliga nyckelinformanters del blev kortare än de övriga? Möjligt är att jag omedvetet bidrog till det t.ex. för att jag var höggravid och hade svårt att sitta längre stunder? På motsvarande sätt kan intervjuerna år 2004 ha blivit långa eftersom det förlöpt hela fyra år mellan den tredje och den fjärde intervjun, i jämförelse med två mellan den första och den andra, liksom mellan den andra och den tredje.

Den första intervjuomgången gjordes i flera olika miljöer: Hemma hos intervjupersonen (17/36), på den forskningsenhet där jag arbetade (2/36) och på ”neutral mark” (17/36), såsom på caféer, i ett lånat mottagningsrum eller på en parkbänk. De olika alternativen diskuterades med intervjupersonerna och valdes utgående från deras preferenser.

Intervjuerna år 2000 gjordes alla i informanternas hem. Det var min önskan, eftersom tidigare intervjuer hemma hos intervjupersonerna gett mycket tilläggsinformation och uppslag till intervjufrågor, som jag annars knappast kommit att ställa. Insyn i hur de unga bodde, inredde – inklusive böcker, musik och specialintressen – och höll ordning kompletterade den information som gavs i muntlig form. Hembesöken gav mig inblick i ytterligare ett sammanhang som var informantens eget. Möjligt är också att informanterna ’på hemmaplan’ kände sig säkrare än i en främmande miljö, även om denna var exempelvis ett avskilt hörn av ett café.

De unga ställde sig positivt till min direkta fråga om uppföljningsintervjun kunde göras hemma hos dem. Många av dem, som under den första intervjun föredrog möte på annan plats än i sitt hem, uppgav då att de gärna tog tillvara en träff utanför hemmets fyra väggar. Under de uppföljande intervjuerna var antalet arbetslösa färre; t.ex. år 1998 var endast 5 av de intervjuade 13 arbetslösa, mot alla 36 två år tidigare. Möjligen var deras behov att komma ut – eller motviljan mot att visa upp sitt boende – mindre när de inte längre var arbetslösa? Kanske kändes det lättare att ta emot en smått bekant, än en helt obekant, intervjuare i sitt hem?

Jag upplevde uppföljningsintervjuerna lättare att genomföra än den första intervjun. Sannolikt hade min vana och självsäkerhet ökat något. Jag upplevde dock att det främst handlade om att stämningen från första början var mer avslappnad och välkomnande vid det andra mötet. Det något formella och stela, som ofta präglar början av det första mötet mellan två för varandra från tidigare obekanta personer, var som bortblåst. Varken informanterna eller jag föreföll att behöva ”orientera” oss vare sig i relation till uppgiften eller varandra. Atmosfären var öppen och i en del fall rent av hjärtlig; Många visade mig spontant runt i sitt hem och några plockade fram fotografier för att dela betydelsefulla händelser som inträffat sedan vi senast sågs. De flesta hade förberett det andra mötet genom att koka te/kaffe och ställa fram kex. Denna familjära attityd, liksom möjligen också erfarenheter av att, säg tidigare yppade avslöjanden om bl.a. missbruk av bidrag, inte för-

anlett åtgärder, kan också ha bidragit till de länge diskussionerna. I samklang med Saldanas (2003, 33) tips till forskaren att under analysen även reflektera över sig själv, märkte jag att det kändes som om också jag som vid de senare intervjuerna kommit 'lättare undan'. Jag upplevde aldrig under dessa att jag betraktades med smått misstänksamma ögon eller kände mig ifrågasatt – ingen föreföll nu undra om jag egentligen var en agent på jakt efter 'systemutnyttjare'.

Enligt ursprungsplanen skulle alla intervjuer ske privat med endast informanten och mig närvarande. Under den första omgången var informanten dock inte ensam hemma i fem av de 17 hemma-hos-intervjuerna. I två fall kunde vi inte diskutera obehindrat, eftersom andra personer nyfiket sökte sig till intervjurummet. I det ena fallet yrkade ett syskon på att också få bli intervjuad, eftersom också han var ung och arbetslös. I det andra fallet körde informanten bryskt ut sin far ur rummet.

Under den andra intervjuomgången hände det en gång att det fanns två andra personer i det rum där intervjun genomfördes. Först lyssnade de två vännerna men började sedan fälla enstaka kommentarer. Effekten blev att den fåordiga intervjupersonens spänning verkade släppa, stämningen blev lättare och diskussionen flöt bättre. Ironiskt nog minskade vännernas intresse för intervjun så snart de fått ett visst tillträde till den. Några av deras kommentarer gjorde dock att intervjupersonen förtydligade sig på några punkter, där jag inte nödvändigtvis hade yrkat på tilläggsinformation. Om det var en slump att några informanter hade sällskap när intervjun skulle göras vet jag inte, även om min uppfattning blev att så inte var fallet. Eftersom detta inte är betydelsefullt för studiens slutresultat berörs frågan inte vidare.

Informanternas punktlighet varierade stort. Många var vid avtalad tid på avtalad plats, men i det mest extrema fallet tog det mig nio (!) möten för att få en intervju. Att gång på gång förbereda sig men inte få göra intervju var utmanande, hur mycket informanten i efterskott än bedyrade att hon gärna ställer upp – för att så åter i sista stund flytta, försena sig eller glömma bort vårt nästa möte. Jag frågade mig var gränsen för antalet försök skall dras och varför. Jag undrade också om informanten (nr 35) drev med mig. När intervjun slutligen blev av kändes den bra trots min något misstänksamma inställning till en början.

Överlag ifrågasatte jag sällan informanternas uppgifter även om det någon gång hände. Poängen men intervjuerna var att fånga informanternas tolkningar och upplevelser. Därvid är andra sätt att se på samma situation, t.ex. arbetskraftsbyråns syn på samma frågeställning inte relevant under intervjun men väl vid analysen av det producerade datamaterialet. Målet var att de unga inte skulle känna sig pressade att ge en 'passande och representativ' berättelse varför de inte heller skulle ha något att vinna eller förlora, exempelvis i form av förmåner, på att ge sin version.

Omedelbart efter intervjuerna införde jag mina observationer i fältdagboken (se Figur 12). Av anteckningarna framgår förutom basuppgifter angående när och var intervjun fördes mitt helhetsintryck av intervjusituationen, informanten och hur han/hon föreföll att uppleva intervjun, om omgivningen och stämningen före, under och efter intervjun. Också mina känslor och reflektioner om de olika intervjuaspekterna skrev jag ned.

Ett longitudinellt perspektiv

Vid sidan av studiens kvalitativa och holistiska infallsvinkel är den longitudinella forskningsdesignen ett centralt metodval. Tanken att följa upp samma informanter infann sig tidigt, genom tillgången till jämförbara samnordiska data: Ett större och mångsidigare material erbjuder bättre möjligheter att 'fånga' informanterna och göra deras berättelser rättvisa. Den longitudinella forskningsdesign gav aktuella data under olika tidpunkter av informanternas liv, vilket bl.a. möjliggör uppföljning av tidigare utsagor, synpunkter på dessa och därmed även insyn i utvecklingsprocesser. En uppföljande studie tillfredsställde också önskan att få ett värdefullt facit.

Eftersom jag inte visste hur omfattande intervjuerna skulle bli och hur involverade informanterna skulle vara på sikt fastslog jag inte genast hur lång uppföljningstiden skulle bli. Outtalat räknade jag med en spännvidd på 5 år. Efter varje intervju frågade jag informanterna om de var villiga att ställa upp ”i fortsättning ifall det blev aktuellt med en uppföljning”. År 2000 – inför den tredje intervjuomgången – kände jag att mycket information redan fanns och att det knappast var nödvändigt eller förnuftigt att samla mycket mer. Jag insåg även att min livssituation (graviditet) innebar att mina möjligheter att forska skulle vara mindre än jag planerat. Det tedde sig därför förnuftigt att begränsa informanternas antal endast till de utvalda nyckelinformanterna. Jag valde dock att sända ut ett frågeformulär till de övriga informanterna. Av de fyra nyckelinformanterna lät sig 3 intervjuas: Den fjärde, Liisa, nådde jag inte, trots att adressförmedlingen bekräftade adressen och breven inte returnerades av posten. Eftersom Liisas telefonnummer var hemligt kunde jag inte heller ringa henne.

Som nybliven mor var den tid och energi jag kunde ge forskningen begränsad. Jag upplevde att min forskning hotade få en besvärlig lucka, då månaderna gick utan nya kontakter till informanterna. Jag förargade mig också över att ha förlorat nyckelinformanten Liisa, ur sikte. Illa var det också att informanterna inte fått klart besked om när dataproduktionen skulle ta slut, och att jag inte hade tackat dem för sin insats. Jag beslöt därför att förlänga uppföljningsperioden utöver år 2000. År 2002 nedkom jag dock med ett andra barn, varför jag sköt ytterligare på mina planer att det året utföra uppföljning i form av enkäter per post till alla informanter och personliga intervjuer med nyckelinformanterna: Den sista enkätpostningen gjorde jag år 2003 och den sista omgången intervjuer i december

2004. Att det var dags att avsluta materialinsamlingen uttrycktes av en informants kommentar på svarsenkäten invid min text ”Det här är det sista frågeformuläret ...”
”Bra, det börjar räcka!”

Inför den sista intervjurundan med nyckelinformanterna bekyrnade jag mig för den avbrutna kontakten till Liisa. Mellan 1998 och 2004 hade jag gjort sex kontaktförsök utan framgång. Jag övervägde t.o.m. att välja en ersättare (jfr Saldana 2003, 21) som då skulle ha valts ur gruppen ’arbetsinriktade’ men övergav tanken, som icke metodologiskt hållbar: Dels saknade jag motsvarande datamängden från ifrågavarande tidpunkter för de övriga arbetsinriktade informanterna, dels var den information Liisa dittills gett mycket intressant, vilket i hög grad styrkte tanken på en fjärde och sista omgång personliga temaintervjuer med samtliga fyra nyckelinformanter. Ändå tedde sig tanken att avsluta studien på denna punkt förnuftig: Forskningsmaterialet var redan mycket omfattande och enkäten från år 2003 gav en fingervisning om hur det stod till med de flesta intervjupersonerna. Skulle studien avslutas var en avgränsad tidsram nödvändig. Att jag, trots allt, inte avslutade studien på denna punkt har jag inte ånrat.

Den sista rondens intervjuer var på allt sätt lyckad: Till min överraskning, och glädje, deltog alla fyra nyckelinformanterna. ”Givetvis är jag med!” sade Liisa då hon som den första av nyckelinformanterna reagerade på mitt brev.

5.4 Bearbetningen av intervjuerna och produktionen av personberättelserna

Kodning och bruk av databehandlingsprogram

Samtliga temaintervjuer transkriberades ord för ord. Materialet från intervju I kodades först enligt intervjuguidens fyra temaområden och därefter, inom dessa, i undergrupper utgående från det som informanterna berörde i intervjuerna. Sålunda uppstod t.ex. inom ’Tema IV: Framtidsutsikter’ förgreningarna; studier; lönearbete; alternativ sysselsättning och villrådighet. Därefter förgrenades dessa undergrupper så att t.ex. gruppen ’studieinriktade’ indelades i: ’konkreta planer’ och ’önskemål’. Ett klassiskt ”träd” uppstod med en stam, som fördelar sig först i några grenar, vilka i sin tur delas i mindre kvistar, som ytterligare kan förgrenas. Också om antalet grenar är desamma för informanterna kommer antalet ”kvistar” att variera, eftersom de lever med informanternas berättelser.

Texterna kodade jag med hjälp det kvalitativa databehandlingsprogrammet *N.u.d.i.s.t. 3.0*. Programmet fann jag dock mycket otympligt att arbeta med, varför jag främst nyttjade det för att ’klippa och klistra’ i det gedigna materialet genom att på olika sätt sammanföra kodnumreringar. Vid bearbetningen av de övriga intervjuomgångarnas material använde jag inte mer databehandlingsprogrammet; Dels av rent praktiska orsaker – programmet jag använde mig av under forsk-

ningsvistelsen i USA 1996–1997 var svårtillgängligt i Finland: Det saknades t.ex. möjligheten till experthjälp på nära håll. Men framför allt utgjorde kodandet i sig en konst: rent praktiskt var kodningsmöjligheterna förbluffande begränsande: Texten gick inte att gruppera enligt mina önskemål, så att omfattningen på det kodade avsnittet varierade. Programmet kände endast till enheterna 'mening', 'stycke' och 'sida'. Eftersom kodningen skedde i ett förhållandevis tidigt skede visste jag inte ännu exakt vilka aspekter som skulle stiga fram i materialet och visa sig vara väsentliga. Valde jag att göra koden innehållsmässigt omfattande (stycke eller sida), resulterade datakörningen i ett stort material, som inte var särskilt lätthanterligt. Valde jag den minsta enheten (mening) blev omfattningen alltför snäv och jag måste gång på gång återvända till ursprungstexten för att klargöra den kontextuttalandet hörde samman med. Att öka kontexttillgången genom att begagna kodningshelheten mening på flera meningar efter varandra ledde till en uppsjö koder, vilket inte förbättrade överskådligheten.

Sannolikt är att jag förhöll mig reserverat till kodandet – det skulle t.ex. aldrig hitta en felkodning då det bollade med materialet, vilket en forskare själv, åtminstone i princip, kunde göra. Jag hade valt ett holistiskt perspektiv och en tidigt fastslagen kodning tedde sig som en stel uppsjälkning av individerna: Kontexten fanns inte alltid till hands, varför helheten kunde förloras ur siktet. Även om jag utan dataprogram onekligen var mindre 'tidseffektiv' i arbetet med ett mindre material, värderade jag närheten till helheten som en fördel. Jag såg kodningen av den första intervjuomgången som en 'dubbelcheckning', en kontroll av min materialhantering: Givet är att en lyckad kodning, som med en gång hittat rätt nyanser och utförts klanderfritt, gör datajämförelser snabbare och minst lika träffsäkra som de per hand av forskaren utförda.

Mina erfarenheter av *N.u.d.i.s.t. 3.0* fick mig att återkommen till Finland – välja att inte sätta tid på att bekanta mig med ett nytt databehandlingsprogram. De övriga temaintervjuerna har därför bearbetats "manuellt". Jag upplevde inte det som besvärligare än databehandlingen av det tidigare materialet, som även det innehöll ansenliga mängder manuellt arbete. En delförklaring är givetvis att de senare intervjuerna utgjorde uppföljningar: Jag hade studerat samma individer tidigare, skrivit en samlad "basberättelse" om dem och var därmed i viss utsträckning bekant med dem. Också antalet intervjuer var i de senare intervjuomgångarna klart färre; i omgången II ingick 13 informanter, d.v.s. ungefär 1/3 av dem från år 1996, medan de följande omgångarna omfattade endast de fyra nyckelinformanterna.

Indelningen av informanterna i undergrupper

Temaintervjuerna från år 1996 resulterade i närmare 1000 sidor – ord för ord – transkriberad text om hur ‘mina’ arbetslösa storstadsungdomar, i drygt 20 års ålder, med personlig erfarenhet av över 2 års arbetslöshet då såg på sin livssituation, sin framtid och samhället. Materialet inrymmer mängder av intressanta frågeställningar och kunde med fördel analyseras ur ett antal olika synvinklar. Valet av infallsvinkel var därför varken lätt eller självklart. Den i mina ögon mest överrumplande informationen utgjordes dock av att en övervägande majoritet av informanterna – hela 31 av 36 unga (!) – uppgav att de *inte* primärt sökte förvärvsarbete. (Jfr t.ex. Myllyniemi 2007). Något naivt frågade jag mig: *Vad önskar dessa unga, vid Arbetskraftsbyrån anmälda som arbetslösa arbetssökanden, göra om inte förvärvsarbete? Hur ser de på sin arbetslöshet, sitt liv och sin framtid över tid? Vad väntar de sig av samhället – och hur utfaller deras möte med samhället under studiens gång?*

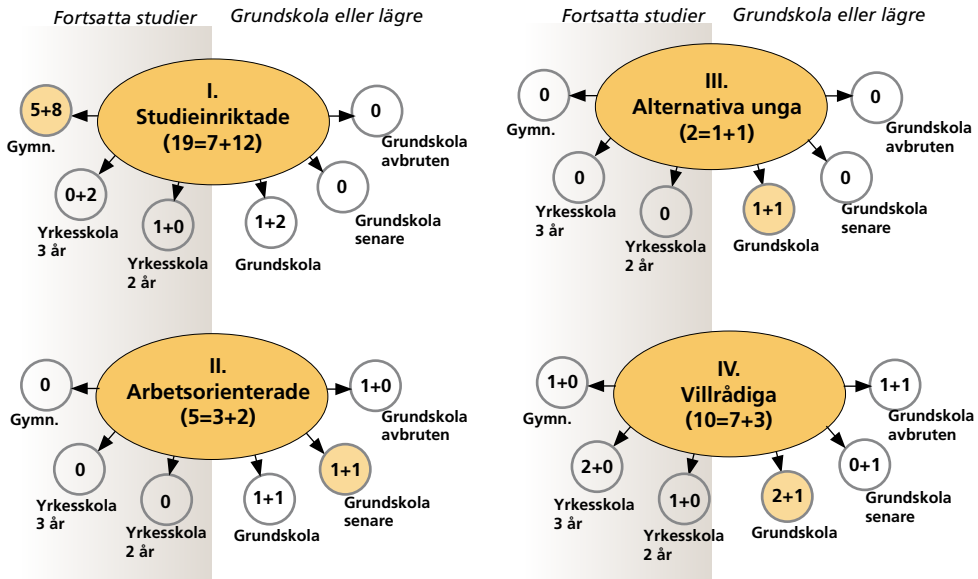
För att nå svar på dessa mina mest pockande frågor valde jag att gruppera informanterna enligt hur de resonerat kring ett av intervjuguidens huvudteman: *Hur såg de på sin närmaste framtid*³. På basen av de planer de unga angett inför de närmast kommande 1–2 åren kunde de indelas i fyra undergrupper: (1) studier, (2) förvärvsarbete, (3) annan meningsfull sysselsättning/ ”alternativa” och (4) villrådighet inför framtiden, där önskemål antingen saknades helt eller var så svävande att en medveten inriktning inte klart kunde utläsas.

Storleken på de fyra grupperna, liksom könsfördelningen inom dem, varierade stort. Också beträffande utbildningsnivå framkom tydliga skillnader mellan grupperna (se Figur 10). Till dessa skillnader återkommer jag senare i kapitel.

Indelningen av informanterna kan te sig enkel eftersom alla hade beskrivit sina närmaste framtidsplaner i intervjuerna. Då var det ‘bara’ att rada upp de framkomna alternativen – studier, förvärvsarbete, alternativa vägval och avsaknad av klara mål – och placera in informanterna i respektive undergrupp. De flesta informanterna beredde inte heller något huvudbry; många, t.ex. Laura och Pekka, nämner studier inte bara då de talar om sin framtid utan också när de beskriver hur de nyttjar sin tid som arbetslösa genom att läsa till inträdesförhör.

Men trots att intervjuerna är holistiskt uppbyggda, och en mångsidig och riklig materialhelhet erhållits, mot vilken enskilda temata kan speglas, var indelningen i några fall ändå knepig. Ett fåtal informanter uppgav framtidsplaner som jag dock fann orealistiska. T.ex. Jenni säger att hon ämnar studera psykiatri, att hon i sitt yrkesval inspirerats av TV-serien ‘Bold and beautiful’ och, i all synnerhet av rollpersonen Ridge, som har ett stort socialt nätverk och goda inkomster. Att Jenni inte har någon som helst uppfattning om studier i psykiatri och vilka t.ex. inträ-

3 Såsom ovan konstaterades hade givetvis andra indelningar varit både möjliga och rimliga, och med stor sannolikhet lett till helt andra gruppkonstellationer.

Figur 10. Utbildningsnivå i respektive undergrupp år 1996

deskraven är, behöver inte i sig utgöra ett hinder. Mer bekymmersamt är att hon avbrutit grundskolan och saknar avgångsbetyg. Hon har som 20-åring nyligen blivit mor för andra gången, saknar socialt nätverk och har mot sin vilja förlorat omvårdnaden av sitt första barn. Jag ser ingenting i den helhetsbild som framkommit i intervjun som tyder på att Jennis planer kan realiseras inom en snar framtid. Diskrepansen mellan hennes livssituation och de krav som ställs på studier i psykiatri går inte att bortse från. Jag tar mig därför rätten att klassa henne efter eget gottfinnande och placerar henne i gruppen villrådiga.

Att inte omfatta Jennis uppfattning om sina framtidsmöjligheter kändes först något obekvämt, eftersom jag gett mig ut för att ge unga arbetslösa en röst men ändå nu kallt ratade hennes framtidsvision såsom 'orealistisk'. Jag såg dock det enda rimliga alternativet. Det hade inte varit meningsfullt att följa Jennis utveckling i relation till arbetsmarknaden som 'studieinriktad'. Med tanke på hennes livssituation är det uppenbart att hon snarare tillhör de villrådiga, som inte funnit sin plats i relation till yrkesstudier och arbetsliv.⁴

Också "gränsfall", sådana som Liisa, återfinns i materialet. Liisa uppger att hon önskar studera men trots det aldrig kommer att göra det. Hennes uppfattning

⁴ Jenni tillhörde de informanter som jag år 1998 väljer till den andra intervjuomgången. Jag når henne inte. Enligt hennes f.d. pojkvän, som fått omvårdnaden om det andra barnet, har hon flyttat från familjen till okänd ort och väntar sitt tredje barn med en annan man.

är att hon saknar de ekonomiska möjligheterna som heltidsstudier förutsätter. Hennes enda realistiska alternativ är därför att försörja sig genom lönearbete. Liisas snäva bild av sitt handlingsutrymme och hennes mentala och praktiska inriktning på lönearbete gör att jag klassar henne som 'arbetsorienterad', trots att hon uppger sig vara studieinriktad i själen.

En del informanter fällde yttranden av typen: "man borde väl studera" eller "säkert kommer jag att studera någonting någon gång" utan att kunna uppge vare sig tidpunkt, ämne eller några konkreta planer. Utslagsgivande för hur jag grupperade de här unga var min tolkning av deras framtidsplaner i relation till den helhetsbild jag fått av dem i intervjun. Bland 'de villrådiga' placerade jag dem som allmänt konstaterar att 'de väl kommer att studera någonting', men inte hade den minsta uppfattning om vad detta 'någonting' kunde vara, och som inte vara inriktade på att utreda frågan, utan nöjde sig med status quo. Också de som inte föreföll bekymra sig för sin livssituation utan lakoniskt fastslog att en förändring väl på sikt kunde ändra situationen, satte jag i gruppen 'villrådiga'. Sålunda placerade jag Harri bland de villrådiga, eftersom han räknade med att samhället till 100 % skulle servera lösningen på hans arbetslöshetsproblem. Bara utbudet av arbetsplatser ökade skulle förr eller senare ett arbetserbjudande från Arbetskraftsbyrån nå också honom, menade han. Också de som sade att de aldrig tidigare 'så här konkret' fått impulsen att tänka över sin framtid och sysselsättning, men ändå inte kom sig för att reflektera vidare, placerade jag bland de villrådiga.

Andra informanter, som även de började med att säga att de 'nog skulle studera' men inte visste vad, gav däremot intryck av att vara intresserade eller bekymrade över sin situation: De reflekterade över sina starka sidor och svagheter, vad personer i deras bekantskapskrets studerade eller arbetade med, eller nämnde exempel på studieplatser och yrkesval som de för egen del fann tänkbara, eller tvärtom, otänkbara. Också om de inte kom fram till ett entydigt svar eller en klar rankinglista, var deras inställning till frågan; "Vad göra som stor?" mer målmedveten. Dessa mer aktivt reflekterande personer som sade sig ha för avsikt att studera placerade jag bland de studieinriktade.

Informanterna var medvetna om att samhället, bl.a. i form av konkreta lagförändringar, inte bara önskar utan direkt sporrar – och enligt några intervjupersoner t.o.m. förväntar sig eller direkt kräver – att unga arbetslösa skaffar sig en yrkesexamen. Därmed inställer sig frågan om några av de många studieinriktade (19/36) valt att i sin berättelse välja ett garanterat acceptabelt alternativ – studier – utan att de facto vara särskilt intresserade av att studera? Givetvis är detta möjligt. Också om jag gjort gruppindelningen utgående från det helhetsintryck av personen jag fått finns inga garantier för att jag inte kunnat ledas in på villovägar. Hur krävande det för informanten är att i en 10 år lång longitudinell studie upprätthålla en skenbild kan diskuteras, liksom vilken syftet med en sådan manöver vore. Att ca hälften av de arbetslösa ungdomarna uppger att de kan tänka sig att stu-

dera finner jag rimligt: Utbildningsnivån i Finland är internationellt sett hög och unga finländare väljer ofta studier: Så fortsatte år 2007, efter avslutad grundskola, 94 % sina studier vid andra läroinrättningar samma år (Statistikcentralen 2007). Enligt ungdomsbarometern (bl.a. Wilska 2005; Myllyniemi 2007) har finländska unga också en hög tilltro till utbildning. Den ses närmast som en grundförutsättning för att överhuvudtaget kunna ta sig in på arbetsmarknaden. Att många unga inte vet vad de vill bli 'när de blir stora' och därför tvekar inför utbudet av studiemöjligheter, kan därför inte ses som liktydigt med att de inte vill eller kommer att studera i framtiden. Trots det är det givetvis möjligt att jag under intervjuerna gjort felbedömningar och placerat ungdomar i 'fel' undergrupper. Ur studiens primärsyftes synvinkel vore detta inte ett stort problem: Fokus är inte inställt på grupperingen utan på de enskilda individernas sätt att bedöma sina möjligheter. Tyngdpunkten ligger på skillnader i deras bakgrund, tillgång till resurser, önskemål, konkreta framtidsplaner, syn på samhället och dess insatser, vilka återspeglar sig i de ungas möte med samhället – och påverkar deras i relation till lönearbete. Av Figur 7 framgår från vilka undergrupper nyckelinformanterna har valts.

Syftet med och val av nyckelinformanter

Av resursskäl kunde jag inte inkludera personliga intervjuer med samtliga 36 informanter i de kommande uppföljningsintervjuerna⁵. Som en kompromiss valde jag att för den andra omgången personliga intervjuer, år 1998, söka kontakt med 20 av de 36 informanterna. Av de kontaktade 20 personerna, som år 1996 tillhört undergrupperna enligt följande: 3 (1+2) studieinriktade; 4 (2+2) arbetsorienterade; 2 (1+1) alternativa och 4 (3+1) villrådiga, erhöll jag 13 intervjuer (8+5). (Se Figur 6 och bilagor 6). Då även detta omfång av informanter visade sig vara för omfattande att upprätthålla på siktvalde jag därför att fr.o.m. den tredje intervjuomgången (år 2000) koncentrera mig på endast en handfull informanter (det fördjupade empirimaterialet). Kontakten till så många som möjligt av de övriga försökte jag dock upprätthålla genom att sända dem ett frågeformulär. Detta är ett förfarande som är betydligt mindre tidskrävande, både då det gäller insamlingen, men framför allt analysen, av det erhållna materialet.

Syftet med det kvantitativa inslaget var och har förblivit att stöda uppföljningen av det totala samplet på 36 intervjupersoner. Att kombinera forskningsstrategier är vanligt i longitudinella studier också då huvudvikten ligger på kvalitativa metoder. De två uppföljande enkäterna (åren 2000 och 2003) bidrar till att under den 10 år långa uppföljningsperioden bibehålla kontakt till informanterna och få yttlig men ändå inblick i deras liv också på sikt.

Informanternas närmaste framtidsplaner hade resulterat i fyra undergrupper. Det föll sig därmed naturligt att nyttja dem som en *språngbräda* för det för-

⁵ Den första omgångens 36 temaintervjuer resulterade i närmare 1000 renskrivna sidor.

djupade empirimaterialet och från var och en av de fyra undergrupperna välja en berättare, en *nyckelinformant*. De fyra har jag döpt till Pekka (studieinriktad), Liisa (arbetsorienterad), Tiina (alternativ) och Juha (villrådig). De introduceras kort i början av kapitel 8, innan deras berättelser där presenteras i detalj, för att i senare kapitel analyseras.

Bland de studieinriktade i denna kontingent föll mitt val på en man, som jag döpt till *Pekka*. Jag kom mycket väl ihåg Pekka från den tidigare intervjun: han hade en ytterst klar bild av hur han såg på sig själv och sin situation. Det var lätt att följa hans tankegångar och hans beslutsamhet och målmedvetenhet var fascinerande. Min bedömning var att han bland de studieinriktade både haft (1996), och för tillfället (1998) hade, de mest genomtänkta och utarbetade framtidsplanerna.

Bland de arbetsorienterade valde jag en kvinna jag här kallar *Liisa*. Hon tillhör dem som jag minns bäst från den första intervjun. Hon var mycket verbal, hade åsikter om det mesta och gjorde ingen hemlighet av sina ståndpunkter. Hon var också en av få som sade att hon hoppas att hennes röst blir hörd i forskningsrapporten. Liisa är ur systemets synvinkel intressant också för att hon med sitt temperament och sin uppriktighet lätt uppfattas som aggressiv; något som det visar sig lätt bäddar för samarbetsvärigheter med myndigheter.

Inom argumentationstypen ”alternativa”, föll mitt val på en kvinna, som jag här kallar *Tiina*. Hennes alternativa övertygelser verkade ha blivit, om möjligt, ännu starkare sedan den första intervjun. Tiina visade ett uttalat samhällsengagemang, som även inrymmer samhällskritik, vilket var ovanligt bland informanterna. Också det att Tiina visade sig både sociala och artikulerad kan ha bidragit till att mitt val föll på henne.

Allra svårast tyckte jag det var att välja berättare bland de ”villrådiga”. Variationerna och skillnaderna mellan dem tedde sig ännu större än i de andra grupperna (se t.ex. Figur 10 med informanternas utbildning). Här återfanns några unga som hade yrkesskolutbildning men inte trivdes med sitt yrkesval, några som föreföll att inte ta arbetslösheten så hårt och slutligen en handfull med uppenbara svårigheter på flera livsområden och på god väg att marginaliseras trots sin unga ålder. Majoriteten av de villrådiga var män, och jag hade från de andra tre grupperna redan valt ut en man och två kvinnor, varför jag beslöt mig för en man. Slutligen valde jag den yngling jag kallar *Juha*. Han skilde sig i den första intervjun från de övriga genom sin öppenhet och sin bekymmerslösa hållning. Juha utstrålade, trots sitt ointresse för framtiden och sitt flitiga bruk av hasch, en avspänd tillitsfullhet. Möjligt är att valet av Juha även påverkades av hans förmåga till artikulation, analys och empati. Många av de villrådiga männen var fåordiga och föga verbala, vilket gjorde det svårt att få inblick i hur de resonerade, upplevde sig själva och sin situation. De verkade också relativt ointresserade av studien medan Juha var positivt inställd till den och föreföll att trivas med intervjuerna.

Genom att välja ut endast några få berättare bland informanterna kan utrymme ges åt en djuplodande beskrivning och analys av deras syn på sig själva och sin livssituation. Eftersom informanterna i de olika grupperna hade olika framtidsönskemål antogs den totala variationsbredden i materialet få ett kraftigare genomslag. I detta sammanhang är det värt att betona att individerna inom en och samma grupp, som ju endast karakteriseras av generellt förhållningssätt i sina närmaste framtidsplaner, inte på den grund kan förväntas ha en liknande personhistoria, liknande erfarenheter och värderingar. Nyckelinformanterna skall därför *inte* ses som i dessa avseenden statistisk representativa för sina undergrupper: Avsikten har inte varit att erhålla typologier utan att studera några i kött och blod existerande unga arbetslösa och deras synsätt och önskemål i frågor om arbetslöshet, lönearbete och framtid.

Att gruppindelningen är gjord på basen av de framtidsplaner som informanterna vid endast ett intervjutillfälle (år 1996) uppgett att de hade för den närmaste framtiden berättigar till frågan hur central och beständig denna gruppindelning egentligen är. Eftersom undersökningens primära syfte var att djuploda en handfull ungas subjektiva erfarenheter tjänade indelningen primärt som sprängbräda för att öka sannolikheten att bland basmaterialets 36 unga till det fördjupade empirimaterialets s.k. nyckelinformanter välja fyra sinsemellan så *olika* unga som möjligt. Även om gruppindelningen kan anses utgöra ett intressant delresultat, är den ändå inte det centrala i undersökningen. Hur bestående indelningen är över tid är därmed inte heller fullt så väsentlig. Ett faktum är att unga tenderar leva i nuet och söka sig fram, varför ungdomstiden ofta även kännetecknas av förändringar av olika slag. En av undersökningens primärintressen är därför att holistiskt *och* longitudinellt följa nyckelinformanterna för att bättre säkerställa den möjliga kontinuiteten i de ungas utsagor. Eftersom jag därtill varit intresserad av att följa upp hur samtliga 36 informanter på sikt står i förhållande till arbetsmarknaden får dock frågan om hur bestående gruppindelningen är ett svar, vilket framgår av Appendix 3a.

Att bland informanterna utse berättarna, d.v.s. de s.k. nyckelinformanterna, var svårt. Eftersom mängden och djupet av erfarenheter lika väl som artikulationsförmåga, måste vara ojämnt fördelad i hela informantgruppen kunde ett slumpmässigt urval i värsta fall utarma bredden på nyckelinformanternas berättelser, som ju borde uttrycka variationsrikedom. Många kvalitativa intervjuer (t.ex. Hänninen 1999) har gått in för typologier, vilka har sin fördel men leder till kompromisser som gör att den existerande individen kan förloras ur siktet. Eftersom jag sökte bredd i de unga arbetslösas livssituation och gjorda handlingsval gick jag in för att identifiera ytterlighetsfall. Trots att nyckelinformanterna alltså kan uppfattas som 'renodlade', vilket möjligen styr tankarna till Webers idealtyper, är de i högsta grad verkliga personer, inte forskarens konstruktioner – må så vara att berättelserna skapats vid intervjuer och de slutgiltiga livsberättelsernas innehåll kan

sågas vara beroende av min tolkning av det sagda och vad som psykologiskt och sociologiskt sätt är relevant.

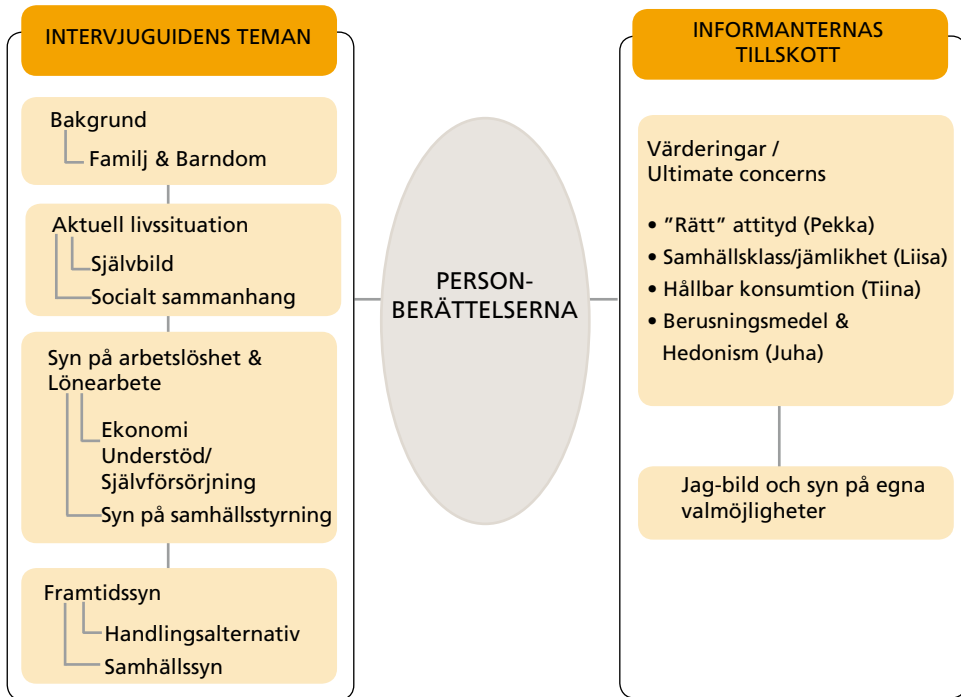
I efterhand tycker jag mig se att mitt val även fallit på personer, som har förhållandevis lätt att uttrycka sig verbalt och därmed gjorde det lätt att ta del av deras erfarenheter. Så som framgick i kapitel 3, indelar Archer (2003) sina intervjupersoner på en horisontell skala utgående från deras reflektionssätt. Mina nyckelinformanter är inte klassade enligt Archers kategorisering, men rätt tydligt är ändå att ingen av dem kan anses tillhöra t.ex. de 'närmast icke-reflexiva'. Individer med det slaget av reflektion ingår m.a.o. inte i min studie.

Konstruktionen av personberättelserna

Samtliga intervjuer transkriberades ord för ord. Jag läste igenom utskrifterna av intervjuerna i flera repriser liksom jag många gånger om lyssnade på de inspelade C-kassetterna. Även om de utskrivna texterna var lättare att arbeta med gav ljudbanden värdefulla minnesbilder t.ex. då jag sökte stämningen – humor? tvivel? osäkerhet? självironi? djupt allvar? – i informanternas beskrivning av sig själva och sina varierande livssituationer. Efter varje intervju skrev jag dels en kortare sammanfattande, dels en längre, beskrivning av informanten. De första porträtten skrev jag utgående från tidsaxeln, d.v.s. så att de berörda händelserna presenterades i kronologisk ordning. I de andra strukturerades berättelserna upp kring intervjuguidernas temaområden (se Figur 8), inklusive de underteman som informanterna i intervjuerna valt att närmare beröra: Till dessa hörnstenar hör *informantens bakgrund* (inklusive familj och barndom); *tillfredsställelse med den aktuella livssituationen* (inklusive sociala sammanhang och självbild); *informantens värdering av lönearbete*, arbetslöshet, ekonomi och mottagande av understöd. Slutligen informantens bild av sina *framtidsutsikter* (inklusive tillbudsstående handlingsalternativ och samhällssyn).

När jag sammanställt berättelserna jämförde jag dem med varandra och ursprungsmaterialet och lyssnade därefter ännu en gång igenom ljudkassetterna. Därefter omarbetade jag de två berättelserna (den kronologiska och den tematiska) till en ny. I denna har jag i vissa fall omredigerat ordningsföljden i berättelserna, för att underlätta jämförelser av de olika informanterna med varandra. Väsentligt är dock att de själva under intervjun fått associera fritt och visa på kopplingar de gör mellan olika händelser, känslor och beslut (jfr Davies 1990). Olikheter i nyckelinformanternas berättelser kvarstår, bl.a. så att vissa tematiska underrubriker (t.ex. berusningsmedel för Juhas del) förekommer för några av nyckelinformanterna men utelämnats i andra, eftersom de tillskrivit temat mindre tyngd (se Figur 11).

För varje intervju skrev jag ned en ny berättelse. Den färskaste berättelsen sammanfogade jag sedan med den föregående berättelsen till en ny. Sålunda har jag för de fyra nyckelinformanterna, efterhand, skapat ett flertal berättelser. Ingen

FIGUR 11. Centrala komponenter i personberättelserna

av dessa berättelser bör dock ses som ”rena” beskrivningar; de är alla av mig gjorda redigerade versioner, som oundvikligen innehåller element av selektion och tolkning (jfr Hammaersley och Atkinson 2007, 160). I denna avhandling ingår endast den redigerade slutversionen av berättelserna. Det är också den som nyckelinformanterna fått bekanta sig med och kommentera i januari 2010⁶. Med en redigerad version avser jag att berättelserna, trots att de fortfarande är både långa och detaljerade, har skalat på ansevärd mängder information. Förutom att många detaljer lämnats bort har information som skulle göra det lätt(are) att bryta informanternas *incognito* lämnats bort. Beskrivningar av informantens minnen av i synnerhet svåra uppväxtvillkor eller av nära personer har ersatts med beskrivande meningar såsom ”X har haft en svår barndom”.

6 Tre av nyckelinformanterna nåddes för kommentar: Juha hade avlidit år 2008. Liisa var denna gång den enda som önskade göra några förändringar i texten: Hon bad mig stryka ett kort stycke om en dispyt hon haft med sin far år 1996: Denna fann hon inte representativ för sin relation till fadern överlag, varför jag på hennes önskemål strukit den. De övriga har gett sin godkännande av texten i sin helhet. Alla önskar ett exemplar av avhandlingen när den utkommer.

Personberättelserna är mycket, och kanhända tröttande, långa. Trots stor tvekan har jag valt att låta dem kvarstå i denna form. Detta för att bevara så mycket som möjligt av spåren av autenticitet, och tillåta berättarens egna synsätt och emotioner att artikuleras av det stundom till synes triviala innehållet. Omfånget av dessa berättelser vill jag också försvara med att jag önskat fånga rörelsen, processen genom vilken en möjlig förändring skett, inte bara dess start- och slutpunkter. Likaså ser jag detaljrikdomen, som här förstärks av det mångåriga tidsförloppet, som de mosaikbitar vilka tillsammans bildar personporträtten och även berättigar till de gjorda tolkningarna av helheten. Det är just den upplevda, komplexa och mångfacetterade helheten i informantens livs- och handlingsperspektiv som utgör kärnan i min kvalitativa och longitudinella studie. Orkar inte forskare höra på eller läsa om informanterna är det föga troligt att samhällssystemet kommer att se vari svårigheterna sedda ur individens synvinkel kan ligga – alldeles oberoende av vilka dess möjligheter och vilja att lindra dem är.

5.5 Divergenser i enkätsvaren och intervjuuppgifterna

Att kvalitativa och kvantitativa studier förser forskaren med något olika slag av information är självklart. Ändå finner jag det värt att nämna att diskrepansen mellan de första enkätsvaren och den information som följande år erhöles via de personliga temaintervjuerna i flera fall var omfattande – också gällande informanternas bakgrund, som inte kan ha förändrats från år 1995 till år 1996. Skillnader förekom i de ungas svar om bl.a. barndomsfamiljens sammansättning och huruvida de vuxit upp med sina föräldrar till 16 års ålder. Tydliga kast återfanns också i uppgifterna om föräldrarnas utbildning och förekomsten av arbetslöshet i barndomsfamiljen. Skillnaderna rör alltså inte endast möjligen känsliga frågor utan också basfakta. Det handlar inte om formen av information utan om att svaren på en och samma frågeställning avsevärt skiljer sig åt och ibland är direkt motstridiga i de två datamaterialen. Jag börjar med att nedan lyfta fram vilka skillnaderna var, och återkommer sedan till frågan varav dessa kan tänkas bero på.

Att datainsamlingsmetoden är viktig och kan påverka insamlade data är välbekant (jfr Esaiasson m.fl. 2003; Alasuutari 1999). Hur dessa skillnader skall tolkas är en annan fråga. Min uppfattning är att kvalitativa data ger större möjlighet till förtydliganden. Som ett stöd för denna tolkning kan Terhi-Anna Wilskas konstaterande ses: I samband med att hon sammanställde Ungdomsbarometern år 2006 lade hon märke till att det vid dataanalysen framkom bl.a. att en och samma person gett svar som inte alltid var logiskt förenliga. För att vinna klarhet i de sinsemellan motstridiga uppgifterna föreslås i rapporten att även kvalitativa data om ungdomar skall insamlas (jfr Goldthorphe 2000; Järviemi 2007). Vikten av att

komplettera kvantitativa data med kvalitativa i synnerhet då utsatta grupper studeras har även betonats av Trondman (2008).

I temaintervjuerna framgår att *ingen* av nyckelinformanterna, alltså inte heller Juha, till 16 års ålder vuxit upp med båda sina biologiska föräldrar. Juhas föräldrar har skilt sig då han var under skolåldern och han har därefter bott med sin mor, och senare, i en 'nyfamilj' där relationen till styvfadern varit ansträngd. Också Pekka har vuxit upp med sin mor som dock i årtal haft samma partner, som Pekka i många avseenden uppfattat som en fadersgestalt, oavsett att de inte bott under samma tak. Liisa har bott med sin mor, som försett henne med diverse styvfarskandidater, och har sedan, alltsedan de yngre tonåren flyttats mellan olika barnskyddsinstitutioner. Det visar sig också att *alla* nyckelinformanter har syskon, även om det är endast Tiina som har ett helsyskon som hon delat vardagen med i sin barndom.

Enligt enkätsvaren förekom inte arbetslöshet i nyckelinformanternas ursprungliga kärnfamiljer. Temaintervjuerna ger dock en annan bild: Så har Tiinas far varit arbetslös, och Liisa har i de familjekonstellationer hon ingått i erfarit arbetslöshet. Skillnader mellan svaren förekommer för tre av de fyra informanternas vidkommande också gällande föräldrarnas utbildning. Någon enhetlig linje i svaren som t.ex. skulle tyda på att informanterna i intervjuerna över lag skulle anta antingen en mer positiv eller mer negativ framtoning går inte att skönja: Avvikelse förekommer i bägge riktningar.

I Pekkas fall förekommer även iögonfallande stora skillnader mellan hur han i enkäten år 1995 väljer att beskriva sin aktuella tillvaro som arbetslös och hur han i ord under den första personliga intervjun ett knappt år senare målar upp den. Förändringen ter sig markant t.ex. gällande skolminnen, syn på erhållet stöd hemifrån, tidsanvändning som arbetslös och alkoholkonsumtion. Att Pekka beskriver sin tillvaro på ett annat sätt år 1996 behöver givetvis inte ha med datainsamlingsmetod att skaffa; vissa aspekter i hans berättelse, såsom hans aktuella livssituation, kan väsentligt ha förändras från år 1995 till år 1996. Tydligt i den första intervjun är att Pekka gått i för att studera, vilket är ett val hans mor välkomnar. Att detta val skulle ha skett mellan enkäten och den första intervjun tyder inte intervjumaterialet på, men säker på min sak är jag inte.

Väl medveten om att min undersökning inte berättigar till några ställningstaganden i frågan ställer jag mig ändå frågan: Varav beror dessa skillnader och hur skall de tolkas? Det är givetvis möjligt att det i vissa fall rör sig om slarvfel (frågan i enkätformuläret är slarvigt läst eller kryssat i misstag satt i fel ruta – rutorna ligger förhållandevis tätt inpå varandra formuläret). Därtill kan det handla om att både de begagnade begreppen – men även tolkningen av dem – inte nödvändigtvis är klara för respondenterna. (Vad avses t.ex. med "annan utbildning"; "pengar (netto) till förfogande per månad" och hur skall man uppleva sin vardag för att välja att kryssa för alternativet "lite" när det gäller hur rädd man känner sig eller hur hopplöst man ser på sin framtid? Även om linjedragningar av detta slag inte heller

är enkla i kvalitativa studier ges i dessa ofta utrymme för tillägg och konkretiserande exempel, vilket inte är fallet vid standardiserade frågeformulär.

Rimligt är dock även att respondenternas benägenhet att svara uppriktigt på vissa frågor, i synnerhet av känslig karaktär, är olika vid ett enkätsvar och vid en personlig kontakt. Vilket utfallet blir beror på flera faktorer såsom frågans natur, den aktuella situationen, de involverade personerna och den kontakt som uppstått mellan dem. Pålitligheten i de flesta undersökningars svar kan dock ifrågasättas. Frågor kan ställas både om risken för att informanterna fabulerar som om hur långt dragna slutsatser som kan göras på basen av enstaka kryss i traditionella frågeformulär.

Intern reliabilitet är svårt att uppnå i kvalitativa studier, eftersom omständigheterna som regel varierar från gång till gång. Trots att yttre tecken på reliabilitet är svåra att frambringe är jag benägen att tro att validiteten i den ifrågavarande undersökningen är förhållandevis hög. Det centrala materialet bygger på återkommande träffar med samma personer under en längre tidsperiod. Att nyckelinformanterna nog skulle ha memorerat svaren och förda diskussioner från tidigare intervjuer och därefter konsekvent gått in för att hålla fast vid dem, också då de inte skulle motsvara sanningen, finner jag föga sannolikt i och med att intervjuerna inte bara varit förhållandevis djuplodande utan även holistiska och därmed så pass heltäckande. I denna studie har även den mest tillförlitliga kontrollmetoden använts genom att nyckelinformanterna beretts möjlighet att ta del av och kommentera berättelserna om sig.

Denna avhandling har dock inte haft som målsättning att besvara frågan hurvida, och i så fall varför, skillnader i de olika svarsformerna förekommer. Den kan inte heller ge svaret på den senare av de två frågorna. Dess bidrag blir att, såsom flera andra studier, påpeka att betydande divergenser kan existera. För denna avhandlings resultat, som baserar sig primärt på longitudinella och kvalitativa data, där personporträtten av en handfull individer och deras förhållningssätt till samhället står i fokus, är denna i sig mycket viktiga frågan dock inte särskilt väsentlig. Jag nöjer mig därför med att efterlysa mer forskning också på detta område.

5.6 Bortfall

Såsom även ovan framkom har inte alla kontaktade 74 unga valts till informanter. Också bland undersökningens utvalda 36 informanter (bas materialet) har av varierande orsaker och över tid vissa personer uteslutits eller fallit bort från undersökningen. Bortfall finns av två slag. Dels exkluderades i samband med de arbetsdryga uppföljande kvalitativa intervjuerna av resursekonomiska skäl ett antal

intervjupersoner, dels förekom regelrätta bortfall bland informanter som kontaktats. Gjorda urval och inträffade bortfall i studien över tid återges i Bilaga 6.

I alla studier, men kanske i all synnerhet i longitudinella, kan bortfallet utgöra ett allvarligt problem. För denna avhandlings del har detta lyckligtvis inte varit fallet, varken för totalpopulationens (36 personer) del eller för de fyra nyckelinformanternas vidkommande: Turen har stått mig bi och svarsprocenten bland de 36 utvalda informanterna är god trots den förhållandevis långa uppföljningsperioden om 10 år.

År 2000 kan hela 27 av de 36 intervjupersonerna prickas in (vilket utgör 75 % av alla studiens informanter). Av dessa 27 har dock uppgifter om fyra erhållits i samband med en senare enkät eller intervju. Även om bortfallet under det sista året då enkäter insamlades, år 2003, är högre än det varit de tidigare åren, har ändå 24⁷/36 (eller 63 % besvarat formuläret. Räknas svarsprocenten bland de 29 personer som år 2003 sändes enkäten är den hela 79 %). Sju personer har under årens lopp slutgiltigt fallit bort före utskicket år 2003: en hade avlidit [19M], en flyttat utomlands [29K], en saknar adress [31M] och 4 har meddelat att de inte längre önskar delta i studien [13K, 18M, 25K, 26K]. Därmed utgörs bortfallet i den sista enkäten av fem personer (förutom de nämnda sju som fallit bort redan tidigare). Dessa fem ”färskaste” bortfallen tillhörde, då de senast var knutna till studien, följande undergrupper: 2 (1+1) *studieinriktade*, 2 (1+1) *arbetsorienterade* och 1 (0+1) *villrådiga*.

Jag hade befarat att de villrådiga med sin mer diffusa och – i jämförelse med de andra grupperna – inte särskilt målinriktade livsstil, skulle vara överrepresenterade i bortfallet. Detta är inte fallet.⁸ Granskar vi det slutgiltiga bortfallet, då dattainsamlingen slutförts, utgörs det av 12 personer (33 %). Bland dem är de *studieinriktade*, något överraskande, den största undergruppen: 6 personer (1+5), mot 3 (2+1) *arbetsorienterade* och 3 (2+1) *villrådiga*. Att bortfallet är störst bland de studieinriktade kan inte förklaras av gruppens storlek, eftersom den redan tidigare krympt till samma storlek eller rent av mindre än de andra grupperna – med undantag av de alternativa, som utgörs av endast en person.

Ser vi på respondenternas *kön* i bortfallet är – än en gång något överraskande – antalet kvinnor högre än antalet män: 7 kvinnor har fallit bort mot 5 män.⁹ Intressant att notera är att en av dessa sju har flyttat utomlands – ingen av männen i

7 23 personer besvarade frågeformuläret år 2003. Därtill erhöles en intervju med nyckelinformant Liisa följande år, varvid hennes situation år 2003 kartlades.

8 Å andra sidan är det skäl att hålla i minnet att de unga, vilkas livssituation är svårast, inte varit lättrekryterade för undersökningen: För att kunna ingå i studien såsom intervjuperson förutsattes att personen 1) har en adress, 2) har bemödat sig att besvara frågeformuläret från år 1995 och därtill 3) kunnat nås av mig på basen av den information jag erhållit via den samnordiska studien och adress- respektive nummerupplysningen. Det vore överraskande om särskilt utsatta unga nåddes av och därtill hade både kraft och lust att delta i studier som dessa.

9 Bortfall 7 kvinnor: (16K, 21K, 24K, 25K, 26K, 29K, 35K) och 5 män: (8M, 15M, 18M, 19M, 31M).

studien har gjort det – medan vi vet att åtminstone hälften, dvs. 3, av de övriga är småbarnsmammor. En möjlig delförklaring kan vara den att dygnet runt sysselsatta småbarnsmammor inte finner tid att fylla i frågeformulär. En annan tolkning är den att kvinnor i detta läge, som vuxna mödrar med ansvar för och förpliktelser mot ett barn dygnet runt, har svårt att identifiera sig med rollen som informant i ett projekt som associeras till unga, och därtill (i motsats till henne) arbetslösa, personer.

Väsentligt för undersökningen var dock hur väl nyckelinformanterna hade knutits till den. Till min glädje har samtliga fyra nyckelinformanter ställt upp ända till slutet av empiriinsamlingen, dvs. till och med december 2004. Tre av dem – Pekka, Tiina och Juha – gav alla fyra intervjuer och besvarade alla tre enkäter. Ett längre avbrott uppstod i kontakten till den fjärde nyckelinformanten Liisa: Hon deltog inte i intervjun år 2000 och besvarade inte heller enkäterna åren 2000 och 2003. Däremot deltog hon med igen år 2004. Något slutgiltigt bortfall förekommer alltså inte i det fördjupade empirimaterial under den egentliga datainsamlingsperioden, även om Juha har avlidit före han fått tillfälle att kommentera texten om sig som ingår i denna avhandling.

Deltagande i undersökningen över tid är i mitt tycke högt. Möjligen kan det höga deltagande stå i samband med att informanterna genom de personliga intervjuerna år 1996 på ett personligt plan involverades i projektet? Om det första mötet utfaller väl är kanske också intresset för studien och därmed viljan att upprätthålla kontakten starkare trots en lång uppföljningstid?

6 Etiska frågeställningar

6.1 Relationen till informanterna

Ett idag inom forskningen inte helt ringa problem är ett stort svarsbortfall, som ofta ligger närmare 50 %. Medan jag utvecklade intervjuguiden frågade jag mig därför vad intervjuerna kunde ge intervjupersonerna. Att jag var intresserad av de ungas upplevelser var givet, men varför skulle de önska dela med sig av sina erfarenheter? Vad kunde informanterna erbjudas, mer än en framtida forskningsrapport, som kanske inte intresserar dem? Eftersom min erfarenhet är att de flesta personerna tycker om att tala om sig själva och sådant som är viktigt för dem, tänkte jag mig att själva intervjun i bästa fall kunde ge informanterna utbyte. Enligt Hoikkala (1998, 87–88) kan intervjun betraktas som en bytesrelation i vilken intervjun i sig kan ses som en ersättning, varför ytterligare kompensation inte behövs. Också Klaus Mäkelä (2005) fastslår att forskaren inte står i tacksamhetsskuld till sina informanter: Forskning görs i syfte att öka kunskapsmängden, inte för att främja intervjupersonernas liv.

Jag omfattar Hoikkalas och Mäkeläs synsätt men anser det ändå skäl att uppmärksamma att relationen mellan informant och forskare har en mänsklig dimension. En utmaning i personliga ostrukturerade intervjuer utgörs av att produktionen och resultatanalysen av forskningsmaterial långt påverkas av forskarens person: Han/hon gör upp intervjuguiden, genomför och tolkar intervjuerna. Under intervjun bidrar han/hon till stämningen och styr genom följdfrågor mer eller mindre informantens berättelse. Också den teoretiska referensramen väljs av forskaren, som även analyserar materialet och avlägger rapporteringen. Forskarens syn på vad som är viktigt färgar därmed hela scenen också om han/hon gör sitt yttersta att vara 'neutral' (jfr t.ex. Hänninen 1999, 34; Granfelt 2004, 137). Eftersom forskarens roll är så betydande är det viktigt att inse sin makt och göra klart hur man ställer sig till den. T.ex. Matti Kortteinen (2005) framför det något skrämmande – men högst rimliga – påståendet att intervjuaren fastnar för frågeställningar, händelser och känslor i informantens berättelser som vinner gehör hos honom/henne själv. Därmed formar intervjuaren ofta hela intervjun mer än han/hon avsett – och kanske även mer än han/hon inser.

Delade meningar råder om huruvida forskarens person skall ges utrymme i forskningsrapporter eller ej; en del menar att det ger texten självcentrerade och exhibitionistiska drag medan andra ser dem som nödvändiga redogörelser över faktorer som påverkat forskningen¹ (jfr t.ex. Karisto 2004, 311; Heikkinen och Jyrkä-

1 Hur informanterna uppfattar intervjusituationen och ser på forskaren har jag aldrig sett utredas närmare, sannolikt därför att dessa är svåra att fastslå, även om de självskrivet avspeglar sig i informanternas berättelser.

må 1999, 47). I likhet med t.ex. Karin Widerberg (2002, 29-30) vill jag beröra min roll som forskare och min relation till forskningstemat för att därigenom underlätta läsarens utvärdering av rapporten. Min lösning är en kompromiss, där redogörelsen över mina grundvärderingar och erfarenheter av lönearbete och arbetslöshet liksom min relation till informanterna placerats i Appendix 4.

Allmänt kan konstateras att forskarens självkänedom, psyke och moral spelar en central roll vid utförande och analys av kvalitativa intervjuer. För att vara nyckelinformanternas utsagor så trogen som möjligt har jag försökt ge dem stor frihet att i intervjuerna ge uttryck för sina subjektiva självbilder, så som de ser sig, men för egen del betrakta dessa beskrivningar kritiskt och jämföra berättelsen med informantens kontextuella situation – och inte t.ex. min egen – liksom jag försökt vara uppmärksam på min personlighet och vart den tenderar att styra både utformningen och analysen av intervjuerna.

Socialt engagemang versus akademisk neutralitet

Under vissa intervjuer berördes jag illa av de svåra sociala livs- och hemförhållanden jag såg. Jag kände en rådlöshet som jag som socialarbetare i motsvarande situationer inte känt, eftersom forskaren inte har samma uppgifter och saknar lika klara aktionsdirektiv. Även om jag visste hur jag ville genomföra intervjuerna, vad jag borde vara extra observant på och under vilka förhållanden jag hellre återkom senare, var jag föga rustad för situationer där informantens livsomständigheter gjorde det svårt för mig att fokusera på min uppgift. Att som forskare rationellt 'välja' att 'neutralt' genomföra intervjun och sakligt notera den alarmerande miljön är svårt – kanske i all synnerhet för en yrkesverksam socialarbetare. Att fokusera enbart på forskningen överensstämde inte i de mest akuta situationerna med mina tankar om vad normal medmänsklighet kräver och stred direkt mot min socialarbetaridentitet. Trots att jag var medveten om att jag fått tillträde till informantens hem i egenskap av forskare – inte socialarbetare – tedde sig i dessa situationer en 'sakligt neutral' forskarapproach inte professionell utan mesig och ansvarslös. För att för läsaren konkretisera vad jag avser infogar jag ett utdrag ut min fältdagbok, där fragment av en dylik situation framgår.

Under min forskarutbildning poängterades att forskarens uppgift är att göra så lite väsen som möjligt då information insamlas. Mottot är att respektera informanten och att akta sig för att utgående från egna och/eller samhällets värderingar ifrågasätta, kritisera eller på annat sätt påverka – än mindre genom konkreta handlingar styra och ställa i – informantens liv. Forskningen skall insamla kunskap om ett givet fenomen – inte förändra det, må så vara att intentionen vore den bästa (jfr t.ex. Mäkelä 2005).

Såsom framgår av fältdagboken, utdrag II, (Figur 13) besöker jag en ung kvinna, vars hem – och uppträdande till en början – tyder på att allting inte står rätt till. Hon öppnar dörren naken och hemmet är vanskött: det handlar inte om ordning

Datum: 10.5.1996. Intervju hemma hos intervjuperson nr 24; kvinna, 22 år

Enligt frågeformuläret från år 1995

Bakgrund: Född 1974, barn till finländska föräldrar. Fadern yrkesutbildning, modern grundskola. Modern, syskon och int.pers sambo alla varit arbetslösa. Int.pers vuxit upp på ungdomshem. Avbrutit grundskolan, varit arbetslös i ca 4 år = saknar arbetserfarenhet; ej deltagit i sysselsättningsåtgärder.

Aktuell livssituation: Sambor. Blivit mor som 19-åring, bor ej tillsammans med barnet. Uppger sig vara gravid.

Frågeformuläret: Vissa oklarheter: bl.a. 'Storlek på hemstaden' och 'Egen utbildning'

Intryck vid ankomst till intervjun

Konstigt: Dröjer länge, trodde att ingen var hemma. Säkerhetskedja på, int.pers öppnar, naken (!)

Smutsigt, snuskigt, luktande pölar på golvet – >sjuk hund under soffan. I köket: mängder av tobaksfimpar och tomma pizzakartonger. Möglig mat i kastrull på spisen. Stämningen ej hotfull eller otrygg (jfr Krimi) Ändå en obekväma känsla: hade en värderande (neg.) inställning till det jag såg, som om jag snokade.

Känsla under intervjun

Intervjun förlöper väl. Int.pers. pratsam och öppen, tydligt glad över sällskap. Då intervjun nästan slut – barngråt – ett spädbarn ligger i den obäddade sängen i rummet bredvid!

Int.pers. kärleksfull mot barnet. Ger det mat – (det enda som finns i kylskåpet; mängder av babyburkmat). Int.pers. berättar att hon har socialarbetare som kommer på hembesök efter att sambon plötsligt dött i hemmet. Hon vill ha omvårdnaden om sitt förstfödda, omhändertagna barn.

Efter intervjun

Informanten positiv: "Trevligt med besök! Visst skall vi gå på kaffe tillsammans nästa vecka?" Kände mig olustig. Tankarna på annat än int.pers. syn på lönearbete. Hur ingripa konkret? Etiska överväganden.

FIGUR 12. Utdrag ur fältdagboken: Fragment ur en intervjusituation

(dammtussar, obäddade sängar) utan den unkna lukten, pölar av hundpiss, bergen av cigarettfimpar och möjlig mat. Också om informanten verkar klarar sig är intrycket alarmerande. Som förklaring duger inte att hon uppenbart glömt bort mitt besök och inte hunnit ställa om sig inför den. Informanten är vänlig och förefaller ensam. Situationen kompliceras av att hon bär ansvar för andra; i lägenheten finns ett spädbarn och en sjuk hund.

Jag kände att jag stod mellan två ytterlighetspoler, som inte lätt gick att kombinera: Å ena sidan den lugnt observerande forskaren, vilken inte med en min röjde sina tankar; å andra sidan den stödjande, krävande och ingripande socialarbetaren, som tar tag i den ohållbara situationen. Måhända att forskare från

social- eller vårdsektorn känner mer villrådighet då de ofta intresserar sig för målgrupper i svåra livssituationer och därtill har en utbildning som till sin natur är ingripande. Att välja 'sida', eller snarare, att hitta en balans mellan de två polerna, aktualiserade två frågor om det komplicerade förhållandet mellan teori och praktik: Är ett 'neutralt' förhållningssätt etiskt om inte moraliskt försvarbart? Och – inom den vetenskapliga referensramen – vilka möjliga konsekvenser får ens val för uppföljande intervjuer med samma personer?

I utbildningen har vikt lagts vid val av lämplig forskningsmetod, utarbetande av intervjuteknik liksom också tankar kring forskarens receptivitet, framtoning, agerande och formulering av intervjufrågor. De riktlinjer som utarbetats, och som jag under föreläsningstid fann välmotiverade, kunde dock i intervjuer med utsatta personer te sig bristfälliga. Vid de mest alarmerande intervjusituationerna föreföll undervisningen ha behandlat frågan om intervjuarens förhållningssätt som i ett vakuum. Min uppfattning är att känsliga frågeställningar såsom denna i undervisningen bör behandlas mer. Erfarenhet av att genomföra intervjuer kan inte i mitt tycke utgöra det enda svaret på utmaningar av det här slaget.

Likaså utgör ett (försök till ett) neutralt förhållningssätt också ett val och det valet kan av informanten uppfattas som ett ställningstagande. En informant som delger något ytterst betydelsefullt men till "svar" inte får någon märkbar reaktion, eller på sin höjd en neutral följdfråga, kan mycket väl då känna att han/hon inte blivit sedd/förstådd. Tystnad tolkas ofta som ett tyst godkännande; en bekräftelse på att det sagda/skedda noterats men inte är värt att göra ett nummer av. Om ungas problem handlar om att vuxna/samhället inte ser dem och inte tar dem på allvar, kan en neutral hållning, i värsta fall, ses som ett tecken på just detsamma, nämligen avsaknad av engagemang och känslighet? Upplevs forskaren som avlägsen och oengagerad kanske informanten inte heller bryr sig om att helhjärtat ge sig in i intervjun. I en bok redigerad av Hoikkala och Leena Suurpää (2009) diskuteras efter den tragiska skolmassakern i Kauhajokki risken för att unga vuxna i vårt samhälle inte blir hörda.

Under ett antal intervjuer märkte jag att informanterna saknade kunskap om sina rättigheter och skyldigheter, kunskaper och insikter de med största sannolikhet hade haft nytta av. Att inte dela med sig av informationen tedde sig orimligt – det handlade om informantens välfärd och medborgerliga rättigheter. Men en intervention skulle också innebära ett ingrepp i det studerade forskningsproblemet. Att kombinera rollen som neutral åhörare med rollen som aktiv informatör rubbar balansen mellan informant och intervjuare. Hade studien inte varit longitudinell kunde information ha getts efter intervjun; nu innebar kontinuiteten att kontakten fortsatte varför ett infoinslag sannolikt skulle påverka forskningsrelationen. Jag valde att efter avslutad intervju t.ex. i tamburen på vägen ut i en bisats fråga om informanten hos myndighet X hade kollat möjligheten till Y.

Också mer 'klassiska' situationer infann sig. Informanten delgav något högt intressant efter att intervjun var slut och bandspelaren avknäppt. Var dessa uttalanden avsedda att ingå i forskningsmaterialet eller inte? Hade informanten, i sista stund, kommit att tänka på något viktigt som han/hon ville tillfoga materialet – eller handlade det, tvärtom, om att detta 'sparats' i avsikt att informellt upplysa om X, dock som ett tillägg som inte önskades ingå i forskningsrapporten? Givetvis kan forskaren fråga hur informanten vill ha det, men blir svaret att informationen inte får ingå; hur 'inte veta' (och därmed inte heller låta det påverka ens materialanalys och tolkningar) om något som man explicit fått höra?

Informanten kunde också överraska genom att före, under eller efter intervjun ta en aktivare roll än jag i mina tankar tilldelat honom/henne: Utöver vanliga artighetsfraser ställde en del informanter en hel rad frågor: Tycker jag om barn? Önskar jag att babyn var en pojke? Hade jag syskon? Vad höll de på med? Vad tänkte jag arbeta med när undersökningen blev färdig? Kunde jag tänka mig att bo utomlands? Skulle jag söka arbete X om jag var i informantens kläder? Också om frågorna inte i sig var svåra att svara på kändes det bakvänt att i intervjusituationen som intervjuare prata om sig själv. Att helt låta bli att svara verkade ojust, eftersom jag förväntade mig att få, eller just hade fått, höra bra mycket mer om dem och deras livssituation. För mig är det uppenbart att min personlighet inte skall dryftas med informanterna i samband med intervjuerna medan läget kan vara ett helt annat om frågan gäller faktorer som påverkat forskningen, vilket redan diskuterades ovan.

En del av informanterna föreslog glatt att vi skulle träffas på mer regelbunden basis liksom jag också fick inbjudningar till föreningar, församlingar eller sammankomster, som för informanterna själva var viktiga. Också om ett samarbete utöver studien inte var aktuellt, kändes det ibland nedrigt att efter en lång intervju tacka nej till inbjudningarna. Kontinuiteten i longitudinella studier ger på gott och ont kontakten vissa familjära drag.

Aktiverande processer – psykiska konsekvenser?

Aktiverar en förhållandevis djuplodande personlig intervjustudie processer hos informanterna, före, under och efter intervjuerna? Vilka blir dess konsekvenser? I socialt arbete kan vi se förändringar i klientens förhållningssätt/agerande redan innan en planerad åtgärd satts in, eller alldeles i början av den (jfr t.ex. Bergmark 2008). Själva insikten om en kommande åtgärd, liksom också klientens motivation att delta i den, förefaller leda till ett aktivare varseblivande. Denna process kan – i vissa fall – jämföras med självläkning. Klienten går aktivt in för att förändra sin situation utan att någon 'behandling' ännu getts (jfr Göteborgs stads utredning 2007). Å andra sidan kan även känslor av vanmakt eller motstånd uppstå. En djupintervju kan därför ses som en aktiveringsprocess med potential till både positiva och negativa effekter. I likhet med Kortteinen (2005) tänker jag mig att in-

tervjun – i goda fall – kan fungera som ett slags terapisesession, där informanten i en trygg miljö ges rätt och möjlighet att i egen takt och på ett sätt som passar honom/henne bearbeta intervju temat. Liksom många anhängare av Archers uppfattning, psykoanalytisk teori och inslag av självläkningsteorin² tänker också jag mig att individen mår väl av att reflektera kring sitt liv och alternativa handlingsval. Ändå är det inte oproblematiskt att sätta igång psykologiska processer. Lika väl som självreflektion kan öka graden av självmedvetande och konkretisera framtidsplaner kan den leda till motsatsen: Att lära känna sig är en tung process. Att som intervjuare bidra till att svåra livsskeden processas utan att kunna erbjuda stöd t.ex. i form av vadareslussning till professionella samtalsterapeuter, framstår för mig som moraliskt diskutabelt. Många informanter gick, eller hade genomgått, tunga perioder och därvid bl.a. frågat sig om det någonsin skulle bli någonting alls av dem. Jag har dock nöjt mig med att hoppas att undersökningen inte lett till onödigt lidande; informanterna har hanterat sin livssituation och flera har klarat av att vid behov söka utomstående hjälp. Min insats är att öka kunskapen om arbetslöshet och skingra fördomar, vilket å sin sida underlättar de arbetslösas vardag. Hade studiens tema varit mer känsligt – t.ex. berört tvångsomhändertagning av barn eller förlossningsskräck – hade jag aktivare funderat på möjligheter att kunna hänvisa informanterna vidare till stödsamtal.

2 Självläkningsteorin går i korthet ut på att individen tar sig ur sitt beroendeproblem utan behandling/hjälp av andra. Se t.ex. CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) <http://www.can.se/sa/node.asp?node=%202229> eller Göteborgs Stad social resursförvaltning <http://www5.goteborg.se/prod/Centrum/kunskapskallarn/dalis2.nsf/535e371e7fd657aec1256a5c0045675fb3c266babcc19785c12573ec003429c0!OpenDocument>

DEL III

Resultat på gruppnivå

(Basmaterialet: 36 personer)

Del III, omfattande kapitlen 7–8, ställer undersökningens basmaterial i fokus. Den första preliminära analysen (kap 7.1) av intervjuerna från 1996 visade att endast fem av de 36 unga personerna i mitt sampel, som alla anmält sig vid Arbetskraftsbyrån som arbetslösa arbetssökande, på kort sikt önskade förvärvsarbete. Om dessa unga inte ville lönearbeta, vad önskade de då göra under sin närmaste framtid? Denna frågeställning blev vägledande för uppställningen av min undersökning.

En gruppering, som närmare har beskrivits i underkapitel 7.2, gjordes utgående från informanternas framtidsplaner år 1996. Den resulterade i fyra undergrupper; 1) de studieinriktade, 2) de arbetsorienterade, 3) de alternativt tänkande och 4) de villrådigas. I kapitel 7 beskrivs grupperna utgående från temaintervjuerna år 1996 och enkätsvaren år 1995, och jämförs även med varandra.

I det åttonde kapitlet ges en kort orienterande utblick mot den s.k. aktiverande socialpolitiken i Finland. Dess utfall granskas därpå dels på makronivå, utgående från en litteraturgenomgång, dels på mikronivå i form av en analys av resultaten av den första intervjuomgången 1996 med basmaterialets 36 informanter. I fokus står 1) informanternas prioriteringar och uppfattning om samhället; 2) samhällets krav på dem som arbetslösa och 3) hur dessa två infallsvinklar överensstämmer. Analysen har strukturerats i teman, vilka har valts antingen därför att ett flertal informanter berört dem eller därför att jag funnit dem centrala. Informanterna lyfter mangrant fram ekonomiska spörsmål, stämningen på Arbetskraftsbyråerna, de erbjudna sysselsättningsåtgärderna men också tvång och värjningsstrategier i förhållande till dem. Trots att den stora majoriteten av informanterna förhåller sig positivt till välfärdssamhället har många av studiens unga uppenbart kritiska åsikter om det konkreta utfallet av mötet mellan individ och samhället och den bedrivna aktiveringspolitiken. Noteras bör att analysen gäller informanternas subjektiva upplevelser och åsikter, samt att de berörda samhällsinstitutionernas ståndpunkter inte studerats.

7 Fyra undergrupper av unga arbetslösa

7.1 De studieinriktade

Kriteriet för att placera en arbetslös och arbetssökande ungdom i grupp I, de *studieinriktade*, var att denna person under den första intervjun hade uppgett att hon/han i en nära framtid avsåg att studera för att avlägga en examen och därmed förbättra sina chanser att få ett givande och intressant arbete. Ungdomarna i grupp I utgör hälften (19/36) av det totala antalet unga i studien. Av dessa är två tredjedelar, dvs. 12 personer, kvinnor medan männen är 7 till antalet. Åldersmässigt tillhör de studieinriktade de yngsta i materialet, även om ingen av dem tillhör den allra yngsta ålderskategorin i hela personmaterialet.

De studieinriktade omfattar åsikten att det på sikt lönar sig att satsa på utbildning och givande arbete, inte på ströjobb. De är därför inte heller nu intresserade av att ta emot ett tillfälligt arbete. De ser inte heltidsarbete som förenligt med att förbereda sig för inträdesförhör vid olika läroinrättningar eller med att bedriva studier. Arbete tar för mycket av deras tid i anspråk; det är inte möjligt att klara sig i den hårda konkurrensen om studieplatser ifall man samtidigt förvärvsarbetar. De studieinriktade framhåller också att de arbeten som de, som unga personer utan yrkesexamen, har möjligheter att få, antingen är lågavlönade lågstatusarbeten, som är föga utvecklande, eller typiska s.k. 'ungdomsjobb'. Till den första kategorin räknar de bl.a. städarbete och telefonförsäljning, medan springpojksjobb och stekande av biffar på hamburgerrestauranger placeras i den andra kategorin.

De studieinriktade värderar arbete högt. Också ifall de skulle vinna huvudvinsten på tipset uppger majoriteten av dem att de skulle föredra att arbeta; bara tre av dem drar något på svaret. Medlemmarna i gruppen förefaller ha ett (relativt) gott självförtroende och deras framtidssyn är optimistisk. De tror på sina möjligheter, liksom de också tror på att det lönar sig att vara aktiv. Många (11/19) har arbetserfarenhet och nästan hälften (8/19) har deltagit i ett sysselsättningsarbete. De är inte särdeles bekymrade över sin arbetslöshet utan räknar med att den är övergående: Den varar tills det de fått en studieplats som intresserar dem. Flera av dem uppger att arbetslösheten i sig inte utgör ett problem, det är svårigheten att få en studieplats som utgör det primära bekymret. Så säger t.ex. Sirkka: *Egentligen är den här arbetslösheten lite underlig. Någonting måste man ju vara. Jag anser att jag snarare är utan studieplats än arbetslös. För jag vill under inga som helst omständigheter ha ett lönearbete, jag vill studera!*

Ulla-Mari Karhu (1995) har i sitt pro gradu-arbete nått liknande resultat: Unga vill genom studier förbättra sin position på arbetsmarknaden. De studieinriktade poängterar betydelsen av att studera – och att senare arbeta – med upp-

gifter som de finner stimulerande. Att studera något som inte intresserar dem är bortkastat: *Jag fick en studieplats vid X, men konstaterade att det var då minsann inte min plats!*, säger t.ex. Tuula, som avbröt yrkesstudierna för att i stället förbereda sig för universitetets inträdesförhör.

De unga i gruppen 'studieinriktade' är uthålliga, planerar på lång sikt och är beredda att först ge en insats för att få sin belöning senare. Endast en av dem, Tuula citerad ovan, har någonsin avbrutit en påbörjad utbildning. Deras planer förefaller att vara genomtänkta och realistiska; de har utrett vilka möjligheter som står till buds. Flera av dem har också gjort upp en reservplan, för den händelse att deras första studiealternativ av någon orsak inte skulle kunna realiseras.

Enkätsvaren från år 1995 ger tilläggsinformation om intervjupersonerna och deras bakgrund. Även om man kan fråga sig huruvida det är meningsfullt att uppge de fyra undergruppernas medeltal för vissa av enkätfrågorna, har jag valt att göra det. Detta eftersom det ger en fingervisning om hur gruppen ter sig på ett allmänt plan.

Ser vi till de studieinriktades eller till deras föräldrars utbildning, förefaller dessa indikatorer inte utslagsgivande; alla utbildningsnivåer finns representerade. Det finns alltså unga som har föräldrar som aldrig gått ut grundskolan likväl som det finns föräldrar som har avlagt universitetsexamen. Skillnaderna är också stora när det gäller föräldrarnas erfarenheter av arbetslöshet. Även om en klar majoritet har haft regelbundet lönearbete har flera upplevt arbetslöshet. Tre av de studieinriktade unga uppger att båda deras föräldrar har varit arbetslösa. De flesta uppger att de har goda föräldrarelationer och att föräldrarna visar dem omsorg och kärlek. Föräldrarna stöder dem också i deras planer på studier, anser att de inte borde söka arbete och tycker att de anstränger sig nog i jakten på en studieplats. Däremot är det enligt informanterna sämre ställt med föräldrarnas ekonomiska stöd. Mönstret i vänrelationerna är detsamma: informanterna får omsorg och emotionellt stöd – t.o.m. mer (16/19) än av sina föräldrar – medan det ekonomiska stödet förblir litet.

De studieinriktade har hösten 1995 i medeltal varit arbetslösa i knappt två års tid. Männerna har i snitt varit arbetslösa fem månader längre än kvinnorna. Enkätsvaren tyder på att ingen av de unga i gruppen har det väl ställt ekonomiskt, i medeltal har de netto 2 258 mk (ca 375 euro) per månad till sitt förfogande. Spridningen är dock stor, den som uppger sig ha mest har 3 700 mk (ca 615 euro) medan den som hade minst enligt egen utsaga skall klara sig på 500 mk (ca 85 euro). Det är dock skäl att förhålla sig försiktigt till exaktheten i dessa enkät svar. T.ex. har samtliga unga lyft arbetslöshetsunderstöd, vars minimibelopp brutto är knappt 2000 mk (ca 340 euro). Att detta skulle resultera i ett nettobelopp på enbart 500 mk (ca 85 euro)/mån ter sig föga sannolikt.

I de personliga intervjuerna framgår bl.a. att ungdomarna förefaller att ha tolkat enkätens fråga om nettointkomster förhållandevis fritt. Några bor i sitt

barndomshem och betalar sina föräldrar ett månatligt belopp för kost och logi. Eftersom de betalar sina föräldrar anser flera att denna summa inte skall beaktas i deras nettointäkter. På motsvarande sätt fanns det i gruppen ungdomar som tolkade nettoinkomster som snarast ”personliga extrautgifter” genom att regelbundna levnadskostnader såsom hyra, mat och telefonräkningar drogs av innan nettoinkomsten uppgavs. Definieras nettointkomster på detta sätt, ter sig en månatlig inkomst på t.ex. 500 mk (ca 85 euro) inte bara rimlig utan t.o.m. förhållandevis väl tilltagen.

I enkäten uppger 7 av de 19 studieinriktade att de söker arbete. Hur kommer det sig då att de inte längre gör det, bara åtta månader senare, våren 1996, då tidpunkten för att söka sommarjobb är optimal? Det är möjligt att de, som arbetslösa arbetssökande, för säkerhets skull valt att i enkäten kryssar för alternativet: ”jag söker arbete”. Det är också möjligt att den då nya lagändringen om arbetsmarknadsstöd (nr 1705/1995), som ställer krav på att den unga arbetssökande förutom arbete även söker studieplats fått dem att ändra sig och gå in för studier istället för arbete. Det är givetvis också möjligt att de under det gångna året kommit till att de för att uppnå sina mål bör satsa på studier och inte splittra sin uppmärksamhet på att samtidigt söka både arbete och studieplats – en förklaring flera informanter gav i den första intervjun.

Majoriteten av de studieinriktade, 8 män och 4 kvinnor, uppgav att de inte är intresserade av politik och att de politiskt befinner sig ’varken till höger eller till vänster’. Bland den tredjedel som tog ställning återfinns de både till vänster och till höger, dock så att flertalet sympatiserade med högern och ingen av männen med vänstern. Spridningen inom gruppen är också förhållandevis stor då det gäller önskemål om hur samhället borde utvecklas. Trots detta kan några riktlinjer skönjas. Majoriteten understöder satsning på jämställdhet mellan könen (vilket kanske inte så överraskande, då majoriteten består av kvinnor?) Andra tyngdpunktsområden som informatörerna i denna grupp vill lyfta fram är jämlik lönepolitik och en ekologiskt hållbar utveckling – även om detta skulle leda till att den ekonomiska utvecklingen avtog eller avstannade.

Alla de studieinriktade har vuxit upp i sina barndomshem och alla har också avgångsbetyg från grundskolan. En klar majoritet har avlagt studentexamen och en handfull har gått yrkesskola. Även om en tredjedel uppger att de inte alls trivdes i skolan, är antalet litet i jämförelse med de arbetsorienterade¹ och de villrådiga. Intressant nog uppgav alla de ’alternativt tänkande’ att de trivts bra i grundskolan.

Knappt hälften av de studieinriktade bodde självständigt, den andra hälften bodde med sina föräldrar. En var samboende, ingen var gift eller förälder. De unga i undergruppen uppger att det överlag mår mycket bra. Endast en kryssar för att

¹ Komonen (1999) liksom Kauppila m.fl. (1995) har i sina studier visat att finländska pojkar med arbetarklassbakgrund har en komplex relation till utbildning och föredrar yrkesutbildning om någon utbildning alls.

han mår dåligt. Ytterligare tre markerar att deras hälsa är medelmåttig, men ingen lider dock av många krämpor. De allra flesta uppger att de är mycket eller ganska nöjda med sin nuvarande livssituation, endast två av nitton omfattar inte detta påstående.

7.2 De arbetsorienterade

Grupp II består av de intervjuade ungdomarna som uppgav att de sökte lönearbete, och hoppades på denna lösning ju förr desto bättre. Med tanke på att alla 36 informanter var anmälda vid Arbetskraftsbyrån som arbetslösa arbetssökande var gruppen överraskande liten. Den bestod av fem personer: Tre män och två kvinnor. Åldersmässigt tillhör de de allra yngsta och de allra äldsta ålderskategorierna. De arbetsorienterade är praktiskt lagda. De säger klart ut att de inte är intresserade av teoretiska studier. De vill ha en fast anställning så att de kan tjäna sitt uppehälle. De ställer inte särskilt höga krav på sina arbetsuppgifter och majoriteten av dem förväntar sig inte att arbetsuppgifterna skall vara särskilt givande. De har inte heller höga ambitioner beträffande avancemangsmöjligheter.

Vissa skillnader gällande förväntningar på arbetet förekommer dock. Två vet inom vilken sektor de vill arbeta, men hoppas på att kunna utbilda sig genom läroavtal², där mycket av undervisningen sker genom praktiskt arbete. En tredje uppger sig behöva pengar för att reda ut sin trängda ekonomiska situation. Först därefter – men det kommer att ta år i anspråk – kan hon tänka sig att studera. De övriga två förefaller att ha en klart instrumentell relation till arbete: Arbetar gör man för lörens skull. Är arbetsuppgifterna därtill trevliga är det ett plus. Alla fem uppger att arbete är mycket viktigt för dem, men säger samtidigt att deras intresse skulle svalna betydligt ifall de vann huvudvinsten på Lotto. T.ex. Pete säger: *Då [ifall man vann huvudvinsten på lotto] skulle man ha [pengar]. Man skulle åtminstone aldrig behöva jobba!*

Enligt enkätsvaren har fyra av de fem slutfört grundskolan, även om få av dem uppger att de trivts i skolan. De grälade med lärarna och skolkade från lektionerna. De fyra som gått ut grundskolan har alla påbörjat, men avbrutit, fortsättningsstudier. En har vuxit upp på ett antal barnskyddsanstalter, de övriga fyra i sitt barndomshem.

De arbetsorienterades föräldrar har utbildning på lägre eller högre mellannivå. De arbetar alla och har aldrig varit arbetslösa. Endast en av de arbetsorienterade har föräldrar som anser att det inte lönar sig att satsa på utbildning. Överlag anser föräldrarna att ungdomarna flitigare borde söka arbete eller utbildning. De unga uppger att de får mera stöd och förståelse av sina vänner än av föräldrarna,

² I Sverige används termen "Lärlingssystem"

även om föräldrarna i ekonomiska frågor hjälper lika mycket som vännerna. De arbetsorienterades vänner bekymrar sig inte nämnvärt för deras arbetslöshet. Enligt svaren på frågeformuläret har de arbetsorienterade i medeltal varit arbetslösa i 31,6 månader. I snitt har männen varit arbetslösa nästan 10 månader längre än kvinnorna (35,0 mot 26,5 månader).

Ingen bland de arbetsorienterade uppger sig vara intresserad av politik. Bara två har någonsin röstat i val. De kryssar dock alla för att samhället borde satsa mer på ekonomisk utveckling än för en ökad jämlikhet mellan könen, men anser att invandrarnas ställning däremot inte behöver förbättras (3/5).

Ekonomiskt har också de arbetsorienterade det förhållandevis knappt. En av dem lyfter dock inkomstrelaterat arbetslöshetsunderstöd. I medeltal har de netto 2 678 mk (ca 445 euro) i månaden till sitt förfogande. Den som har de största inkomsterna får 4 000 mk (ca 670 euro), medan den som får minst lever på netto 1 888 mk (ca 315 euro) i månaden. De arbetsorienterade upplever att de pga sin trängda ekonomi måste pruta på det mesta i livet. De enda nöjena de inte avstår från är att bjuda hem vänner (4/5) och gå på pub (2/5).

7.3 De alternativt tänkande

I grupp III, de alternativt tänkande, återfinns de intervjuade som gått in för en alternativ livsstil. De är bara två till antalet, en man och en kvinna och båda tillhör de yngsta årgångarna. Med ”alternativa” värderingar avses här att satsa på sig själv och sina intressen. Livet skall respekteras och levas på ett konstruktivt och givande sätt. Det man är intresserad av, tycker om och värderar högt skall man ge plats åt i livet. Det gäller att trivas med sig själv och det man väljer att för tillfället syssla med. De alternativt tänkande ser ljust på tillvaron och gör sitt bästa för att uppfylla sina föresatser. Det här innebär dock inte att de skulle vara uppenbara egoister. De är engagerade i samhällsfrågor och står politiskt till vänster. De tar ställning för de gröna, och mot materialistiska värden. De lever anspråkslöst och kommer väl till rätta med en blygsam budget. Deras medelinkomst ligger vid netto 1 210 mk (ca 200 euro) i månaden. Den som har bättre inkomster har 1 420 mk (ca 235 euro) medan den andra klarar sig med 1 000 mk (ca 170 euro) i månaden. De är tack samma för det ekonomiska bidrag samhället ger dem. Tiina säger: *På sitt sätt är jag mycket tacksam över att vi har ett så fint samhälle som står för matkostnaderna. Maten och hyran. Men trots det har man ju förpliktelser i relation till sig själv att göra någonting. Man måste hålla sig i form, idrotta och arbeta.* De är inte arbetsskygga utan uttalat positivt inställda till arbete – men endast till oavlönat sådant. För att åta sig ett arbete förutsätter de att arbetsuppgifterna rimmar med deras personliga värderingar.

Värden som i dagens samhälle ses som centrala – lönearbete, teknologi och materiellt välstånd – tar de alternativa starkt avstånd från. Också om de gärna studerar, gör de det främst på egen hand. De har inga avsikter att skaffa sig en utbildning för att förbättra sina chanser på arbetsmarknaden. De studerar valda delar av större kurshelheter för nöjes skull, för att lära sig mer om sådant som intresserar dem. De satsar istället på nära vänrelationer och uppger att vännerna visar dem omsorg, utgör goda samtalspartners, delar deras värderingar och acceptera dem som de är.

Båda de alternativa har vuxit upp i sitt barndomshem. De har utan större svårigheter gått ut grundskolan. I gymnasiet har de haft problem med motivationen, eftersom de upplevt studiemiljön som begränsad, varit besvikna på studiekamraterna och funnit att det som lärs ut är snävt vinklat och inte tillåter ifrågasättande och diskussion. Kvinnan har avbrutit sina gymnasiestudier, mannen har bytt från dagsgymnasium till kvällsstudier.

De alternativarnas föräldrar har utbildning på högre nivå, regelbundet lönearbete och har aldrig varit arbetslösa. De anser att barnen borde anstränga sig mer för att utbilda sig eller skaffa sig ett arbete. Trots att de förefaller ogilla sina barns förhållningssätt till studier och förvärvsarbete accepterar de deras val och ger dem stöd i form av kärlek och tid att tala om personliga angelägenheter. Däremot ger de inte sina barn just något ekonomiskt stöd.

År 1995 fyller de alternativa unga i enkäten att de varit arbetslösa i 12 (mannen) respektive 30 (kvinnan) månader. Det är i ögonfallande hur bra de alternativa mår både fysiskt och psykiskt. De uppger att de har det bra. Också svaren i frågeformuläret visar att de i jämförelse med de övriga grupperna av arbetslösa i studien är klart nöjdare och mer tillfreds med sin livssituation. I intervjun säger Tiina: *Jag är en lycklig arbetslös.*

7.4 De villrådiga

De unga i grupp IV, de villrådiga, har inga klara framtidsplaner. De är 10, sju män och tre kvinnor, till antalet och utgör därmed nästan 1/3 av alla personer i studien. Åldersmässigt placerar de sig i de mellersta kategorierna, men också två personer i de yngsta årgångarna ingår. De villrådiga vet inte, åtminstone inte för tillfället, vad de vill göra med sitt liv. En del av dem leker med tanken på studier, arbete eller läroavtal, men utreder inte hur de skall gå till väga för att i praktiken kunna realisera dessa tankar. Några förefaller att vara uppgivna, på gränsen till likgiltiga. Jussi säger: *I själva verket så känner jag som så att man borde få en utbildning. Men ännu i denna dag vet jag inte t.ex. till vilken bransch jag borde söka mig. Men något borde man ju nog hitta på.* – Om du inte vet vad du vill, vet du vad du inte vill då? Nä, jag vet inte... Jag vet inte alls.

De villrådiga har olika syn på arbetets betydelse. Majoriteten (7/10) anser att arbete är viktigt, medan de övriga tycker att arbetet inte skall ges en så betydande position i livet. Huvudvinsten på lotto skulle för alla utom två av dem göra förvärsarbete överflödigt. T.ex. Marko säger: *Nog finns det ju alltid såna galningar som arbetar fastän de har hur mycket pengar som helst. Men inte skulle jag personligen. Om jag hade sån tur [att jag vann huvudvinsten på Lotto], så knappast skulle jag ens tänka på att söka något arbete.*

I enkätsvaren uppger de villrådiga att de inte är intresserade av politik. En man säger att han sympatiserar med vänstern, resten är neutrala eller likgiltiga. Trots att intresset uppges vara lamt har alla utom en deltagit i någon form av politisk aktivitet. Sex av de tio har t.o.m. deltagit i två eller flera former av aktivitet genom att rösta i val, skriva på någon adress eller gå med ”badge” som proklamerar att de stöder en given sakfråga.

De villrådiga är inte en homogen grupp när det gäller åsikter om i vilken riktning samhället borde utvecklas. Det som någon är starkt för är någon annan lika starkt emot. Intressant är dock att många talar för ett mer jämlikt samhälle och det gäller på flera plan. De är för ökad jämställdhet mellan könen, för mindre skillnader i löneinkomster och arbetsförhållanden, liksom de är för lika rättigheter för invandrare.

I medeltal har de villrådiga netto 2 125 mk (ca 355 euro) i månaden. Den som uppger sig ha de högsta inkomsterna har 3 700 mk (ca 615 euro), medan den som har minst skall klara sig på 1 100 mk (ca 185 euro).

Två av de villrådiga har bott på ungdomshem medan de övriga åtta har vuxit upp med sin ena eller båda föräldrar. Alla utbildningsnivåer är representerade bland de villrådiga; det finns de som inte slutfört grundskolan, men också personer med studentexamen eller 3-årig yrkesskolexamen. Ingen har dock trivts i skolan. De flesta uppger att de skolkat, men bara få att de grålat med någon lärare. Två av de villrådiga har påbörjat andra studier, men avbrutit dem. Bland studiens 36 intervjupersoner är, år 1995, fyra personer föräldrar. Tre av dem återfinns bland de villrådiga. Tidigare studier bekräftar att de som varit mer marginaliserade oftare har flyttat bort hemifrån tidigt och även blivit föräldrar vid unga år (www.fas.se).

De villrådigas föräldrar har utbildning på lägre eller högre mellannivå. Någondera eller båda av föräldrarna till förhållandevis många (6/10) är, eller har varit, arbetslösa. Majoriteten av de villrådigas föräldrar (8/10) anser att det lönar sig att satsa på utbildning. Även om nästan hälften av de villrådiga uppger att deras föräldrar inte tar ställning till deras arbetssökande anser de övrigas föräldrar att de mer aktivt borde söka arbete eller utbildning.

De villrådiga får ungefär lika mycket stöd och förståelse av sina föräldrar som av sina vänner, både när det gäller emotionella och ekonomiska frågor. Nivån är dock låg om vi jämför med det stöd de unga i de andra grupperna upplever sig få. De villrådigas vänner ser olika på arbetslöshet; någon anser att det inte alls är bra

att vara arbetslös, andra tycker att det inte är något märkvärdigt med det. Enligt frågeformuläret hade de villrådiga i medeltal varit arbetslösa i 31,3 månader. I den här gruppen har kvinnorna i likhet med de alternativa men i motsats till de två övriga grupperna, varit arbetslösa klart längre än männen (40.6 mot 26.7 månader).

Majoriteten (8/10) av de villrådiga uppger ändå att de mår bra eller medelmåttigt och att de är ganska nöjda med sin situation. Några framtidsplaner har de däremot inte.

7.5 Jämförelser mellan de fyra undergrupperna

Syftet med att grovt dela upp studiens population av unga arbetslösa i fyra grupper alltefter deras rapporterade attityd till arbetslösheten – en studieinriktad, en arbetsinriktad, en alternativ och slutligen en villrådlig – är inte att begagna dessa grupper som utgångspunkt för typologisering av dessa internt mycket heterogena grupper, än mindre att göra jämförelser mellan dessa. Däremot tjänar indelningen uppgiften att garantera att urvalet av de fyra 'nyckelinformanterna', en ur varje undergrupp, lyckas exemplifiera olika sinsemellan konkreta, faktiska bakgrunder och sätt att förhålla sig till sin situation som arbetslös. De fyra berättelserna tjänar sedan som material för min studie av dynamiken mellan dessa nyckelinformanter och myndigheter som hanterar arbetslöshetsfrågor i samhället.

Ändå kan grupperna, som uppstod ur forskningsmaterialets intervjuer sommaren 1996 anses utgöra ett delresultat (se kapitel 7). Det väcker onekligen uppmärksamhet att det – bland studiens 36 arbetslösa vid Arbetskraftsbyrån registrerade arbetssökandena – var endast en bråkdel (5 personer) som var inställd på att faktiskt finna ett lönearbete inom en snar framtid. Likaså visar redan en snabb blick på intressanta statistiska skillnader mellan grupperna, i all synnerhet gällande deras inbördes storlek, könsfördelningen inom dem liksom gruppmedlemmarnas utbildningsnivå. Jag har därför, trots allt, här valt att i viss mån jämföra grupperna med varandra (jfr även Figur 10, Appendix 3a, 3b och 5).

De *studieinriktade* individerna (Grupp I) anser att man först bör utbilda sig och först därefter, då man har bättre chanser att få ett givande arbete, ge sig ut på arbetsmarknaden. Att ungdomar överlag värderar lönearbete högt och är inställda på att utbilda sig är i ljuset av tidigare undersökningar ingen överraskning (t.ex. Unga och arbete-barometern 2003, 2006³; Ungdomsbarometrarna⁴; Siurala 1994). Det som däremot är överraskande är att ungdomarna i studien återfinns bland arbetslösa arbetssökande. De köar efter arbete, fastän de – åtminstone för tillfäl-

3 Sulander m.fl. (2007) Unga och arbete-barometern 2006.

4 Ungdomsbarometrarna är årligen genomförda representativa studier om unga finländare i åldern 15–29 år. Se t.ex. Myllyniemi 2007.

let – inte vill ha ett. Det förefaller därmed uppenbart att det bland de registrerade arbetslösa unga år 1996 förekom personer som endast formellt kan anses vara arbetslösa arbetssökande. Till denna fråga återkommer jag i diskussionen. Två tredjedelar av de studieinriktade är kvinnor. Utbildningsnivån i gruppen är redan år 1995 högre än i de övriga grupperna. Av de 19 personerna har samtliga avlagt grundskolan och 16 har dessutom slutfört antingen en yrkesskoleutbildning eller avlagt studentexamen.

Om antalet unga som uppger att de önskar studera i materialet är högt så är i motsvarande grad antalet unga som vill ha förvärvsarbete (Grupp II) överraskande litet. Könsfördelningen inom de arbetsorienterade är jämn: tre män och två kvinnor. Utbildningsnivån i gruppen är lägre än i de andra grupperna – dessa fem unga har i bästa fall grundskoleutbildning. Mönstret är detsamma för deras föräldrars del; utbildningsnivån bland föräldrarna är lägst i denna grupp. Att det råder ett samband mellan föräldrars och barns utbildningsnivå är inte en ny upptäckt (jfr Karisto och Montén 1996). Bland de arbetsorienterade föräldrarna återfinns dock inte arbetslöshet, vilket utgör en skillnad i relation till i synnerhet de villrådiga föräldrar. Tecken på att risken för arbetslöshet och marginalisering går i arv har bl. a. diskuterats av Ismo Pohjantammi (2007) och Ulla-Maija Takkunen m.fl. (2007), liksom kulturminister Tarja Karpela (www.minedu.fi) berört temat.

De alternativt tänkande unga (grupp III) tar avstånd från materiella värden och uppfattar inte lönearbete som viktigt. Ungdomar med denna inställning fick under år 1998 en del utrymme i medierna i Finland. Därmed finns en risk för att dessa värden tillskrivs ett stort antal unga arbetslösa. I min undersökning var dock de unga som inte önskade någon förändring endast två till antalet. De hade båda avlagt grundskolaeexamen och påbörjat studier vid dagsgymnasium, för att senare byta till kvällsgymnasium. Vid den första uppföljande intervjun studerade mannen fortfarande vid kvällsgymnasiet, medan kvinnan avbrutit sina studier.

Den näst största gruppen utgörs av de villrådiga (grupp IV), d.v.s. av unga som inte vet vad de vill sysselsätta sig med. De är 10 till antalet och utgör därmed närmare en tredjedel av alla informanterna. Eftersom de inte vet vad de vill göra har de inte heller ställt upp några konkreta planer för sin framtid. Deras möjligheter att ta sig ur arbetslösheten i de kärva tiderna som präglade arbetsmarknaden år 1996 är därmed ytterst begränsade. I denna grupp är könsproportionerna i jämförelse med de studieinriktade omvända: männens utgör två tredjedelar (7/10). Utbildningsnivån i gruppen är mycket spridd med alla nivåer representerade – allt från avbruten grundskola till avlagd studentexamen. De flesta har dock slutfört grundskolan och något överraskande påträffas i gruppen tre unga med yrkesexamen.

Jag tänker mig att samhällets bild av arbetslösa unga, och därmed även gemene mans uppfattning, väl representeras av de villrådiga unga. Gruppen består främst av unga män, som inte vet vad de vill, som nöjer sig med att konstatera att detta är fallet och som föga utreder möjligheter eller gör upp planer för sin framtid. Takkunen m.fl. (2009, 439) har använt termen 'svävande'⁵ för att fånga denna form av varandet, eller förhållningssätt till sin omgivning. De konstaterar att svävandet försvårar uppbyggande av en målmedveten verksamhet, det må sedan gälla arbete, studier eller fritidsverksamhet. Jag tänker mig att det också är primärt 'de villrådiga' som samhället oroar sig för, och mot vilka därför naturligt nog riktas diverse strategier för att minska på ungdomsarbetslösheten.

Bland samtliga intervjuade är skoltrivseln låg. De arbetsorienterade ungdomarna och de villrådiga avviker klart från de två övriga i och med att hela 4/5 i dessa två grupper uppger att de direkt vantrivdes i skolan. Andelen unga som har arbetserfarenhet är störst bland de studieinriktade och, föga överraskande, minst bland de alternativa unga. Bland de arbetsorienterade och villrådiga ungdomarna är arbetserfarenhet ungefär lika vanlig. De studieorienterade ligger bäst till också genom att de, i likhet med de alternativa, i medeltal varit arbetslösa en kortare tid än de andra. Utmärkande för de här två grupperna är också att de trivs förhållandevis bra med sin livssituation och inte är särskilt bekymrade över sin arbetslöshet. Orsakerna till denna bekymmerslösa inställning är dock olika. De studieorienterade räknar med att perioden av arbetslöshet för deras del kommer att vara övergående och kort, eftersom de räknat med att snart vara heltidsstuderanden. De alternativa unga å sin sida har inget emot att vara arbetslösa och vill, av ideologiska skäl, inte ha ett lönearbete. Frivilligarbete har de däremot ingenting emot. Medan de alternativa ser lönearbetet som förslavande och en form av materialism, ser de studieinriktade det som en källa inte bara till inkomster utan även till självförverkligande. Både de arbetsorienterade och de villrådiga unga förhåller sig snarast instrumentellt till lönearbete: Arbetar gör man för lönens skull. De arbetsorienterade räknar med att de själva bör vara aktiva för att få arbete medan de villrådiga snarare utgår från att förbättringar i samhällsekonomin på sikt kommer att ge också dem arbete.

Trots att de arbetsorienterade i medeltal har de högsta månatliga inkomsterna är det de som anser att de måste pruta mest på sin levnadsstandard. I klar kontrast till dem står de alternativa unga, som trots de uppenbart lägsta inkomsterna känner att de inte behöver avstå från just någonting av värde. Förklaringen står inte att finna t.ex. i ungdomarnas boendekostnader, eftersom andelen unga som bor med sina föräldrar eller självständigt är lika stor i de båda grupperna. Förklaring torde stå att finna i ungdomarnas olika värderingar, livsstilar och därmed även konsumtionsvanor.

5 Forskarna har på finska använt sig av uttrycket "leijuvut nuoret".

Endast några få av de 36 unga uppger sig vara politiskt engagerade. De återfinns bland de studieinriktade och de alternativt tänkande. Ser vi på andelen unga i respektive grupp som röstat i val är det bara de arbetsorienterade som är klart passiva. Aktivitetsnivån är dock den omvända ifall frekvensen att söka arbete ställs i fokus; de arbetsinriktade är klart mest aktiva, medan de alternativa och de studieinriktade pga sitt begränsade intresse för lönearbete placerar sig sist. Bland de villrådiga uppgav i den första enkäten år 1995 förhållandevis många, 7 av 10, att de sökte arbete.

Informanternas upplevelser av erhållet stöd har jag indelat i emotionella och ekonomiska alltefter stödets art. De alternativa unga får enligt enkätsvaren mer emotionellt stöd både av sina föräldrar och av sina vänner än de övriga unga. De studieinriktade placerar sig på en klar andra plats. De villrådiga får dåligt med stöd både av sina vänner och sina föräldrar medan de arbetsorienterade i sin tur får hyfsat med stöd av vännerna medan de uppger att föräldrarna inte erbjuder emotionellt stöd. Ekonomiskt stöder de dock sina barn mest. De alternativa erhåller minst ekonomiskt stöd av sina föräldrar. De studieinriktade placerar sig åter på andra plats med näst mest ekonomisk uppbackning både från föräldrar och vänner.

De alternativa och de studieinriktade har alla vuxit upp i sina barndomshem. En del av de arbetsorienterade och de villrådiga unga har däremot inte gjort det. Få av informanterna – 4 av 36 – är i början av studien föräldrar och det är de unga, som själva vuxit upp på någon institution, som blivit föräldrar (jfr Angelin 2004). Två av de fyra unga föräldrarna bor inte tillsammans med sina barn. I det ena fallet har mannen aldrig levt tillsammans med barnet eller dess mor, i det andra fallet har modern förlorat vårdnaden om barnet som är omhändertaget. Överlag har de alternativa och de studieinriktade i de flesta hänseenden det bättre ställt än de arbetsorienterade och de villrådiga. Gemensamt för de två förstnämnda grupperna är att de unga haft stabila uppväxtförhållanden och upplever sig ha fått, framför allt emotionellt, stöd av sina föräldrar och vänner.

8 Aktiveringspolitiken och dess utfall

8.1 Aktiveringspolitikens utfall på samhällsnivå – en litteraturgenomgång

Aktiveringspolitiken har hos oss mött både beröm och klander: Å ena sidan anser flera nationalekonomer att nedskärningar i sociala utgiftsposter varit avgörande för att Finland förhållandevis snabbt rest sig ur en mycket djup ekonomisk kris. Och för närvarande, då en ny kris är för handen, återkommer denna synpunkt i den allmänna samhällsdebatten. Å andra sidan är det just den restriktiva aktiveringspolitiken som kritiserats mest. Samma nationalekonomer som prisat politikens effekter på samhällsnivå konstaterar att bördan av krisen fördelats ojämnt: De som lidit mest är de utsatta och svaga grupperna i samhället – och för många vidkommande lättade inte situationen trots att krisen på nationell nivå var över. Enligt bl.a. Pekkarinen och Sauramo (2002) kan det finländska linjevalet på flera grunder anses ha varit ett förnuftsbeslut; Finland repade sig förhållandevis snabbt från den svåra recessionen, exporten började dra, utlandsskulden krympte och företagen gick på vinst. Också arbetslösheten minskade – om än detta ur den vanliga samhällsmedlemmens synvinkel skedde långsamt. I internationell jämförelse kunde Finland i slutet av 1990-talet stoltsera med en i snitt högre sysselsättningsgrad än de övriga EU-länderna. Då tillväxten i landet mot slutet av 1990-talet igen tilltog tedde sig den ekonomiska situationen från makroperspektiv hyfsad. I ett mikroperspektiv såg verkligheten dock för många helt annorlunda ut. Ett faktum är att en stor del av befolkningen inte fick ta del av den ekonomiska tillväxten som den så kallade IT-boomen utgjorde, varför de negativa följderna av den ekonomiska krisen för dem blev seglivade. De arbetslösa tillhör dem som inte blev delaktiga av det ekonomiska uppsvinget. Pekkarinen och Sauramo (2002, 138) skriver; ”*De rika blev rikare och de fattiga fattigare*”... *åtminstone då man med fattigdom avser relativ fattigdom*”. De två forskarna anser att de ojämnt fördelade negativa konsekvenserna inte enbart kan förklaras med den ekonomiska krisen och ett tvång till en snäv ekonomi utan bör ses som ett *politiskt val*; och därmed även som ett utfall av den nyliberala aktiverande socialpolitikens ökade inflytande. Också Ilpo Suoniemi (2002) redovisar resultat enligt vilka de som drabbades hårt var i synnerhet personer under 40 år.

Aktiveringspolitiken har på individnivån i praktiken inneburit försämrade förmåner. I Finland har bl.a. Petri Böckerman m.fl. (2002) och Kari Vähätalo (2001) konstaterat att många bidragsmottagare – oberoende av egen aktivitetsnivå – blivit tvungna att komma tillrätta med mindre. Inte heller experimentet med

en s.k. preferensinkomst¹ inom utkomststödet, som ger bidragsmottagaren rätt att hålla en del av sina löneinkomster ifall han/hon får ett tillfälligt arbete, har lett till någon nämnvärd ökning av förvärvsinkomster bland utkomststödstagarna (Hilamo och Kautto 2005). Mycket tyder m.a.o. på att samtidigt som nedskärningar på makronivå rättfärdigas med att den enskilda bidragsmottagaren väljer att inte aktivera sig – och därför indirekt har sig själv att skylla, eftersom han/hon inte anstränger sig tillräckligt för att förändra sin livssituation (jfr Marthinsen 2007, 150) – föreligger de facto högst begränsade möjligheter till detta. Heikkilä (2002, 170) riktar i sin forskningsrapport ”Nälkä”² uppmärksamheten på den stämning som vid utgivningen av rapporten rådde. Han hävdar att situationens allvar och betydelse för de drabbade medvetet hade förringats. Heikkilä betonar vikten av att konkretisera och synliggöra svårgripbara fenomen, som i den offentliga, och ofta tendentiösa, diskussionen lätt kastar en skugga över personer som lever på socialunderstöd – en grupp till vilka också den stora majoriteten av de arbetslösa hör.

Valet av interventioner som utgår från ett neoliberalistiskt tankesätt har kritiserats: Några övertygande bevis för att det skulle råda en utbredd avsaknad av arbetsincentiv bland de arbetslösa i Norden har inte vetenskapligt kunnat frambringas. Lars Calmfors och Bertil Holmlund (2000) har sammanställt en översikt över situationen i Sverige, vilken också granskats av Rune Åberg (2001). I Finland visar studier av Veli Laine och Roope Uusitalo (2001) samt Ossi Korkeamäki och Uusitalo (2004; 2005) att antalet personer i lönearbete inte nämnvärt förändrats trots diverse skärpta kriterier för de enskilda mottagarna av sociala förmåner. Detta, menar de, tyder på att orsakerna till massarbetslösheten hos oss långt kan förklaras av nationalekonomiska och strukturella – inte primärt individuella – faktorer.

Inte heller de neoliberalistiska hypoteser som framlagts om en lägre beskattnings gynnsamma effekter på sysselsättningsgraden har entydigt kunnat bevisas. Bl.a. Böckerman m.fl. (2002) menar att lättnader i inkomstbeskattningen inte kan anses vara en effektiv metod att öka sysselsättningsgraden. Möjligheterna att sänka arbetslösheten är så mycket mindre, då ju lägre inkomstbeskattning gynnar främst personer som redan förvärvsarbetar. Också Pekka Sinko (2002) hävdar att ett flertal utredningar om effekterna på sysselsättningen av lättnader i inkomstbeskattningen gett blygsamma resultat. Motsvarande forskningsresultat har även presenterats i Sverige av institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU). Det finns m.a.o. forskning som tyder på att aktiveringspolitikens åtstramningar, som gjorts i effektivitetens namn, främst lett till sämre förmåner på individnivå utan att kunna påvisa mer än ytterst små positiva effekter på samhällsnivå. Bero-

1 Preferensinkomst motsvaras av finskans Etuoikeutettu tulo.

2 Finskans ”Nälkä” i direkt översättning till svenska: Hunger.

ende på var tyngdpunkten läggs vid analysen av aktiveringspolitikens effekter – på makro- eller på mikronivå, och i det senare fallet om avseende fästs vid de medborgare som är mest utsatta eller inte – förefaller resultaten att te sig från varandra mycket avvikande.

8.2 Aktiveringspolitikens utfall på individnivå – studiens basmaterial

Bland de 36 unga arbetslösa i mitt basmaterial råder stora skillnader i synsätt och förväntningar på samhällets stöd. Allmänt kan dock konstateras att majoriteten tar välfärdssamhället för givet, är tacksamma för det men även finner det självklart att de kan ställa krav, liksom många också räknar med att samhället skall vara förstående och bemöta deras önskemål. De unga arbetslösas kommentarer rör förutom Arbetskraftsbyråerna även Socialverket och Folkpensionsanstalten (FPA), eftersom dessa instanser är involverade i olika former av serviceutbud och understöd till arbetslösa³.

Nedan presenteras sex teman som flera av studiens informanter, oberoende av varandra, valt att beröra då de beskrivit sitt möte med samhället.

Stämningen på byråerna

Flera informanter är irriterade över de långa köerna på Arbetskraftsbyråerna. Deras irritation förstärks av att de ser besöken som obligatoriska men onödiga: De skall formellt söka om arbeten som inte finns. Därmed tror de inte att besöken kommer att resultera i några konkreta förbättringar av deras livssituation. Att bli tvungen att köa – ibland också trots att man har beställt mottagningstid – får informanterna att känna att deras tid, och därmed de själva, föga värderas: ”*Som arbetslös kan man tydligen gott sitta och vänta och vänta på sin tur – något bättre kan man knappast tänkas ha för sig!*” säger informanten Eeva surt.

Många av informanterna har också i någon form uppmärksammat det sterila och karga klimatet som råder – både socialt och fysiskt – på serviceenheterna. Mangrant uppger de att stämningen på byråerna är trist och avspeglar en icke-kundvänlig attityd; ”*Ingen bryr sig*”, säger Sampo, vars uttalanden påminner mycket om ett som Hanna Selivuo (2006, 50) fångat i sin rapport om situationen i Parikkala, där Arbetskraftsbyrån av informanterna ses främst som en gummistämpel, som bara ”stämplar människor”. Flera av mina informanter tycker att

3 I motsats till t.ex. situationen i Norge, där en och samma instans administrerar de olika förmånerna, är flera olika instanser i Finland involverade. Många av informanterna beklagar att så är fallet. Deras uppfattning är att det spridda ansvaret och därmed även en förlorad helhetsbild leder till förlängda handläggningstider och onödigt bollande från en lucka till en annan. Uppstår möjliga oklarheter är det bidragmottagaren, d.v.s. i det här fallet de unga, som får bära hundhuvudet.

bemötandet är en ”det löpande bandets” mentalitet: Vid besöken bokförs visserligen fakta men någon egentlig betjäning upplever man sig inte ha fått, liksom informanterna också tycker att ingen har visat intresse för deras specifika situation eller särskilda önskemål.

Det som i serviceproducentens ögon förmodligen ter sig som en artig, neutral och saklig betjäning uppfattas av många av informanterna som ett opersonligt avståndstagande. De unga, som är produkter av sin tid, verkar reagera förhållandevis starkt på att de inte bemöts som unika individer, utan snarare ses som företrädare för en given, föga glamoriserad, grupp – arbetslösa eller bidragsmottagare. Att uppfattas som ’en bland många’, eller ännu värre ’ett fall’ bland andra, upplevs som kränkande, i all synnerhet som man vuxit upp i ett samhälle som betonar det individuella. Att bli bemött som ’vem som helst’, tolkas därför ofta som att anses vara ’ingen alls’. De unga vill bli bemötta som de personer de anser sig vara – en unik individ med diverse personliga kvalifikationer. Möjligt är att stämningen på byrån därför beskrivs inte bara som ’neutral’ utan ”snarast ohövlig”. M.a.o. upplevs serviceproducentens professionella neutralitet ofta som ett tecken på avsaknad av engagemang. Denna fråga berörs senare i diskussionskapitlet.

Också den rent fysiska miljön upplevs av flera informanter som ogästvänlig. ”*Varför skall allting vara så stelt? Moderna anstaltsmöbler och kala korridorer höjer inte stämningen precis*”, tycker Juha. Även om ingen i konkreta ordalag direkt efterlyser glada färger, roliga affischer, sköna soffor, grönväxter, bakgrundsmusik och kaffe är det ändå i den riktningen man får tolka deras uttalanden. Några av intervjupersonerna lyfter fram Zappa, ungdomarnas Arbetskraftsbyrå, som en trevlig kontrast till de andra byråerna. Här avviker stämning på ett positivt och mer avslappnat sätt från de övriga byråerna – både rent fysiskt men främst ur personalperspektiv. Personalen här upplevs vara glad, vänlig och engagerad, vilket föga överraskande får konsekvenser för hur besöken på byrån anses löpa: ”*Varför kan inte också de andra Arbetskraftsbyråerna följa Zappas stil?*”, undrar Marko.

Miljön på Arbetskraftsbyrån är i stort sett den samma som på andra statliga byråer: Ren, funktionell och opersonlig. Leena Eräsaari (1995) intresserar sig i en studie för det spatiala språk de fysiska utrymmena på statliga byråer talar. Hon beskriver hur både Arbetskraftsbyrå och socialkontor vittnar om en ojämn maktfördelning mellan klient och personal. Hon noterar också att klienterna på Arbetskraftsbyrån inte vill definieras som klienter, utan förklarar att de ”egentligen inte är klienter” eller inte är ’riktiga’ klienter. Också studier i Sverige har dokumenterat att bidragsberoendet sällan upplevs som angenämt (t.ex. Jönsson och Starrin 1999). Enligt studien erfar klienterna mötet med socialtjänsten som obehagligt och olustigt. Det är inte ovanligt att klienterna börjar må psykiskt dåligt redan några dagar innan de skall besöka socialkontoret. Också i de fall då besöket resulterat i ett positivt utslag och fullt bidrag utbetalats uppger klienterna att de känner

sig illa till mods. Känsla av olust kvarstår även då klienterna uppger att de blivit vänligt och sakkunnigt bemötta. Det här tyder på att informanternas känslor, som formats av tidigare erfarenheter (jfr bl.a. Archer 1995; 2000) och de allmänt förekommande dominerande diskurserna (jfr bl.a. Cruikshank 1999), spelar en avgörande roll för det konkreta mötet med samhället på gräsrotsnivå.

I min studie finns några informanter som klart säger att en nedvärderande attityd hos personalen inte borde få finnas på ett statligt ämbetsverk. Dessa unga tycker sig finna att personalen delar de nyliberalistiska tankegångarna och hellre avslår än bifaller ansökningar om understöd. Knappa bidrag, som dessutom sammankopplas med diverse krav, motsvarar inte de ungas uppfattning om välfärds-samhällets idé. Om handläggaren påpekar att bidragsnivån faktiskt är förhållandevis hög och möjligen i ett tonläge som tolkas som tillrättavisande, upplevs detta som ytterst kränkande. Så utbrister nyckelinformanten Liisa: *”Vad tror de sig vinna på att ytterligare skuldbelägga dem [bidragsmottagarna], när de betvivlar att de faktiskt lider, och ställer krav på motprestationer eller höjer självriskandelar? Istället för att moralisera och med tillrättavisande och anklagande ton nådigt bevilja pyttesmå bidrag kunde samhället satsa på att höja bidragen. Det skulle hjälpa på riktigt och de hjälpbehövande kunde ta sig ur sin utsatta situation! Då kunde de [hjälpbehövande] tänka på annat än sin misär.”*

En klar majoritet av intervjupersonerna säger att arbetslöshetsbidragets nivå är för låg. Även om ingen vid sitt besök förväntar sig att tjänstemännen skall kunna åtgärda saken, inverkar bidragets knapphet ändå på den allmänna stämningen: Fanns det bara möjlighet till ett högre bidrag skulle man också vara mer motiverad att köa, liksom man också i övrigt vore mer positivt inställd till registrerings- och ansökningsprocedurena. Nu upplever många besöken som negativa. Det finns klienter som ifrågasätter att besöken ens kan kallas ett 'nödvändigt ont' utan ser dem som ett meningslöst ont. Marjo säger: *”Alla bara går dit men där händer ingenting!”* Också med tanke på personalens krafter och arbetstrivsel vore det viktigt att klienterna kunde känna annorlunda inför, och under, sitt besök på Arbetskraftsbyrån.

Vad som kan anses vara en skälig nivå på bidrag kan givetvis diskuteras. Man bör dock minnas att informanterna inte talar enbart om bidragens *storlek* utan också om det *bemötande* de får vid byråerna. Den bild av sitt möte med samhällsinstitutionerna informanterna ger, beskriver mötet som präglad av tidspress och i många fall även av ett ömsesidigt misstroende, som utesluter en välfungerande relation. (Jfr Angelin 2009) Om en uttalad respekt och uppmuntran visades, skulle detta hjälpa klienten att tro på sina möjligheter. Det kunde också väcka klienten till aktivitet, istället för att som nu, leda till att hon/han intar en försvarsposition eller faller i misströstan, hävdar de kritiska informanterna.

Sysselsättningsåtgärder

Fastän samtliga år 1996 intervjuade unga formellt sökte arbete via Arbetskraftsbyrån, förväntade sig ytterst få av dem att faktiskt få ett arbete. På sin höjd trodde de att Arbetskraftsbyrån möjligen skulle erbjuda dem ett sysselsättningsarbete. (Här bör man minnas att arbetsmarknaden vid tiden för dessa intervjuer inte visade någon tillväxt alls).

Syftet med sysselsättningsarbeten är att aktivera unga, som antas löpa risk att passiviseras och, i värsta fall, t.o.m. marginaliseras. Flera informanter berättar att de erbjudits sysselsättningsarbeten och att de i regel varit nöjda med dem. Däremot ser de inte dessa som ”riktiga” jobb, än mindre som ett steg i riktning mot ett slut på arbetslösheten: Någon chans till fast anställning ger sysselsättningsarbetena definitivt inte. De upplevs som ”*en högst tillfällig grej*”, för vilket en anspråklös lön utbetalas. Så deklarerar nyckelinformanten Juha att sysselsättningsjobbet passar honom utmärkt, eftersom det varken kan klassas som jobb eller arbetslöshet, utan snarast ”*utgör ett flexibelt mellanting*”.

Många av informanterna värderar möjligheten till sysselsättningsarbete och ser det som ett inslag i Arbetskraftsbyråernas program, som ger dem en fastare dygnsrytm, ett socialt sammanhang, status av att vara aktiv och därtill, tillfälligt, en något högre inkomst. Flera beklagar att sysselsättningsarbetena varar endast i sex månader – med en, i vissa fall, möjlig förlängning på fyra månader. Ändå längtar inte alla efter sysselsättningsjobb eller längre arbetsperioder. Tiina, en annan nyckelinformant, trivs utmärkt som arbetslös. Hon tänker sig att alla parter vore lyckligare om hon inte uppmanades söka en rad tillfälliga sysselsättningsarbeten. De olika arbetena stör bara hennes välfungerande – och aktiva – vardag som formellt arbetslös. Tiina vill inte ha ett lönearbete och tycker det är onödigt att myndigheterna lägger ner tid på att aktivera henne, när det ju finns andra som både gärna tog emot och även hade behov av denna typ av samhällsinsatser, som inte kan erbjudas alla arbetslösa.

Det finns dock personer bland de intervjuade vilka i likhet med nyckelinformanten Liisa, ser sysselsättningsjobben som en form av obligatoriskt, lågavlönat lågstatusarbete, vars egentliga men dolda syfte är att försköna arbetslöshetsstatistiken. Liisa tänker sig att värdet av de kortvariga sysselsättningsanställningarna också i arbetsgivarnas ögon på sin höjd är lika med noll.

Några informanter berör också frågan vilka grunderna är vid utdelningen av de, i regel eftertraktade, sysselsättningsarbetena. Många har svårt att få grepp om principerna för systemet med sysselsättningsarbeten, andra tycker sig förstå dem men omfattar dem inte. Leena berättar att hon på Arbetskraftsbyrån i några varv blivit tillsagd att sluta söka *kortare* vikariat, eftersom den som tar ett ’snuttjobb’⁴ inte kan hysa några som helst förhoppningar om att få ett sysselsättningsarbete.

4 Med ”snuttjobb” avser jag korttidsanställningar dvs. visstidsjobb. (jfr finskans ”pätkätyö”)

Enligt personalen har Leenas 2–4 veckor långa arbetspass avbrutit hennes registrerade arbetslöshetsperiod, vilket klart försämrat hennes chanser att få sysselsättningsarbete: *”De har sagt till mig att jag skall sluta ta emot vikariat, så då kan jag få [sysselsättningsarbete]. De säger alltid till mig: ’Varför tar du vikariat? Var arbetslös i 9 månader!’ ... Så jag borde ligga hemma i 9 månader för den skull? Så att jag sen kan få ett 6–månader långt jobb?!”*

Visstidsanställningar

Så som t.ex. Andy Furlong (2009) och du Bois-Reymond och Lopez Blasco (2003) konstaterat är de unga av idag långt hänvisade till temporär sysselsättning med många varierande men ostabila anställningar – s.k. ”yo-yo transitions” – i stegen från ungdomstid till vuxenliv. Också de unga klienterna i denna studie är, i bästa fall, hänvisade främst till visstidsanställningar eller s.k. ”snuttjobb”. En del tänker sig att flera snuttjobb tillsammans kan utgöra en ”portfolio”, d.v.s. en modern Curriculum vitae, och därmed vara meriterande. Sålunda försöker informanten Leena genom vikariat hålla ena foten i arbetslivet och förbättra sina möjligheter att på sikt få en stadigvarande arbetsplats. Men det finns andra som, i motsats till henne, ser de kortvariga snuttjobben som en ekonomisk risk: Pete är inte ensam om att irritera sig över att Arbetskraftsbyrån sökt placera honom endast i kortvariga arbeten: *”Från Arbetskraftsbyrån har de sänt uppmaningar att söka arbeten på en månad eller två. Dem skiter jag i! De är ju alldeles onödiga... En månad eller två – vad är det för vits med dem? Inte någon alls! Man hinner knappt bli bekant med de andra där [på arbetsplatsen] och göra något smått, så skall man sluta. Och så igen fylla i de där lapparna och vänta på att det kommer pengar någonstans ifrån.”*

Också Leila kritiserar de negativa effekterna av snuttjobben och känner att även hennes tillvaro i övrigt blir snuttifierad: *”Man lever upp då man har ett jobb och genom det också har fritid, rytm i tillvaron, inkomster, möjligheter att planera och ett socialt värderat sammanhang. När jobbet sen tar slut rasar korthuset samman. Man måste börja från noll igen”*. Det är tungt att söka en ny arbetsplats, bli bekant med nya rutiner, arbetsuppgifter och kolleger – för att sedan i all hast sluta.

I likhet med Pete framhåller Juha att avbrott i utbetalningen av de primära understöden är ett stort problem, som Arbetskraftsmyndigheterna inte beaktar. Bägge informanterna konstaterar att de tillfälliga inkomsterna av snuttjobben – förutsatt att man uppger dem för myndigheter – får direkt katastrofala följder för understöden som man räknat med, så snart arbetet är slut. Understöden avbryts eller sänks i och med de tillfälliga och sporadiska inkomsterna, vilkas effekt på övriga understöd måste beräknas vart för sig varje gång. Därmed uppstår väntan på de ordinära understöden (Santamäki-Vuori 2008). Heikki Hiilamo och Mikko Kautto (2005) ser en försämring av, eller ett avbrott i, de övriga bidragsformerna, såsom arbetslöshetsunderstöd och bostadsbidraget, som en av flera plausibla förklaringar till att få utkomststöds klienter haft extra inkomster, trots den på

experimentell basis införda rätten till extra arbetsinkomst, s.k. preferensinkomst. De tänker sig att den tidslucka som uppstår i utbetalningarna av understöden kan få många att föredra att hålla fast vid *status quo* och tacka nej till tillfälliga anställningar. Denna uppfattning nämns av en handfull av mina informanter.

Några av de intervjuade klienterna har en oklar bild av vilka skyldigheter de som arbetslösa arbetssökande har då de mottar understöd för sin arbetslöshet. Riitta förefaller att ta för givet att hon skall bli erbjuden enbart sådana arbeten som intresserar henne. Något förnärligt undrar hon varför Arbetskraftsbyrån sänt uppmaningar att söka städarbeten, trots att hon aldrig uppgett att hon skulle vara intresserad av sådana: *"Så då ringde jag till dem och sade sen, eller alltså, jag ringde till Arbetskraftsbyrån: För det första, varför blir jag hela tiden uppmanad att söka städarbeten? Inte var det ju ens ursprungligen så att jag ville ha städarbeten!"* Andra reagerar starkt, i likhet med arbetslösa informanter i Selivuos (2006) undersökning, på att Arbetskraftsbyrån sänder uppmaningar att söka jobb, som de sedan av den potentiella arbetsgivaren inte anses vara nog kvalificerade för. Johanna säger: *"Jag ringde dit till X [en arbetsplats]. De krävde, sjutton också, någon tidigare arbetserfarenhet! Och sen sa de bara: 'Vi anställer inte. Vi anställer bara sådana personer som har arbetat hos oss förut.' Så varför skickar de [Arbetskraftsbyrån] då sådana lappar till en?"*

Ekonomiskt beroende

Att arbetslösa ekonomiskt har det kärvt är ett tema som är sorligt bekant från tidigare arbetslöshetsforskning (jfr t.ex. Keinänen och Penttilä 2005; Vähätalo 2001). I min studie har samtliga informanter flyttat från sitt barndomshem och ansvarar därmed personligen både för sin hyra och för sin försörjning. Många uppger att mycket av deras tankar kretsar kring pengar och hur de skall få vardagen att gå ihop (jfr Angelin 2009). Också känslan av att vara tvungen att avstå från en mängd saker är ofta påträngande (jfr även Carle och Julkunen 1997). Oron för den ekonomiska situationen tär på självtilliten och framtidstron, splittrar koncentrationsförmågan och tränger undan andra, på sikt, viktigare frågeställningar om t.ex. utbildning och framtid, säger flera informanter.

Den arbetslösas ekonomiska situation är skral. I all synnerhet de som inte är berättigade till en inkomstrelaterad arbetslöshetspenning har det kärvt – och till dessa hör de allra flesta unga arbetslösa, inte bara i denna studie, utan även nationellt sett. I slutet av år 2000 lyfte 35 % av mottagarna av arbetsmarknadsstöd också utkomststöd, och 40 % av utkomststödstagarna erhöll arbetsmarknadsstöd (Filatov 2001). Även om välfärdssamhällets olika bidragsformer möjliggör att ungdomar från också mindre bemedlade familjer flyttar bort från barndomshemmet (Launonen m.fl. 2004) uppger flera av informanterna att ekonomiskt stöd från föräldrarna bidrar till att de överhuvudtaget kommer till rätta. Bl.a. Ari Niska

(1996) och Pekka Saarela (2001) påpekar att det är vanligt att föräldrar understöder sina barn pekuniärt (jfr även Sulander m.fl. 2007).

Alla unga får emellertid inte ekonomisk uppbackning hemifrån. Detta gäller t.ex. nyckelinformanten Liisa, som kommer från ett i flera avseenden splittrat hem. Inte heller Katja, som kommer från ett mer organiserat hem, får något understöd hemifrån. De olika utgångslägena inverkar på de ungas handlingsval – trots att alla formellt har samma valmöjlighet. Katja ser pga. avsaknaden av ekonomiskt bidrag från inofficiella källor sina praktiska möjligheter att studera krympa avsevärt; ”*Det går inte att studera och samtidigt få ihop till hyra, mat och kläder – utan att samtidigt samla på sig stora lån! Vem vågar göra så när inga garantier finns för att man sen [när man slutfört studierna] faktiskt får ett förvärvsarbete?*” frågar hon. Samhällsvetare såsom Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995; 2002), Giddens (1991) och Bauman (1999) hävdar att ett samhälle, som understryker individualism utgår från att individen tenderar att välja mellan *teoretiskt* sett existerande valmöjligheter – också då individens *faktiska* valsituation kan vara betydligt starkare begränsad.

En klar majoritet av informanterna ser *utbildning* som den enda vägen till ett arbete, i all synnerhet till ett mer givande arbete. Samtidigt framhåller en del av dem att viljan att studera inte i dagens läge är tillräckligt för att garantera en studieplats. Konkurrensen är stenhård – också till många av de kurser som arbetskraftsmyndigheterna anordnar. Eftersom livet som studerande ses som främst ekonomiskt tungt, är det ytterst få av intervjupersonerna som ser mening med att studera ’vad som helst’. Man måste vara intresserad och motiverad för att det skall vara värt att söka sig till studier, leva sparsamt och trots det tvingas ta på sig ett sannolikt inte helt obetydligt studielån.

Flera av intervjupersonerna kommenterar studiestödet indirekt: De konstaterar att det känns olustigt att veta att ens ekonomiska situation inte nämnvärt förbättras även om man skulle erhålla en studieplats. Det är den låga nivån på studiepenningen, dvs. den del av studiestödet som inte behöver återbetalas, som väcker förundran och missnöje; den är lägre än arbetslöshetsunderstödet – trots att heltidsstudier av t.ex. socialmyndigheter jämförs med heltidsjobb, och studerande därför inte anses vara berättigade till utkomststöd (se Bilaga 3b). När det gäller utformningen av villkoren för studiepenningen finns det informanter, bland dessa nyckelinformanten Liisa, som förargar sig över bristen på logik i villkoren för beräkningen av studiepenningens storlek. Med kraft utbrister hon: ”*Om man tänker studera så inverkar ens föräldrars inkomster på stödet man får tills man uppnått en viss ålder. För helvete! Min morsa och farsa har ingen som helst del i mitt liv. De har aldrig betalat en enda av mina hyror eller köpt mig mat på över 10 år. Att deras inkomster inverkar på mina understöd, det bara fattar jag inte! Hela tanken är alldeles skrattretande!*”

Tvång och värjningsstrategier

Målsättningarna för den finländska utbildningspolitiken är att närmare trefjärdedelar av varje årsklass inom den närmaste framtiden skall idka högskolestudier (Kivelä 2001). År 1996 trädde en lag i kraft som krävde att under 20-åringar som saknade yrkesexamen, med hot om förlorat arbetslöshetsunderstöd, måste söka sig till utbildning. (Ändring av lagen om arbetsmarknadsstöd 1705/1995). Många av studiens informanter berättar att de, i och med denna lagförändring, plikttroget sökt sig till utbildning främst genom den allmänna elevantagningen – också i de fall deras intresse för de ifrågavarande studierna varit mer än lamt. Bland 36 intervjupersoner finns tre – alla män – som förhåller sig försiktigt positivt eller direkt positivt till ”studietvånget”. Den första, nyckelinformanten Pekka, som p.g.a. av sin ålder inte berörs av lagändringen och inte heller räknar sig som arbetslös, hävdar att arbetslösheten passiverar. Han menar därför att klart formulerade krav från samhällets sida gör de arbetslösa gott. Även om indirekt tvång inte är en sympatisk metod, och det givetvis kommer att finnas personer som ställer sig på tvären och därmed förorsakar systemet huvudbry, tänker sig Pekka, att studier på sikt ligger i allas, och i synnerhet i de unga arbetslösas, intresse. Kravet kan därför ses som genomfört med de arbetslösas bästa för ögonen (jfr Cruikshank 1999). Det väcker en till insikt om sin situation, ger en möjlighet till studier och skapar ordning i vardagen och kanske också för framtiden.

De två andra, Kari och Harri, som i motsats till Pekka personligen berörs av lagändringen, tror att om ingen annan ”sparkar igång dem” så är risken stor för att de inte heller själva gör någonting åt sin situation. Kari säger: *”Det beror lite på... hurdan utbildning man sätts i. Om man får sån utbildning som man vill ha, så då är det ju en helt bra sak. Men om man blir satt att studera något som man inte alls är intresserad av, så då är det ju ingen idé... Onödigt att gå dit och sitta om man inte alls är intresserad. Hela klassen lider ju, om nån slöar på skolbänken med attityden: 'Jag är inte intresserad.' ”* Harri, som uppger att han redan tidigare funderat över frågeställningen, säger sig ha kommit fram till att indirekt tvång, åtminstone för hans egen del, är en bra sak: *”Jag tycker att det skulle vara helt bra. Att vi alltså en gång för alla skulle tvingas. Då skulle det säkert bli slut också på mitt 'högande' [passiva tillstånd]. Jag tycker att det skulle vara bra. Inte har jag något emot det... Om nån skulle komma och tvinga så skulle jag vara helt nöjd!”*

Majoriteten av informanterna ställer sig däremot kritiskt till reformen, som de ser som ett tvång att studera. Det handlar dels om att de upplever det jobbigt att söka sig till studier, om de *inte* vet vad de är intresserade av att studera, dels om att införda indirekta tvång sällan väcker entusiasm. De finns t.ex. de som säger att de aldrig gillat skolan och definitivt inte vill studera – de har helt enkelt inte den läggningen. De frågar sig hur det är möjligt att de uppmanas studera fastän ingen frågat dem huruvida de är intresserade och motiverade att göra det? Att mot sin vilja, med hot om att förlora sitt arbetsmarknadsstöd, uppmanas att söka sig till

minst tre utbildningar känns som huvudlöst maktmissbruk. ”*Inte tror jag att tvång i sig ökar någons motivation*”, säger Mikko. ”*Idiotiskt! Inte har de som bor ensamma råd. Inte har de råd att gå i skola. Långt ifrån alla tar studielån*”, säger Paula. Ett faktum är också att de ungas önskemål beträffande studier och de studieplatser som står till buds inte alltid står i kongruens till varandra (jfr även Aapola och Ketokivi 2005, 14). Några av informanterna säger att de gott kunde tänka sig att studera något specifikt, men att tvingas söka till *tre* olika linjer känns oskäligt och bortkastat.

Det verkar därmed som om ’hårda tag’ från samhällets sida, åtminstone bland några av informanterna, skulle resultera i motdrag: Exempel på vad Antti Karisto kallat ’*urban listighet*’ förekommer, när unga formellt följer bestämmelserna men sedan på olika sätt avsiktligt slumpar bort sina chanser. T.ex. Sirkka berättar hur hon, via den gemensamma elevantagningen, sökt studieplats. Hon är intresserad av ett par av utbildningslinjerna men måste – för att inte förlora sitt arbetsmarknadsstöd – ansöka till tre. Hon väljer, för att fylla de formella kraven, att på må få kryssa för ett tredje alternativ: ”*Så jag sökte [också] till skolan X. Jag kryssade för den som det sista alternativet, eftersom jag måste söka till tre ställen. Nå, sen tog de naturligtvis mig till inträdesförhören just dit! Så gör de alltid. De tar, de placerar dig med våld någonstans där, dit du inte vill. Och det var ju hemskt! Delta sen i inträdesförhören, i några psykologiska test! Psykologen frågade mig: ’Varför vill du just hit?’ Å jag svarade: ’Jag vill ju inte alls hit’, hehe.*” - Sade du det? ”*Nå nej! Nog hittade jag ju på något annat! Men jag är inte alls förvånad över att de inte valde mig, för det måste ha syntts på långt håll att jag inte var ett dugg intresserad!*”

Förutom Sirkka finns det de som gått in för att söka studieplats på linjer där de bedömer sin sannolikhet att bli antagen vara *lägst*. När det gäller uppmaning att söka arbetsplatser finns det också de, som aktivt går in för att framställa sig själva i en tvelaktig dager. Pete som – såsom redan framgått – är ointresserad av ”snuttjobb”, berättar hur han konsekvent först i allra sista stund ringer till de arbetsplatser som Arbetskraftsbyrån uppmanat honom kontakta. Med taktiskt valda kommentarer får han arbetsgivaren att förstå att han varit arbetslös länge och de facto inte är intresserad av arbetsplatsen. ”*Nog lyckas man rätt bra ta sig ur de där situationerna. Jag ringer alltid [arbetsgivarna] sent och låter förstå att jag är ointresserad av arbete.*”

Långt ifrån alla ungdomar går dock in för att taktikera. Päivi gör ett linjeval som skiljer sig från Petes – och som också får andra konsekvenser. Hon vill vara ärlig och uppger för Arbetskraftsbyrån att hon föredrar att nyttja sina lediga dagar som arbetslös genom att läsa till inträdesförhör: ”*Jag sa att just nu söker jag inte [aktivt arbete], för jag läser till inträdesförhören. Och då bröts ju mitt arbetslöshetsunderstöd direkt! ... Det känns lite... Jag har verkligen många vänner och bekanta som läser till inträdesförhör och som hela tiden får pengar. Men sen, när det gäller mig, så gick det alltså så här. Att jag inte får [något understöd].*”

Päivi, som i likhet med flera andra av studiens informanter på kort sikt prioriterar studier framom lönearbete och fyller sin dag med att läsa till inträdesförhör, står strängt taget inte till arbetsmarknadens förfogande. Även om hon är medveten om detta, ter det sig för henne bakvänt att hon, som är ärlig, ambitiös och använder sin tid konstruktivt, inte beviljas arbetslöshetsunderstöd, medan de som 'ingenting' gör eller som, i likhet med henne själv läser till inträdesförhör men i motsats till vad hon gör, falskeligen uppger sig aktivt söka arbete, får understödet. Att det skall vara så lätt och ekonomiskt lönsamt att inte hålla sig till sanningen, det känns varken rättvist eller bra, säger Päivi. Hon frågar sig om det är rimligt att systemet förvägrar arbetslösa rätten att sysselsätta sig på vettigt sätt om dagarna, eftersom arbetsförmedlingen idag snabbt och lätt kan nå de flesta per mobil om den, mot förmodan, hade ett arbete att anvisa.

Synen på avvikare, som inte önskar lönearbeta

I likhet med de dominerande samhällsvärderingarna uppger de allra flesta unga informanterna att de nog vill *förvärvsarbeta*. Förutom de fem som genast önskade lönearbete ville majoriteten, 19 unga, först bedriva studier för att senare kunna få ett mer kvalificerat arbete. Bland de 36 intervjupersonerna fanns det dock några få, närmare bestämt tre – en kvinna och två män – som ifrågasatte lönearbete och dess central position i människans liv. Medan de två unga männen, Sampo och nyckelinformanten Juha, främst grundar sina ståndpunkter på sin blotta övertygelse och ett slags personlig bekvämlighet – 'Det är skönt att ta det lugnt och inte stressa' – är kvinnan, nyckelinformanten Tiina, klart mer ideologisk och samhällskritisk i sin inställning. Hon tror inte på en ökad produktion och konsumtion och ser vår arbetskraftspolitik som enögd. Hon tror att systemet gått in för att inte ens teoretiskt lämna utrymme för individer som inte omfattar dess ideal om lönearbete (jfr Skehill 1999; Mathinsen 2007). De avvikande noteras inte av systemet på sina egna villkor, än mindre erbjuds de stöd att utveckla sina projekt. Tiina konstaterar att hon av systemet inte identifieras som den person hon, i själ och hjärta, upplever sig vara. Man kan helt enkelt inte, enligt t.ex. arbetskraftsbyråns yrkesvägledare, tänka såsom Tiina gör (jfr Cruikshank 1999). Ämnar Tiina hålla fast vid sin övertygelse står endast två alternativ till buds: antingen klä sig i systemets negativt laddade roll av arbetsvägrare, eller att vända systemet, och därmed även samhället, ryggen (jfr Archer 2003). Eftersom både Tiina och Juha är nyckelinformanter i studien återkommer jag till dem i avhandlingens slutkapitel. Där behandlar jag också *samhällets* syn på 'normalitet' och 'avvikare'.

Åtskilliga informanter gör gällande att samtliga sociala förmåner i praktiken förutsätter att fylla i ansökningsblanketter hos olika myndigheter, men att inget enkelt och vänligt bemötande och vägledning står att finna. Flera av informanternas kunskaper om samhället är vaga: Många vet inte vilka förmåner de är berättigade till, vilka plikter de själva har, än mindre vilka blanketter som bör fyllas

i. Flera nämner också att själva ifyllandet är besvärligt, liksom det kan vara oklart vilka bilagor som behövs och varför. Också hur myndigheterna tolkat deras situation och vad som ligger till grund för de gjorda besluten är ibland oklart för informanterna, t.ex. när FPA i sina beslut hänvisar enbart till en lagparagraf. T.ex. Tiina, som är en klartänkt ung dam, säger: ”*Jag hade behövt helt praktisk hjälp med att fylla i de där blanketterna!*”

DEL IV

Resultat på individnivå

(Det fördjupade empirimaterialet: 4 personer)

I denna del, del IV, presenteras studiens fördjupade empirimaterial, som genererats av fyra s.k. nyckelinformanter, vilka valts ut bland basmaterialets 36 unga. Dessa nyckelinformanter beskrivs först kort dels med hjälp av enkätsvar, dels genom ett sammandrag av de personliga intervjuerna. Därefter målas detaljerade holistiska personporträtt upp utgående från all den information som erhållits under den 10-åriga dataproduktionen. Personskildringarna är strukturerade, dels utgående från intervjuguidens teman, som valts med stöd av teoridelen, dels på basen av de enskilda individernas uttalanden. Samtliga berättelserna har grupperats enligt centrala teman, vilka jag ser som betydelsefulla för nyckelinformanternas utveckling och relation till sin arbetslöshet och samhället.

I personberättelserna (kap 9) görs de fyra nyckelinformanternas röster hörda. De fyra nyckelinformanternas framstår mycket olika, vilket föga överraskande även innebär att de önskar sig och söker olika lösningar på sin situation, liksom deras önskemål i olika mån överensstämmer med de reglerade insatser genom vilka samhället riktar sig till unga arbetslösa. Även om jag deltagit i att samla och utforma berättelserna omfattar jag inte allt som står i dem. Tanken här har varit att måla upp den bild av nyckelinformanternas som de önskat ge av sig.

Detaljrikedomen i berättelserna, som innehåller många citat, anser jag vara både nödvändig och oundviklig eftersom mina tolkningar av informanternas värderingar, tankesätt och agerande vilar på denna. Utan den skulle läsaren inte ha förutsättning att ta ställning till de dragna slutsatserna om nyckelinformanternas tankesätt och agerande. Mina tolkningar behandlas i ett senare kapitel.

9 Nyckelinformanternas berättelser

9.1 Introduktion av nyckelinformanterna – enkätsvaren (1995)

De fyra nyckelinformanterna i denna studie har då studien inleds 1995 redan flyttat bort från sina barndomshem och bor självständigt, som ”singlar”. Tre av dem – Pekka, Tiina och Juha – besvarar det samnordiska frågeformuläret vid det första utskicket, medan Liisa gör det först efter två påminnelser. Pekka tillhör de äldre informanterna – alla är födda åren 1970–1976 – medan de övriga tillhör de yngre, och är födda 1975 eller 1976. Detta bör hållas i minnet då jämförelser görs mellan dem bl.a. gällande deras arbetserfarenhet. Alla fyra uppger att de varit registrerade som arbetslösa arbetssökande i grovt sett två års tid. Liisas arbetslöshet är den kortaste och har varat i 17 månader, medan Tiinas varat längst, i 30 månader. Pekka skiljer sig från de övriga däri att han går i kvällsgymnasium och inte heller avbrutit någon påbörjad utbildning. Han är också den enda som har arbetserfarenhet från den fria arbetsmarknaden. Liisa är den enda som uppger att hon aktivt söker arbete; Pekka har redan ett deltidsarbete, Juha väntar på att få påbörja ett sysselsättningsarbete och Tiina vill inte förvärvsarbeta. Liisa är också den enda som säger att hon vantrivs med sin arbetslöshet: De övriga, inklusive Pekka – som dock är arbetslös endast rent formellt eftersom han bedriver kvällsstudier och deltidsarbetar – trivs utmärkt med sin tillvaro som arbetslösa.

Enligt de svar informanterna gett på frågeformulären är det endast Juha som till 16 års ålder vuxit upp i sin ursprungliga kärnfamilj; Pekka och Tiina har vuxit upp endast med sina respektive mödrar och Liisa har till en början bott främst med sin mor men senare på olika barnskyddsinstitutioner. Tiina är den enda som kryssar för att hon har syskon. Enkätsvaren fångar information också om föräldrarna: Ingen av dessa har varit arbetslös under de senaste åren. Deras utbildningsnivå varierar något; Liisas föräldrar har med sin folkskoleutbildning lägre utbildning än de andra. Överraskande nog kryssar de tre andra för att åtminstone någondera av föräldrarna har ”(8) Annan utbildning”, trots att de valbara svarsalternativen omfattar det finska utbildningssystemets alla nivåer.

Tabell 2 utgör en sammanställning av nyckelinformanternas svar i förenklad form. Av tabellen framgår t.ex. att samtliga nyckelinformanter uppger att deras vänner stöder dem mer än deras föräldrar gör, även om detta kamratstöd varierar avsevärt i kvantitet och kvalitet. Tiina förefaller mest gynnad medan Juha avviker i missgynnad riktning.

TABELL 2. En schematisk jämförelse av nyckelinformanternas utgångsläge (Enkätsvaren1995)

1995	Pekka	Liisa	Tiina	Juha
Ålder	23 år	20 år	19 år	19 år
Utbildning	Grundskola/ +1 år	Grundskola/ +2år	Grundskola	Grundskola
Skoltrivsel	Ok	Usel	Klen	Usel
Avbrutna studier	Nej (Gått om klass)	Nej Spec.arrange- mang (skolhem)	2 st = 1x Gymnasium 1 x Kvällsgymn.	1 st= 1 x Yrkesskola
Tid i arbetslöshet	24 mån	17 mån	30 mån	29 mån
Trivs m tillvaron?	Trivs	Vantrivs	Stortrivs	Trivs
Psykisk balans	Bra	Dålig	Ypperlig	Går an
Fysisk hälsa	God	Går an	Mycket god	Går an
Arbetserfarenhet	tot. ca 2½ år	2 mån / sommarjobb	Saknar	Saknar
Armétjänst	Utförd	Ej aktuell	Ej aktuell	Befriad
Sysselsättningsarb.	Haft: Bra men lätt	Ej haft: "skitgöra"	Ej haft: frivillig arbete	Ej haft: möjligen ok?
Syn på lönearbete	Ytterst viktigt	Viktigt	Oviktigt	Delat, ngt oklart
Framtidsplaner	Mångåriga, detaljerade, även B-plan Studier & Lönearbete	Korta Lönearbete	På några år Arbete= Skapande verksamhet	Inga planer ?
Föräldrarnas utbildning	Annan: Högre högskole	Folkskola	Annan; Hög- skole	Annan: Hög- skole
Vuxit upp med sina föräldrar	Mor	Mor + styvfäder Barnskyddsinst.	Mor + syskon	Mor + styvfar
Upplevt stöd från föräldrarna				
a) Emotionellt	Svagt	Svagt	Förhållandevis gott	Förhållandevis svagt
b) Ekonomiskt	Litet	Litet	Litet	Variande
Upplevt stöd från vänner				
a) Emotionellt	Förh. svagt	Svagt	Förh. starkt	Svagt
b) Ekonomiskt	Litet	Litet	Litet	Litet

9.2 Introduktion av nyckelinformanterna – intervjuerna (1996–2004)

Pekka: Flit och god planering är A och O

Pekka är under hela den tid studien pågår välorganiserad, plikttrogen och flitig. Han planerar sitt agerande både på sikt och i detalj. Vardagen präglas av ett minutiöst uppgiort dagsschema som fyller dygnet från arla morgonstund till sena kvällen; jogging, dusch och morgonmål, studiepass eller förvärvsarbete, kort lunchpaus. Efter dagens förvärv följer middag, kvällsträning alternativt förberedelser inför kommande föreläsningar eller arbetsuppgifter. Oavsett om och hur Pekkas något obestämda formella status som arbetslös, studerande eller förvärvsarbetande skiftar tyngdpunkt, rubbar detta inte schemats regelbundenhet, fastän schemat innehåll påverkas.

Umgänge, underhållning eller strötittande på TV unnar sig Pekka sällan: Tiden är för knapp; det finns alltid uppgifter som kan förberedas eller ytterligare finslipas. Att finna en intervjutid är ändå varken komplicerat eller svårt: Pekka knotar aldrig. Trots det framgår det var gång att han blivit tvungen att göra omorganiseringar i sitt program eftersom tiden han ger mig redan varit bokad för annat.

Under den 10 år långa studieperioden flyttar Pekka, liksom de andra informanterna, flera gånger. Alla hans hem som jag besöker är prydliga om än enkelt möblerade. Inredningen ger inte impulser till samtalsämnen, bortsett från ett batteri av avancerad teknisk utrustning som inte utgör de mest anspråkslösa varianterna; dator, printer, tv, stereoanläggning och en enorm elektronikanläggning med högtalare, som upptar en ansevärd mängd av golvytan också i vardagsrummet i det största av hans hem.

Pekka är kortsnaggad och klädd i bekväma men prydliga vardagskläder. Till sitt yttre förändras han under studiens gång från en vältränad yngling till en man i yngre medelåldern, som inte hinner motionera regelbundet. Vi 'smalltalkar' inte mycket – utom mot slutet av intervjuerna och i början av den sista, då Pekka flyttat in i sin första ägobostad. Då gör vi husesyn tillsammans, samtalar om husets kvaliteter och lägenhetens fördelar, vad den vunnit på att en innervägg flyttats och av det lyckade färgvalet på väggarna, som visar sig vara föreslagna av Pekkas mor.

I övrigt går vi rakt på sak: Vi har en intervju att avlägga och viktiga frågor att tala om. Pekka bjuder inte på någonting utan satsar på intervjun där stämningen är koncentrerad och något allvarstygnd. Händer det att jag ställer en fråga, som jag av Pekkas reaktion att döma tror han upplever som känslig, säger han inte att så är fallet, utan han blir något fundersam och ger sedan ett svepande svar eller byter samtalsämne.

Pekka är enda barnet och har vuxit upp under trygga ekonomiska förhållanden med sin mor, som är privatföretagare. Modern står Pekka mycket nära och har i både vått och torrt – med undantag av den tid då Pekka som ung valde förvärvs-

arbete framom studierna – ställt upp till 100 % med stöd på alla tänkbara fronter: Hon har stött Pekka bl.a. beträffande boende, ekonomi, praktikplatser och praktisk hjälp i vardagen, så som regelbundna middagar och tvätt av kläder varje vecka i åratal, även då Pekka flyttat hemifrån.

Pekka ger ett seriöst men försiktigt och nästan blygt intryck. När han berättar att han blivit utsatt för mobbning i skolan blir jag inte direkt överraskad. Han förefaller inte höra till dem som höjer rösten eller slår först – kanske slår han överhuvudtaget inte tillbaka? Regler är till för att följas. Pekka har varken skäl eller lust att bryta mot dem. Varför skulle man det? De är stiftade för allas vårt bästa. Är man inte nöjd med bestämmelserna bör man lagligt organisera sig för att få en förändring till stånd, eller genom att rösta i val. Finner man sig felbehandlad kan man givetvis också anlita en jurist som för ens talan. Visst finns det orättvisor här i världen, men den som sköter sig vinner på sikt. Flit belönas: Vill man så försöker man, försöker man så kan man – och kan man, så når man framgång. Det vet Pekka: Han har själv satsat hårt och har gått från framgång till framgång. Allt handlar i grund och botten om att ha *rätt attityd* och inte ge upp så snart det börjar smaka trä, slår Pekka fast.

Pekka hoppas i framtiden kunna anställa sig själv och försörja sig som privatföretagare. Han har fastanställning, arbetserfarenhet och kontakter på sitt arbetsfält. Strax är även högskoleexamen avlagd. Pekkars arbetskarriär är så gott som fläckfri utan avbrott i anställningsförhållandena. Tanken på arbetslöshet känns främmande. Egentligen har Pekka aldrig – inte ens under åren som formellt arbetslös – definierat sig som sådan: Han har alltid haft koll på läget och riktningen i livet klar för sig: Via studier till yrkesliv med utmanande och givande arbetsuppgifter.

Liisa: Från 'problembarn' till självförsörjande vuxen

Liisa genomgår under de tio år vi har kontakt något som närmast påminner om en genomgripande metamorfos; hon genomgår en mognadsprocess, där hon via hårt arbete, med professionellt stöd på det psykiska planet, når synliga resultat som också återspeglar sig i hennes vardagsliv. I början av studien framstår Liisa som snabbtänkt, fränt frispråkig men också nervig och med känslorna på ytan. Hon känner sig förfördelad och är arg och besviken på de orättvisor som förekommer i vårt "skenheliga" samhälle, vilket ger sig ut för att vara jämställt. Liisa är djupt missnöjd, avig och känner sig – av lättbegripliga skäl – både ensam och utlämnad. I sitt privata liv saknar hon stöd i så gott som alla avseenden; praktiskt, socialt, emotionellt och ekonomiskt. Hennes förhoppningar – i den mån hon har några – är liksom hennes krav riktade mot samhället och hon är starkt beroende av dess insatser. Dessvärre utfaller samhällets stödsatser i Liisas ögon, åtminstone vid den första intervjun, inte alls till sin fördel: Socialarbetaren i utkomststödet är sniken och misstänksam medan

arbetskraftsbyråns tjänstemän inte bara är otroligt långsamma utan dessutom tagit för vana att se ner på sina klienter.

Liisa uppträder både både stolt och trotsigt. Visst tusan vill hon försörja sig själv – det vill ju varendaste en djävel! Men *hon* har minsann också kvar en gnutta självrespekt. Hon vägrar att låta sig förödmjukas eller tvingas att visa tacksamhet för de små smulor som livet och samhället behagar kasta till henne. Hon analyserar kallt läget utifrån vad hon är berättigad till och synar vad alternativa handlingsmönster skulle resultera i.

Hennes ekonomiska kalkyler bjuder dock inte på några upplyftande resultat. Väljer hon att studera innebär det att hennes månatliga inkomster ytterligare skärs ned – och därtill skulle det vara fråga om lånepengar, slantar som hon förväntas betalas tillbaka, och det med ränta. Vad lönearbete beträffar får Liisa knappast ett – hon är ung, utbildad och saknar arbetserfarenhet. Året är 1996 och ungdomsarbetslösheten fortfarande skyhögt. Skulle Liisa, mot förmodan, få ett arbete, vore det garanterat något ”skitgöra”. D.v.s. lågstatus arbete på obekvämt arbetstid, inga eller ointressanta arbetskamrater, inga möjligheter till avancemang och därtill – och kanske mest betydelsefullt – dåligt avlönat. Efter skatt, arbetsresor och hyra blir timpenningen omkring 15 cent för ett städjobb har Liisa räknat ut: Ingen människa med självrespekt tar ett jobb under sådana premisser!

Liisa ser sig fångad i en ond spiral som hon inte kan ta sig ur. Några möjligheter att leva ett liv som ens skulle nudda vid hennes preferenser – må så vara att dessa till en början är lite oklara också för henne själv – ser hon inte: Alla chanser är förknippade med en stabil ekonomi, men det enda Liisa har är skulder. Att hon måste avstå från sina framtidsdrömmar om studier – drömmar som hon inte finner oskäliga eller särskilt högt flygande – och därtill förväntas visa stor tacksamhet för smulorna från staten är mer än hon ämnar finna sig i. Liisa skrädder inte orden och vägrar köa för ”ingenting”. Hon är följaktligen försatt i karens av Arbetskraftsmyndigheterna och hennes relation till socialarbetaren i utkomststödet är minst sagt ansträngd.

Liisas dagar blir långa. Hon fyller dem med vardagssysslor, uppköp, matlagning, tvätt och städning, och en hobby: läsning. Hon besöker regelbundet biblioteket och slukar böcker av olika slag i kopiösa mängder. Däremellan träffar hon sin pojkvän, men trots att också han är arbetslös ses det främst på veckosluten: Dels har de ont om pengar, ”så de kan inte mycket annat än sitta hemma och glo på varandra”, dels är han idrottsfrälst och tränar timtals varje dag.

Till det yttre skiljer sig Liisa inte från andra 20-åringar. Hennes klädsel leder inte mina tankar i någon särskild riktning: den är vardaglig. Hennes första egna hem är barnskyddets stödbostad och även inredningen är deras; komplett men opersonlig. Trots att jag inte blir visad runt i hyresettan är det inte svårt att se det mesta av den: I mitt minne fastnar vissa detaljer – kanske sådana som jag inte förväntat mig att se? – såsom vårdade krukväxter, böcker, bland dem även skönlitte-

rära verk och en tom hamsterbur. Fastän jag till en början upplever Liisa som tuff och kantstött och hon t.ex. inte drar sig för att under den första intervjun insinuera att jag kunde köpa henne tobak bjuder hon under samtliga av besöken på både kaffe/ te och tilltugg.

Vid vårt första möte är Liisa till en början öppet avvaktande: Varför är jag här? Vad är det jag *egentligen* vill? Hon är minsann van att ha med myndigheter att göra! Lyckligtvis finner vi en gemensam plattform; jag är inte där för att kontrollera eller tillrättavisa. Jag vill bara veta vad hon tycker om en del frågeställningar som berör henne. Också det andra mötet förlöper väl – men först efter att jag har prickat in flera möten och några gånger snopet fått återvända hem utan intervju: Liisa har inte varit hemma. Den tredje intervjun blir ogjord – trots att jag flera gånger står utanför hennes dörr och på namnet på dörrskylten ser att hon bor kvar. Trots mina brev – eller kanske just p.g.a. av dem? – är Liisa inte hemma, eller så öppnar hon bara inte. Under det sista mötet berättar Liisa för mig att hon vid tiden för den tredje intervjun missbrukade heroin och hade ”annat att tänka på”.

Vid vår sista träff, i december 2004, är Liisa, en humoristisk förvärvsarbetande mor som därtill avlagt en examen. Hon visar mig runt i lägenheten, plockar fram fotografier och är lika pratsam som förr – men på ett varmare sätt. Också till sitt yttre är hon rundare och mjukare: Jag måste, efter den mångåriga pausen, gräva i minnet för att få mina minnesbilder att passa ihop med den gestalt jag möter i dörren. Nu är Liisa gift, har en fast anställning och har studerat vid sidan om sitt heltidsarbete. Eftersom hennes man är heltidsstuderande är det hon som försörjer familjen. Hon skrattar mycket men håller samtidigt fötterna stadigt på jorden. Hon ser att hennes tidigare beteendemönster ledde till svårigheter men har inte ändrat sin inställning till den orättvisa hon då kände sig utsatt för. Nu för tiden går Liisa inte upp i varv så lätt och ställer rimligare krav på sig själv, vardagen och samhället. ”Lyckan ligger i vardagen”, säger hon och tillägger med ett skratt: ”Och den är minsann inte så obetydlig – folk skulle bara veta hur jag har fått kämpa för att ta mig hit!” Och visst, Liisas bakgrund är klart kärvare än de andra informanternas. Den kan kort beskrivas som mycket stökig med flera uppbrott, institutionsplaceringar och instabila personrelationer.

Liisa hoppas på att vardagen i framtiden skall förbli lika välfungerande som den nu är. Hon önskar att hennes äkta hälft skall hitta ett arbete när han slutfört sina studier och att de då kan flytta – kanske till landet? - från det ”förortsgetto” de nu bor i. I övrigt är Liisa nöjd.

Tiina: Skapande verksamhet och 'andlig' inriktning

Tiina är verbal, klartänkt och analytiskt lagd. Hon begrundar, väger och väljer utgående från etiska principer. Intervjuerna med henne är alltid levande och långa. Tiina ser världen som en helhet och förundrar sig över västvärldens egocentricitet och naiva uppfattning om sin egen överlägsenhet baserad på materialistiska vär-

deringar. Också vi finländare är inriktade på materiellt välstånd och under vår jakt efter förmögenhet och fler föremål går livet oss förbi. Essensen i livet är något helt annat än prylar och egennyttan. Varje individs plikt är att bära ansvar för sig själv, andra och en hållbar utveckling. En förutsättning för att kunna hjälpa, eller såsom Tiina uttrycker det ”tjäna”, andra är att man själv är i balans och därför har kontakt med sitt psyke. Den som inte mår bra klarar inte heller av att stötta upp andra.

Kärlek, godkännande, stöd och både meningsfulla sammanhang och uppgifter är det viktiga i människans liv. Har man insett det minskar också ens behov av statussymboler, som för det mesta bara tär på världens begränsade resurser eller står och samlar damm. Individens resurser bör inriktas på annat; skapande verksamhet, kritiskt tänkande och kärlek till sin nästa. Barn mår inte bra av att placeras på daghem lika lite som äldre hör hemma på åldringscentraler. Individerna och medmänskligheten borde komma först, förvärvsarbete och prylarna därefter. Inte skall vardagen utgöras av en stressfylld tillvaro utan tid att hämta andan, utan att kunna ta det lugnt och reflektera, än mindre bry sig om andras eller det egna välbefinnandet.

Liksom de andra nyckelinformanterna flyttar Tiina under studiens gång. Hon visar mig alltid runt i sina hem, också då den första intervjun sker ute på en grön gård. Det hemmet är sparsamt möblerat – det finns främst nyttoföremål – men är ändå personligt och välkomnande. Trähuset hon bor i, som hon i tiderna varit med om att ockupera, andas handarbete och naturmaterial. På väggarna hänger färgglada konstverk som Tiina själv gjort. Nästa gång jag kommer är hemmet avklätt; de sista prylarna har åkt ut och det ena rummet gjorts om till bönesal med ett altare. Tiinas klädstil är bekväm. I början och slutet understryker hon det kvinnliga; en sirlig blus och en fotsides kjol av bomull. I mellanskedet, när Tiina mår sämre, är stilen en annan: kortsnaggat hår och militanta byxor som, i kontrast till den tidigare stilen, ger ett kargt och manhaftigt intryck.

Tiina lever som hon lär; ytterst anspråkslöst. Bruksföremål, så som kläder, cirkulerar mellan väninnorna eller köps second hand. Under de senaste åren har Tiina unnat sig två större investeringar; en växellös cykel och en stereoanläggning – båda begagnade. Cykeln brukar hon flitigt. Det har nyligen (1996) varit bussstrejk och Tiina tycker det varit en hälsosam upplevelse för alla friska huvudstadsbor som fått märka att det går bra att ta sig fram per egen maskin. Tiina har varken TV eller telefon. Maten tillreder hon själv, så långt det går av inhemska råvaror. Det gäller att vara sparsam och att konsumera med eftertanke. Det mesta man tror sig vilja ha kan man gott pruta på eller helt avstå från, menar hon. Tiina unnar sig dock en guldkant i tillvaron; gott svart arabiskt kaffe. I övrigt flaggar hon för inhemskt framom utländskt och kvalitet framom kvantitet.

Tiina fyller utan svårigheter sina dagar; hon renoverar huset hon bor i, sköter grannens barn, ritar kartor, frivilligarbetar på ett ungdomscafé, sköter om odlingarna på gården och förbereder en av många kvällssittar som hon tillbringar till-

sammans med sitt ”gäng”. Gänget består av likasinnade vänner, som föredrar diskussioner framom tv-program och hasch framom alkohol.

Under studien kommer en svacka i Tiinas liv – gängets värderingar ifrågasätts och gruppen splittras, hennes trygga plattform rämna och själsfränderna skingras. Tiina, 21 år, drar sig tillbaka för att i lugn och ro begrunda sina värderingar och den riktning hon önskar ta i livet. Tiden blir tung och Tiina har det emellanåt psykiskt svårt. Modern stöder henne så gott hon kan, men det blir mer välvilja än konkreta åtgärder. Tiina söker på moderns inrådan professionell hjälp, som dock inte ger utdelning. Vid den andra intervjun säger Tiina att hon först hade bestämt sig för att inte längre delta i undersökningen och därför inte öppnade när jag för några dagar sedan kom för att göra uppföljningsintervjun. Hon ändrar sig till nästa vecka och deltar ändå ”för att få klarhet i sina tankar.” Tiina ämnar nu avgjort slå in på en ”andlig”, d.v.s. religiös väg. Det ”andliga” har alltid varit henne nära, men inte i en så uttalad form som nu. Tiina säger upp sitt hyreskontrakt och avstår från sin kära hyreslägenhet, som hon har en gemensam historia med. Hon ämnar gå i kloster.

Tiina förblir sina ideal trogen under hela studien; år för år går hon mot en mer andlig och renlärig syn, som även understryker en, ur materiellt perspektiv, mer asketisk tillvaro. I slutet av studien har Tiina gift sig med en församlingsmedlem och blivit mor. Familjens rollfördelning är traditionell; mannen svarar för försörjningen, Tiina för hemmet, hushållssysslorna och vården av barnen. Tiina är inriktad på, och vill, att det skall vara så även i framtiden. Då barnen blivit skolmogna och behöver henne mindre kan församlingen ha glädje av hennes energi, kreativitet och konstnärlighet. Förvärsarbete ämnar hon däremot aldrig. Endast om något dramatiskt skedde i familjens liv som tvingade henne att tänka om kunde förvärsarbete utgöra ett alternativ.

Tiina kommer från ett splittrat hem. Men även om modern inte alltid varit själsligen närvarande har hon satsat på att barnen skall få utvecklas, utöva sina intressen och odla sina talanger. Tiina har genom diverse skapande hobbyer fått känna att hon är begåvad och innehar potential. Hon har också mött förundran – och missnöje – bland klasskompisar över sin självsäkra stil. Hon löper linan ut och väljer ett liv som passar hennes ideal och avviker från samhällsnormen både då det gäller förhållningssätt till förvärsarbete och materiellt välstånd.

Juha: Man lever en dag i sänder

Juha är social, charmig, filosoferande och ofokuserad. Han ser inget behov av att planera sin dag, än mindre sitt liv. Han tror på sin intuition och tar livet som det kommer. Det är både skönt och sunt att känna efter vad man orkar och vill, och sen göra vad det nu är i eget tempo.

Det finns något bohemiskt också i Juhas yttre; i början av studien har han långt hår, armband i läder, ett stort kors hängande kring halsen och kläder som för

mina tankar till indisk basar. Alla hans krypin är personligt präglade med rökelse, en madrass på golvet, någon filosofinspirerad bok, asiatiska tyg på väggarna och musikinstrument utspridda över rummet. Vi sitter på golvet och dricker orientalistiskt te, några möbler har Juha inte. Juha är den enda av nyckelinformanterna som hör sig för om hur jag mår.

Juha har vuxit upp med sin mor och senare också med en styvfar. Trots att Juha är social och alltid haft ett stort umgänge, mattas vänrelationerna av med tiden och ersätts av andra. Relationen till modern utgör en trygg personrelation, åtminstone i början av studien. När modern gifter om sig och blir mer materiellt inriktad blir diskrepansen till Juhas livsstil allt större, vilket leder till tillspetsade diskussioner. Modern godkänner inte sonens bekymmerslösa förhållningssätt till livet och oroar sig för att han skall vakna upp för sent. Men Juha vill inte ha hem, bil, båt och familj. Familj kanske, men knappast alla prylarna. Juha är förhållandevis ointresserad av pengar men framför allt finner han vårt samhälle konservativt, kontrollerande, normativt och oflexibelt. De enskilda individernas behov och önskemål förbigås konsekvent till förmån för stela byråkratiska lösningar. Samhällsresurser kastas bort på oväsentligheter, såsom att åtala haschrökare. Var är mänskligheten, kärleken till andra, öppenheten för det annorlunda, kreativiteten och livsglädjen, undrar Juha.

Juha anser att vårt samhälle präglas av ett ”rörtänkande”, där vi blint och utan att reflektera förväntas krypa in i ett rör på jakt efter förvärvsarbete, lön och status. Den som vågar tänka självständigt och kritiskt och därför vägrar, blir obönhörligt stämplad. Själv har Juha aldrig passerat in i någon på förhand stöpt form. Det blev klart för honom redan på lågstadiet och känslan har bestått. Juha tror inte på enkla val, effektivitet och pengar som livsinnehåll. Han säger att det vore osäkert om han etiskt skulle handla rätt ifall han tog ett jobb på ett företag uteslutande för att försörja sig: I så fall strävar man ju bara efter vinst! Bättre vore att gratis sprida glädje genom att på trottoarkanten bjuda förbipromenerande på sin musikaliska begåvning. Det kunde han göra, åtminstone i ett friare och mer livsbejakande samhälle än vårt.

Juha är arbetslös under huvuddelen av den tid studien varar. Han söker arbete bara vid akut kassakris och då arbeten som till sin natur är tillfälliga. Mycket av hans tid utgörs av väntan: Juha väntar på ett utlåtande av myndighet, han väntar kanske på att få ett svart arbete, han väntar på en praktikplats, han väntar på att rätt stämning skall infinna sig så han skall kunna ta itu med X. Ett tag arbetar Juha svart, men det är så sporadiskt att det inte räknas, menar han. Att lyfta bidrag och samtidigt tjäna pengar som man inte redovisar för är givetvis fel, säger Juha men lägger ändå skulden till att man gör så på samhället: Erbjuds inga andra reella alternativ så kan ju inte heller systemet förvänta sig att man blint handlar enligt dess direktiv.

Som arbetslös går det bra att leva en dag i sänder. Det blir sena morgnar, musik i olika former och mycket rusmedel. Ibland planerar Juha att åtgärda något, såsom att ta sig till Arbetskraftsbyrån, men att omsätta tanken i handling tar ofta flera dagar i anspråk. Ofta kommer det helt enkelt något annat emellan som ter sig viktigare eller mer attraktivt; en pipa hasch, filosoferande eller ett musikgigg. Dessutom rämnar inte världen bara för att man tar kontakt någon dag senare än överenskommet. Vintrarna däremot utgör en utmaning. De är mörka och kalla men framför allt avstannar gatulivet och krogmyllret går ner i varv. Folk går mentalt i ide som björnen. Men att tillbringa för mycket tid ensam är inte hälsosamt – man hinner fundera för mycket på existentiella frågor och kan bli självdestruktiv, säger Juha.

Juha har en viss dragning till mystik, en sida som förstärks under observationsperioden. Han råkar ut för en allvarlig olycka och är en hårsman från att förlora livet. Händelsen bidrar till en nästan fatalistisk syn på människans litenhet och tillfälliga vandring på jorden. Samtidigt är tron befriande genom att den bekräftar Juhas rätt att ta vara på sitt liv efter eget gottfinnande. Framtiden skall man inte bekymra sig över; saker och ting ordnar sig nog – varför skulle de inte göra det nu också?

9.3 Livet ett omsorgsfullt planerat projekt – Pekkas berättelse

”Jag har haft det riktigt bra från första början”

Bakgrund och upplevelse av erhållet stöd

Pekka har växt upp i Helsingfors centrum i ett rymligt hem tillsammans med sin mor. Hon har uppfostrat honom mer eller mindre ensam. Modern har akademisk slutexamen och är privatföretagare. Pekka ser att arbetsuppgifter skall ges prioritet och utföras när de dyker upp, trots att arbetsdagarna kan bli mycket långa. Han känner ändå att modern alltid haft tid för honom; hon har t.ex. skött sitt arbete från deras gemensamma hem när han var liten.

Modern har en förmögen partner och enligt Pekka *”fungerade han väl som pappa”*. I den sista intervjun uppger Pekka att moderns f.d. partner fortfarande *”nog är med i bilden, ganska mycket faktiskt”*. Pekka definierar relation till moderns partner som formell snarare än emotionell. De har kontakt i praktiska och professionella frågor: *”Om jag har något ärende, så kontaktar jag honom via mamma. ... Men om det är något mer personligt, så inte är det till honom jag då ringer”*.

Pekka minns sin barndom som *”bättre än medelinkomsttagarens”* och säger att den inte varit besvärlig: *Jag har i själva verket haft det riktigt bra från första början*. Modern engagerar sig mycket i Pekkas liv, men Pekka understryker att hon inte blandar sig i utan ger honom fria händer att i princip göra vad han vill, också då

han känner att de två är av olika åsikt. Hela studien talar Pekka i mycket positiva ordalag om modern. Ett enda undantag utgör frågan om tillgång till information som rör hans biologiske far.

Pekka får mycket stöd antingen direkt av, eller via, modern; i all stillhet byter han sitt rum mot ettan hon hyr som arbetsrum. Hyran är facil, eftersom ettan formellt kvarstår som moderns arbetsrum. När Pekka måste flytta från den, får han via moderns kontakter fördelaktigt hyra först en lägenhet, och när den säljs, en annan. När också den skall säljas erbjuds den, tack vare kontakterna, först till honom till ett lågt pris. Pekka avböjer dock eftersom han inte vill binda sig ekonomiskt för många år framöver. Därmed återstår två alternativ: att hyra lägenhet till marknadspris eller flytta till modern. Pekka resonerar i ekonomiska termer och väljer vid 28 års ålder att flytta tillbaka till barndomshemmet.

Mot slutet av uppföljningsperioden investerar Pekka i en lägenhet; han har räknat ut att det är lika dyrt att hyra som att ta lån och köpa eget. Pekkas beslut underlättas av moderns generösa stöd: *Också det här var ett arrangemang. Jag lånade pengarna från banken och köpte den här lägenheten. Och efter det, när mamma fick sin lägenhet såld, så kvitterade hon bort mitt banklån. Vi har ett skuldebrev så att vi inte skall behöva betala skatt på förskottsarv*, säger Pekka och tillägger: *De här ettorna. Det känns som en alldeles omöjlig ekvation att ensam avbetala på en sån!*

Bortsett från modern ter sig Pekkas sociala nätverk begränsat. Han har bara några få vänner, som han dock inte verkar ha mycket gemensamt med. Pekka jämför sig bl.a. med barndomsvännerna och konstaterar att han kommit långt och bl.a. innehar betydligt mer arbetserfarenhet än de. Han berättar att han blir irriterad på dem och får lust att säga dem sanningen: *Gör något! Fastän man är arbetslös så kan man göra något. Jag skulle inte klara av att bara vara på det där sättet! Jag måste göra någonting*. Pekka har själv varit aktiv så gott som hela sin arbetslöshets-tid. Med åren blir avståndet till de arbetslösa, lågt utbildade vännerna allt större. Pekka konstaterar, efter att ha påbörjat sina studier, att han inte har någonting gemensamt med dem längre eftersom de saknar ambitioner.

Under studien hinner Pekka ha några flickvänner men relationerna blir korta. Hans närmaste vän är en släkting och så Pekkas trogna vän, Sami. Sami är studiekamrat med Pekka och de två stöder varandra i studierna. I år går de på gym tillsammans, och om de unnat sig tiden, festar de ihop. När Pekka i slutet av studien övertar sin mors firma blir Sami minoritetsdelägare i den.

Pekka, 32 år, säger besviket att han tycker sig ha märkt att de forna vännerna, som föga stödde honom i svåra tider, nu gärna vill sola sig i hans framgångar och rentav ta åt sig lite av äran: *De ger honom inte den högaktning som han förtjänat: ”Att kompisarna på det sättet [låter förstå] att det inte skulle vara min förtjänst helt och hållet! Jag kommer ihåg perioder då inte just någon trodde på mig: Blir det nå-*

gonting av den där männ tro! Men sen efteråt, så säger de: ”Jag sade ju! Jag sade att nu kan du de här sakerna!” Så de vill ha en bit av en annans framgång och värdighet.”

”Jobb får man alltid! Det är bara en fråga om hurudant”

[Arbetserfarenhet och syn på utbildning]

För Pekka är det självklart att skaffa sig ett givande och utmanande lönearbete. Ett sådant, vet han, kan uppnås bara genom ihärdiga studier. Pekka har alltid vetat att han först skall gå igenom gymnasiet och sedan ta en akademisk examen: *”Jag har redan som barn sagt att jag skall dit [till universitetet] och det är jag inte ens villig att diskutera!”* Men Pekka trivs inte särskilt bra i skolan, han blir mobbad och är en medelmåttig elev. Hans medeltal räcker inte till för inträde i de gymnasier som intresserar honom. Han väljer, på moderns inrådan och mot lärarnas önskemål, att gå om nionde klassen i en annan skola. Under det extra skolåret förbättras hans medeltal inte nämnvärt. Pekka börjar i ett gymnasium som ligger långt från hemmet och där han inte känner någon. Med hänvisning till de långa skolresorna lyckas modern följande år arrangera med ytterligare ett skolbyte men trots det smakar gymnasiet inte. Pekka tar ett heltidsarbete [detta är före den ekonomiska recessionen] och byter till kvällsgymnasium. Efter att parallellt ha förvärvsarbetat och – med mager framgång – studerat avbryter Pekka sin skolgång i gymnasiet: *”Det blev inget av det. Jag hade för mycket arbete. Och det hade en sugande effekt. Jag fick inkomster och sånt. Och skolan intresserade mig inte speciellt i det skedet.”*

Pekka drar sig inte för att söka varierande arbetsuppgifter på olika arbetsplatser. I enkäten från år 1995 uppger han sig ha arbetat i totalt 2 år och 8 månader, vilket i jämförelse med de övriga informanterna är mycket, även om man beaktar att han tillhör de äldsta. Pekka har arbetat varje sommar sedan han fyllt 15 år. Vid sidan om skolan arbetar han först på ett lager. Arbetet han tar då gymnasiestudierna inte smakar sköter han samvetsgrant en längre period. Några månader innan han skall in i militären slår arbetsplatsen igen och alla anställda måste gå. Pekka anser att han blivit felbehandlad av firman. Strax före uppsägningen hade han bl.a. lovats förbättrad arbetsmiljö och en högre position. *”Men sen sätter de lapp på luckan istället: Jag fick en verklig skitsmak i munnen av det!”* Pekka kontaktar en rättshjälpsbyrå i avsikt att stämna firman. Det blir dock ingenting av det, eftersom firman hänvisar till finansiella problem och Pekka förstår att han inte har en chans att vinna målet.

Trots att Pekka inte precis trivs i militären sköter han sig väl. Han berättar att han i slutet av värnplikstiden tänkte: *”För helvete, det här blir ju ingenting!”* Han bestämmer sig för att återuppta gymnasiestudierna om kvällarna, vilket han också gör. Han tar studentexamen och söker till universitetet strax före den första intervjun år 1996. Han förklarar att man inte får ett långvarigt och intressant jobb om man saknar utbildning. Andra jobb får man nog: *”Jobb får man alltid! Det är bara en fråga om hurudant. Om jag inte hade läst (i kvällsgymnasium) så är jag helt sä-*

ker på att jag genast skulle ha fått ett heltidsjobb”, säger Pekka, 24 år, om sin situation som arbetslös.

Under större delen av sin formella arbetslöshetstid har Pekka ströjobb. Vid den första intervjun arbetar han, på timbasis, inom den sociala sektorn. Han jämför jobbet med tiden som lagerarbetare och säger att lagerarbetet var trist, rutinmässigt och inte krävde någon som helst tankeverksamhet: *”Arbetet inom den sociala sektorn kräver psykisk styrka och ger mycket mer än lagerarbetet – utom ekonomiskt. Jag får mycket lägre lön nu – förstås.”* Pekka ser många fördelar med en mångsidig och gedigen arbetserfarenhet: Den sänker bl.a. tröskeln att söka jobb och höjer ens tilltro till sina egna möjligheter att faktiskt få de jobb man söker. Pekka menar att det alltid lönar sig att arbeta; det gäller både tillfälliga ströjobb, som inte nämnvärt för en framåt i karriären, och lågavlönade arbeten, trots att dessa sänker summan man får i arbetslöshetsunderstöd. Situationen tror Pekka skulle vara en annan om man hade inkomstrelaterad arbetslöshetspenning: Då kan det gott hända att tillfället gör tjuven.

Sin benägenhet att söka arbete, respektive lyfta bidrag, menar Pekka, styrs av ens tidigare arbetserfarenheter. Har man haft förvärvsarbeten som gett inkomster men saknat övriga kvaliteter, är det klart att man lika gärna kan ansöka om utkomststöd. Pekkas förhoppningar på arbetslivet ser helt annorlunda ut: Hans drömjobb skall ge mycket mer än en trygg ekonomisk bas. Det skall erbjuda honom möjligheter att skapa eller vidareutveckla något, helst en nyttoprodukt som andra konkret har användning för. *”Att få känna, att allt det där, det har jag arbetat fram, och veta att man lämnat spår efter sig skulle kännas fantastiskt bra.”* Pekkas drömjobb är intellektuellt krävande. Skulle han bli tvungen att välja mellan ett välavlönat men tråkigt arbete eller ett intressant men sämre avlönat, skulle han välja det intressantare, säger han, men tillägger omedelbart: *”Men skulle det intressantare vara **verkligt** dåligt avlönat skulle jag ta det tristare jobbet för att försörja mig och sedan, på min fritid, arbeta med det intressantare.”*

Pekka, 24 år, konstaterar att han sällan lyft fullt arbetslöshetsunderstöd. Långa tider har han fått ca hälften av det han kunnat få, eftersom han haft löneinkomster. Pekka är övertygad om att det ändå – på sikt – lönar sig att ta de arbeten man kommer över. Det är viktigt att kunna visa potentiella arbetsgivare att man är mångsidig och inte drar sig för att arbeta. Dessutom ger arbetserfarenheterna värdefulla insikter. Som flyttkarl såg Pekka t.ex. *”alla möjliga... människor. Sådana som mer eller mindre bara super upp sina pengar och så”*. Som lagerkarl tänkte han: *”Aldrig det här! När man har sett lågavlönat arbete – eller lågavlönat var det inte – men arbete med låg utbildningsnivå, så ger det en tilläggsenergi att sträva vidare.”*

Till fakulteten Pekka söker till blir man antagen på basen av studentbetyget. Pekka har bekantat sig med senaste års poängnivå och räknat igenom sina poäng. Också om hans vitsord skulle sänkas av studentexamensnämnden räknar han med att marginalen är tillräcklig till hans fördel: *”Jag har redan – i princip – blivit an-*

tagen till högskolan”, säger Pekka, men tillägger ”eller helt säkert är det ju inte.” När detta sägs, år 1996, var det, i motsats till idag, möjligt att samtidigt söka in till flera utbildningar. Pekka har en reservplan och räknar med att åtminstone plan B förverkligas: ”Så även om jag inte skulle komma in vid fakulteten X, så har jag en studieplats. Det ger en mer avslappnad känsla.”

Även om Pekka skulle lyckas få den studieplats han eftertraktar ämnar han fortsätta arbeta inom den sociala sektorn: ”Kommer jag in, så kan jag genom arbetet delvis finansiera mina studier”, säger han. Pekka blir antagen och inleder universitetsstudier. Att kombinera de två blir dock för mycket: Pekka säger upp sig och satsar på studierna.

Efter drygt två års studier tar Pekka deltidsarbete inom sin bransch. Han är nöjd med beslutet för studierna och arbetet stöder varandra och sporrar honom till ännu bättre insatser. Trots många veckotimmar på jobbet studerar Pekka i högt tempo. Han konstaterar att han lagt alla ägg i samma korg: professorn är både arbetskollega och examinator och honom vill Pekka inte göra besviken. Pekka arbetar hårt för att klara krävande studier och arbetsuppgifter. Han hinner inte göra just något annat.

I intervjuerna säger Pekka att det är orätt att tunga studier går hand i hand med en tuff ekonomi: ”Att studeranden tjänar ännu mindre än arbetslösa är fullkomligt fel!” Studerande har ständigt ont om tid och pengar. Också Pekkas ekonomi som studerande är dålig, i jämförelse med vad den var när han var arbetslös. ”Inte nog med att inkomsterna är lägre, också utgifterna är högre p.g.a. diverse studiematerial.” Att studeranden, som studerar hårt och utgör samhällets framtid, måste leva på lånepengar är i Pekkas ögon en skandal. I jämförelse med samhällets omsorg om arbetslösa finner Pekka läget upprörande: ”Det är nog en så stor orättvisa att du – när du bara sitter hemma – får arbetslöshetsunderstöd!” säger Pekka som 26-årig studerande. Pekkas ekonomi är ändå skaplig: han får pengar av sin mor liksom han i början av studierna extraknäcker, svart, med att ge en gymnast privatlektioner.

På slutrakan av sina studier träffas Pekka av ett hårt slag: Han råkar på kollisionkurs med sin professor, som han upplever som alltför krävande och dessutom illojal: ”Min professor hade nu sina helt egna sfärer och krav. Så jag fick bara en 3:a för mitt specialarbete fastän jag hade utvecklat och skapat en helt ny modell! En initierad bekant sade till mig att jag absolut borde ha fått en 5:a för mitt arbete. Så för den professorn kommer jag inte mer att göra några jobb!” I ett tillstånd av besvikelse frågar Pekka en tidigare yrkesbroder om det finns jobb på dennes arbetsplats. Beskedet kommer snabbt: Välkommen! Pekka tar jobbet, som är en fast anställning inom hans bransch: ”Mitt slutarbete gick det lite så med. Så jag råkade bara ringa till en kompis... Vi har jobbat ihop. Visst hade vi väl också någon gemensam grej på gång. Så jag skickade honom e-post och frågade vad han höll på med. Han ringde tillbaka fem minuter senare och frågade om jag ville komma på en anställningsintervju! Det var bara en formalitet, sa han.”

Pekka, 28 år, är nöjd med sitt val: Det är förnuftigt att varva teori med praktik och det är just vad han gör. Han räknar också med att arbetserfarenheten han nu får hjälper honom att avsluta studierna lite senare. Pekka är som 32-åring kvar på arbetsplatsen och har förhandlat sig till en maximal, 6 månader lång studieledighet, som han inom kort skall ta ut för att slutföra sina universitetsstudier.

”Hellre tjänar man pengarna själv!”

[Inställning till självförsörjning och understöd]

Genom sina sommarjobb har Pekka haft egna inkomster sedan 15 års ålder. Också under militärtjänstgöringen extraknacker han i kantine *”eftersom ca 35 euro (200 mk) i månaden i den livssituationen är mycket pengar.”* Genast efter avtjänad värnplikt ansöker och lyfter Pekka sitt första och enda utkomststöd. Han var då *helt pank*, varför han måste söka understöd.

Pekka tycker det är lätt att få pengar från utkomststödet. Kompisarna har berättat att det är så. Själv vill han inte gå till socialbyrån: *”Hellre tjänar man pengarna själv!”* Pekka, 24 år, tänker sig att det handlar om att kunna budgetera. Den som väljer att t.ex. festa bort en del av sitt arbetslöshetsunderstöd får skylla sig själv när pengarna är slut. Då måste man klara sig på mindre – eller låna av mamma. Men, betonar han, lånar han så betalar han också tillbaka pengarna inom en rimlig tid.

Pekka säger att allt fler, bland dem också arbetslösa, på tvivelaktiga grunder anser sig vara berättigade till diverse understöd och inte tvekar att ta emot dem: *”Nuförtiden är det så att alla liksom gör det [lyfter bidrag]. Det är nästan som att ”Där får man gratis pengar! Vi försöker också och ser om vi får nåt!” Så går man och klagar och så får man pengar igen... Det är nog delvis den ekonomiska recessionen som gör det. Att folk struntar i varifrån pengarna kommer så länge de själva får pengar.”* På motsvarande sätt ser Pekka det problematiskt att unga under högkonjunkturerna tar jobb istället för att studera. Pengarna ger svängrum och möjligheter att konsumera. När recessionen kommer måste de utan utbildning gå. *”Att från arbete och inkomster återgå till studier är svårt”*, säger Pekka med erfarenhet av det.

Att 17-åringar kan lyfta arbetslöshetsunderstöd är inte bra, tror Pekka. Även om folk knappast gärna går arbetslösa uppstår lätt genom gratispengarna ett ekorrhjul, som det är svårt att ta sig ur. Att resonemanget inte berör honom själv menar Pekka beror på hans bakgrund och uppfostran, som avspeglar sig i hans värderingar och handlingar: *”Det hänger väldigt mycket på ens utgångsläge”*, säger Pekka och konstaterar att han fördelaktigt skiljer sig från vännernas. Att utnyttja systemet tror inte Pekka han skulle göra ens om tillfället gavs. Han anstränger sig för att inte ligga samhället till last, säger han och påminner om att han knappast någonsin lyft fullt arbetslöshetsunderstöd. Han ser ingen diskrepans i att han som 24-årig studerande vid kvällsgymnasium lyfter arbetslöshetsunderstöd. Sakligt konstaterar han att en av fördelarna med kvällsstudier är man kan stå till arbetsmarknadens förfogande under dagstid och lyfta arbetslöshetsunderstöd. Att

ungdomsarbetslösheten råkar vara skyhögt och han därför inte löper risk att få arbete är inte hans fel. Men utkomststöd och arbetslöshetspenning går inte heller att jämföra med varandra, tycker Pekka. Båda stöden utbetalas ju i sista hand av samhället, men att lyfta utkomststöd, det är en helt annan sak än att få sitt arbetslöshetsunderstöd inbetalt på konto; det första kan snarast hänföras till personliga kvaliteter medan det senare beror främst på samhällsläget.

”Jag var på rätt klara vatten. Men... kompisarna var arbetslösa”

[Erfarenheter av arbetslöshet]

Som 24-åring säger Pekka att han inte tycker att det är värdeladdat att vara arbetslös. *”Det finns så många arbetslösa. Det är alldeles naturligt att man är arbetslös, åtminstone nästan. För tillfället är hälften av alla här, särskilt unga som saknar utbildning, arbetslösa. Kanske det någon gång [i tiden] har varit genant att säga att man är arbetslös men så är det inte längre.”* Att Pekka som formellt arbetslös inte känner sig isolerad från samhället beror på att han valt att vara aktiv; han har hobbyer och kvällsstudier och via dem vänner: *”Jag sysslar med en hel mängd aktiviteter. Har jag inget [att göra] så ordnar jag något åt mig!” ”Så jag säger att inte har jag varit sysslös ens då jag var arbetslös! Jag tror att en sån ångest som arbetslösa drabbas av beror på att de bara sitter hemma och inte har pengar att göra något.”*

Pekka ser två negativa effekter av arbetslöshet; dels ekonomiska, dels för den personliga utvecklingen. *”Det värsta är nog ändå att man trampar på stället. Att man inte kommer någon vart på år. Ingenting händer och man utvecklas inte. Vill man i arbetslösheten hitta goda sidor är det tillgången till tid. Den springande punkten är hur man väljer att organisera och utnyttja den.”*

Officiellt har Pekka under studiens 10 år varit arbetslös i ca tre år. Det första arbetslöshetsåret, som infaller före min studie, utträttar Pekka inte mycket. Efter att han har konstaterat att göra ingenting inte leder någon vart, tar han sig i kragen. Han arbetar målmedvetet för att nå sina mål: Under de två följande åren går han i kvällsgymnasium, avlägger studentexamen och ströjobbar. Han idrottar mycket och börjar läsa, något han inte tidigare gjort på sin fritid. Pekka säger att han gillar att lära sig nya saker och förstå hur de hänger ihop. Det ger honom tillfredsställelse att veta mer.

Enligt Pekka förutsätter arbetslösheten självdisciplin. Själv följer han under hela forskningstiden ett stramt dagsschema. Han stiger upp 07.00 för att jogga, därefter följer morgonkaffe med dagstidning. Sen pluggar han 8 timmar på bibban – för studentexamen, sen för inträdesförhören och därefter för tenter. Han följer en detaljplan som garanterar att han hinner igenom alla sidorna. Den tid han inte pluggar är fritid, då han på skolan/i högskolan träffar kompisar eller går till gymmet. Ju mer program Pekka har desto mer orkar han med: *”Skulle jag låta mig slöa till så skulle det nog lätt glida mig ur händerna, så att jag tänkte att ”inte orkar jag*

göra det nu heller!” Det är bättre att jag klart sätter igång. Det är starten som alltid är svårast, men sen när man kommit igång så vill man ju inte ens sluta!”

Pekka går under arbetslösheten också in för att banta: ”Då bestämde jag mig bara för att då gör jag något då! Jag var lite överviktig. Och så bestämde jag mig för att nu när jag en gång har tid att gå på gym om dagarna, då där är lugnt och man kan öva bättre, så gör jag det. Varför skulle jag inte använda den tiden till min fördel? Jag är lite sån att om jag har mycket död tid så då använder jag den på ett vettigt sätt. Alltid. Varför skulle jag inte göra det?”

Pekka ser sig aldrig som arbetslös. Det framkommer tydligt också under intervjuerna där han konsekvent talar om arbetslösa som ”de” – inte ”vi”. Som formellt studerande och/eller förvärvsarbetande definierar han sig som en person som aldrig på varit arbetslös ”på riktigt”. Detta kan åtminstone förstås mot bakgrunden att hans minutprogram luckras upp något först när han ”bara” förvärvsarbetar på heltid.

När Pekka, 32 år, blicka tillbaka på arbetslösheten säger han ”Jag vet inte riktigt... Jag var ju i själva verket redan på väg in i studielivet då du intervjuade mig [första gången]. Så jag var på rätt klara vatten. Men ... Visst var det väl... Nog är den ganska stressande den där arbetslöshetstiden. Jag minns att jag hade kompisar som då var arbetslösa. De hade kanske en kockutbildning. Så ganska lätt blev det ju en så där ’vad spelar det för roll’ – inställning till det mesta ... Så nog är det ganska tungt att reda sig på arbetslöshetspenningen.” Vad var det som gjorde det tungt? ”Nå inte vet jag. Vad jag nu hörde av kompisarna så sades det väl lite för ofta ’Nej! vid varje lucka. T.ex. nej, inte får du jobb!’ ”

Många trivs säkert till en början med arbetslösheten men tröttnar sen på att vara oföretagsamma, tror Pekka. Säkert frågar sig också arbetsgivarna snart vad den arbetslösa går för, om arbetslösheten drar ut. Som arbetslös gäller det därför att skaffa sig ett arbete: *”Det är ett slags tröskel som man måste komma över. Antingen krossar den [arbetslösheten] dig eller så krossar du den! Man kan spurras av den också: [Jag låter mig]verkligen inte![krossas]. Jag vet inte. Kanske är det så, att man som arbetslös inte har så mycket morötter heller? Har man möjligheter att komma in på kurser eller något? Å andra sidan är det väl som med allt annat här i livet. Det hänger på en själv! På vad du vill och vad du är färdig att göra för att uppnå dina mål. Alla vill ju förstås nå framgång, men bara få är färdiga att offra den arbetsinsats som det förutsätter.”*

Har arbetslösheten lärt Pekka någonting och har han några råd att ge arbetslösa? *”Nå, jag har ju fattat ganska klara val. Funderat nästan årtionden framåt på vad jag tänker börja göra”, konstaterar Pekka. Han understryker att det är dåligt om man inte vet vad man vill, eftersom det splittrar ens energi, så att inga resultat uppnås. ”Det gäller att hitta sin grej och fokusera. Precis som jag gjort!”*

”Jag har många alternativ”

[Självbild och framtidstro]

Att få arbete är inte ett problem, menar Pekka. Han räknar med att det både finns lediga arbetsplatser att söka och att han också kan få dem. Trots att arbetsmarknaden inte repat sig från recessionen säger Pekka år 1996 att han har goda arbetsintyg: *”Jag har faktiskt den känslan, att om jag nu skulle söka ett arbete så är det mycket sannolikt att jag skulle få det!”* Pekka har aldrig känt sig som ett (kö)nummer bland många andra: *”Nej! Det är man själv som gör sig till ett nummer. Har man rätt attityd går det inte så!”*, säger Pekka övertygat. Också om man inte har gott självförtroende? undrar jag. *”Ja, då måste man låtsas att man har det! Och så spela den rollen på ett trovärdigt sätt”*, proklamerar Pekka.

Pekka använder sig av många olika sökkanalet men säger att han fått de flesta jobben via kontakter. Men visst har Pekka också ringt runt till arbetsgivare. *”Vill man faktiskt ha jobb så är det världens enklaste sak att ta telefonkatalogen och så ringa runt, från A till Ö, till alla firmor där det möjligen kunde finnas arbete”*, säger Pekka, också då arbetslösheten fortfarande är skyhögt. Pekka understryker att det är viktigt att veta hur man skall gå till väga när man söker jobb. Det gäller att bete sig på rätt sätt: *”Jag har från första början vetat vad de [arbetsgivarna] är ute efter. Man skall vara självsäker och kunna saluföra sig!”* Pekka har under arbetsintervjuer lovat så mycket att han efteråt frågat sig vad han egentligen sagt. Men, *”det har alltid slutat bra!”* Enligt Pekkass uppskattning har han fått 95 % av de arbeten han sökt. *”Kanske har jag haft tur”*, säger han väluppfostat, men poängterar genast efter att det väldigt långt handlar om ens *”egen attityd”*. *”Nog ser arbetsgivaren om man menar allvar, att man har goda betyg, att man ser beslutsam och noggrann ut och verkar att klara av jobbet. Ja, kanske t.o.m. mera än det som krävs.”* Pekka har alltid fått ett gott bemötande av arbetsgivarna. Det har ofta varit han som tackat nej till jobbet, eftersom han sökt flere och ofta också fått många av dem han sökt. Han har också hjälpt vänner att få jobb genom att uppmuntra och peppa dem inför intervjuer eller lägga ett ord för dem på sin egen arbetsplats, om det är dit de sökt.

Pekka säger att det egentligen inte finns dåliga dagar. Ibland kan livet kännas motigt men överlag är det de positiva och glada händelserna som dominerar. Och man kan, såsom Pekka, glädja sig också över små saker. *”I alla tråkiga händelser kan man också hitta positiva sidor bara man vill. Det är en attitydfråga.”* Pekka är optimist. *”De saker man inte kan rå på lönar det sig inte att sörja över. Och de saker som man kan göra något åt; ja dem kan man ju ändra på! Arbetslösheten utgör ett bra exempel. Man kan studera och därmed förbättra sina chanser att få arbete. Får man inte jobb genast så vet man åtminstone att man inte behöver klandra sig själv – man har gjort sitt bästa!”* Pekka har sagt till sina vänner att inte klaga när de är missnöjda. *”Inte hjälper det att gnata. Man måste agera! Man måste kämpa för det man vill ha. För att utvecklas måste man ha mål!... Om jag inte hade möjligheter att studera så skulle jag väl göra mig de möjligheterna!”*

I den sista intervjun säger Pekka, 32 år, att han knappast skulle leva om de senaste 10 åren på annat sätt ävorn tillfälle därtill gavs. Han minns hur han som ny högskolestuderande kände att han som 24-åring låg efter sina jämnåriga. Men snart hade han hunnit ikapp dem: ”*Kanske kommer det för varje individen ett skede då hon behöver tid. För mig var det före studierna började, för andra var det då det fått sin studieplats och de bara festade ... Inte kan man som människa nödvändigtvis pressa sig till någonting givet så där bara, inom en viss tid. Kommer det mellanår så kommer det. Men det är klart kommer det MER av dem så då kan det t.ex. vara svårt att komma över en studieplats senare. Men jag tror nog att de [mellanåren] är en slags möjlighet att växa för en var. Så inte tror jag att jag skulle ändra så mycket på någonting.*”

Under undersökningens 10 år ser Pekka hela tiden positivt på sin framtid. Han utgår från att han kommer att klara sig utomordentligt och är inte de minsta bekymrad för sin professionella framtid. I slutet av studien (år 2004) har han fastanställning sedan ett par år tillbaka. Jag frågar vad han skulle göra om det osannolika inträffade och han blev uppsagd. Pekka svarar lugnt: ”*Inte skulle jag nödvändigtvis råka i svårigheter om det här arbetet tog slut. ... Nog finns det lediga arbetsplatser. Så nog skulle jag hitta något. ... Jag har många alternativ Och nog hittar man alltid på något. Bara man är intresserad av saker och ting, så hjälper det förskräckligt!*”

Pekka är färdig att arbeta hårt, han har kontakter och både teoretisk och praktisk kunskap från sitt arbetsområde. På sikt ämnar han byta arbetsplats, eftersom han räknar med att det nuvarande jobbet inte har något nytt att erbjuda honom om några år. Pekka känner att han kan välja. Dessutom har han som 32-åring nyligen fått ta över sin mors privatföretag. Att jobba som privatföretagare skulle vara fint: ”*Det är ett slags skärpa – när du jobbar under eget namn. Då är allting gjort verkligt väl, ut i minsta detalj. Så att alla säkert är nöjda. Det är ett slags kvalitetsarbete, eftersom ens ära står på spel... Så arbetslös, det blir jag nog inte!*”

Finns det något som bekymrar Pekka i framtid är det moderns hälsa. De två har bosatt sig i skilda lägenheter men på samma gata. Pekka ringer henne ofta och de gör sina matuppköp tillsammans.

”Folk behöver en puff där bak av myndigheter”

[Samhällssyn]

Människan i dagens samhälle tänker alldeles för mycket på sig själv och sina personliga intressen. Att politikerna bestämmer att inbesparingar skall göras av arbetslösa och pensionärer är nog ingen slump, tror Pekka: ”*De är ju grupper som inte kan försvara sig.*” Pekka tror ändå inte att det är något i samhället som han skulle vilja förändra. Man måste också ha klart för sig vad som är genomförbart. ”*Idéer som inte är välgrundade och tillräckligt konkreta gör man inget med.*” I stort tänker Pekka såsom han gjorde år 1995; samhället borde satsa på företagsamhet och

marknadsföring samt teknik och teknologi. Också lag och ordning och en hållbar ekologi är viktiga. Däremot kunde man tona ned frågor om invandrades rättigheter. Det samma gäller pratet om ett jämbördigare samhälle med mindre löneskillnader och mer jämställdhet mellan könen. Studiepenningen däremot borde märkbart förhöjas. Som 32-åring ser Pekka fortfarande studiestödet som en av de mest brännande samhällsfrågorna: *”Jag räknade just ut att då jag jobbar här, så har jag under ett år betalat lika mycket i skatt som jag totalt under sex år fick i studiestöd. Om man tänker på det, så nog borde ju studerande genast få dubbelt så mycket som de får! För om de betalar tillbaka sitt studiestöd, i form av skatter, på bara ett år ...”*

Att ungdomar som saknar utbildning förutsätts utbilda sig eller ta emot annan sysselsättning med hot om förlust av sitt arbetsmarknadsstöd tycker Pekka, med viss tvekan, är berättigat: *”Om man inte har någon utbildning är livet ganska ensidigt. Du gör samma sak hela tiden. Men om du utbildar dig så ökar dina möjligheter att göra olika saker. Givetvis beror det också på ditt branschval, men utan utbildning kommer man inte särskilt långt. Därför tycker jag att det är berättigat med tvång i viss utsträckning.”* Pekka tycker inte heller att det är inte heller mycket begärt att arbetslösa *”går åtminstone en kort kurs”* i någonting. Alla, oberoende arbetsområde, måste inställa sig på att lära sig nytt livet igenom: *”Också de med akademisk grad måste följa med sin tid och ständigt utbilda sig,”* påminner Pekka.

Pekka tror att det är vanligt att folk kör fast: *”Ofta är det så att folk i många avseenden bara trampar på stället. De behöver en puff där bak av vänner eller myndigheter, så att de begriper att de måste skärpa sig och göra någonting.”* Pekka har bekanta som vid unga år valde bort studier, bara för att senare ångra sig, men då har det känts som för sent. Man kan inte lägga allt ansvar på samhället. Var och en bör själv bära sitt ansvar: *”Nog vet jag sådana som inte ville studera när de var unga. De ville bara köra. Och så utbildade de sig till busschaufförer – inget emot dem – men sen när de var 30 år så smakade jobbet inte längre. Och då ångrade de sig och undrade varför de inte skaffat sig en utbildning som unga? Så det är svårt. Men i sista hand utgår allt från en själv.”*

Pekka berättar att hans krävande professor senare sagt honom att det att han gav Pekka många olika arbetsuppgifter handlade om att han ville erbjuda Pekka möjligheten att prova på varierande uppgifter. På det sättet kunde Pekka göra klart för sig vad han tyckte mest om. *”Tvång kan alltså också vara en möjlighet,”* menar Pekka. Han ser dock bruk av tvång i sysselsättnings syfte som problematiskt eftersom det finns de som inte vet vad de vill studera, liksom det finns personer som vet att de inte vill studera. För den som vill studera är ett jobb eller pressen att välja studieinriktning i all hast inte bra, tror Pekka. Och att tvinga dem som inte vill studera till studier leder knappast till hög studiemoral. Samtidigt kontrar Pekka med att tvång finns överallt; t.ex. får man inte studiestöd om man inte presterat tillräckligt med studiepoäng. Tvingas folk till utbildning borde deras bakgrund, tidigare förehavanden och orsaker till arbetslösheten först utredas, menar Pekka,

och poängterar omgivningens betydelse: ”Om alla är i samma situation, så vänds liksom [värderingarna upp och ned]: Det är inte godtagbart att en får jobb. Och då är det ju besvärligt. Så det beror ganska mycket på faktorerna i ens miljö.” Pekka säger att han dock är medveten om att tvång inte alltid fungerar. ”Det är verkligen svårt om en person inte vill. Allt utgår ju sist och slutligen från en var. Inte kan du liksom sparka någon i huvudet: Nu borde du göra såhär! OM inte den andra vill, så inte rör man på det då.” Långtidsarbetslösa utgör för Pekka, 32 år, en grupp som kunde särbehandlas t.ex. genom att förutsätta att den mot lön sopade gator. Då skulle den utföra vettigt arbete och lyfta lön istället för understöd. Men tvång förutsätter kontrollsystem, säger Pekka och konstaterar att hade kontrollen och kraven på motprestationer för arbetslöshetsunderstöden varit tuffare när han var arbetslös så skulle han ha avstått från bidragen till förmån för studierna.

9.4 En kamp mot påtvingad marginalitet – Liisas berättelse

”Jag vill inte att mina barn skall ha det som jag haft det”

[Bakgrund och upplevelser av erhållet stöd]

Liisas bakgrund är stökig. Modern har alkoholproblem och sin barndom beskriver Liisa med ”*alla möjliga styvfäder, familjevåld och sånt.*” Liisa rymmer hemifrån efter gräl med moderns partners. Som 14-åring flyttar hon hemifrån för gott. Hon placeras om fem gånger, i snitt en omplacering per år, innan en mer långvarig skolhemsvistelse förlöper väl.

Första gången jag möter Liisa är hon 20 år och bor i socialverkets stödbostad men då hon fyller 21 får hon flytta enligt barnskyddslagen eftersom hon då betraktas som vuxen. Hon får en hyresbostad av staden, på ett bostadsområde som hon refererar till som ”*gettot*”: ”*Ett trist område präglad av hyreshus, hög arbetslöshet och med en stor andel invandrare.*”

Liisas relation till sin far har alltid varit god. ”*Men mamma var för ung när hon fick mig. Jag har därför tillbringat många veckoslut hos min pappa, då mamma ville ut och festa och göra allt möjligt annat normalt*”, förklarar Liisa. Sin far beskriver hon som en ”*ordentlig förvärvsarbetande person.*” Han har nyligen betalat hälften av Liisas körkort, och hon har dessförinnan skött hans tredje kull barn under en månad, eftersom deras mor vårdas på mentalsjukhus. Liisa förstår inte hur fadern står ut med sin nya livskamrat, också hon har alkoholproblem och ”*skämmer bort halvsyskonen till idioter.*”

Relationen till modern är svårare; Liisa känner sig sviken. Modern är undfalande och nyckfull. Också i den här relationen återkommer ideliga avbrott. Liisa är upprörd över att modern vid konflikter konsekvent väljer sin sambos parti framom Liisas – hennes eget barns! Modern söker efteråt kontakt men överkompenserar så det känns bara konstlat och oäkta. Dessutom kommer snart nästa plöts-

liga avbrott. Modern är helt under toffeln, vågar inget säga, än mindre göra något som kunde missbehaga sambon. Hellre bryter hon med Liisa. ”*Jag vill inte att mina barn skall ha det som jag har haft det. Ingen man kommer att slå mig! Då slänger jag ut honom, det är faktum! Godkänner han inte mitt barn, så är det han som får gå.*” säger Liisa, 20 år, med eftertryck.

Det händer att modern och styvfadern vill henne väl, men deras oberäkneliga agerande gör att det hela ändå slutar olyckligt: Liisa berättar hur hon fått en begagnad bil av styvfaderskandidaten, som han även lovat fixa upp. Men när det blir klart att Liisa ibland låter sin pojkvän köra bilen blir styvfadern arg: ’Pojken kan ju reparera bilen om han en gång kör med den!’ Liisa blir förbannad och säljer bilen. Det hela slutar med ett saftigt gräl ”*Så nu misstänker jag att vi inte kommer att ha kontakt de närmaste åren*”, säger Liisa. ”*Läget lugnar sig knappast snabbare än så, för jag gillar inte att morsans män skriker ”hora” åt mig. Sånt förlåter jag inte så lätt*”, säger Liisa och antyder därmed att det inte enbart är styvfadern som inte har bråttom att förlikas.

Som 20-åring har Liisa ett litet och tunt socialt nätverk. Föräldrarna har nog med sitt, jämnåriga syskon finns inte. Skolkamrater är det tunnslätt med eftersom Liisa gått ut skolan i ungdomshemmets regi. Sin bästis har hon vuxit ifrån. Väninnan, som det går bra för; har två jobb, goda inkomster och fria konsumtionsvanor. Liisa beskriver henne som slösaktig och ytlig: ”*Nog har jag någon gång försökt säga till henne. Men inte längre. Jag orkar inte ens säga. Hellre håller jag ingen kontakt med henne.*”

Som 22-åring säger Liisa att de få vänner hon har alla bor på långt avstånd. Dessutom har de barn. Liisa har inte råd med telefon, vilket gör det svårt att hålla kontakt: ”*Vi ses kanske en gång varje halvår. Kanske är det därför som vänskapen har hållit så bra? Haha... Mina sociala kontakter är nog för tillfället ganska begränsade. Men jag trivs bra med böcker och saknar inte mina forna vänner så mycket. Vi har väl vuxit ifrån varandra och har helt olika grejor på gång.*”

Liisa har en kär mormor, som hon bott hos under de mest turbulenta perioderna av sitt liv. Mormodern bryr sig om, har tid och använder sina kontakter för att hjälpa Liisa att få jobb. Men i samband med pensioneringen flyttar mormodern bort från huvudstadsregionen. När hon kommer på besök träffar hon alltid Liisa, bjuder på restaurang och köper mat som Liisa får ta med sig hem. När Liisas älskade husdjur dör är det till mormodern som hon åker för att begrava det. Det geografiska avståndet och den ansträngda ekonomin gör att kontakten till mormodern blir allt glesare.

Varje gång vi ses har Liisa pojkvän. Som 20- och 22-åring hänger hon ihop med en arbetslös men idrottsfrälst man. De ses på veckosluten eftersom det passar deras kläna ekonomi och hans täta träningar. Liisa säger att det är bra, också om han är den enda ljusglimten på ett bra tag i hennes liv. ”*Det enda positiva som*

hänt är just att jag har börjat hänga ihop med Marko¹ – men man vet ju inte hur länge det varar...” Liisa vill inte göra upp några framtidsplaner för dem båda. Det är bäst att vänta och se, resonerar hon. Hon associerar ändå fritt och säger att hon i framtiden vill ha ett barn, en dotter. Någon man finns däremot inte nödvändigtvis med i bilden: *“Jag är nog helt säker på att jag blir ensamförsörjare. Jag har bara inställt mig på det. Inte stör det mig nämnvärt. Varför har du inställt dig på det? Historien har redan upprepat sig tillräckligt många gånger förut.”*

Till sitt första riktigt egna hem skaffar Liisa ett keldjur, som blir henne mycket kärt. De två småpratar dagligen med varandra och det piggar avsevärt upp Lisas vardag. Men den kära varelsen insjuknar och måste avlivas. Liisa är förkrossad: *“Jag skulle inte ha vilja avstå från det på några villkor! Jag grät alldeles hysteriskt.”* Veckorna efter keldjuret är borta finns ännu alla dess tillbehör kvar. Liisa funderar på att skaffa ett nytt djur att vårda sig om. Ett djur som kräver regelbunden tillsyn gör dock hennes besök hos pojkvännen på veckosluten besvärliga. Hon har tidigare fått ta till komplicerade arrangemang då hon rest bort på en dag eller två. Bland viktiga personer nämner Liisa som 22-åring en släkting hon inte nämnt förut, en halvsystem till modern, och några personer inom vårdsektorn. I synnerhet prisar hon sin mångåriga terapeut.

I slutet av datainsamlingen är Liisa 28 år, gift och har ett barn. Kontakten till modern är bruten för gott, fadern har avlidit. Liisa har en kär äkta hälft, Kari, som funnits med i bilden i flera år. Tillsammans har de två genomgått tuffa tider på grund av sitt gemensamma heroinmissbruk. Tack vare olika behandlingar är de nu på det torra och vana att tala ut om känslor, något som Liisa ser som förklaringen till att äktenskapet fungerar så väl. Förutom Kari har Liisa nu också kamrater på sin arbetsplats, inklusive en stödjande chef. Liisa har också funnit en själsfrände i en av grannfruarna.

När Liisa i den sista intervju tankfullt resonerar om sitt liv minns hon små energipuffar hon fick som barn – och hur snabbt de övergick i en känsla av hopplöshet. *“När ingen brydde sig om mig. När jag inte var till nytta för någon. Utom att tjäna som slagträ för andra personers själviska behov. Så varför skulle jag bry mig, när ingen annan brydde sig hur det gick för mig?”* Hon ser hur sårbara barn är och hur stort deras behov av kärlek och uppskattning är. Att de måste, och har rätt att få, kärlek för att själva vara kapabla att älska. *“Idag tänker jag att man måste värdesätta och respektera sig själv själv, så andra också kan göra det. Men för att få början – för att kunna värdesätta sig själv – måste man först få något.”* Liisa återkommer till betydelsen av att vara älskad och behövd och hur tidigt i livet hon känt att hon inte varit det. *“Det här, att ingen bryr sig. Att det finns di som folk bryr sig om, men sen di som ingen märker. Känslan av att vara övergiven, av att ingen bryr sig om mig... Den kom redan i barndomen, dendär modellen. För att kunna lära sig att uppskatta sig själv – det som ju är grunden till allting – så måste någon annan först uppskatta och sätta värde på dig.”*

¹ Alla namn i uppsatsen är fingerade.

”Sådana som jag förväntas snabbt försörja sig”

[Arbetserfarenhet och syn på utbildning]

Liisa anser att förvärvsarbete är viktigt. I frågeformuläret år 1995 håller hon delvis med om påståendena att hon hatar att vara arbetslös, genast blir rastlös då hon inte har jobb och föredrar arbete framom en skälig arbetslöshetsersättning. Däremot är hon delad till påståendet att förvärvsarbete är en av de viktigaste sakerna i hennes liv.

Som 20-åring har Liisa, som slutfört grundskolan som 18-åring, föga arbetserfarenhet. Hon har sommarjobbat i ett kök och städat i några repriser, ca en månad var gång. Hon har försökt sig på telefonförsäljning, liksom arbete för hemtjänsten men ingetdera orkade hon med särdeles länge: Det första varade en vecka, det senare två månader. Heltidsjobbet för hemtjänsten var verkligen tungt: *”Jag tvättade fönster. Det var bråttom hela tiden. Man hade inte ens lunchpaus. Jag orkade inte. Spring nu sen runt hela stan med några jäkla fönstertvättstallrar och annat. Nej tack!”*

Lönearbete är av många orsaker viktigt för Liisa: dels är det bra för den mentala hälsan, dels utgör det en stabiliserande faktor som bl.a. ger vardagen en regelbunden rytm. Man får inkomster. Det skapar trygghet och ger möjligheter att planera sitt liv – inte bara fritiden utan också framtiden. Liisa, 20 år, säger: *”Jag anser att människan skall arbeta. Inte försörjer världen lata Man känner att man behövs, att det inte är egalt om man finns till eller inte. Det finns jobb, t.ex. städjobb, där man snabbt ser resultatet av sin insats. Vet man att man gjort bra ifrån sig känner man sig nöjd.”*

Vann Liisa huvudvinsten på lotto är hon inte säker på om hon skulle bry sig om att förvärvsarbete, däremot skulle hon sannolikt frivilligarbete inom den sociala sektorn. Det vore meningsfullt samtidigt som hon fick arbeta när hon hade lust – inte för att hon måste.

Liisa har småfunderat på yrken, har en bild av deras positiva och negativa sidor och känner till krav som ställs på arbetstagare. Ett problem – förutom att ha råd att studera – är att Liisa inte vet vad hon vill arbeta med. Stod valet mellan ett intressant men sämre avlönat arbete och ett trist men välavlönat skulle hon välja det förstnämnda. Å andra sidan är Liisa inte sen med att understryka att hon inte är färdig att arbeta mot usel lön eller ta ”skitjobb” för att få arbetserfarenhet. ”Skitjobben” ger ingenting, tycker hon. De förbättrar varken livssituationen eller – kvaliteten. Dessutom är det principiellt fel att utnyttja arbetslösas desperata behov av inkomster genom arbeten som betalas illa: *”För ordentligt arbeta skall man få ordentlig lön!”* Liisa har räknat ut att det inte lönar sig att ta ett städjobb med en lön på ca 5 euro i timmen. Tar hon jobbet, som förutsätter att hon jobbar 3 av 4 veckoslut och knappast någonsin ser sin pojkvän, ger det ändå inte mycket mer ekonomiskt; hon kan ändå inte avkorta sina lån: *”Sen räknade vi [Liisa och pojkvännen] ut att efter hyra, buss och skatt så får jag 115 euro mer i månaden [netto, än*

jag får i bidrag för att göra ingenting]. Så på något sätt så tappade jag liksom motivationen [att ta jobbet] efter det.”

Liisas drömjobb är ett motiverande arbete, en hög position på en stor firma. Hon vill föra viktiga förhandlingar och fatta krävde, självständiga beslut. Vill hon träffa andra kan hon sticka sig i kafferummet; arbeta vill hon ensam. Helst skall arbetstiderna variera; ett 8–16 jobb ter sig onödigt stelt.

Liisa, 22 år, har försök tjäna sitt uppehälle som telefonförsäljerska, också om jobbet inte tilltalar henne. Trots att hon visste vad det gick ut på orkade hon inte mer än en dryg månad: *”Jag sålde X och Y till folk som alldeles säkert inte ville ha de produkterna. Det gick i en månad. Men sen bara orkade jag inte truga sånt på folk som de inte ville ha. Dessutom var det provisionslön, så man kunde jobba hela dagen och ändå blev inkomsterna små.”* Strax efter får Liisa – via kontakter – möjlighet att hoppa in som säsonghjälp. Hon tackar nej, för hon inser att hon är gravid igen. Hon tar sin andra abort. Den här gången är processen svår. *”Första gången spelade det ingen roll. Nu kunde jag inte sova alls i en hel månad. Jag bara lipade och var som i chock. Jag tänkte på det hela tiden.”* Liisa låter sätta in en hormonkapsel för att förhindra fler graviditeter.

Via samma kontakt får Liisa en ny möjlighet till lönearbete. Det är ett tidsbundet, drygt halvt år långt, kontrakt. Liisa accepterar glatt anbudet. Hon räknar med att få fortsätta på jobbet om hon sköter sig; om inte med samma så med andra arbetsuppgifter, för företaget är stort. Om sitt nyförvärvade arbete säger Liisa, 22 år: *”Det är särskilt tungt för nybörjare, som måste lära sig alla rutinerna: Man hinner inte tala med någon. Det är bra om man hinner äta lunch!”* Liisa går till jobbet senast till kl 06.00 varje morgon: *”Inte är det något med det, bara man lägger sig i tid. Det är bara att lämna några filmer osedda [kvällen innan].”* Ändå är det inte helt oproblematiskt att vara tvungen att lägga sig tidigt: Hennes dygnsrytm gör att hon också om veckosluten vaknar vid 5–6 tiden, och därför är trött redan vid 20–21 tiden, också på fredagskvällarna när hon kunde umgås med sin pojkvän.

Liisa säger att det är bättre att ha arbete än att vara utan: *”Det borde finnas jobb för alla. Någonting måste man göra. Man kan inte bara växa upp för att direkt skrivas in i arbetslöshetsregistret!”* Att hon mår bättre än när vi senast sågs beror på dels att hon då var väldigt nere och led av ett sista stänk av puberteten, dels att hon var arbetslös, säger hon. *”Då var jag verkligen nere. Stämningen var sån att jag inte hade lust att göra någonting. Inte tänka eller planera eller någonting. Men nu – nu känns det helt annorlunda! Nu är åtminstone de följande sju månaderna trygga. Man lever på sitt sätt i perioder, nu när man har snuttjobb. Nu kan man leva och planera vad man gör. Sen när jobbet är slut så är allting igen höljt i ett dunkel.”* Liisas alkoholkonsumtion har minskat p.g.a. jobbet och hon går nu till stamkrogen endast på veckosluten och då främst för att träffa folk, inte för att dränka sina sorger.

Som 28-åring har Liisa fast anställning sedan några år tillbaka. Hon är allt i allo på en organisation och trivs. Arbetsuppgifterna lär henne ständigt något nytt

och arbetsplatsen är trevlig: Hon har en viss grad av frihet som för med sig ansvar. Hon får känna sig nyttig på riktigt. Liisa jämför sitt allt-i-allo jobb med tidigare städjobb och konstaterar att här märks det genast om hon slarvat. Liisa är tacksam för en bra chef, som uppmuntrar, kräver och därtill förhåller sig positivt till Liisas iver att studera. Arbetsplatsen har konkret stött henne bl.a. genom att flexa med arbetstiderna. Liisa märker att hon har nytta av utbildningen i sitt arbete, vilket i sin tur ger mersmak för studierna, eftersom hon kan omsätta det hon lärt sig i praktiken. Det mest betydelsefulla med anställningen är det mentala välbefinnandet och den trygghet den gett också på sikt. Arbete och studier ger också självsäkerhet och -respekt: *”Man fattar att man inte är helt dum, att man nog lär sig; Jag kan! Jag förstår! Och när det är tillräckligt intressant så stillar det ju ens nyfikenhet, eller fint sagt, ens kunskapsörst. Man lär sig hantera saker och ting bättre.”*

Liisa minns att hon trivdes i lågstadiet; hade vänner och ett medeltal kring 9. Högstadiet blev däremot problemfyllt, trots att hon hade lätt för att lära. Hon skolkade och for våldsamt ut mot folk. Hennes svårigheter hade sina rötter i den katastrofala situationen hemma: *”Högstadiet gick helt åt fanders. Det var kaotiskt hemma. Morsan hade lite svårigheter. Där figurerade all världens styvfäder. En slog mamman varannan dag... Och den [karln som] hon har nu, han är helt schizofren. Det var därför jag flyttade bort.”* Slutligen är skolans mått rågat: Den aggressiva Liisa får välja mellan olika alternativ. En kortare tid är hon inskriven i tre skolor samtidigt men går inte i en enda. Det blir aktuellt med flera skolhemsplaceringar. Efter många om och men slutför Liisa ändå grundskolan med gott betyg. Hon söker och kommer in till en yrkesskola men avbryter studierna efter bara två dagar.

Som arbetslös 20-åring säger Liisa att hon inte kan drömma om studier. Hon saknar finansiell hjälp hemifrån och studier kostar feta pengar. Att leva snålt på lånepengar i år, för att sedan leva lika snålt i ytterligare några år när lånet skall återbetalas, är inte Liisas melodi. Hon känner att inte ens en utbildning är henne förunnad; det enda som på sikt skulle kunna förbättra hennes möjligheter till ett intressant och välavlönat arbete. Det känns hårt, för hon skulle gärna studera och vet att hon har huvud att klara det: *”Men sådana som jag förväntas snabbt försörja sig på något ointressant arbete”,* säger hon bittert. Som 22-åring har Liisa det tidsbundna (7 mån) arbetet som dock inte ger trygghet att planera för framtiden. Hon sköter arbetet väl och räknar med att det för hennes del är den bästa framtidsgarantin.

Det fasta arbetet som Liisa vid 28 års ålder har, ger henne studiemöjligheter, som hon fortfarande värderar högt. *”Studierna ger en möjlighet till ett bättre arbete. Inte för att det skulle vara något fel på det som jag har. Men med tanke på en trygg fortsättning: Man kan ju aldrig veta... Så då har man [som utbildad] bättre chanser att få jobb på annat håll.”*

”Jobbet hade just börjat smaka – och så beviljades inte en förlängning!”

[Sysselsättningsjobb/aktiveringspolitik]

Statens sysselsättningsåtgärder intresserar överhuvudtaget inte Liisa, 20 år. Hon vill ha *”ett riktigt arbete som ger ordentlig lön.”* Sysselsättningsarbetena och praktikplatserna ser hon som ett sätt att tvinga unga arbeta hårt mot en blygsam lön: En summa, som de tidigare, utan att göra något alls fått i form av olika understöd. Dessutom tror Liisa att personer anställda med sysselsättningsstöd inte uppskattas utan ges de smutsigaste och tråkigaste arbetsuppgifterna.

Liisa har som 20 åring blivit hänvisad ett sysselsättningsjobb av staden men tänker inte ta det. Hon räknar med att det innebär förlängd karens, vilket i sig inte bekymrar henne. Hon är försatt i karens eftersom hon trots uppmaningar inte sökt sig till utbildning. Men utbildning och kurser anser hon sig inte ha råd med. *”De [kurserna] är från djupet av jag vet inte vad! I och för sig så är det säkert bra för dem som har råd att gå på dem, men till dem hör inte jag! Jag har över 340e i obetalda hyror. Jag har allt tänkbart i utmätning. Jag har helt enkelt inte resurser att utbildad mig nu. Jag har helt enkelt inte råd. Det har jag faktiskt inte!”*

Liisa, 22 år, berättar att hon sedan senast vi sågs gått en *”hokus-pokus sysselsättningskurs”*, som ordnas *”för att försköna arbetslöshetsstatistiken. Kursen var helt värdelös. Jag lärde mig ingenting!”* Trots detta ger hon kursen gott betyg: Den berättigade till ett 6 månaders sysselsättningsarbete, ett 85 e högre understöd i månaden och gav program för dagarna. Också socialt gav kursen: Hon träffade några trevliga personer; en av dem har hon träffat efter kursen. En annan erbjöd henne ett svart engångsjobb som mannekäng på en modeuppvisning. Det var också via en kurskompis Liisa hörde att kursens praktikdel kan utvidgas genom läroavtal: För henne (!) gick det m.a.o. att behändigt skaffa sig en utbildning! Liisa accepterar därför kursens 5 veckor långa praktik till ynklig lön. Hon vantrivs på praktikplatsen och avbryter den efter 3 veckor. *”Jag hatade stället och typerna. Jag mådde dåligt där. Jag trivdes inte. Jag tyckte inte om det!”* Den ansvariga kursledaren är dock hygglig och ger Liisa andra uppgifter så att hon får kursen godkänd. Avklarad kurs ger möjlighet att söka ett sysselsättningsarbete som springpojke på ett seniorhem. Liisa beskriver hur hon tävlar om platsen med en kurskamrat som dock totalt gör bort sig i arbetsintervjun; kompisen kommer för sent, skyller förseningen på andra och bär musikhörlurar. *”Gissa vem som fick jobbet?”* frågar Liisa nytert. På seniorhemmet stortrivs Liisa. Chefen är *”en toppen typ”* som ger ansvar och beröm. *”Man visste att man var uppskattad fastän man bara var springpojke!”* Chefen ansökte om en 4 månaders förlängning på Liisas kontrakt, som inte beviljades. *”Det är trevligt när staden motiverar en så bra för arbetslivet”*, säger Liisa ironiskt. Bittert konstaterar hon *”Det [jobbet] har just börjat smaka och så beviljas inte en förlängning på fyra månader!”* Liisa hade gärna fortsatt. *”Sex månader är en så kort tid. Man har just fått tag på en normal livsstil och kunnat börja korta av på sina skulder.”* Vid midsommar, när Liisas sysselsättningsjobb nästan är slut, får hon

ledigt men återgår aldrig till det. ”*Det var meningen att jag skulle få ett annat jobb, men sen blev det ingenting av det*”, förklarar hon urskuldande. Liisa säger att sysselsättningsjobbet fick fart på henne. Parallellt med springpojksjobbet städade hon för en firma två timmar varje kväll, må så vara att det blev för tungt, och Liisa sade upp städjobbet.

Att utbildningspolitiken i praktiken förutsätter att alla under 25 år skaffar sig en utbildning är enligt Liisa, 22 år, direkt skamlöst. Ställer samhället sådana krav måste det kunna erbjuda de unga ekonomiska förutsättningar för heltidsstudier. Liisa tvivlar också på att alla unga vill studera. Hon är också kritisk till förslaget om en trappstegsindelning av arbetslöshetsunderstödet så, att ersättning- en sjunker vid fortsatt arbetslöshet. ”*Inte är det fel att aktivera arbetslösa till att arbeta, men trappstegssystemet ger inte bättre möjligheter utan sämre.*” Arbetslösa blir tvungna att välja mellan två dåliga alternativ: ett tillfälligt, ointressant lågavlönat arbete, som föga förbättrar deras livssituation eller så att drabbas av karens. ”*Sånt resulterar i bitterhet och sämre ekonomi – vad är det för förbättring?*” Däremot godkänner Liisa samhällsåtgärder som konkret förbättrar situationen; studerande kunde till exempel hänvisas till sommarjobb istället för utkomststöd, förutsatt att de också fick lite semester. Likaså tycker Liisa att det vore rimligt om samhället förutsatte en symbolisk insats, låt säga fyra timmar per månad, i gengäld för att lyfta arbetslöshetsunderstöd.

”Jag är inte längre fripassagerare”

[Inställning till självförsörjning och understöd]

Som 20-åring upplever Liisa att samhället konstant förödmjukar henne genom sina moraliskt fördömande kontrollprocedurer samtidigt som det betalar ut alltför knappa bidrag. I synnerhet är hon förargad över de nedvärderande besserwisserattityderna hos socialarbetarna i utkomststödet. De påpekar överlägset att pengarna borde räcka: ”*Men om jag skall få dem att räcka, så måste jag köpa 30 burkar ärtsoppa och så sitta ensam hemma hela månaden. Riktigt ensam. Så då räcker de [pengarna] nätt och jämnt. Men jag är ung och jag vill gå ut med mina vänner. Jag vill göra sånt som normala människor gör! Men det begriper de [socialarbetarna] ju inte.*” Liisa bryr sig inte om från vilken lucka pengarna kommer, det kvittar. Däremot vill hon ha tillräckligt med pengar för att kunna leva ett normalt och människovärdigt liv.

Liisa, 22 år med snuttjobb, ser något annorlunda på sin tidigare lönsamhetskalkyl. Hon menar nu att ekvationen bör inrymma också en tidsdimension och inte bara ekonomiska aspekter. Arbetet ger trots en mager lön ändå lite mer än understöden och äter upp den potentiella konsumtionstiden: ”*Jag fattade att jag måste göra något. Man måste få proportion på det hela: Med mer jobb har man mindre tid att konsumera!*” Den avgörande skillnaden med arbete är att man står på stadig grund. ”*Det är lugnande att veta att man har en lön på kommande och att man tjä-*

nar den själv istället för att ha varit tvungen att gnälla efter den på FPA eller på socialkontoret.”

Liisa, 28 år med fast arbete, ser än mindre instrumentellt på lönearbete: *”Ekonomiskt skulle vi [Liisa med studerande man och barn] ju ha fått samma pengar [i olika understöd] också om jag inte hade varit på jobb. Men med tanke på min mentala hälsa och framtiden så är ett arbete mycket bättre.”* Liisa är uppenbart glad över att kunna känna sig delaktig i samhället och aktivt bidra till det. *”Som arbetslös var man utanför de samhälleliga rullarna. Nu, som förvärvsarbetande, känner jag mig delaktig. Jag deltar med min egen arbetsinsats. Också jag betalar skatt och kan nu med rätta njuta av de olika serviceformerna som samhället erbjuder. Jag är inte längre fripassagerare!”*

”Arbetslösheten suger musten ur en”

[Erfarenheter av arbetslöshet]

Liisa har under de 10 uppföljningsåren varit arbetslös i ca 6 år. Som 20-åring, år 1996, var hennes uppskattning att hon varit arbetslös i ca ett år och två månader. I frågeformuläret åtta månader tidigare (1995) lämnade hon frågan obesvarad. Då kryssade hon för att arbetslösheten inte lett till försämrad hälsa, sämre självförtroende eller svårigheter att planera sitt liv. Arbetslöshet innebär för mycket tid att göra ingenting och inga pengar att göra någonting med. Den ostrukturerade tiden gör att man känner att man inget får still stånd. Ett drygt halvår senare, i intervjun 1996, betonar Liisa hur den usla ekonomin får den arbetslösa självförtroende att rasa samman. Det ointetgör all planering av livet. De ständiga penningbekymren inverkar på allting: Ständigt står hon i skuld, trots att hon lever sparsamt och släpar efter med betalningarna. Hon kan inte göra saker hon vill; hon måste tacka nej när vänner för en gångs skull ber henne hänga med på något kul. Hennes nerver är kontinuerligt på spänn och hon känner sig otrygg: *”Jag är ständigt skyldig folk pengar. Det sägs alltid att pengar inte bringar lycka, men jag säger att det lugnar en så in i helvete! Jag är på gott humör när jag har pengar i fickan. Då känner jag mig trygg. Jag är så trött på den här [usla ekonomiska situationen] att jag kunde göra vad som helst. Riktigt vad som helst! Jag kunde smugla narkotika! Vad som helst! Jag kunde sälja min kropp! Jag är trött på att befinna mig i den här situationen!”*

Liisa, 20 år, lider av att *inte ha råd med någonting*. Hon säger att (avsaknaden av) pengar också har bidragit till hennes beslut att göra abort. *”Inte kan man under mina ekonomiska omständigheter ens fundera på att hålla barnet – jag kan ju inte ge det någonting materiellt!”* Också relationen till pojkvännen ansträngs av de knappa tillgångarna. Båda är arbetslösa och har inte råd att unna sig något roligt. När man är spänd blir det lätt gräl över småsaker. *”Alltid när man hittar på något roligt att göra så förutsätter det att man har pengar. Å så är vi där igen: Det är bara att sitta hemma och glo!”*

Liisa säger att det är passiverande att vara arbetslös. ”Jag är åtminstone så avdomnad att jag inte ens är intresserad av att göra någonting. Det känns som om jag hade mera fritid då, när jag jobbade. Då ville jag planera och utnyttja tiden så bra som möjligt. Nu suddas gränsen mellan fritid och annat ut. Dagarna blir lika varandra. Det suger musten ur en.” Liisa vill ha jobb, inkomster och kunna leva som andra gör. Hon beskriver hur tiden står stilla och dagarna känns innehållslösa. ”Nåja, för tillfället så kan jag säga att min tidsanvändning går ut på att jag ingenting gör... Skulle man få ett arbete så slapp man att varje dag tänka ”Just så. Igen har man en slö dag framför sig!”... Dagarna är alla likadana. De är dödande trista. Man är helt vind för våg. Man behöver inte gå någonstans, utom till alla socialarbetare och såna.”

Trots tristessen har Liisa och pojkvännen skapat en dagsrutin: De stiger upp vid 07.30 och ser på nyheterna medan de dricker kaffe. Kanske spelar de något eller löser korsord. Därefter går de ut; oftast till den av de två lägenheterna som de inte befinner sig. Sen är det lunchdags och så ser de på TV. En del av tiden går till hemsysslor. Liisa läser mycket – allting från thrillers till skönlitteratur, pojkvännen idrottar. Förutom de regelbundna besöken på biblioteket för att låna böcker och läsa dagstidningen har Liisa inga hobbyer: Hon är inte intresserad av gruppaktiviteter och tycker det känns dumt att promenera utan att ha något mål för sin vandring. ”Att träna på gym kostar skjortan och är dessutom en träffpunkt för folk som vill mannekänga i sina nya dyra sportkläder.”

Liisa både röker och dricker mycket som arbetslös, men inte i sådana mängder att det skulle bekymra henne. Det är mer eller mindre det enda roliga hon anser sig ha råd med. Hon har märkt att vännerna inte heller gärna lånar pengar till annat: ”Man kan köpa öl så billigt, så gärna tar man ju så där, annars bara, en burk eller två, t.ex. på kvällen. Så nu blir det ju en hel del om man räknar ihop dem.” Droger säger hon att hon inte är intresserad av; som *snorunge* har hon provat på men lagt av efter experimentfasen: ”Jag förstår mig inte på folk som fortfarande går omkring med huvudet inpyrt. Räcker det inte med spriten så kan man vara helt utan!” säger Liisa, 20 år.

Liisa söker flitigt arbete. Hon hör sig för bland släktingar och bekanta. Många engagerar sig: modern och mormodern läser tidningsannonser, fadern uppmunttrar henne att söka jobb. Liisa upplever deras intresse som hjälpsamt och stödjande. Hon läser onsdags- och söndagstidningarna noga, men tror att de lediga arbetsplatserna redan gått när hon kommer åt tidningen på biblioteket. Liisa vill ha ett vävlönat arbete men vet att utbildade personer som hon själv med begränsad arbetspraktik blir utan. Liisa har därför gått till närkrogarna och frågat om jobb. Hon har inte fått napp. Hon har gått till *Zappa*, arbetsförmedlingen för unga, och nästan fått ett jobb. Zappas insatser och förhållningssätt tycker Liisa om. De vanliga arbetskraftsbyråerna besöker hon bara om hon måste. De anställda där är ovänliga, långsamma och har en nedlåtande attityd mot arbetslösa. ”Varför skulle jag springa där? Inte har de ju ens några jobb för mig!” Liisa har övervägt att söka au

pair jobb utomlands, men kommit till att hon inte är *rätt typ* för de jobben. Nattjobb vill Liisa också undvika, liksom *skitjobben* förstås.

Liisa, 20 år, känner ingen skuld över att hon är arbetslös: Hon har sökt men inget jobb fått: ”*Jag har gjort mitt bästa. Det är inte mitt fel att jag är arbetslös. Nu när så många människor är arbetslösa – också utbildat folk – så får de alltid jobben som finns. Det är samhällets, inte de enskilda arbetslösas, fel att många går arbetslösa. Ändå finns det många som ser ner på oss, inte minns bland de statsanställda i serviceyrkena*”, säger Liisa.

Som 28-åring med jobb jämför Liisa nuläge med arbetslöshetstiden: ”*Det [att vara arbetslös] var ångestskapande. Det spelade ingen roll hur mycket klockan var eller om det var måndag eller fredag. Utom att biblioteket kanske var stängt. Det var ett flytande tillstånd. Och på något sätt var man, ja, just utanför allting.*”

”Är jag faktiskt så helvetes dålig att jag inte duger för någon arbetsplats?”

[Självbild och framtidstro]

Liisa, 20 år, beskriver sig – med ett skratt – som ”*någon som är bra på allting!*” Men sen blir hon allvarlig och säger: ”*Jag är egentligen inte särskilt bra på någonting.*” Efter att ha funderat säger hon att hon är en taktfull person som uppför sig väl oberoende av viken situation hon råkar in i. Hon tar hänsyn till andra människor; det har hon ofta fått höra. En annan av hennes starka sidor är att hon har åsikter som hon vågar uttrycka. Men det finns också en hel del att slipa; det kunde vara bra att kunna tygla temperamentet. Å andra sidan säger Liisa att den som sväljer allting snällt, hon får aldrig sin vilja igenom! Liisa kan därför vara verkligt djävulsk om hon är på det humöret ”*och det är jag ofta!*” Hon har lyckligtvis också den goda egenskapen att lätt bli glad över småsaker.

Liisa ser sig som på en gång starka och svag. Ohämmat säger hon att hon är social och fiffig, att hon tidigt lärt sig att tänka självständigt. Hon vet att hon hellre gör saker individuellt än i grupp. Hon känner väl till hur samhället fungerar. Hon kan kräva det hon känner att hon har rätt till. Hon medger att hon är envis, har kort stubin och är svart-vit, ”*en allt-eller-ingen personlighet.*” Livet vore enklare om hon inte strävade efter fullkomlighet; slängde bort hela kakan om så bara ett litet russin kommit fel. I en del avseenden har hon stark självtillit. ”*Jag sade att nog kommer jag in [då jag sökte studieplats]. Och det gjorde jag också!*”, i andra tvivelar hon på sina möjligheter – i synnerhet då hon känner att hon inte rår på omständigheterna. Det gäller t.ex. hennes arbetslöshet. ”*Är jag faktiskt så helvetes dålig att jag inte duger för någon arbetsplats?*” frågar hon med blandad oro och raseri i rösten.

Liisas dystra sinnesstämning är närvarande under hela den första intervjun. Som ett betydelsefullt minne nämner hon endast sorgliga händelser såsom keldjurets död och aborten. Men Liisa är seg; hon tar ordentligt tag i sina föreställningar

och agerar därefter, det må sen bära eller brista. Hennes envishet ter sig till en början som en svaghet, mot slutet av studien har hon lyckats vända den till en styrka.

Som 20 åring ger Liisa uttryck för pessimism men två år senare lyser en gnutt hopp mycket tack vare det tidsbundna arbetet: Någon har sett henne, någon tror på hennes förmåga. Hon skall minsann visa att hon kan! Livet bjuder dock på prövningar. I mitten av studien verkar Liisa kasta yxan i sjön; Hon börjar missbruka heroin. Kontakten avbryts för många år, och det är först år 2004, 28 år gammal som hon återknyts till studien. Liisa är nu humoristisk och inte ett dyft aggressiv. Hon ger ett energiskt intryck, har fötterna på jorden och rimliga förväntningar på livet. Borta är de lite bombastiska tankarna om att bli koncernchef på Nokia, som halvt på skämt framkastats tidigare. Också bitterheten över att inte nå det onåbara har försvunnit. Sin förändring beskriver Liisa såhär: *”Att jag inte längre betar mig som förr beror på att jag – haha – tar lugnande mediciner! ... Nä, jag har gett efter. Jag har märkt att det kan vara helt trevligt det här normala livet. Att det inte alltid lönar sig att ’kränä’ och hoppa längsmed väggarna – fastän man emellanåt har behov av det också.”* Liisa har under sin mångåriga terapi i år drömt om att få vara en ’tavis’, en alldeles vanlig medelvensson, som lever ett högst normalt liv. Hon säger skrattande att folk bara skulle veta hur hårt hon har fått jobba för att bli en medelmåtta.

Som 28-åring känner Liisa att on kan påverka sin livssituation. Vardagen som tidigare kändes blek känns nu betydelsefull. Läger man ribban på rimlig nivå kan livet bli lyckligt – förutsatt att samhället tillmötesgår ens basbehov. Skulle Liisa få en önskan vore det: *”Nå, om man inte räknar med de här grundläggande, hälsa och allt det där, så skulle det vara huvudvinsten på Lotto... Men det är klart att hälsa, och att familjen har det bra, det går före pengarna. Då kunde jag helt på riktigt säga att jag jobbar för att det är roligt. Nog skulle jag fortsätta [jobba] fastän jag vann. Eller så skulle jag hitta på någon hobby, så att mina dagar fylldes. Annars skulle jag bli deprimerad fastän jag hade hur mycket pengar som helst. Jag är sån, som behöver ha givande saker för mig.”*

Liisa ser att hennes liv varit avhängigt av mångas insatser. Att kombinera förvärvsarbete, studier och familj har också krävt en del av henne, liksom det krävt att maken ställt upp och tagit mycket ansvar: Han lagar godare mat än Liisa, städar och tvättar: Utan honom skulle inte en enda av grönväxterna leva. Och sist men inte minst han skötte deras gemensamma barn och var t.ex. hemmapappa så Liisa kunde ta sitt nuvarande jobb. *”Det hade inte gått utan hjälp av min man”,* säger Liisa med värme i rösten

Trots sin dystra livsinställning klarar Liisa, 20 år, att formulera framtidsvisioner: en större lägenhet, ett arbete – tack vare det ekonomin i skick, och så utbildning. Som 22 åring har hon ett snuttjobb och talar om utbildning på sikt. Som 28-åring har hon en examen nästan avlagd, och Liisa har fast tjänst och familj. Hon är nöjd med livet och ser med viss tillförsikt optimistiskt på framtiden: Ta det lugnt ett tag, senare kanske studera vidare? Familjens stora frågetecken

handlar om makens arbetsmöjligheter. Liisa hoppas också att de skall kunna flytta. *”Bort från den här slummen: Jag går inte med på att stanna här i den här hopp-löshetens dal!”*

”Behandla mig lite mer som en människa!”

[Samhällssyn]

Liisa, 20 år, är ytterst kritiskt inställd till samhället. Hon är förbannad på en hel mängd sakförhållanden och orättvisor. De myndigheter hon har kontakt med mer regelbundet, utkomststödets och Arbetskraftsbyrån, får underkänt: *”Personalen på dem är inte ett dyft intresserade av hur det går för klienterna och det syns i deras arbetsinsatser.”* Liisa retar sig på den allmänt utbredda uppfattningen att var och en är sin egen lyckas smed. Att välfärdssamhället skulle ge alla samma chanser ser hon som ett hån: Man låter förstå att hon hade kunnat gå lika långt som många andra om hon bara hade önskat det tillräckligt, lagt manken till och kämpat: Liisa nästan exploderar: *”Jag har minsann fått kämpa här i livet – och det garanterat mer än alla bortskämda ungar tillsammans! Givetvis spelar det roll vad, hur och när man gör någonting men faktum är att olikheterna i yttre omständigheter kan vara enorma!”*

Liisa skickar hälsningar till myndigheterna: Arbetskraftsbyråerna, utkomststödets och FPA borde ändra inställning. *”Ingen mår bra att behandlas enligt det löpande bandets mentalitet.”* Hon efterlyser en individinriktad service som noterar personlighet och behov. Liisa vill bli behandlad *”lite mer som en människa.”* Personalen på Arbetskraftsbyrån är oflexibel och ovänlig. Dessutom är köerna långa. Utkomststödets får snäppet högre vitsord; Liisa har i år haft en verkligt bra socialarbetare men har nu fått ett *svårt fall*. Den nya socialarbetaren jamar på i ett om hur Liisa skall leva sitt liv men visar föga intresse och förståelse för Liisas faktiska livssituation. Dessutom låter socialarbetaren förstå att Liisa ljuger. Liisa är inte heller nådig i sin dom över ett system som tvingar folk till givna handlingar genom att hota med karens. Liisa, 20 år, är försatt i karens och blir det fler gånger. Sysselsättningsåtgärderna, som inte ger skälig lön, borde slopas medan nivån på utkomststödets borde höjas. Också studiestödets får en släng av slev; i Liisas ögon är det gjort endast för rikemansbarn som kan dryga ut det snålt tilltagna understödets med pengar från föräldrahåll.

Med åren förändras Liisas inställning till samhället: från att vara öppet fientlig blir hon allt mer förstående. Hon säger som 28-åring att hon är tacksam för att hon fått stöd i många svåra livssituationer. Särskilt nämner hon den mångåriga psykoterapin, som gett henne ett bättre grepp om sig själv. Hon är glad för att mycket gått framåt, t.ex. inom skolväsendet och barnskyddet. Förr lades mycket skuld på barnet, utan att intresse riktades mot dess bakgrund, säger hon. Liisa efterlyser solidaritet och kollektivt ansvar. *”Tidigt ingripande och kollektiv omsorg, det efterlyser jag. T.ex. i de här slumbarackerna gör ungarna vad som helst på gården! Jag tänker på det gäng där jag själv i tiderna hängde. Inte hade någon av oss en hob-*

by. Man slogs inte ens av tanken på att gå hem och fråga om man skulle kunna börja rida eller något. Det skulle ju ha varit en fullständig utopi! Pianolektioner – ha! Vi hade ingenting. Vi hade verkligen ingenting. Modellen för ett normalt liv saknades. Så inte kan jag skjuta över allt ansvar på skolan.” Liisa, 28 år, talar mycket om känslan av att vara övergiven och utan stöd. Det är också på den punkten hon i en tidigare rapport önskar att jag förtydligar texten²: “Du skrev att jag tyckte att samhället borde ha gett mig mer. Vad jag avsåg var att jag var bitter på att det alltid sägs att man kan om man vill och bla bla. För nu är det ändå fan så mycket lättare att få starta från Eira och ”pappa betalar” ... än att försöka ta sats från en missbrukarfamilj i Jakobacka. Jag har inte haft ett bra utgångsläge, så jag tänkte: Okej, då tar jag det: Jag tar det var som helst! Jag kräver att också jag ska få någonting! Jag ville kunna känna mig jämlik. Jag ville ha utjämning. För det är en gång för alla tyvärr på det sättet – vilket fortfarande gör mig rasande – att det är så ojämnt. Fastän vi har skolsystem och vi försöker ge alla möjligheter. Men inte är det ju så på riktigt!” Liisa säger att hon som vuxen ingriper när hon ser att någon måste ingripa. Vill man få förändringar till stånd gäller det att handlar aktivt, istället för att bara klaga. “Jag sitter i husets verksamhetsråd. Jag håller på med välgörenhet och bär kläder till alkoholhärbarget. Jag försöker göra någonting, så att jag inte bara säger ‘varför gör ingen någonting?’”

På min sista fråga vad Liisa ser som nyckeln till sitt lyckliga medelklassliv svarar hon i skämtsamt ton: “Jag har gett upp min kamp och ödmjukt tagit skeden i vacker hand: Jag har väl fogat mig och gått med i ekorrhjulet!” Hon skrattar till. Om hennes uttalande skall ses som ett skämt eller om det kan tolkas som ett budskap, som rymmer åtminstone en gnuttu sanning är svårt att avgöra. Jag tänker mig att Liisa gott förstår, och i många avseenden finner det berättigt, att inte skämmas över sitt liv och sina tidigare känslor: Hon har haft andel i hur livet gestaltat sig för henne, men hon ansvarar inte heller ensam för det – varken när det gäller livets uppgångar eller dess nedgångar. Under vårt senaste möte, i januari 2010 bekräftar Liisa att hennes uttalande var avsett i positiv anda; att hon funnit sin plats och att samhällets krav varit rimliga.

9.5 Nej tack till fångenskap i lönearbete – Tiinas berättelse

”Jag ansågs vara begåvad så det satsades på mina hobbyer”

[Bakgrund och upplevelse av erhållet stöd]

Tiina har vuxit upp på olika håll av Helsingfors med mor och yngre syskon. Sin barndom minns Tiina som god: Hon trivs med tillvaron och har många skapan-

² Nyckelinformanterna har fått läsa det jag skrivit om dem innan texterna publicerats; först år 2003, och nu år 2010.

de hobbyer: ”Jag ansågs vara begåvad så på sådant satsades det.” Modern är pålitlig och jämn men ändå frånvarande. ”Hennes liv har inte varit lätt: Hon hade verkligen mycket. Många år ... var mamma liksom verkligt... Först nu, när vi är myndiga, förstår hon att hon på något sätt gått miste om det som hänt oss. Att hon blivit alldeles utanför våra liv.” Det är mormodern som stått för det varma och emotionella, medan modern ansvarat främst för det praktiska. Modern och Tiina håller dock under hela studien regelbundet och förhållandevis ofta kontakt. Tiina säger att hon saknar goda manliga förebilder: ”Sådana män har aldrig funnits [i mitt liv]. Så männen har blivit helt utanför.” Fadern liksom de tre närmaste manliga släktingarna har, eller har alla haft, alkoholproblem. Inte heller de få manliga lärarna har lyckats göra intryck på Tiina. ”Å andra sidan är det ju bra att det är kvinnor jag haft omkring mig, för det är jag ju själv. Värre hade det varit om man haft bara män och mansrollen att ta efter!”

Sin far har Tiina blivit bekant med först i de sena tonåren då han plötsligt tog kontakt: ”Han uppenbarade sig då, efter att ha varit nykter i fem år... Det är konstigt, man måste börja alldeles från början, och ändå är det inte: Allt går i andra banor, när man själv redan hunnit bli nästan vuxen... Så försök nu sen bli bekant med din far...” Fadern tar ett jobb utomlands, vilket förenklar deras relation: Bodde han närmare skulle Tiina känna att hon borde hålla kontakt flitigare än hon gör. En annan fördel med faderns flyttning är att Tiina, knappt 18 år, får ta över hans hyresetta. Tiinas relation till modern är nu ansträngd: ”Det var såna tider, att sade jag någonting, så sade mamma genast ”Nej!” Sen började jag skrika och sen – ja, sen löste sig ingenting. Vi bråkade om allt; att jag hoppat av skolan, att jag flyttat hemifrån. Det var ett slags godtycke från min sida; det fanns ingenting mamma kunde göra åt saken.”

Vid faderns återkomst två år senare flyttar Tiina, 20, till en hus som hon varit med om att ockupera och nu rustar upp: ”Jag är så glad att jag kan bo här! Jag har hela tiden något att rusta med. Jag har härliga grannar. Jag träffar människor hela tiden. Jag har inget behov av att gå till någon byrå. Det låter ju bara alldeles förfärligt att göra sånt!”

Nu gör fadern, tillfälligt, entré i Tiinas liv. Han har gift om sig, grundat ny familj och bosatt sig alldeles i närheten. Kontakten till dem blir betydelsefull, i all synnerhet som Tiinas kompisgäng knakar i fogarna: ”Där [hos fadern] är det fantastiskt! Konstigt så saker kan förändras.” Tiina umgås med faderns familj flera gånger i veckan och gläds över att kunna vara sig själv. Faderns familj har inte en given förhandsuppfattning om hurudan Tiina är: ”När jag är med mamma så har jag det verkligt svårt. Jag håller på att förändras, jag är annorlunda. Men det blir hon störd och orolig över.” Sitt syskon, som är raka motsatsen till henne själv, träffar Tiina en gång per månad: ”En skinhead som har uthållighet, som studerar vid det öppna universitetet och som är lugn och tystlåten.” Det två är ändå på samma våglängd t.o.m. då det gäller ’Finlandsandan’: Det finns skillnader mellan raser, men Tiina ser det som en rikedom. Hon godkänner inte våld men poängterar att gifter sig en

finländare t.ex. med en marokan, så bör den finländska kulturen bevaras och får inte nervärderas.

Tiina har ett ytterst rikt socialt liv. Hon är mycket nöjd med sin livssituation och önskar inga förändringar i den. Hon tillhör en vänkrets likasinnade och energiska som förhåller sig kritiskt till de dominerande samhällsvärderingarna. ”Gänget”, som Tiina blivit del av vid 16 års ålder, är en sammansvetsad grupp som engagerar sig både socialt och samhälleligt. De träffas dagstid i frivilligarbetets tecken och hemma hos varandra om kvällarna. De flesta är arbetslösa, några arbetar lite då och då, ingen har heltidsjobb. De säger att människan kan göra precis vad hon vill inom etiskt hållbara ramar: ”*Det finns mycket som man kan göra ”riktigt på riktigt”. Sådant som måste bli gjort. Inte tar arbetet slut bara för att man inte har ett lönearbete!*”

När gänget spricker tar Tiina, 23 år, det mycket hårt. I månader isolerar hon sig för att utreda var hon själv står. Hon överväger att hoppa av min studie men ändrar sig: Intervjutillfället ser hon som en möjlighet att med en utomstående sortera i sina tankar: ”*Det är som om jag gjort bokslut i mitt huvud när det gäller viktiga frågor. Det är en salig soppa av känslor. Det är nog mitt öde.*” Tiina går igenom de senaste 7–10 åren; hur hennes sociala relationer förändrats och hur hon själv utvecklats. Hon analyserar och vill vara ”*ärlig mot sig själv.*” Det innebär att känna efter vad det är man vill göra med sitt liv och följa den inre rösten också om den drar åt ett annat håll än vännernas.

Tiina, 25 år, säger att hon mått uselt det föregående året. Gänget, som hon delat tankar, värderingar, arbete, fritid och framtidsdrömmar med har upplösts: ”*Det är en omskakande upplevelse att inse att det finns människorelationer som inte är så betydelsefulla och nära som man trott.*” Kontakten till de forna vännerna är inte bruten men Tiina ser dem nu snarast som ”*kompisar eller typer – till skillnad från personer man kan föra konfidentiella samtal med.*” Tiina sysselsätts av existentiella frågor: ”*Finns det någonting här i livet som man kan lita på?*” Hennes tidigare ”*så trygga ateistidentitet har smulats sönder.*” Tiina tappar aptiten och går ner i vikt. Hon mår dåligt av ensamheten men bryter ändå med sin mångåriga pojkvän. På inrådan av sin bekymrade mor besöker Tiina en psykiater. Samarbetet strandar dock omedelbart eftersom psykiatern erbjuder psykofarmaka: Ett lösningsalternativ som Tiina med eftertryck tar avstånd från. Det handlar inte primärt om att Tiina föredrar homeopatiska preparat utan att hon vill åtgärda bekymret, inte dämpa symtomen: ”*Att jag inte mår bra är ett faktum, men det beror ju på att mina nära vänrelationer gått upp i rök. Min bastrygghet har fått sig en törn och gruppens – och därmed också mina – värderingar har ifrågasatts!*”

Vid 25 års ålder har Tiina hittat tillbaka till sig själv. Hon har satsat på en religiös rörelse; en inriktning i livet som hon tidigare känt av men inte gett utrymme för. Nu skall hon gå i kloster för att bedriva självrannsakan och ta distans till familj och vänner. Modern och syskonet förhåller sig sakligt till hennes beslut, vilket Ti-

ina är glad över. De forna vännerna står delade, men de som stöder henne ser att *”alla har sina egna processer att genomgå och sin egen stig att finna.”* Den f.d. pojkvännen och Tiinas far med familj, som Tiina inte längre haft mycket kontakt med, har däremot svårt att smälta hennes beslut: *”Far och hans nya familj är ett kapitel för sig... Nog tror jag att de förstår. Men människor har nu all världens konstiga idéer... Jag vill inte tala mer om det.”*

Tiina, 29, är gift och mor till två barn. Hennes umgänge består av andra småbarnsfamiljer från församlingen. Hon är tillfreds med sitt liv och beskriver hur tryggt det är att via sin familj få känna sig älskad och stödd. Förståelse och gemenskap får hon också via templet och församlingen: *”Får man vara med sådana människor som man kan dela samma värderingar med, så nog är det ju verkligen härligt! Och sådana bekanta har jag funnit.”*

När Tiina blickar tillbaka ser hon att gänget öppnade en ny värld för henne, där samhällsengagemang visades genom konkreta gärningar. *”Den alternativa livsfasen”* erbjöd sådant som hon då i sin utlämnade situation behövde: *”Ett meningsfullt sammanhang, verkliga – i bemärkelsen konkreta och betydelsefulla – arbetsuppgifter, gruppstillhörighet men också tankar av mer etisk och filosofisk natur.”* Fasen varade i 7–8 år. Tiina vet att den var bra för henne och fylld en funktion men ser nu också vissa osunda drag såsom *”rekreationsbruket”* av hasch.

”Det är helt onödigt att kasta bort sin tid på skolan”

[Arbetserfarenhet och syn på utbildning]

Tiinas skolminnen är inte upplyftande: I lågstadiet blir hon utfrysad när lärarna skryter med den nya elevens eminenta prestationer: *”Jag hade inte så mycket sällskap av vännerna. Det var ganska diffust så där. Allt möjligt bråk.”* Högstadiet slutför Tiina, men hon har tappat motivationen och vitsorden dalar. Därför blir hon inte antagen till ett konstinriktat gymnasium och börjar i ett vanligt. Det blir en stor besvikelse: *”Där gick bara jämntjocka och slöa typer. Just typer typiska för stadsdelen X”,* säger Tiina med en blandning av uppgivenhet och förakt i rösten. Efter ett och ett halvt år byter hon till kvällsgymnasium. Efter bara en period slocknar intresset fullständigt. Inte heller språkkursen Tiina tagit parallellt med gymnasiet orkar hon med: *”Jag kände ingen entusiasm inför skolarbete.”* Tiina känner av moderns besvikelse: *”Hon [mamma] vill att jag skall göra något alldeles riktigt: ”Riktigt på Riktigt”, få betyg och komma framåt. Hon spelade samma skiva om och om igen: ”Det är viktigt, det är viktigt att gå ut skolan” och ”Nog måste du försöka. Det är lätt att gå ut skolan och svårt att hoppa av”. ”Men” säger Tiina: ”jag tyckte det var helt tvärtom!”* Buren av moderns förväntningar söker hon en studieplats men hoppar av vid första bästa tillfälle: Det känns helt enkelt inte mödan värt att studera.

Tiina ångrar aldrig att hon avbrutit studierna. Hon är kritisk till skolsystemet, som är fixerat vid vitsord och utantilläsning. Endast vissa frågeställningar ges utrymme, annat struntar man sorglöst i: *”T.ex. i historia så fokuserar man bara på*

krigsföring. Självt måste man sen fundera ut vad som i övrigt hände och hurdan vardagen för vanliga dödliga tedde sig. Det diskuterar man inte alls. Tiina frågar, och svarar: Varför går man i skola? Dels därför att man har vänner där, dels därför att man kan ställa lärarna frågor. Men för min del kändes det som om ingendera av de två fungerade: Inte hade jag några vänner där och lärarna kunde inte förklara mer än det som stod i skolböckerna. Så då är det ju helt onödigt att kasta bort sin tid där!” Trots sin kritik ser Tiina positiva sidor med skolan: Det är tack vare den hon lärt sig att, och hur, man skall lära sig. Också hennes intresse för skrivande härstammar från skoltiden, säger hon tacksamt. Tiinas dröm är att skolböckerna förnyas, så att man istället för en större kunskapsmängd satsar på ett kritiskt förhållningssätt till själva kunskapen: ”Faktamängden har ökat, men det gör inte människan lyckligare. Man borde kunna göra sånt som ökar människors förståelse – mer än så att de bara skulle tro på allt möjligt. Då skulle människorna må bättre.”

Någon formell arbetserfarenhet har Tiina inte som 21-åring. Däremot har hon frivilligarbetat; hon har utan lön restaurerat ockuperade fastigheter och bl.a. gjort om en av dem till en ungdomsgård: ”Där fanns det hela tiden något att göra: Måla, diska, sälja, städa. Allt möjligt smått och gott. Man kunde göra allt. t.ex. inreda ... Allt som man bara hittade på kunde man genomföra. T.ex. börja organisera en reggaekväll och annat roligt. Man märkte – så klart! – att man var till nytta riktigt på riktigt. Dessutom fick man verklig feedback på det som man gjorde. Ibland var det förstås lite strävt, men det var äkta!” Tiina har också frivilligarbetat på Valamo kloster två gånger. Den första gången var givande, den andra en besvikelse, eftersom det då inte fanns tillräckligt att göra och tiden blev lång. ”Flera dagar fick jag gå för tidigt. Det fanns ingenting att göra. Då kändes det bättre att vara hemma, för där är jag till nytta; det behövs faktiskt folk där. Jag städar och jobbar. Men visst kan man försöka sig på frivilligarbete: Det var ganska roligt att prova på det.” Också under min studien frivilligarbetar Tiina med några kortare projekt.

Som 21-åring, år 1996, tror Tiina trots depressionen att hon skulle få ett lönearbete om hon aktivt sökte ett. Hon överväger ett gårdskarlsjobb eftersom några vänner tagit ett. Också ett lärlingsarbete kunde gå, förutsatt att det krävde fingerfärdighet. Visst kunde hon också slutföra gymnasiestudierna. Men Tiina har det bra och vill inte förändra sin livsstil. Om stödsystemet ändras måste hon byta linje för att komma till rätta. Men det får hon ta itu med sedan, ifall stödsystemet ändras.

Tiina tycker att vi finländare förvärvsarbetar för mycket. Om hon förvärvsarbetade ville hon ha balans i tillvaron med en klar fördelning mellan arbete och fritid. ”Då skulle jag vara ledig söndagar och måndagar. Dessutom skulle jag vilja ha var fjärde vecka ledig.” Tjänstemännens inrutade arbetstider är inte naturliga: ”Människan behöver lyssna till sig själv och sina behov och jobba när hon har lust att göra det.” Trista arbeten finns det gott om säger Tiina: ”Det är onödiga jobb. Att

bygga verkligt fula hus – t.ex. Moderna Museet – att vara tullpolis och bli tvungen att rota bland folks personliga ägodelar eller att fungera som biljettkontrollant och ifrågasätta människors ärlighet.” Tiinas drömjobb vore på en vegetarisk restaurang. Lönen skulle hon helst ta i form av livsmedel och slippa befatta sig med pengar.

Tiina understyrker i alla intervjuerna att arbete är en mycket viktig del av hennes liv men att karriär, utkomst och pengar är en helt annan fråga. ”Mitt arbete passar inte in i några kategorier. Det jag gör håller mig flytande och igång. Det ger mig psykisk tillfredsställelse.” Som 23-åring försätts Tiina första gången i karens; hon har inte sökt yrkesutbildning eller annan sysselsättning. Det är tragiskt att systemet inte godkänner en livsstil som hennes, säger Tiina. Varför skall hon göra annat än samhällsnyttigt frivilligarbete som hon tycker är givande? Visst kan hon i sex månader uppfylla en samhällelig plikt och ta ett sysselsättningsarbete om inte arbetsuppgifterna strider mot hennes etiska övertygelse. Att göra något som inte följer hennes övertygelser känns fel: ”Hellre låter jag bli att vara deras [arbetskraftsbyråns] kund. Jag har mitt synsätt. Jag vill inte pruta på det. Gjorde jag det skulle det förlama mig.”

Tiina ser förvärvsarbetande som ensamma personer som inte mår särskilt bra. De är trötta efter arbetsdagen och orkar inte bry sin hjärna med annat än yttlig underhållning. De offerar sin personlighet och utvecklar på sin höjd ett arbetsjag: ”För mig känns det som att du, när du jobbar, är verkligt mycket ensam med ditt jobb. Min uppfattning är att de [förvärvsarbetande] tror att de klarar sig riktigt bra ensamma och att de är verkligt lyckliga över att få vara för sig själva. Att inte behöva någon. Men då utvecklas man ju inte! Då du är tillsammans med andra så växer du mycket som människa... Men för många som lönearbetar så går det ju tvärtom. Därtill kommer alla order – allting som har att göra med framtiden, det du gör, hur du borde göra det – allt det kommer i form av order från något annat håll. För arbetslösa är det liksom tvärtom... Man måste själv hitta svaret på allt det där. Se att man är viktigare än pengarna.” Tiina drar ändå inte gärna en skiljelinje mellan de lönearbetande och de arbetslösa. Det mesta här i livet är avhängigt av annat. Det handlar om ens personlighet och inställning. Men Tiina tror att det kan råda ett samband mellan ens position på arbetsmarknaden och ens samhällssyn.

Om svartjobb säger Tiina, 21 år, – till min förvåning, jag tyckte mig ha funnit att hon visat prov på etiskt tänkande – att hon gott kunde tänka sig att ha ett en kortare period: ”Sånt har jag, på sitt sätt, gjort”, tillägger hon. Det visar sig att hon med ”svartjobb” avser annat än jag: Arbetet hon utfört utan lön men som gjorts under arbetstid d.v.s. under tid hon uppgett sig stå till arbetsmarknadens förfogande. Tiina vill inte arbeta för pengars skull utan för att viktiga arbetsuppgifter

måste bli gjorda: ”Jag sticker ingenstans för pengarnas skull... Jag är inte sådan att jag känner att jag borde jobba för att få mer pengar. Hellre jobbar jag utan lön, förutsatt att arbetet är bra.”

”Bara det fyller de etiska krav jag ställer på ett arbete”

[Sysselsättningsarbeten]

Tiina har varit arbetslös ca 6 av undersökningens 10 år (och ca 2 år före det). Trots ett sysselsättningsarbete uppger hon i enkäten år 1995 att hon saknar arbetserfarenhet; hon ser inte sysselsättningsarbetet som ett ”riktigt” arbete. Ironiskt nog är det bland nyckelinformanterna just Tiina som flera gånger uppmanas söka arbete. Hennes första sysselsättningsarbete är på en konstärlligt inriktad ungdomsgård. Egentligen är Tiina anställd för att laga mat, men stämningen i köket är ”skolaktig”. Efter fyra månader är Tiina utled, men personalen uppmanar Tiina att stanna eftersom det är så kort tid kvar. ”Gör vad Du vill!”, säge de. Tiina gör ramar till teckningar hon har hemma och ordnar en konstutställning. ”Där var det trevligt. Man fick kontakt med trevliga människor. Alla kände liksom, på sitt sätt, varandra. Eller så hade man gemensamma bekanta. Det var ett miniatyrsamhälle. Fastän ibland var det nog lite slapp”, minns Tiina. Ansvaret för kursen måste ligga också på kursdeltagarna: Man måste vara motiverad, men alla var det inte. Lika så bra att de omotiverade avbröt, säger Tiina. I motsats till många av basmaterialets unga är Tiina nöjd också med ersättningsnivån för sysselsättningsarbetet: ”Den ger ganska ordentligt med pengar. Det är klart mer än de flesta bidragen. Tiina vet att det går att leva sparsamt: ”Alla i Finland skulle klara sig mer än väl på en hjälpredas inkomster. Alla klarar sig också på utkomststöd.”

Tiina får en uppmaning att söka arbete på en bensinstation; en expedit söks som även tillreder snabbmat vid stationens grill: ”Det fyllde nu inte några etiska eller andra krav som jag ställer på ett arbete och mitt eget handlande! Jag ville inte på något sätt ta del av det!” Tiina besvarar inte uppmaningen. Strax därpå uppmanas hon ta ett sysselsättningsarbete. Hon vill till ungdomsgården, men det går inte: Den är så populär så man får vara där bara en gång. ”Jag tycker att det hade varit ganska coolt att få komma dit på nytt. Men det är nu bara så här; alla unga arbetslösa skall ges den här möjligheten en gång.” Tiina tar ett sysselsättningsjobb på stadens lekpark: ”Det stred inte mot min etiska övertygelse. Mitt samvete sade inget som gjorde att jag skulle kunna vägra ta emot det jobbet, så varför inte? Om det nu inte finns utsikter om pengar från Arbetskraftsbyrån, så var det här nu åtminstone någonting.” Tiina väljer en lekpark nära sitt hem. ”På det sättet så blir jag ju bekant med mina grannar.”

Tiina trivs i lekparken och kommer bra överens med både små och stora. Men påpekar hon, det är alldeles för många barn per parktant. Är vädret vackert är det massvis med barn. ”Nu är de [barnen] dubbelt så många – det har blivit helt hemskt! Barnen känner sig verkligen otrygga.” Tiina håller en ateljé ute och målar tillsam-

mans med barnen. Hon talar mycket om att påverka genom sitt agerande: Under anställningsintervjun föreslår hon självmant att inte röka under arbetstid, liksom hon lämnar bort kaffet. I parken hänger hon upp en lista över tillsatsämnen som bör undvikas i mat. Hon klär sig alltid i klänning eller kjol. Bland personalen står Tiina ofta ensam i sin syn. T.ex. är det bara hon som reagerar på det kopiösa bruket av pappersservetter – fastän det finns tyghanddukar! ”*Vad är billigt, i det långa loppet, sett ur naturens synvinkel? Det är sådana frågor som är viktiga för mig*”, förklarar hon. Likaså har hon svårt att svälja att sparpolitik gå framom hälsofrågor när det gäller barnen. Det känns svårt att servera dem kornsoppa, späckad av tillsatsämnen: ”*Du delar ut mat åt 200 barn. Mat, som du själv inte skulle sätta en enda smula av i din egen mun!*”

Tiina känner att hon lyckas mana till eftertanke, vilket gör tiden i lekparken meningsfull. Att agera vuxet, ständigt vara sig själv och utgöra gott exempel, liksom erfarenheten att umgås med barn och visshet om att hon klarar av liknande situationer i framtiden, är belönande. Skulle grannen be henne vakta barn vet hon nu att hon klarar det! Tiina erbjuder en fyra månaders förlängning på kontraktet, men tackar nej: Erbjudandet dyker upp sent och Tiina har redan planerat sin sommar. Den är full av socialt program och tack vare arbetsinkomsterna kan hon unna sig lite extra: hon skall åka till Sverige och tälta runtom i Finland. Friheten är en lyx hon inte vill avstå från för ett 4 månaders jobb.

I samband med midsommaren försummar Tiina flera arbetsdagar: Ett svartsjukedrama har brutit ut och Tiina är både sorgsen och besviken över det inträffade. Hon behöver bearbeta det skedda och varken kan eller vill gå på jobb förrän det är gjort. När hon några dagar efter händelsen kontaktar lekparken tas hennes telefonrapport sakligt emot, men väl på plats blir Tiina ordentligt tillrättvisad. Hon får ett uruselt arbetsintyg. Det överraskar Tiina att den tråkiga men korta episoden får överskugga hela hennes arbetsinsats. Hon har, trots allt, fått idel beröm och t.o.m. blivit erbjuden förlängning på kontraktet. ”*Nog var ju det [att inte komma till jobbet] på sitt sätt.. helt oförlåtligt. Yeah. Eller, jag förstår helt bra [att de blev arga]. Men att, hmm, de lät förstå att jag var en fullständig besvikelse för dem. Att mitt uppträdande var totalt noll värt, helt enkelt genomdåligt, det...*” Tiina tycker inte betyget ger henne rättvisa men är ändå glad över att ha fått ett arbetsintyg.

Följande höst får Tiina återigen en uppmaning att studera eller arbeta. Hon anmäler sig till en konst- och medieverkstad, som tyvärr blir en besvikelse. Verksamheten handlar primärt om teater och datorer, inte musik, målning och skrivande. Tiina känner sig också udda i gruppen. ”*Jag var den enda som verkade att aldrig ha sett en dator förr i sitt liv.*” Tiina avbryter verkstadsarbetet med motiveringen att hon inte psykiskt mått bra. Kompisgänget har just slutgiltigt splittrats och Tiina ställer, såsom alltid, höga krav på de kursansvariga, som hon tycker att inte är professionella.

Efter ett halvt år hemma i isolering blir tillvaron för tung: Tiina hör ryktesvägen att arbetscentralen söker en sömmerska: Hon närmast bönar om att bli antagen. Hon får jobbet och centralens rutiner gör henne gott: Hon stiger upp 6 varje morgon och är på jobbet klockan 7. Men även om Tiina får rytm i tillvaron och är glad över att lära sig sy kläder, får hon inte ut något socialt av det. Av det lilla Tiina ser drar hon slutsatsen att de flesta har det kämpigt: *”De var ju alla socialfall. På ett eller annat sätt var de allihopa i en besvärlig situation. Jag var det också själv ... Det var deprimerande att alla där hade problem. Inte fick man något stöd däriifrån heller. Om jag hade varit tillsammans med friska människor så hade jag sannolikt konstaterat: ”Jag har ju problem!” Men nu var jag med personer som hade det ännu sämre ställt än jag själv. Så jag trodde ju att det gick jättebra för mig och att jag kunde stödja dem. Så det var kanske inte det allra sundaste draget att söka sig dit [till arbetscentralen] – även om det var bättre än att sitta hemma. Det var ett ’Nu-måste-något-göras-drag.’”* Till råga på allt gör arbetscentralens manliga socialinstruktör fysiska närmanden: *”Och sen, sen försökte socialinstruktören...! Han sa att du får komma och prata. Och sen så började han göra närmanden! Den där socialinstruktören!”* Tiina blir illa berörd när hon talar om det inträffade och återkommer två gånger till den bestörtning hon kände. Hon tar fasta på hur lättvindigt också hennes bekanta förhöll sig till det inträffade: *”Jojo, men det är ju så vanligt sade de. Så vanligt! Jag blev helt förskräckt också över att folk bara säger att ”Det är ju så vanligt”. När man själv är helt i bitar! Så i bitar att man inte kunde... Att vad i hela fridens? Det var först tre dagar senare som jag tänkte: Den där människan borde man ju ha slagit på näsan! Men jag gick ju åtminstone bort... Jag stack. Marscherade bara ut däriifrån. Nu är det klart – hit kommer jag aldrig mer igen! Åtminstone lärde jag mig att vara mer på min vakt: Den där händelsen drog helt mattan under fötterna på mig. Att man inte kan lita på vad folk säger och gör! Man måste själv zooma in bättre; Vad är det som andra är ute efter? Vad är det de menar? Och så hålla efter de frågor som är viktiga för en själv.”*

Den anställda på Arbetskraftsbyrån som tog emot Tiinas anmälan föreföll inte att ta henne på allvar: *”Jag gick till Arbetskraftsbyrån men den där personen på Arbetskraftsbyrån, hon trodde ju inte ens på mig! Och jag vill inte ha någon Monica Lewinsky³ affär. Så att om jag inte får pengar från Arbetskraftsbyrån så går jag till Socialbyrån.”* Eftersom Tiina ansågs “sakna godtagbar orsak att avbryta arbetet” på arbetscentralen försattes hon i karens. Några fler sysselsättningsarbeten deltar Tiina inte i.

Som 20-åring har hon dock sökt till en sysselsättningskurs i hur man sköter ett café. Trots att många anmäler sig till kursen dras den in: *”Av arbetspolitiska or-*

3 Episoden inträffar lite efter att USA president Bill Clinton avslöjas för att ha haft en affär med Monica Lewinsky

saker ordnas kursen inte. Av dem som sökt var en del över 25 år; bara sju var yngre. Och då ordnades inte hela grejen – på grund av den där åldersgränsen!!” Det är både oflexibelt och dumt att dra in en populär kurs bara för att de potentiella kursdeltagarna fyllt 25 år, säger Tiina.

”För min livsstil passar en liten socialpeng” [Inställning till självförsörjning och understöd]

Tiina lever anspråkslöst men gott på små understöd. Att hon är anmäld som arbetslös arbetssökande trots att hon inte vill förvärvsarbeta beror på att hon flyttat hemifrån och behöver inkomster. Tiina är tacksam för och direkt nöjd med de bidrag hon får: *”Jag har ingenting att klaga på. På utkomststødet har jag aldrig behövt underteckna några papper och där har ärendena alltid löpt friktionsfritt.”* Det enda besvärliga Tiina kan erinra sig är de korta telefontiderna. Saknar man som hon telefon, och måste ringa från telefonkiosk slukar apparaten begärligt ens slantar medan man är uppkopplad på en kölinje. Med en stram budget känns det som rent slöseri.

Skillnaden mellan att leva på bidrag och lön är främst att lönen är fetare, menar Tiina. Har man lön behöver man inte tänja på slantar utan kan lägga lite åt sidan för ett större uppköp. Sysselsättningsjobbena har t.ex. möjliggjort resor och inköp av ett par nya träskor. Tiina var också glad över att kunna meddela FPA⁴ att hon inte behöver något bostadsbidrag. Kontakten till FPA har hon upplevt något besvärlig; Det beror på otaliga blanketter, liksom att besluten motiveras på ett allmänt och ofta obegripligt sätt t.ex. med hänvisning till en lagparagraf utan att det framgår hur denna tillämpats just i ens fall. Någon orsak att vara kritisk mot personalens agerande ser Tiina däremot inte: *”Inte är det ju de som skall bära hundhuvudet för den höga arbetslösheten. – felet ligger ju i systemet. Vad skulle de [bl.a. på Arbetskraftsbyråerna] kunna göra åt situationen?”*

Föredrar du praktikjobb eller arbetslöshet om ersättningen är densamma? Tiina 21 finner frågan märkligt formulerad. Avgörande är inte inkomsten, *”snarare är det en fråga om tidsanvändning.”* Tiina skulle välja praktikjobbet – om arbetsuppgifterna var vettiga: Plocka skräp, arbeta i trädgård eller per cykel föra lunch till åldringar skulle Tiina göra; stå vid en kopieringsapparat skulle hon inte. Arbetslösa kan gott göra något allmännyttigt som motprestation för understødet. *”Men det förutsätter att det man gör faktiskt är något allmännyttigt.”* Problemet är att alla uppgifter, t.ex. att sköta barn, inte kan utföras av vem som helst: Tiina vill också att arbetsmiljön skall vara sund: *”Sätter man barnen i någon asbestlåda som är byggd år 1992, eller i någon obehaglig miljö där det finns stressade människor och det serveras anstaltsmat och alltihopa går enligt minuttidtabell, så gör jag det inte!”*

4 Folkpensionsanstalten

Tiina, 19 år, konstaterar att socialskyddet håller på att försämrans. Så länge hon får ca 300e i månaden klarar hon sig. Från vilken lucka pengarna kommer är egalt. Tiina ser ingen orsak att vara stolt över att förtjäna egna pengar. Väsentligare är att veta vad man inte är villig att pruta på och vad man kan avstå från. Tiina prutar inte på gott arabiskt kaffe och tobak. Kläderna cirkulerar hon med sina vänner. Modern har köpt henne nya skor ”*Det är jag verkligen glad över. Självt hade jag inte haft råd.*” Tiina har inte TV men begagnad stereo, eftersom hon tycker om musik. I övrigt reder hon sig med ytterst lite materia: ”*Jag har inte ens en dörrklocka*”, skrattar Tiina. Tiina konsumerar med urskiljning och lyckas lägga pengar åt sidan från utkomststödet om hon lagar enkel mat. Hade hon mer pengar skulle hon baka. ”*Nu är det ett supersparande. Allting skall användas till slut. Men det är ju en bra sak.*”

Som 23-åring är Tiina försatt i karens och lever på bostadsbidrag och utkomststöd. Fr.o.m. den 1.3.1998 kommer en självriskandel att införas på hyrans andel av utkomststödet. Det betyder att hon har knappt 250e i månaden att leva på efter betald hyra. Det bekymrar henne inte: Det är bara matkostnaderna som är kännbara. ”*Jag klarar mig. Pengarna skall räcka till räkningar, buss och mat. Några andra utgifter har jag egentligen inte – jag har inte telefon eller TV. Mediciner behöver jag inte eftersom det går att hålla sig frisk genom att äta förståndsigt. För en livsstil som min passar en liten socialpeng.*” Under klostertiden lyfter Tiina inga bidrag, liksom inte heller efter det. Hennes man förvärvsarbetar så Tiina är inte berättigad till utkomststöd och som arbetslös vill hon inte längre anmäla sig. Som mor får hon dock tillfälligt moderskaps- och föräldrapenning liksom hemvårdsstöd.

”Den moderna människans sjukdom är att vilja ha allting”

[Grundvärderingar]

Det allra viktigaste i livet är ärlighet. Moral behövs för att fatta också svåra val, då det är viktigt att veta vad som är betydelsefullt i livet – och vad som inte är det. Tiina utreder grundligt sakförhållanden liksom orsak och verkan. Hennes tänkande är analytiskt och har en etisk dimension. Tiina ser ett värde i att kunna dela med sig – erfarenhet, energi, sinnesstämning och prylar. Man kan lära sig av andras misstag och låna prylar. Vill Tiina, 21, nödvändigtvis se ett TV-program kan hon besöka en vän som har TV. Då bakas också programmet in i ett socialt sammanhang där gemenskap och delad glädje ingår.

Tiina tycker att ”*vår värld är så på väg tills skogs att det gäller att koncentrera sig på att göra vettiga saker – på sådant som faktiskt gör världen bättre alldeles konkret.*” Hon nämner t.ex. byggandet av hållbara och energisnåla hus. Man kunde också reparera ”skrot” och på allvar gå in för att odla med jordmånens bästa för ögonen också på sikt. ”*Man skapar själv sin framtid genom det man gör – och lämnar o gjort. Därför är det inte lyckat att göra kortsiktiga planer och enbart intressera*

sig för de ekonomiska fördelarna man själv kan uppnå på kort sikt. Kalkylerna skall göras på sikt och så att konsekvenserna av ens handling ingår.”

Barn borde läras att den största njutningen i livet är ett sunt förhållnings-sätt. Det lönar sig inte att gnälla efter andras leksaker; ens liv skall inte gå till spillo genom klagan över det man inte har. Däremot behövs ett sunt självförtroende, och det behöver mycket stöd från olika håll för att utvecklas. Samhället kunde bidra med att tillhandahålla sunda värderingar och ge goda förebilder. Tiinas syn på könsroller är genom hela studien mycket klar och högst traditionell: Män och kvinnor är i grunden olika och därmed skapta för olika uppgifter. Till männens sfär hör att försörja familjen, till kvinnans att vårda den: *”Låt kvinnorna sköta det som de är bra på! Eftersom jag är kvinna vill jag vara bra på det. Jag behöver inte försöka mig på de här manliga grejerna för att vara en bra kvinna!”*

Som 21-åring säger Tiina att det är möjligt att hon aldrig bli mor: En mamma skall satsa 100 % på sina barn. Det betyder att vinka adjö till allt annat – och i all synnerhet till arbetslivet. Barn har det inte bra på dagis tror Tiina. De skall tillbringa största delen av sitt vakna liv med sin mor: *”Bestämmer jag mig för att skaffa barn så då tänker jag att lönearbete kan jag glömma. Om jag vill sköta barnen bra alltså. Vill man sköta dem bra så kan man inte, som somliga, förvärvsarbete.... Då förs barnen till något dagis – kanske t.o.m. 10 timmar om dagen. Det är inte att sköta saken bra! Barnen får samma problem och samma besvär [som man ser i samhället idag]. Att placera dem på dagis är att försumma dem. Detsamma gäller främlingskap och klyftan mellan generationerna. Allt det där beror just på att barn sätts på dagis. Det är tanken om [över]effektivitet: Alla skall prestera – också mödrar skall lönearbete.”*

Tiina 23 är delad inför tankar om föräldraskap: Hon tycker om, och vill kanske ha, barn men samtidigt har hon hobbyn och intressen som hon ogärna avstår från såsom astrologi och Finlands historia. Att kvinnan måste avstå från sitt för barnen är inte orättvisa utan beror på könsskillnaderna. Hela poängen med att män och kvinnor är olika är att de tillsammans skapar en fungerande helhet. *”Men det som man ser idag är ju att män utseendemässigt förvandlas till kvinnor och kvinnor till män. Snart säger man väl att män också kan föda barn om man gör någon slags operation. Men är det slugt? ... Jag tycker att man skall uppmuntra kvinnor att behålla sin kvinnlighet och att utveckla den. Och män skall med hjälp av manliga grejor utveckla sin manlighet. Män skall umgås med män – så får de rätta förebilder. Man blir lik sina gelikar. Om en man hela tiden är hemma med fru och barn så blir han ju som en kvinna! ... Jag tycker det skulle vara bra om många kvinnor märkte att de kunde vara lyckliga hemma. Att de inte behöver något mer. Varför måste alla ha ett lönearbete? Att göra mat, skaffa barn och ta hand om dem. Barn är ju en himlastor grej!”*

Tiina är mildt sagt överraskad över dagens kvinnor som jämrar sig över att de inte värderas lika högt som män, liksom deras vilja att ta sig in på traditionellt

manliga områden: ”Kvinnor vill klä sig som män, spela ishockey och delta i politiken”, säger Tiina med förundran och ett stänk avsmak. Deras desperata kamp för att bli män bara försämrar deras påverkningsmöjligheter och chanser att erhålla respekt av män. ”Kvinnlighet består ju av att kvinnor representerar och gör vissa saker, inte allting. Det är den moderna människans sjukdom att vilja ha allting. Mer och nytt vill man ha men ingenting är man färdig att avstå ifrån!” summerar Tiina.

Tiina 25, säger att hon gärna senare i livet vill få barn. Först skall hon gå i kloster och idka självstudier. Hon vill leva än mer asketiskt än hon gör. Hon har vägt alternativ mot varandra: Flytta till kollektiv? Bo på en lantgård och sköta underhåll på gården utan att äga något själv. Hon kunde vara piga i någon annans kök. Det är Tiinas samvete som drar henne mot asketism ”Om man inser att man inte behöver en massa materia vill man inte heller ha något och kan då gott avstå ifrån det.” Som 29-åring är Tiina mor till två blöjbarn. Hon ansvarar för skötseln av barnen, familjen och hemmet och är nöjd med sin livssituation.

”Materialism och individualism lämnar ingen kraft för tankar på andra och allmänhetens bästa. Folk klagar på att ”ingen” har skottat men själva har det inte lyft ett finger; det är ju gårdskarrens jobb! Jag vill vara en motvikt till allt det huvudlösa. Jag utgör genom mitt agerande exempel för andra genom att inte delta i dumheter såsom att köra med någon motor som spyr ut avgifter och förstör havet.” Tiina hoppas att besluten i samhället – i motsats till trenden idag – fattas närmare den enskilda individen; inte centraliserat och långt borta från vardagen och dem som berörs. I sitt värdesystem vidmakthåller Tiina under hela studien etik, kollektivitet, sparsamhet och en klar rollfördelning mellan könen. Hon utvecklar med åren allt mer en andlig sida och finner en religiös rörelse som hon helhjärtat kan leva i enlighet med.

”Att vara arbetslös är en stor möjlighet”

[Erfarenheter av arbetslöshet]

”Jag är en lycklig arbetslös!” säger Tiina, 21, och stortrivs med sin livssituation. Hennes vänner förhåller sig också mycket förstående till hennes val. ”De (vännerna) ser ju vad jag gör. Inte spelar det någon roll för dem heller varifrån pengarna kommer. Nu när jag får pengar från arbetslöshetsbyrå. Det har alltid varit klart för oss alla att det finns en arbetskraftsbyrå som betalar ut arbetslöshetsunderstöd.” För släktingarna har det varit svårt att Tiina inte förvärvsarbetar. Det är en imagefråga. I slakten finns andra arbetslösa, som smuttar på spriten. De skäms och har svårt att medge att de är utan arbete. Tiina tycker äldre personer är stränga i sin attityd till unga arbetslösa: Nu borde du göra något ordentligt – arbeta! Tiina anser att den höga arbetslösheten sammanhänger med samhällsläget och det kapitalistiska systemet, och tycker inte att den kan skyllas på enskilda arbetslösa ”Det handlar mer om hela den här marknadskarusellen som på riktigt också styr hela po-

litiken. Inte kan man skylla på de arbetslösa för att de är utan jobb i ett sånt här läge. Det finns 1 miljon arbetslösa!”

Tiina trivs hemma på sin idylliska, gröna gård. Att vara utan arbete ser hon som en chans att utveckla sig själv. *”Att vara arbetslös är en stor möjlighet... Jag är mycket tacksam över att vi har ett så fint samhälle som betalar för ens mat och hyra.”* En människa har plikter mot sig själv; hon skall hålla sig i form, idrotta och arbeta. Men arbetet behöver inte vara ett lönearbete. Tiinas mamma tror att Tiina är sysslöslös. *”Men jag har faktiskt hela tiden något att syssla med! Och det är viktigt att via sitt handlande kunna känna sig nöjd och belåten riktigt på riktigt. Man får energi av sådant.”* Tiina säger att hon insett att henne självbild inte behöver påverkas av arbetslösheten. Livet handlar om mer än lönearbete. Ändå måste hon följa med samhällsläget. Besluts indragning av arbetslöshetsunderstödet måste hon omvärdera sin situation. Hon vill inte ens under extrema förhållanden ”strejka”, eftersom det är viktigt att alla följer de gemensamma spelreglerna – så länge de är etiskt försvarbara.

Som arbetslös får man automatiskt pengar och kan planera sin tid. Slagsidan är bristen på pengar, vilket gör att vissa investeringar, såsom byggnadsmaterial, förblir ogjorda. Arbetslösheten förutsätter också att man löst *”varandets problematik.”* Man måste ha förstått varför man finns till. Vet man det vågar man välja att leva sitt liv på ett meningsfullt sätt trots samhällspressen och de negativa bilderna som ges av arbetslösa. Arbetslöshet innebär inte att ligga på sofflocket. Man kan, tvärtom, ha en öppen inställning och ta tag i allt som kommer emot *”När något dyker upp, säger du då genast: ”Nej!” eller säger du: ”Ja!” Säger du ”Ja” ofta, har du alltid jobb. Och du behöver inte ens vänta på att någon frågar. Du kan se att den där grejen behöver fixas. Så nog har du hela tiden sysselsättning!”*

Som arbetslös har Tiina aldrig haft problem att få tiden att gå. Hon har många vänner men tycker också om att pyssla på egen hand. Som 21-åring brukar hon stiga upp vid 10-tiden och koka kaffe. Så jobbar hon på något av sina många projekt: skriver, målar, restaurerar möbler, fixar sin cykel, gör väggmålningar, sköter trädgårdsarbeten eller ritar kartor. Tiina visar kartor hon gjort men ännu inte donerat bort. Hon har lekt med tanken att låta trycka upp kartorna till säljning – givetvis till självkostnadspris. Kartorna är omsorgsfullt gjorda, stiliga verk av olika länder. Som bäst håller hon på med en mytologisk karta, som kombinerar äldre kartor med finländsk mytologi. *”Det tar lång tid. Man måste fundera på alla aspekter. Det är mycket allmänbildande. Man lär sig en massa saker när man läser och funderar över alla saker som kombineras i kartan.”* Resten av tiden går till vardagssysslor och att träffa vänner. De frivilligarbetar och går på olika tillställningar. Trots att Tiina saknar ett minutprogram har veckan en klar struktur; på tisdagar är det bastukväll hos en väninna, på onsdagar är Tiina själv värdinna. Om torsdagar är det en tredje vän som står värd. Under sitsarna dricker de te, äter småbröd och röker hasch. Ibland bjuds det också på mat. De diskuterar intressanta ämnen såsom

astrologi. Ibland pratar de om TV-program men inte handlingen i dem utan den verklighetsbild som presenteras. Det viktiga är att tänka själv och redogöra för det man förhåller sig kritiskt till. Publiken är krävande och inget kvasiresonemang går igenom, intygar Tiina.

Som 23 åring har Tiina avslutat ett sysselsättningsarbete och är igen arbetslös. Hennes dagsprogram ser i stort ut som senast vi sågs: Om dagarna funderar, läser, skriver och motionerar hon. Hon syr, pysslar, ritar och målar. Maten lagar hon själv av färska, helst inhemska råvaror. Ibland besöker hon en arbetscentral, där hon hjälper till men också lär sig att sy. *”Det är viktigt att lära sig helheter; också de mindre roliga sidorna måste man behärska, såsom att hålla symaskinen i skick.”* Men fastän Tiina vill lära sig att sy vill hon inte hela sitt liv sitta bakom en symaskin: *”Då skulle ju världen snart vara full av mina kläder! Det är bra att behärska maskinen så att man vid behov kan använda den eller ge råd till andra – men någon producent som tjänar pengar på att sy, vill jag inte bli!”*

Tiina säger nu, som 23 åring, att hon känner ett slags utanförskap. *”Men det är på något sätt en positiv utslagning.”* Hon har själv aktivt valt den. Hon vill t.ex. inte ta del av ytlig underhållning; Hälften av världens avfallspapper består av värdelös underhållning. Som arbetslös får man inte ta till sig den dominerande diskursen, som låter förstå att man är marginaliserad och onyttig. Av det följer inget gott. Det gäller att vara aktiv, välja och handla själv: *”Man behöver inte känna sig marginaliserad bara för att man saknar förvärvsarbete! Det gäller att vara med och följa med det som händer i samhället.”* Det finns mängder av värdefullt och viktigt arbete som bara väntar på att bli gjort. Problemet är vårt västerländska sätt att se arbete endast som förvärvsarbete. *”Varför sätta en prislapp på allting? Kunde vi inte välja att leva i ett icke-materialistiskt samhälle, som istället för att optimera den egna förmögenheten satsade på handling baserad på behov?”*

På Tiinas hälsa har arbetslösheten inte inverkat, även om hon märkt att hon har mindre energi på vintrarna. Då händer det att hon har lust att bara sova. Som 21-åring lade hon sig vid midnatt och vaknade först vid 14–15 tiden. Sånt kan orsaka depression, tror Tiina. Det är inte bra att bara sova och inte vilja stiga upp. Man borde känna: Det är en ny dag – och nu skall man göra X och Y! Tiina tror inte att hennes trötthetskänsla beror på arbetslösheten. Också förvärvsarbetande kan bli deprimerade, konstaterar hon och har då dubbel- både på jobb och hemma - arbetande mödrar i tankarna.

I jämförelse med förvärvsarbete erbjuder arbetslösheten öppna tidsramar: Man kan tillåta sig infall såsom att fira en tisdagskväll och öppna en flaska rödvin bara för skojs skull. Tiina har dock aldrig varit särskilt pigg på alkohol, vilket kan ha med släkten att göra. Däremot röker hon sedan flera år tillbaka marijuana. Det är ett njutningsmedel och en bra lärare, säger Tiina. Röker gör hon ca en gång i veckan; *”tillräckligt sällan för att kunna njuta av det. Det är en välförtjänt belöning*

för en lång veckas arbete.” Vi talar en del om marijuana. Tiina framhåller att diskussionerna för henne samman med vännerna, inte drogen, som bara spelar en biroll: Har de inte marijuana nöjer de sig med te och småbröd. Att berusa sig för rusets skull tar Tiina starkt avstånd från ”Det vi håller på med är inte att dopa oss. Jag känner såna människor som röker [hasch] bara för att bli höga eller för att det är tufft att vara hög. Men det är ju en helt noll-grej. Inte kommer man någon vart med det.”

Den som inte kan gömma sig bakom ett lönearbete måste vara i balans med sig själv: ”Allting utgår från dig själv och dina känslor. Därför måste din sinnesstämning vara god. Du måste kunna komma tillrätta med den. Vara på det klara med dig själv. Är du inte du med dig själv, behöver du den regelbundna grejen för att hålla ihop så då kan det vara riktigt hemskt att bli arbetslös!” Man måste vara ärlig mot sig själv och ha vänner. Då kan man medge bekymmer också om det inte alltid går så bra, få tala ut och bli kvitt sin ångest. Man ska ta hand om sig själv och vara glad över att man är den man är. Den som har sitt liv under kontroll, har kraften att ta hand om andra.

Tiina säger att hon aldrig haft ett ’riktigt’ lönearbete och därför inte kan jämföra arbetslöshet med att förvärvsarbeta. Erfarenheterna av sysselsättningsarbeten lyfter dock fram förvärvsarbetandes och arbetslösa olika livssituationer. Det finns förstås stora variationer också inom undergrupperna. Tiina tänker sig att det gemensamma för alla är att de, som har kontakt med sin personlighet mår bra, medan de som inte har det, mår dåligt – oberoende av om de är arbetslösa eller förvärvsarbetande.

”Vår familj behöver inte mer pengar men jag behövs här hemma!”

[Självbild och framtidstro]

Tiina, 19 år, ser ljus på sin framtid, också om hon är bekymrad för världens: ”Naturen förstörs, oljan tar slut, befolkningstillväxten exploderar...” Men Tiina vill inte tillhöra domedagsprofeterna. Hon är optimist och vill koncentrera sig på det man kan göra för att förbättra situationen. Framtiden är nog diffus för en och var, tror Tiina: ”Nu för tiden är vi inte längre på väg framåt utan snarare mot Internet och några satelliter. Det är inte en naturlig framtid.” Ibland hoppas Tiina på att någonting skall köra fast; rasa eller börja läcka. Då var man illa tvungen att utveckla en lösning utan att huvudpoängen var att göra vinst. Hon gläds lite över busstrejken i Helsingfors som tvingat många att röra på sig: ”För de flesta friska helsingforsbor gör det bara gott att ta sig en hurtig promenad.”

Tiina, 23 år, är mer tyngd till sinnes. Hon och hemmet har genomgått en ”rensning”, allt det extra har skalats bort. Tiina har klippt sitt långa hår och lagt undan smyckena. Rummet har blivit en bönesal och alla möbler, utom en madrass, har åk ut. Tiina vill välja en asketisk riktning i livet. Hon bekymrar sig för orättvisor i världen, liksom för samhällsvärderingar och andefattiga tv-program, som utan eftertanke slukas av okritiska medborgare: ”Det är så sjukt så världen ser ut! Marknadskrafterna, naturen och människorna tar en massa saker för givna och

låter dem därför styra deras liv – så som t.ex. lönearbete.” Människorna i väst utgår från att de är berättigade till allt möjligt: ”Folk tror att de har rätt att skämma bort sig bara för att de arbetat ihop en lön. Sen tror de att man inte längre behöver ta ansvar för någonting, utan sorglöst kan konsumera. Det gör de t.o.m. då arbetet de utfört i sig är värdelöst – t.ex. för en multinationell hamburgarkedja. Sett ur ett barns eller naturens synvinkel har de förorenat, konsumerat och dessutom utsatt sin kropp för ohälsosamma ämnen. Perverst är vad det är!”

Tiina, 25 år, har omfattat den religiösa rörelsens bud och ämnar leva efter dess detaljerade föreskrifter. Hon börjar med att gå kloster, medveten om att vistelsen bli tuff och utmanande: Hon skall hänge sig åt det andliga, idka självrannsakan och underkasta sig självdisciplin. Hon skall studera vedisk filosofi och aktivt söka sin andliga identitet. Tiina noterar att tankarna i gänget alltid relaterat till den fysiska och materiella världen. Nu skall hon bortom det världsliga, till universella och andliga frågor, som har ett värde i sig: *”Nu behöver jag komma utanför jordklotet... Det är inte spekulationer. M.a.o. handlar det inte om att snacka för snackandet skull. Det gäller tankar om krävande frågor. Det är en utmaning för mig är att kunna förstå dem.”* Efter klostertiden skall Tiina grunda familj och leva ett normalt familjeliv, tjäna Gud och delta i gudstjänster.

Tiina, 29 år, har två barn och ansvarar för skötseln av dem, familjen och hemmet. Det vill hon göra åtminstone tills barnen nått skolålder. Några planer på utbildning eller förvärvsarbete har hon inte. Hon behövs hemma och gör mycket för familjen. Varför skulle hon då plötsligt sluta göra det? *”Just nu kommer vi väl tillräta på min mans lön. Min man är mycket nöjd över att jag är hemma och sköter barnen. Vårt liv är mycket lugnare såhär, än om jag också var på språng; hämtade barn från dagis och rusade av och an. Redan nu känns det som om jag hade fullt upp när jag är hemma och försöker få allting gjort. Så grejen är helt enkelt att jag inte kan se att det fanns något behov för mig att handla annorlunda. Det skulle bara försämra vårt liv – i all synnerhet om jag i det här läget skulle göra något sådant. Det skulle vara sjukt att göra det. Jag har fullt upp här hemma då jag tar hand om barnen. Det är jätteviktigt, det är viktigt för barnen, för vår familj och för hela samhället. Så varför förstöra det? Det vore ju lika absurt som om min man slutade förvärvsarbete och tänkte att nog regnar det pengar från himlen. Varför skulle man mitt i allt sluta med någonting viktigt, när man inte har något skäl att önska sig en förändring i sin livssituation?”*

Inte heller på sikt tänker Tiina studera eller lönearbeta: *”Jag känner mig förvisad om att olika slags projekt dyker upp. Men att jag på nytt skulle söka mig till någon utbildning, via någon arbetskraftspolitisk åtgärd, och den vägen försöka komma över ett lönearbete, det känns nog liksom... Det känns som om jag var från en helt annan planet än för vilka de här systemen är uppbyggda!”* Tiina jämför sin situation med den då hon var 19: *”När man blir äldre, så. Jag tänker mig att om jag som 19-åring*

kunde arbeta mot lön ett halvt år – skratt – så nu har den tiden krympt förskräckligt. Om jag nu borde jobba för pengarnas skull tror jag att jag kanske skulle klara det – en vecka? Ett halvt år kändes redan alldeles obegripligt långt. Nu känns det som om jag skulle flippa ut redan efter en vecka: Nej, jag står inte ut!” Tiina associerar här till den tafsande socialinstruktören: *”Sådana arbetsmiljöer kan, för en viss typs människor, vara jättefarliga. Och man kan tänka att hemarbete kan göra gott för personer, för vilka en arbetsmiljö som den där är för rå.”*

När det yngsta barnet, hur många de blir vet hon inte, nått skolålder kan Tiina göra arbetsuppgifter som utgår mer från hennes egna preferenser. Tiina hoppas få ge församlingen sin arbetsinsats. Någon lön förväntar hon sig inte. Syftet med ett kommande arbete är att ge livsinnehåll. Kommer det in en slant, så väl bekommet, men det primära syftet med hennes insats skall vara annat än inkomsten. Det enda undantaget hon kan tänka sig är om maken, familjens försörjare, blev arbetsoförmögen. Då vore Tiina tvungen att söka ett lönearbete. Men varför oroa sig för sånt?

Samma logik tillämpar Tiina på studier: Hon har inget behov av dem, så varför satsa på sånt och vara tvungen att avboka någon viktig vardagssyssla? På sikt kunde hon, såsom vid yngre år, studera för nöjes skull men bara sådant och i den omfattning som intresserade henne. Att studera för att få ett betyg vill hon inte. Viktigt i framtiden är att få må bra. *”Jag hoppas att mina barn skulle bli goda människor. Jag hoppas att mor skulle sluta bruka alkohol – Det är nog redan verkligt realistiskt! Sen hoppas jag att jag i framtiden verkligen kan förverkliga mina målnings- och teckningsgrejor – i synnerhet inom församlingen. Man kunde kombinera mina konstnärliga gåvor med deras idealistiska koncept. Det skulle vara det bästa jag kunde göra. Och sen hoppas jag förstås att mina barn i någon mån kunde omfatta den här filosofin och den etikett som min man och jag tillämpar. Jag hoppas att vi var värda det.”*

”De matar dig hela tiden med propaganda om lönearbete, karriär och prylar”
[Samhällssyn]

Tiina är tacksam över att få bo i ett välfärdsamhälle men kan skönja en form av utstötning: De, som i ett tidigt skede, väljer på annat sätt än majoriteten får en stämpel i pannan, som sitter i. I vårt effektivitetsinriktade system börjar varningslamporna lysa när någon avviker från den arbets- och utbildningshistoria som anses vara adekvat för hans ålder. Därför är det svårt t.ex. för en lite äldre person att få förvärvsarbete om han inte tidigare haft ett: En kafkalik situation uppstår då man för att få ett förvärvsarbete förutsätts ha arbetserfarenhet – trots att det enda sättet att få arbetserfarenhet är att först få ett förvärvsarbete. Man ges inte en chans med hänvisning till att man borde ha gjort det tidigare: har man försuttit fataljen ges ingen ”ny” möjlighet. Tiina konstaterar att om en möjlighet att ’hoppa på tåget

senare' inte ges så är det ingen vits att anstränga sig: "Så inte ids man ens gå med i det. Man blir utslagen varje gång [man visar intresse för lönearbete] och på det sättet marginaliserad. Varje gång sägs det bara kort "Ajja, glöm hela grejen!" "Då vill man ju inte tänka på det. Hellre sysslar man med sånt som gör en glad." Tiina har erfarenhet av att inte duga för att hon saknar arbetserfarenhet t.ex. då hon sökte ett café-jobb, må så vara att hennes arbetssökande inte kan definieras som särdeles aktivt.

Som 29-åring blickar Tiina tillbaka och minns hur tungt det var att inse att systemet inte accepterade, och därför inte heller hade några alternativ för personer med, hennes värdeprofil: "Arbetskraftssystemet hade ingenting att erbjuda mig, som hade känts bra. Det enda alternativet var att fylla i deras lappar och så på egen hand försöka söka sig fram till något som passade en. Det var ganska obehagligt. Jag besökte t.ex. en yrkesvägledningspsykolog. Det blev ingenting. Hon måste ha tyckt att jag var ett hopplöst fall! Jag saknad en yrkesinriktning och hade bara en mängd 'idealistiska hinder', som gjorde att jag inte kunde acceptera just någonting. Till slut uteblev jag från träffarna. Det var så ångestskapande att allting som jag fann viktigt och möjligt att göra bemöttes med: 'Nej nej!' 'Jamen, det är omöjligt!' "Nej, så kan man inte tänka eller göra!"

Tiina konstaterar också att hade hon önskat komma fram yrkesmässigt borde hon ha varit mycket mer beslutsam, äregirig och färdig att bjuda ut sig själv: Något som hon varken då, eller nu, kan eller vill göra. "Jag borde ha släpat min portfolio med mig och trugat mig på: 'Jag är jättebra! Ta mig!' 'Men inte hade jag ju lärt mig något sånt, vare sig via min barndomsfamilj eller på andra vägar. Så det blev ju så här: Aj, nu är pengarna slut. Då måste jag vända mig till utkomststödet.' Inte hade jag några verktyg för att bli privatföretagare." En 'marknadsför-dig-självt-kurs' hade inte utgjort lösningen för Tinas del, eftersom hon inte skulle ha deltagit i en kurs vars budskap rimmade illa med hennes värdesystem. Men hennes poäng är att också om hon deltagit hade hon inte kunnat tillämpa det hon lärt sig på kursen på ett trovärdigt sätt, eftersom det förutsätter en viss livssyn och stil som hon inte har – och inte vill ha. Tiina lyfter också fram vikten av stöd från andra: "Det behövs också att personer i din närmiljö tror på dig: 'Jee jee!, gör det bara!' 'Vill du låna pengar av mig?' Och med det här menar jag nu inte att jag är i behov av ett lån, utan att man får stödet. Uppmuntran. Peppning av både emotionell och praktisk natur... När jag emellanåt tänker på Arbetskraftsbyrån – "Kära någon!" – den där pappersdjungeln! Bara den där praktiska exercisen med papperena och systemet. Jag skulle säkert ha behövt någon slags hjälp. Man har en känsla av att man drunknar i dem [papperena]. De där FPA- papperena är emellanåt så mystiska. I de här anställningsfrågorna så kan man behöva alldeles konkret hjälp. Avsaknaden av stöd från de närmaste kan vara mycket viktigt: Många uteblir för att de tänker att de inte duger till någonting! Fastän de kunde ha potential till vad som helst! Ett problem är att man måste klara sig ensam."

Tiina minns hur viktigt det var i tonåren att ha någon grej på gång. ”Unga behöver något. De vill vara till nytta, ändå. De har mycket uppslag. De skulle vilja veta. De skulle vilja göra. De har en massa energi men det finns ingenting de kan göra. Allting i stan kostar.” Vårt samhälle borde ha ett annat förhållningssätt till unga. Då skulle inte heller problem och sysslolöshet uppstå, tror Tiina. Dagens unga sköter få saker själva; allting fixas färdigt av en maskin eller av gårdskarlen. Tiina tror inte att ungdomar värdesätter maskiner – de gör ju bara dem sysslösa. Unga borde få känna sig behövda och uppskattade istället. Sysslolösheten är inte ett samhälleligt fenomen utan finns i var och ens huvud, för att samhället drar sitt mantra om lönearbete och effektivitet. Om unga gavs stöd behövde de inte känna sig sysslösa och överlopps: ”I ett sundare samhälle skulle sysslolösheten ses som ett tecken på onödig självcentrering. Den som inte har något att uträtta behöver hjälp med att utreda alternativen – för det är säkert att det finns uppgifter för envar att fylla!”

Utslagning och marginalisering är också fenomen som samhällsmaskineriet skapat. Det är en sund reaktion att folk tar avstånd från, och söker sig till marginalerna i, samhällen som är osunda. Människan kan inte agera i enlighet med ett kortsiktigt och vinstfokuserat system utan att känna inre konflikt. Men också motståndet har beslutsfattarna skapat ett begrepp för: marginalitet. ”De matar dig hela tiden med propaganda om hur det här – lönearbete, karriär och prylar – är grejen och hur vi tillsammans jobbar för den. Och att det inte finns något annat alternativ. Det är ett av de största felen just nu. Man låter förstå att folk skall vara på jobb. Och är de inte det, så finns det ingenting betydelsefullt i deras liv!” Tiina kan inte förstå att det går att köra en så enögd lönearbetsinriktad strategi också då det är uppenbart att det inte finns förvärsarbete för alla. ”Varför avsiktligt utsätta en grupp människor för en känsla av att inte duga, dåligt självförtroende, ångest och utanförskap?”

Tiina lyfter upp ännu ett missförhållande i det finländska samhället: Den låga uppskattningen av kvinnan, och i all synnerhet av hemmafrun: ”Hemmafru – jag tror att kvinnor inte nöjer sig med den rollen, eftersom den inte uppskattas. Alla människor behöver uppskattning. ... Om man jobbar i sitt anletes svett – och så värdesätts det varken i pengar eller på annat sätt, så inte är det ju så konstigt att man sticker någon annanstans på jakt efter uppskattning! Jag talar nu om uppskattning alldeles i form av en opersonlig, samhällelig uppskattning. Men det gäller också för den mer personliga formen: T.ex. med vilka ögon släkten ser på en: ’Nå men nog har du väl något yrke?!’ Eller när Du fyller i blanketter, då finns det inte någon ruta för ”Hemmafru”. Nej, du är bara Arbetslös. Det är alldeles... sjukt! Nuförtiden så vägrar jag att sätta kryss i den rutan. Jag lämnar oifyllt. För jag är inte arbetslös! Jag har en helt annan uppfattning om vad det vill säga att snurra en dag med två barn i blöjåldern. Det är något helt annat än att vara arbetslös: Det är fulltidssysselsättning! ... Men, det är säkert: Alla vill vara till nytta. Känner man att andra inte värdesätter det man håller på med så söker sig kvinnorna – för det är i regel kvinnor som sköter om barnen – uppskattning på annat håll. Men jag tror inte att de får respekten, om de försöker få

den genom att göra sådant som inte precis är det som skulle vara det bästa för dem.... Men inte ser jag mig som någon chauvinistkvinna, som tänker att alla kvinnor måste vara hemma. Men i jämlikhetens namn så borde också hemmafrun stödjas.”

Tiina känner att hemarbetet inte ges den uppskattning det vore förtjänt av. Att hemmafrun ges låg status är en orättvisa också mot barnen: ”Vi talar om barns rättigheter. Men då måste också möjligheter ingå för modern eller fadern att stanna hemma med barnet – och bli beviljad ekonomiskt stöd för det.” Som det är nu är det i praktiken bara kvinnor, vilkas lön familjen kan undvara, som väljer att stanna hemma. Ändå gör de ett enormt och betydelsefullt arbete utan att erhålla någon status, lön eller ens framtida pension. Om hemarbetet gavs högre, ja rentav samma, status som förvärvsarbete skulle detta medföra att en rad samhällsproblem försvann eller förminskades – åtminstone ur kvinnans synvinkel: ”Om hemarbetet gavs samma status som förvärvsarbete så skulle surfandet mellan jobben, hemuppgifterna och barnen avta. Mer utrymme borde ges till flexibilitet, beroende på i vilket livsskede man befinner sig. Det skulle göra valsituationen [skaffa barn – stanna hemma – fortsätta förvärvsarbete] rimligare. Man skulle inte vara tvungen att fatta ’Ett Stort Beslut’ som ter sig större än livet – i synnerhet om man har en karriär eller utbildning innan barnen kom. För många är grundande av en familj en tröskelfråga, eftersom man tänker så svart-vitt.”

Tiina ser att samhället har en dold handlingsplan för hennes framtid: Så snart det yngsta barnet fyllt 3 år förväntas hon ”söka sig till arbetslivet för att göra något ’vettigt’ och sätta barnet på dagis.” Systemet är så invecklat att folk inte genomskådar dess målsättning att göra lönearbetare av oss alla. Istället för att fråga varför vi lever och vad vi vill göra med vårt liv börjar vi skylla på varandra och tänka i termer av att ’någon betalar’, medan ’någon annan utnyttjar’, systemet.

Den som väljer att satsa på barnen också efter att det yngsta fyllt tre år blir utan ersättning och pension⁵, vilket gör det svårt att känna att samhället värdesätter hemmamammors insats. Tiina förtydligar att det att det av föräldrarna är just maken som försörjer familjen inte är fel. Däremot kunde samhället, väl medvetet om att det sparar reda pengar på förekomsten av hemmamammor, i enlighet med sin allt-kan-mätas-i- pengar-logik, utbetala dem stöd. Tiina sticker inte under stol med att hon anser att barns plats inte är på ett daghem. Barndomen bör omhuldas eftersom den är utslagsgivande för hur framtiden gestaltar sig. ”Barndomen i den här världen blir bara kortare år för år.” Tiina vill erbjuda sina barn en lugn och trygg barndom. Hon ser det som en investering och vägrar att vidkännas tolkningen att hon som lyfter understöd och inte förvärvsarbetar är en ”parasit”. ”Snarare

5 Arbetslöshetsunderstöd får man inte, eftersom man inte står till arbetsmarknadens förfogande. Hemvårdsstödet, liksom stödet för privat vård av barn, löper ut då det yngsta barnet ”blivit stort” och fyller tre. Utkomststöd kan man inte få så länge maken har inkomster.

gör jag ett värdefullt arbete genom vilket vi kan undvika rusmedelsmissbruk och psykologiska problem i framtiden. Genom att leva ett lugnt familjeliv kan vi öka på lugnet och välfärden i samhället. Men sedan finns givetvis den andra infallsvinkeln, som baserar sig på effektivitet och på att göra pengar. Att göra pengar har blivit ett självändamål och en mycket avgörande faktor i folks liv och val.”

9.6 En dag i sänder – Juhas berättelse

”Det blev strul i familjen”

[Bakgrund och upplevelser av erhållet stöd]

Juha beskriver sin barndom som splittrad; mycket har varit bra men en del har varit *”lite si som så.”* Föräldrarna skiljer sig och han och modern flyttar. Ca 10 år senare träffar modern en ny livskumpan och Juha måste i 15 – 16 års ålder flytta till en mindre ort: Juha, som måste lämna kompisar och storstaden tar flyttningen till *”landsortshålan”* mycket hårt. *”När jag tänker på det nu, som 19-åring, så nog fanns det väl alla möjliga orsaker till att jag inte trivdes på landet. Det blev strul i familjen. De [modern och styvfadern] fick barn. Det kändes som om de stälpte allt skit över mig. Jag stod inte ut, så jag flyttade därifrån... De sista sex månader som jag bodde där pratade jag och styvfar inte alls med varandra. Om vi sade något åt varandra så var det svordomar. Vi kom ihop oss rätt ordentligt. Jag var väl lite tvungen att sticka”*

Relationen till föräldrarna är under studien fungerande även om ansträngd i varierande grad. Modern är plikttrogen och oroar sig i onödan, i synnerhet för Juha. Redan i lågstadiet förebrådde hon honom; varför gjorde han inte som han blev tillsagd? Varför var han inte som de andra barnen? Modern är dock den som står honom närmast. *”Jag vet att hon inte kommer att överge mig – fastän det någon gång har känts så. Jag kan lita på henne när det faktiskt gäller”,* säger Juha, 19. Under hela studien tjarar modern på om att Juha borde aktivera sig. Då klipper han av med *”Ids nu intel!”* *”Fastän”,* tillägger han *”det kan nog hända att hon ibland haft orsak att vara bekymrad.”*

Med åren fjärmars Juha från modern. Deras värderingar, som från början rimmat illa, drar dem åt olika håll: Moders tror på traditionella värden, Juha tar avstånd från de materialistiska. Modern tycker att Juha vägrar kompromissa. Kanske är han det – han känner sig nästan tvungen att vara det, eftersom hon trots hans flexande aldrig är nöjd *”Vi är inte likadana: Varför kan mamma inte acceptera det?”* Juha upplever hennes omsorg som kontrollerande. Hon är besviken och skäms inför sina vänner över att han är arbetslös. Juha ser det som en statusfråga: Modern vill, men kan inte, briljera med sin duktiga son. *”Klart att det inte heller är roligt för mig, hennes son, att jag är sån som jag är. Inte känns det bra... Men om mamma inte*

godkänner mig så vad kan jag göra? Hon förstår mig inte. Och jag måste också godkänna det. Hon vill att jag blir en vanlig, trygg medborgare.” Moderns värderingar är de samma som samhällets – och långt från hans egna. ”Bara för att materia ger henne en känsla av trygghet så begriper hon sig inte på mitt sätt, som utgår från tro och tillit. Hon är bara orolig och kan säga: ’Men kära nån! Har Du varit alldeles hög när du tänkt ut det där?’ Kanske det, men det är inte det som det handlar om. Vi ser helt enkelt på livet på olika sätt.”

Fadern är välvillig men sträng mot Juha. Som barn var det svårare tycker Juha: ”En som bara klagar på en, på ett riktigt strängt moralistiskt sätt. Strikt i alla frågor. Så vi kom aldrig riktigt överens... Nu är det mycket bättre.” När Juha är 22 hjälper fadern sporadiskt honom ekonomiskt. Juha känner att fadern inte är nöjd och vet orsaken: de obetalda räkningarna. Inte gillar Juha heller att besvara fadern i sådana ärenden. Juha 28 känner att fadern nu förstår honom bättre än modern. T.ex. när Juha berättar om ett spelgigg, så frågar fadern hur det gick, medan modern undrar om han förstått att ta betalt.

I sin styvfader ser Juha samma bekymmerslöshet och ansvarslöshet som han själv besitter. I skolfrågor har Juha rent av känt att han fått stöd; styvfadern har också varit missförstådd i skolan: ”Håll din linje!, kunde han säga. Men om mina tilltag blev för kraftiga, t.ex. på åttan när jag inte fick gå på toa och kissade i lavoaren, sa han ifrån – Är du inte riktigt klok!” Modern förstår inte hur Juha känner och bygger luftslott om goda vitsord. Om moderns nyaste partner säger Juha ”en bra karl, fastän materialistisk.” Relationen till honom är dock blek. ”Jag respekterar mer mors nuvarande partner än min egen far – fastän det finns mer av mig i farsan.”

Juha är utåtriktad och social. Han stiftar nya bekantskaper och trivs bland folk och har många kompisar men få vänner. Polarna byts ut med jämna mellanrum. Trots sin sociala läggning drar sig Juha ofta tillbaka för att med diverse rusmedel få lugn och ro. Juha, 19, flyttar bort från underhyresrummet eftersom ”polaren inte förstod att man kan vilja vara för sig själv en hel dag – eller 20 dagar.” Juha önskar en vänrelation med ordlöst samförstånd: att den andra skulle känna som han: Just det – så är det! ”Det känns som om de flesta människorna inte förstod mig”, säger Juha. Han vill diskutera filosofi men kompisarna intresserar sig mer för hålligång och droger. Juha 28 säger att han ”inte dopar sig längre.” Än en gång dras han åt annat håll än de andra.

Juha tycker om kvinnor. Redan som yngre satsade han ”på kvalitet framom kvantitet.” Men i relationer begeistras han av kvinnan och tappar greppet om sig själv. Därför är relationerna dödsdömda. Juha, 19, sörjer att han inte har flickvän. Vid 21 år hans liv jobbigt p.g.a. en flickvän. Som 23-åring konstaterar han att han ”gått alldeles i bitar” p.g.a. av henne. Vid 28 år delger han att han det senaste året varit ”i helvetet” för relationen är slut. ”Det var ångest för hela tian... I relationen till X lyckades jag ha sönder mig själv. Sånt tar det tid att repa sig från.... Jag är en

romantiker – då går det så här, hehe. Livet är en dans på rosor men törnen råkar nu också höra till.”

Juha har flyttat mellan varje intervju. Första gången ses vi på ett kafé, därefter i hans lyor, som är små och anspråkslösa men charmiga och kaotiska: På väggarna hänger etniska tyger, i ett hörn ligger instrument, på flera håll brinner rökelse och musik hörs i bakgrunden. Juha bjuder varje gång på örtte. Vi sitter på golvet; några stolar finns inte; den enda möbeln är hans madrass.

”I skolan blev det bråk genast på första klassen”

[Syn på utbildning och arbetserfarenhet]

Juha trivs inte i skolan. *”Jag hade alltid förbaskat svårt i skolan. De förstod mig aldrig. Det blev alltid bråk. Genast från första klassen. Min lärare tyckte inte om mig.”* Juha tror att det berodde på att han kunde läsa och läraren därför inte kunde känna sig präktig. *”Jag blev genast syndabock. Och det fortsatte hela skoltiden.”* Skolsystemet beskriver Juha som stelt och ensidigt. *”Det är bara en infallsvinkel som gäller: Här gör man så här! Och gör man det inte, så då kan man vara borta!” – ungefär... Frågade jag någon gång ”Varför?” så svarade de alltid ”Därför!” Höjde man på rösten så sade de bara: ”Varför protesterar du? Varför kan du inte vara som alla andra?” Men den visan har jag hört så många gånger i mitt liv, så jag fick ju bara vatten på min kvarn... Men visst hade jag väl också andel i grälen. Det var nog ömsesidigt.”*

Efter grundskolan söker Juha till en yrkesskola, blir antagen men tar ett sabbatsår och gör ingenting: *”Jag satt hemma, dopade huvudet fullt, spelade på mitt instrument. Egentligen gjorde jag inget annat.”* Situationen i hemmet blir ohållbar. Juha får en studiebostad i Helsingfors förutsatt att han studerar: *”Jag fortsatte med studierna för att få lägenheten.... Jag var tvungen att komma bort hemifrån till vilket pris som helst!”* Juha flyttar och genomgår psykiskt tuffa tider – efter tre månader orkar han inte studera mer: *”Jag började istället studera mig själv. Jag hade sån ångest. Mina krafter räckte inte till. Det hjälpte inte längre att dopa sig. Jag måste reda ut hur jag kunde bli kvitt min pina. Flera månader var jag rätt förstörd, faktiskt.”* Modern ger Juha det stöd hon kan; de för många och långa telefonsamtal. När Juha mår bättre återupptar han ändå inte studierna: *”Jag orkade inte med dem. Jag var ”fed up” på skolan. Det berodde nog på min ganska stränga självkritik. Det kändes som om det inte var min bransch, så jag drog mig undan. Kanske var det så att jag upplevde att jag inte var tillräckligt bra på det jag höll på med?”* Juha söker inte syndabocker på annat håll: *”Det var nog mina egna system som fick mig att sluta.”*

Juha bryr sig inte om studier på flera år. När han är 24 år ger en kompis impulsen att söka till en yrkesskola – trots att ansökningstiden gått ut och studierna redan pågått i en månad. Juha ringer skolan, som ligger på annan ort, eftersom utbildningen är ettårig och yrket kan utövas i hela världen. Det kunde vara en tillfällig lösning; han vet ju inte vad han vill. *”Det skulle ha blivit ett tillfälligt jobb, eftersom jag inte har någon livskallelse, inte har något annat... Jag sökte fastän jag inte*

kände till [studie]orten eller någon därifrån. Små cirklar, mörkt och vinter. Å jag, som inte annars heller är en vintermänniska!”

Juha yrkesutbildning är en annan än den han påbörjade ca 5 år tidigare. Nu är Juha beslutsam: studierna skall slutföras. Han avlägger de teoretiska kurserna men faller på en utförd praktik: Han har befriats från militärtjänsten tack vare ett intyg enligt vilket han är psykiskt labil och har rusmedelsproblem: ”*Det kom juridiskt, byråkratiskt ’punktstirrande’. Jag hade gröna papper för värnplikten, eftersom jag i tiderna bad om sådana. Nå nu blev det himla uppståndelse kring dem: Vad? Jasså, problem med den mentala hälsan och rusmedel?!*” Först förstod Juha inte hur seriöst skolan såg på situationen. När läget blir klart för honom tror han att nya papper kan ogiltigförklara de gamla: ”*Inte förstod jag att det var så allvarligt. Röda papper hade varit en annan sak, men inte gröna. Inte kunde jag ju säga att jag hade bett dem skriva ut papperena! Nu fanns de där; svart på vitt... Jag gick till psykologer och tester. Allting var enligt dem i sin ordning. Men nej, det hjälpte inte! Jag beviljades inte rätten att göra praktik. Vilken strikt stil!*” Juha tycker skolans agerande är gammalmodigt. Varför inte ta hans uppförande under skolåret som bevis på mental balans? Svårast att svälja är att han inte ges chans att visa vad han går för: ”*Det är så jävligt ironiskt att man inte får försöka. Att man inte får en chans. De skulle nu, kära nån, ha låtit mig försöka! Vilket slöseri med resurser. Jag fick nog gå i skolan ett helt år men p.g.a. av någon fånig princip inte prova på själva arbetet... Det är förstås fråga om säkerhetspolitik från deras sida. Ifall jag skulle ’flippa ut’ eller något. Men när man vet vad som händer där [på den typens arbetsplatser] – hur fulla eller höga folk är. Då känns det skenheligt med deras princip. Men det är den här världen; Chifferna ”vet” hur det är, och så gör arbetsfolket så som det är på riktigt. Så inte var det väl en överraskning... Men ironiskt är det: När jag nu – satan också! – bestämt mig för att studera: Jag som inte tycker om att kasta bort min tid på skolbänken! Varför skulle jag gå i skola om jag inte vet om det leder någon vart? Och så är ’Storebror’ där: ’Försök inte pojke! Eller försök bara, men jag håller ett öga på dig än!’*”

Juha ser skolans agerande som en lose – lose situation: ”*Det var ju bort från oss båda. Jag gavs inte chansen att arbeta med något som gett mig friare händer att leva mitt liv. Men det är inte första gången som en instans får det att köra fast.*” Juha överväger att åka utomlands, till ett mindre trångsint land, såsom Holland, för att söka praktikplats. Sen känner han att det inte är någon vits att kasta bort mer av sin tid på utbildningen: Han har gjort sitt! Vill inte systemet ge honom en chans, så rår han inte på det. ”*Jag kan åtminstone vara arbetslös med gott samvete!*”

Juha 19 har en del arbetserfarenhet: En sommarmånad har han städat på kontor: ”*Av någon anledning så gillade jag det. Det var rätt slapp och ganska fritt. När man var klar fick man gå: Och när man lärde sig att göra det tillräckligt snabbt så fick man sju timmars jobb understökat på tre timmar – så det var inte illa!*” Med viss stolthet konstaterar han att det aldrig kom klagomål. Ändå frågar han sig om han kan anses ha lurat sin arbetsgivare: Han har lyft lön för dubbelt så många timmar

som han satt ner. I sin analys kommer han till att arbetet blev gjort, varför hans handlande inte bör klandras. Följande sommar tar Juha ett annat städjobb men trivs inte alls: *”Det var urslött. Jag var hela tiden ensam någonstans i jävla X.”* Efter tre dagar uteblir han från jobbet: *”De ringde efter mig. Jag bara dumpade det jobbet, helt fräckt. Det smakade inte.”* Juha har också sålt eftermiddagstidningar i centrum en sommar: *”Men kan man kalla det ett jobb? Det är ungefär som att dela ut tidningar. Så inte noterar jag det som ett arbete: Ett ungdomsarbete var det.”*

Juha, 19, säger att han alltid varit osäker på om han vill lönearbeta. Aktivitet, något smått att göra vill han ha – men ett arbete? Han har haft ett bra sysselsättningsarbete på en ungdomsgård: *”Verkstadsjobbet är på sitt sätt ett jobb, men sen är det ändå slappt. Man tillhör en grupp. Det är liksom ’vårt gäng’. Och man måste inte stiga upp underst bitti – Vi började kl 9.”* Juha trivs och betonar betydelsen av människorelationerna och grupptillhörigheten. Som arbetslös träffar man inte nya människor. I teorin kan man börja en hobby *”men har man sån energi, så skaffar man sig säkert ett jobb på en gång!”*, säger Juha. Det tråkiga med sysselsättningsgruppen är att man aldrig vet vilka som är på plats: *”Själv har jag skött mig, bara försenat mig ett par gånger. Det är bara trist när man inte vet vad man kan göra när folk mitt i allt inte kommer fastän det är avtalat.”* Juha tycker att kursdragarna kunde kräva mer – det här är ju trots allt ett arbete: Vill man inte vara med så kan man sluta! *”Men å andra sidan, är någon inte motiverad, så blir inget bättre av tvång.”*

Sysselsättningsarbetet delar dagen mellan arbete och fritid och Juha slipper bli frustrerad över att inte veta vad han skall göra – i motsats till tiden då han var arbetslös: *”Då rökte jag hasch mest hela tiden. Nu är det bra när jag har regelbundet jobb. Jag orkar inte ens nödvändigtvis göra något efter jobbet men nu har jag inget emot att bara slöa hemma resten av dagen.”* En annan fördel är de högre inkomsterna: Efter sysselsättningsarbetet kunde Juha tänka sig att söka ett arbete – om han hittar ett intressant: *”Gör jag inte det så får det vara. Inte tänker jag jobba för jobbandets skull.”* Juha säger att det efter sysselsättningsjobbet känns som när han fick det: De två första veckorna gjorde förändringen honom förvirrad, sen var han redan van vid den nya livssituationen.

Juha får ett tidsbundet arbete när han är 22 år; ett ”riktigt”, några månader långt arbete: *”En kompis hade lyckats få jobb där. Då ringde jag också. Det gick behändigt.”* Juha tycker ändå inte om arbetsplatsens personalpolitik: *”Politiken där var sorglig. Många hade bara funnit sig i sitt öde. Sorgligt. Det var ett otroligt bollande med personalen. Arbetsuppgifterna ändrades hela tiden. Så snart man vant sig vid något så skulle rutinerna ändras. Jag hade svårt att se någon annan orsak till det än att det var ett sätt att anstränga de anställda på... Det var mer än irriterande – det fick mig att koka!”* Juha skulle få fortsätta på arbetsplatsen men avböjer fastän beslutet inte var helt lätt att fatta: *”Jag kunde ha fortsatt. På sätt och vis ville jag det. Så det var en något konfliktfylld situation. Men å andra sidan så kunde jag åka till landet. Ha en ledig sommar. En av de bästa (soligaste) somrarna någonsin!”* Som 28

åring blickar Juha tillbaka och menar att det hade varit klokt att hålla jobbet. Ändå har han förståelse för att han inte höll det: *”Om jag hade lyssnat på mig själv så hade jag stannat kvar på jobbet. Men jag tänkte: Äsch, jag vill ha en ledig sommar! Men var det nu sen en ledig sommar, på det sättet? Jag hade ju villat jobba... Men å andra sidan: Kul är det ju att jobba bara när man har lust till det. Att sticka när man blir led. Så gör jag alltid. Börjar det [jobbet]smaka trä, så smakar det trä.”*

Efter snuttjobbet är Juha arbetslös i ett år. Som 23-åring söker han tillfälliga jobb på byggen eftersom han behöver inkomster: *”Jag har ca 700 e i obetalda telefonräkningar och böter. Dem kan jag inte låta bli att betala – och inte har jag nån lust att låta bli att göra det heller. Det gäller alltså att få fyrk från något håll.”* Juha vill också ut på en långresa – han har gjort en tidigare, fastän han då formellt var arbetslös. Den här gången lånar modern inte respengar *”Så det är bara ta ett arbete.”* Arbetsuppgifterna på byggena är ok men Juha känner att de andra tycker han är udda: *”Vad är det för en man som släpar benen efter sig på det där viset?”* Från det första byggjobbet får Juha sparken. Han har ett musikgigg kvällen innan och det drar ut. Dessutom har han kommit ihop sig med förmannen om övertids- och veckoslutsjobb. Juha hade frågat om övertidsersättning men fått till svar att hans övertidslön är att han får behålla jobbet! *”Då redan tänkte jag: Jaha, om det här är den ömsesidiga respekten, så inte tänker jag börja leka ödmjuk. Jag var nu bara en gång för alla inte tillräckligt lämplig i arbetsledarens ögon, hehe.”* Juhas bild av arbetsgivare är att de är kritiska och inte anställer vem som helst. Och visst förstår han att ingen vill anställa en slöflock. Men Juha tror många arbetsgivare är småsinta – liksom människor i övrigt kan vara – och fäster sig vid ens yttre istället för vid hur man är som människa: Den som inte ser ”rätt” ut får inget jobb. Det andra byggjobbet går bra och Juha slutför sitt kontrakt.

Som 25-åring gör Juha sporadiskt, ca en gång varannan månad, flyttjobb vid större shower: *”Det är riktigt roligt. Jag gillar de jobben. Man pressar på väldigt, man får bra betalt, man får se uppvisning gratis och så finns där goda typer. Det passar mig bra. Också det fysiskt tunga gör mig gott. Man känner att man faktiskt gjort något.”* Att ta anställning som flyttkarl vill Juha inte: *”En så starkt fysisk känsla varje dag vill jag inte ha.”* Vid sidan om de sporadiska flyttjobben har Juha ett svartjobb. Svartjobb har han redan som 19-åring talat varmt för: *”I Finland är beskattningen så sträng att jag tycker, fan också, att får man tag på ett så är det ju världens bästa grej, nästan. För mig passar det bra att alla som bara kan ta emot ett gör det. Om jag kunde bli medlem i någon rörelse som organiserar svartjobb, hehe, så skulle jag nog kunna bli det. All heder åt svartjobb!”* Juha, 25 år, frågar *”Hur mycket kan man nu prata här?”*, kanske för att påminna mig om att vårt samtal är konfidentiellt. I samma andetag delger han att han jobbar svart ca 2 gånger i veckan. Juha jobbar när det passar firman, som ägs av en kompis föräldrar. Just nu behövs inhoppare men ägarna vill minimera löneutgifterna och ringer bara då hjälpbehovet är akut. Till

en början är Juha nöjd med arrangemanget, men när arbetstillfällena blir allt färre känns det inget vidare att inte veta om det blir jobb och i så fall när.

”Tanken på lönearbete gör mig deprimerad”

[Syn på lönearbete]

Genom hela studien är Juha tudelad till lönearbete. Arbetet är viktigt, det ger sociala kontakter men också rytm i livet och inkomster. Juha tror att finländare ser arbete som något nödvändigt ont: Man måste jobba för att vara ”normal” eller för att ens plikt känsla och självbild det kräver. Själv har Juha inte den här typen av problem: Han minns att han som 20-åring en vår fick ett infall och ville arbeta. Han sökte seriöst efter intressanta arbetsplatser men någon arbetsansökan blev aldrig gjord: *”Sen märkte jag att det bara var en energipust som våren fört med sig. I grund och botten ville jag inget arbete ha. Jag ville bara till hälften. Jag ville nästan ha ett jobb. Men jag ville trots allt inte tillräckligt mycket för att ansöka om ett.”*

Skulle Juha, 19 år, söka ett lönearbete måste det vara intressant. Hittade han ett sånt skulle han vända sig till arbetsplatsen också om den inte lediganslagit ett jobb. Han skulle ringa eller personligen gå dit. Det senare vore mer effektivt tror han, men kanske skulle det uppfattas som påfluget? I samma intervju säger Juha att han föredrog ett trist men vävalönat arbete framom ett trevligt men sämre betalt: *”Jag skulle spara ihop pengar, men inte kan jag tänka mig att stanna på ett sånt ställe!”* Juha, 19, räknar med att orka arbeta ca sex månader. För lönen skulle han skaffa något trevligt; en bättre lägenhet, delar till musikinstrumentet, en bättre stereo. Och så han skulle resa! Kanske till Amsterdam eller runt omkring i Europa? Fastän bäst vore att åka långt bort från civilisationen och bo med en urbefolkning. En fast tjänst känns främmande. Den enda fördelen med det vore regelbundna inkomster och högre levnadsstandard. *”Jag lever hellre här och nu än spekulerar i framtiden.”*

Juha, 23 år, behöver pengar och vill därför arbeta. Han utgår från att det finns arbete men *skitgöra* vill han inte ha. Han undrar också om *”många arbetsgivare börjar fråga sig vad man har haft för sig. De märker att man har varit arbetslös länge. Borde man kanske säga att man har rest mycket i utlandet? Det skulle inte se så dåligt ut då. Men det är ingen bra vana att ljuga, så slå in på den banan skulle jag inte gärna göra”*, funderar han. Å andra sidan får tanken på ett fast jobb Juha att rygga tillbaka. Hur skulle det inverka på honom? *”Jag skulle stagnera med en gång. Det är nog det jag är rädd för – att köra fast.”* Några trevliga jobb kan han inte räkna med att få – han saknar ju utbildning. Dessutom vill Juha inte arbeta bara för att samhället förväntar sig att han skall göra det: *”Det är lite som när man som ung läste Marx: Proletariatets motstånd, hehe ... Men det är klart, visst skulle idealet vara att ha ett lönearbete, som alla skulle ha glädje av.”* Också som 28-åring finner Juha tanken på förvärvsarbete frustrerande och tom: *”Att jobba bara för sin egen skull, för att försörja sig, det är inget ideal för mig.”* Juha tror att man i ett annat samhäl-

le skulle ha större förståelse för hans livsfilosofi: ”Visst måste var och en dra sitt strå till stacken men tanken på lönearbete gör mig deprimerad. Nån kan säkert säga att jag har ett attitydproblem ...” Senare i intervjun säger Juha 28 år ”Men fan också, när jag inte vill vara arbetslös! Jag är utled på att vara det. Det är så, så.. man fastnar i det. Känslan av att vara tillbaka på Arbetskraftsbyrån och FPA... Det är passiverande. Det blir en livsstil. Man vill det delvis, men sen vill man det ändå inte. Visst känns det som om jag har stagnerat eller passiverats. Ivern att arbeta har sinat ... Nog går det här [att vara arbetslös] också, hehe. Det är rätt trevligt, fastän det skulle vara kul att ha mer program om vintrarna.”

Om sitt drömjobb säger Juha att man inte kan ställa krav på hurdana arbetskamrater man skall ha och att möta udda filurer dessutom kan vara hälsosamt. Arbetsuppgifterna skulle han gärna dela med andra så att en del gjordes tillsammans och resten sköttes individuellt – och då gärna fritt t.ex. hemifrån. Juha vill ha självständiga planeringsuppgifter: ”Jag är en reflekterande typ som tycker om att göra planer. Det skulle vara roligt att vara krigsstrateg, fastän jag är fullständigt ointresserad av krigsföring. Men att planera strategier och tänka igenom vad de andra planerar och sedan hur man själv kunde agera i relation till det. Att vara smart liksom. Samtidigt skulle jobbet anknyta till en projektidé, så att alla först gjorde egna planer och sen sammanfördes de till ett större globalt nätverk! ... Fastän vad de skulle jobba med vet jag inte alls, hehe.”

Från självständigt arbete associerar Juha till att han ångrar att han inte skaffat sig körkort: ”Hade jag ett sånt skulle jag säkert ha blivit stafett eller tagit ett chaufförsjobb. Man kunde surfa runt på stan med fordonet.” Juha konstaterar sakligt att han är oföretagsam. Han har t.ex. i flera dagar varit på väg till Arbetskraftsbyrån: ”Men sen har jag tagit mig en morgonmossa [rökt hasch] och städat lite och kokat te ... och gjort allt möjlig smått. Sånt som man nu räknar som sysslor då man är hög; kraftedag lite på väggen⁶ eller något annat småskaligt. M.a.o. har jag inte varit tillräckligt frustrerad över min situation för att göra något dess mer åt den.”

”Att leva på arbetslöshetsunderstöd är inte någon fest precis”

[Inställning till självförsörjning och understöd]

Juha är tacksam för att få bo i ett välfärdssamhälle. ”Nog är det bra att det finns socialskydd ändå, så man hålls på benen!” Juha tycker understöden är anspråkslösa men ok: ”Inte är det ju någon fest precis, att leva på arbetslöshetsunderstöd. Inte lönar det sig att slöa bara för den skull.” Juha tycker att var och en skall få välja själv hur den vill göra och att det valet inte angår någon annan: ”Den som vill ha jobb, den söker ett. Den som inte vill, den låter bli ... Var och en kan fritt välja hur han spenderar sina pengar.” Juha knappar in på matutgifterna för att kunna unna sig sådant som inte ingår i utkomststödsnormen. Men det är ok; beslutet är hans. Han

⁶ Lägenheten Juha bor i är under renovering.

poängterar som 19-åring att har aldrig försökt gnälla sig till extra förmåner på socialbyrån: *”För då, då borde jag istället jobba för att få ihop de pengarna!”* Sen skrat- tar han, för han säger att han lät så småborgerlig: *”Jag vill inte gnälla till mig extra pengar på det sättet. Är jag arbetslös så är jag. Då måste jag också klara mig med lite mindre. Jag ser ändå ett visst ansvarssamband: Kanske tar jag det slappt och söker inte om jobb då jag är arbetslös, men inte vill jag nu ta det sådär megaslappt! Någon liten gnutta moral har jag ändå. Det känns inte schysst att lura till sig pengar. Ut- komststödet finns till för de situationer då man verkligen inga pengar har.”*

Juha är mycket nöjd med socialarbetaren i utkomststödet. Ändå händer det att Juha i slutet av månaderna är i behov av tilläggsfinansiering. Då hugger han ved mot ersättning för modern eller ber fadern om pengar. Det är enklare att få pengar av fadern än från socialbyrån. Juha känner sig ofta illa till mods där: *”Jag har all- tid en känsla av att på något sätt vara lufsfattig. Som om jag är där /socialbyrån/ för att lura till mig pengar. De första gångerna kände jag mig helt schizofren och undra- de om de skulle ta mig på allvar: Kanske tror de att jag är narkoman? Jag hade väl lite schismer, eftersom pengarna gick till lite allt möjligt”,* säger Juha så här efteråt. Att få arbetslöshetspenning känns helt annorlunda. Då behöver man inte redogöra för sina utgifter och inkomster: *”Inte angår det någon annan hur jag använder arbets- löshetsunderstödet. Det är min lön!”* Juha, 19, ser arbetslöshetspenningen som en lön han är berättigad till. Därför är det självklart att ett sysselsättningsarbete skall ge mer pengar menar Juha. Om ersättningen för sysselsättningsjobbet är på sam- ma nivå som arbetslöshetsunderstödet *”skulle jag inte ha något skäl att förhålla mig seriöst till jobbet. Inte vet jag om jag skulle bry mig om att delta i de slöare uppgifter- na. Mina egna preferenser skulle bli viktigare; hade jag inte lust att göra något trist så skulle jag bara låta bli. Lönen är ändå en morot.”*

Juha tar upp hur rättslös man är som bidragsmottagare. Systemet är enväl- digt och agerar ibland godtyckligt, tycker han. Juha, 19, försattes t.ex. i karens av arbetskraftsmyndigheterna trots att han upplevt att han gjort allt de krävde. *”Jag sökte, på uppmaning, ett sysselsättningsarbete. Var rätt säker på att jag skulle få det – vilket jag också gjorde. Men trots det förlorade jag rätten till understödet! Jag hade inte sökt studieplats, sade de. Hö! Det är ju helt sjukt! Enligt dem hade jag ingen god- tagbar orsak att inte söka studieplats. Men jag tycker att jobb ÄR ett godtagbart skäl! Men inte i deras papper. Ett raseri väcktes inom mig: Jag för dit en bomb! Jag stoppar en bomb under röven på dem!”* tänkte jag. Att leka med människor på det där sättet! *Jag fick lust att hämnas. Det känns som om man var helt utan rättigheter: Du vet att nu förlorar du pengarna. Och så förlorar du dem.”*

Juha, 25, har sporadiska både officiella och svarta jobb som han får ca 500 – 600 e/månaden för. Han uppger ändå inte sina inkomster för myndigheterna som utbetalar honom understöd. Om flyttkarlsjobben resonerar Juha *”De är så få och summorna så små.”* Också om han vet att inkomsterna skulle påverka bidragsni- vån skulle de också leda till en pappersexercis med avbrott i, och väntan på, ut-

betalningar av kommande understöd. Att inte betala inkomstskatt på svartjobben och samtidigt lyfta understöd kvitterar Juha med att han inte ser några alternativ: ”*Ansöker man inte om några bidrag blev det ju uppenbart att man har andra inkomstkällor!*” Juha medger öppet att han agerar oschysst: ”*Det är klart att det är lite fel. Att man äter lite av andras kaka... lever på samhället.*” Samma argument ger han för att ha underlåtit att informera bidragsmyndigheterna om sina veckorlånga resor till värmen om vintrarna.

Juha, 28, konstaterar att hyreslägenhetens hyra just höjts. Det får tyvärr negativa konsekvenser för hans aktivitetsnivå: ”*Den här lägenheten är förhållandevis dyr. Så det uppmuntrar ju inte förskräckligt till förvärvsarbete. Det är en negativ sak. Det får en sådan som mig, som är på basnivån på alla stöd, att köra fast. Det får en att tänka mer på vad det lönar sig att göra.*” Som en annan kommentar till varför han inte sökt förvärvsarbete säger Juha 28: ”*Visst är det mitt fel att jag är bidragstagare. Men jag inte är en sån! Jag är lojal eller troende. Det har alltid stört mig att jag inte lyckats hitta en firma som jag skulle vilja offra mig för. Alltid kommer något i vägen. De [arbetsgivarna] börjar utnyttja en. Förtroendet är inte längre ömsesidigt och det är inte bra. Det är just det, egentligen spelar arbetsamfundet inte så stor roll för mig – bara det är lojalt och har en god stämning.*”

”Jag minns så lite av arbetslöshetstiden – jag rökte hasch och dödade tid”

[Erfarenheter av arbetslöshet]

I början av arbetslösheten röker Juha hasch och gör ”*just ingenting*”. Psykiskt mår han inte bra och haschet räcker inte till för att lindra ångesten. När försöken att kura sig själv inte lyckas söker Juha professionell hjälp. Som 18-åring är han tacksam över att få vara arbetslös: ”*Det var tur att det inte kom några uppmaningar från Arbetskraftsbyrån att söka arbete. Arbetslösheten var min frälsning! Det skulle ha varit genant om jag hade hamnat på sjukdagpenning. Om jag hade tackat nej till ett jobb hade jag fått ”morkkis” och känt ’Nu är jag nog verkligt sjuk!’ Under arbetslöshetsperioden har jag byggt en stabil grund för mitt psykiska välbefinnande. Så det var nog bara till min fördel att jag var arbetslös. Det var först senare, i något skede, som arbetslösheten började störa.*”

Hela studien lever Juha en dag i sänder och tycker det är bra så. Vid sidan av musikgiggen har han inga regelbundna programpunkter. Att vara arbetslös är trevligare i början än mot slutet: ”*Det var bara roligt, åtminstone det första året. Man behövde inte stiga upp om mornarna. Man fick sova ut hur länge som helst. Men sen, efter en kanske fyra månader, var det inte lika kul längre. Jag började sova om dagarna och vaka om nätterna. Och då fanns det ju faktiskt ingenting att göra längre, om nätterna alltså.*”

Musik är mycket viktigt för Juha. Han spelar flera instrument, musicerar och grundar flera musikgrupper. En av dem beskriver han som ”*Ett alldeles förträffligt bänd, men kortlivat. Det upplöstes som en följd av sin egen omöjlighet. Vi var lite för*

vilda. Det fungerar inte om alla borde ha mamma med för att se efter en. Vi var lite som en familj bestående av fem barn. Så av praktiska orsaker så sprack båndet.” På somrarna är Juha gatumusikant. Han träffar andra konstnärer, vilket resulterar i några mindre musikgigg. Ibland får han t.o.m. en skälig lön för sin insats: ”Det här hör förstås inte skattmasen... Men det passade min livsstil. Jag var arbetslös och väntade ännu på en möjlig praktikplats. Då blev det en välkommen liten tilläggsinkomst och trevligt program. Det är roligt att hoppa omkring och få folk på gott humör.” Juha beklagar att det i Finland är så svårt att livnära sig som gatumusikant.

Bortsett från de sporadiska musikgiggen kan Juha, 25 år, inte ringa in vart tiden gått; han sportar inte och är varken en bokslukare eller tv-fantast. Vid uppsummering under den tredje intervjun förefaller Juha genuint överraskad över hur länge han varit arbetslös: ”Vad jag gjort sedan år 1996, hehe. Det är svårt att minnas... Val? Hade jag varit 29 månader arbetslös – redan då – år 1996? Har jag varit arbetslös så förbaskat länge? Det verkar vara mycket... Men jag minns så lite av de tiderna. Jag rökte hasch och dödade tiden.”

Juha är inte förvånad över att vara arbetslös men ser inte heller arbetslösheten som ett problem – även om den under vintrarna kan få livet att kännas trist: ”Min arbetslöshet har varit ett problem för dem som valt att se det som ett problem. Sådana personer, som tycker att ”Du bara är arbetslös” och ”Du borde göra någonting!” – för dem är det väl ett problem”, konstaterar Juha, 19, lugnt. Arbetslösheten kunde för Juha utvecklas till ett problem om han ville göra X men av någon orsak inte fick göra det. Då skulle han sitta hemma och känna sig sysslolös och överlopps men det är inte läget nu, säger Juha 25. Ändå ger han i samma intervju för första gången uttryck för en viss frustration över sin arbetslöshet. ”Jag behöver inkomster och rytm i mitt liv. Jag har varit arbetslös så länge. Förr så fungerade det bra. Det kändes inte frustrerande – eller om det gjorde det så fattade jag inte att det gjorde det.” Lite senare säger han att det inte är arbetslösheten som stör honom utan sysslolösheten. ”Jag har alltid känt mig utestängd från någonting. Men inte har jag åtminstone känt mig utanför p.g.a. arbetslösheten.” Vad som nu förändrats lyckas han inte ringa in. Han konstaterar att han under senare tid inte varit i form: ”Det har blivit strävt, en massa friktion. Jag har inte njutit av livet. Gjort bort mig med olika droger och sånt. Är det nu sen livet det? Ett substitutliv, på sitt sätt. Det bar, så länge som det bar. Men nu gör det inte det längre.” Nu är det också vinter, och om vinternarna mår Juha inte bra. ”Just nu har jag för lite att göra. Om jag hade satsat på annat än supandet på sommaren så skulle jag ha något [att göra nu] Men till mina dåliga sidor hör att jag är oföretagsam och lat. Det för få saker framåt.” Juha tillägger dock att han mått bra den senaste veckan – han skrattar och säger: ”Kanske beror det på hur stjärnorna står?”

Något skamfullt i att vara arbetslös ser Juha inte i något skede av studien: ”En del skäms över sin arbetslöshet, andra är stolta över den. Det beror helt på från vilken synvinkel man ser på det. Men ett faktum är att jag inte tycker att det är något ge-

nant. Det är bara ett tillstånd som uppstått p.g.a. omständigheterna.” Effekterna av arbetslösheten på individnivå beror på hur den arbetslösa förhåller sig till sin situation: Lever man sitt liv på ett sunt sätt så går det ingen nöd på en som arbetslös. Arbetslösheten är t.ex. inte i sig nödvändigtvis passiverande, menar Juha. ”Det är det passiva, att inget göra, som passiverar – inte arbetslösheten i sig. Men visst kan man fråga sig vilka motiv arbetslösa har att agera? De har tid, vilket i och för sig är bra, men det utgör ännu inte en drivkraft.” Arbetslösheten han lärt Juha två saker; dels ett sunt förhållningssätt till tiden och att man inte alltid behöver ha så bråttom, dels hur vårt socialsystem fungerar: ”Nå, jag har lärt mig att begåvat utnyttja olika stödsystem. Hur man skall gå tillväga, hehe. Det är nu alldeles nödvändigt. Ett slags grundkurs för fripassagerare har jag fått, hehe.” Några effekter på hälsan tror Juha inte arbetslösheten haft. Hur man sköter sin hälsa beror på hur man psykiskt mår, och det är oberoende av arbetslösheten. Att Juha t.ex. hade det tungt som 19-åring ”berodde inte på arbetslösheten. Tvärtom – hade jag då varit tvungen att ta emot ett arbete hade jag garanterat mått ännu sämre.”

”Knarket passade ihop med känslan av utanförskap som jag bar på”

[Rusmedelsbruk]

Trots sin stabila bas och, på senare år, andlighet gäckas Juha av sin självkritiskhet. Det händer att han ifrågasätter både sin andlighet och sig själv: ”Alltid orkar man inte vara nykter. Man behöver hasch för att orka. Man måste jämnna ut tillvaron lite”, förklarar han som 20-åring. Diverse rusmedel har upptagit mycket av Juhas tillvaro. Han minns hur han rökte sig hög redan som tonåring i den gudsförgätta landshålan. Flyttningen till studielyan gjorde gott ”Må så vara att jag sedan fortsatte att dopa mig. Det blev faktiskt en hel del.” Under lejonparten av studien brukar Juha rusmedel. Till en början mest hasch, senare också amfetamin och mot slutet främst alkohol. Juha ”tog amfetamin bara ibland.” En kompis påstod att bruket var regelbundet, och tillägger Juha. ”Det var ca tre gånger i veckan, så var det ju faktiskt.” Amfetaminbruket är inte ett lyckat drag: Juha dras in i kretsar han varken trivs med eller mår gott av. Han har dessutom alltid varit mån om att vara ren och bete sig med stil. ”Det är en sak att vara bohem till sin karaktär och en helt annat att vansköta sig: Att lämna blodiga sprutor efter sig på allmänna toaletter är inte stilig.”

Juha tappar kontrollen och känner ett tvångsmässigt sug efter drogen: ”Om någon hade amfetamin men inte gick med på att sälja på avbetalning så blev jag urförbannad, svor och gick fullständigt het. Suget är så starkt eller egentligen är det det psykiska beroendet som är starkt.” Juha ångrar att han flera gånger tog amfetamin fastän han egentligen inte haft lust. Han tog bara för att det fanns, i synnerhet om det varit gratis: ”Eftersom amfetaminbruket annars också är ganska onödigt – så är det ju dumt att ta också när man inte ens har lust!”

Juha, 25, säger att han lämnat amfetaminbruket bakom sig och därför ser på det med nya ögon: Bruket var en flykt. Han tror att rusmedel ofta – också i hans

eget fall – fungerar som substitut för människorelationer. Efter ett litet resone-mang kommer han fram till att hans pågående, flitiga bruk av hasch och alkohol inte utgör en verklighetsflykt: ”Nog har ju rusmedel ofta fungerat som ersättare för människorelationer. Ohjälpligt har det varit så i mitt fall också. Så nu funderar jag hur det är, när jag röker örter ganska mycket... Nåja... Det är förstås rätt säsongbun-det. Och svårt är det att känna – eller jag känner inte – att jag nu flyr.” Juha röker hasch dagligen men kan ta pauser på upp till tre veckor om bruket gått till över-drift: ”Ibland har situationen glidit mig ur händerna ... Men å andra sidan; röker jag från morgon till kväll i 20 dagars tid så tappar jag sugen. Så, jag skulle aldrig bli en god indier”, säger Juha med glimten i ögat.

Som 28-åring har Juha blivit en storkonsument av alkohol. Alkoholen är ett ytterst socialt rusmedel som i motsats till haschrökandet förutsätter att han söker sig ut bland folk. Juha tycker inte att han har problem med drickandet, men frågar sig ändå om han borde hålla ett öga på sin konsumtion. ”Med alkoholen har det inte funkat förr. Kanske det är därför jag tagit till hasch? Men nu, nu är det kul! Nu funkar det. Det är den sociala delen som är den viktigaste. Det är riktigt roligt. Senaste höst blev jag egentligen för första gången förtjust i att dricka. Om man nu inte räknar med ungdomsårens experimenterande. Sedan hösten har jag druckit mer än någonsin. Då har jag lite undrat hur allvarligt jag borde förhålla mig till det här drickande? Har jag bara bytt ett drogberoende mot ett annat? Alkoholen har börjat smaka bedrägligt bra. Därför har jag gått in för att avsiktligt stycka drickande lite. Så att jag inte alkoholiserar. Sånt kan, trots allt, ske lätt och obemärkt.” Senaste sommar, berättar Juha, drack han alldeles för mycket men det var ett medvetet val: ”Det var en människorelationsgrej. Och när en sån grej går sönder, då rasar alltsammans. Så nog visste jag att jag lindrar mitt tillstånd med brännvin, men jag tillät mig det.”

Under den sista intervjun konstaterar jag att rusmedlen fått rätt mycket utrymme under de tidigare intervjuerna. ”Nog har ju mer rusmedel hört till mitt liv mer än vad som vore idealiskt”, kommenterar Juha mitt utspel. Han säger att han fortfarande röker mer /hasch/ än han borde men ”Om man upplever att man behöver det så mycket, så är det då? Det är ju i största allmänhet inte idealiskt att vara beroende av någonting. Tobak eller så. Man förlorar sin autonomi... Jag har tänkt på samma sak – rusmedlens betydelse. Kanske är det så att ”piri”[amfetamin] passar ensamma människor bättre än mycket annat? När man ville leva nere och utanför och kände att man inte kunde höra till de ’ordentliga’ människorna, utan var en ’out cast’, då var amfetamin ett naturligt val: Allt utanförskap som det förde med sig passade ihop med känslan av utanförskap, som man redan bar på.”

”Jag har aldrig orkat bekymra mig för det som komma skall”

[Självbild, livsinställning och framtidstro]

Juha säger att han alltid varit en udda figur och att ingen riktigt förstått honom. Han passar inte in i i samhällets snäva ramar med helhjärtade satsningar på utbild-

ning, karriär och förmögenhet. Juha vill inte göra upp några planer utan agera utgående från känslor och infall. Hade han fått veta att hans liv vid 20 skulle se ut såhär skulle han inte ha gjort något för att ändra kurs: *”Inte hade jag kunnat göra något annorlunda. Det skulle nog inte ha haft någon betydelse. Jag har aldrig funderat på framtiden – eller orkat bekymra mig för det som komma skall.”*

Om framtiden säger Juha, 24, att han hellre än lönearbete skulle studera vid universitetet. Kanske kunde han, som har intresse för att filosofera, med lite extra arbetsinsatser prestera en examen? Den kunde öppna för ett intressant arbete: *”Inte betyder ’papperena’ i sig någonting för mig. Men de kan behövas för någonting. Hur kan man veta? Det skulle ju vara trevligt om man fick pengar för att göra sånt som man tycker om att syssla med. Det vore ett ideal.”* Å andra sidan är Juha redan så gammal att han kunde bli far och då måste man försörja sin familj: *”Men det är klart, skulle det komma barn, så då skulle jag vara färdig att bära skit för att få mat på bordet!”* Några barn är dock inte på väg, liksom Juhas framtid även i övrigt är öppen. Det han sagt skall ses *”som små idéutkast”*, säger han. Först måste han dock genomleva vintern som står för dörren – helst reste han utomlands. Och sen kommer sommaren då är det musiken som gäller. *”Men kanske studier därefter? Få se Just nu stör det mig att mina spelningar för idag blev inhiberade!”*

Det händer att Juha grämer sig över att han i tiderna inte trodde tillräckligt på sin musikalitet. Hade han tränat mer hade allting varit möjligt – nu är det för sent. Han för längre diskussioner med sig själv om sina värderingar: Han har nog valt rätt. Moderns tjat om att *”alla människor vill ha ett hem”* parerar Juha, 22 år: *”Så fan heller! Inte vet jag om jag vill det. Är jag onormal på något sätt – bara för att jag inte vill?”* Vid 28 år beklagar han att det inget blev av hans yrkesutbildning. Ett internationellt yrke hade möjliggjort resor också längre bort. Han kunde då ha åkt till Asien eller Indien. *”Men den möjligheten ville inte samhället bjuda på, så här är man nu arbetslös kvar i Finland.”*

Före den sista intervjun är Juha med om en allvarlig olycka och är fem före att stryka med. Han säger att händelsen har förändrat hans livssyn. Nu, som 28-åring, betonar han vikten av *”att vi tar hand om varandra och visar vår kärlek. En osjälviskhet och glädje i att betjäna andra, utan att se tacket som huvudpoängen.”* Han anser att allting i livet är relativt: *”Det är inte lätt att säga vad som är gott och vad som är ont – allt är så relativt. Vad är nu sen gott för människan?”* Juha har blivit mer tillfreds med sig själv och insett att det inte är någon vits att klaga: *”Vad skall det tjäna till att sitta och vara missnöjd? Inte har jag någon orsak, utom om jag bestämmer mig för att vara missnöjd. Kanske är jag inte så lycklig som jag skulle vilja vara, men nog är jag nöjd ... Nog är man väl lycklig om man inget vill ha? Vill man ha något så blir man bara besviken då man blir utan. Det är ett ekkorrhjul... Jag är på rätt väg åtminstone...”*

Juha tar nu avstånd från tidigare tankar om att han *”nog kanske borde”* söka ett förvärvsarbete. Han talar nu om att ha *”fått livet till skänks”* och hur han skall

”tjäna andra” bäst. Hans gåva är musiken; Det är alltså genom den, inte genom ett förvärvsarbete, som han kan bidra bäst. En kombination av de två vore den bästa lösningen, men det är omöjligt att livnära sig i Finland som gatumusikant, så Juha får satsa på att tjäna andra. ”Och inte stör arbetslösheten mig Min känsla av utanförskap har förändrats och snarast blivit ett slags lösryckthet. Förr kände jag att jag var utanför. Nu har jag hittat min plats. Livet har öppnat sig..”

Juha, 28, konstaterar också: ”Fan också! Barndomen är förbi – riktigt på riktigt!” Han har ”surfat runt” i 28 år och nu äntligen insett att han skall agera genom musiken. Den, liksom hans bekymmerslösa inställning, har löpt som en röd tråd genom hans liv. Nu börjar han få grepp om dem: ”Allting har sin tid och sin plats. När man är ung så genomgår man olika skeden. Och jag, som är ett komplicerat fall och som varit konfliktfylld, har valt att ta itu med faserna så att de kan brytas ner på ett konstruktivt sätt. Så jag har ett långt liv framför mig. Fastän hur långt vet bara Gud ...” Juha säger att alla behöver en fast punkt, som ger dem bensen, som han uttrycker det. Enklast är det om man lyckas hitta energikällan inom sig själv eftersom ”det inte finns någon genväg till lycka – utom via sig själv. Jag har en stark andlig sida. Grunden till allting ligger i att man kommer tillrätta med sig själv. Det väsentligaste i livet är att utveckla sig andligt. Det är därför vi är här, på en hållplats, på vår resa genom livet”, filosoferar Juha, 28 år.

Juha bär nu på en stark livskraft ”Jag kommer att klara mig. Förstås! Det vet jag”, säger han utan att överdriva tonfallet eller le åt det han sagt. ”Har jag klarat relationskriserna och vintrarna så klarar jag allting.” Juha har tagit sig upp till ytan igen. Han säger att känslan att ”allting är just som det skall vara” kan infinna sig då han är ”helt i bitar”. Men Juha minns schamanberättelser och hur andarna i verkligt svåra situationer kom sina lärlingar till undsättning. Varifrån hans livskraft kommer är han inte säker på – kanske är det en kombination av tron, kompisarna och terapin, och så skall man inte vara för mycket ensam. Varifrån livskraften kommer spelar inte heller någon roll när man hittat den och kan agera: ”Allt hänger på en själv: Om jag tidigare varit oföretagsam så kan jag nu få något till stånd.”

Juha återgår till drömmen om en lång och avkopplande utlandsresa. Under den kunde han lära sig att spela ett exotiskt instrument. Kanske kunde han också lära sig akupunktur, tai chi och chiatchu? Att ta de kurserna på arbetarinstitutet här hemma låter däremot inte lockande; man behöver intrycken från ort och ställe för att lära sig. Men Juha kunde kanske spela teater? Problemet är pengar – som skådis försörjer man sig inte.

”I Fjärran östern är allting annorlunda”

[Samhällssyn]

Juha är tudelad också i sin samhällssyn. Å ena sidan präglas samhället av en rigid inställning och befolkas av omänskliga myndighetsutövare, å andra sidan erbjuder det en bastrygghet och står för en människosyn han värderar. Men trots att syste-

met kunde vara tillmötesgående gör dess tjänstemannakultur att det inte är det: *”Det skulle i princip ha en möjlighet att agera men sen, pga. någon dabbig princip, så flexar det inte. Det väljer hellre ett alternativ som innebär en förlust för bägge parter och som ingenting skapar. Det är alldeles bortkastat! Visst förstår jag att det finns en del paragrafer som man måste fungera enligt. Men det känns som om man inte VILL ta sig friheter man har.”* Samhällets stela attityder och oflexibla sätt har gjort Juha cynisk: *”Samhället har på sätt och vis förlorat sin betydelse för mig. Det har förlorat sin trovärdighet i mina ögon.”* Juha, 22 år, har t.ex. flera gånger straffats för att han talat sanning. Det är beklämmande, och främjar inte ens vilja att uppträda ärligt. *”Men vad kan man göra åt att vårt samhälle är så omoget att det inte tål att höra sanningar?”* suckar Juha. Han hoppas att beslutsfattarna var öppnare för alternativa synsätt istället för att gå på i samma hjulspår trots att nya idéer dyker upp: *”De borde använda sitt förnuft mer. Eller kanske använder de sitt förnuft men på ett ålderdomligt sätt. De kunde sluta upp med att stå på bromsen!”*

Juha skulle ändra på mycket i samhället om han fick. T.ex. sluta slösa med resurser. Juha, 24, minns hur han stått åtalad för olagligt bruk av hasch. *”Jag fick 65 e i böter. Socialbyrån betalade mina tågresor 35 e. Å tänk på domarnas löner! Det här är en orsak till att jag inte gärna betalar skatt, utan jobbar svart. Jag skulle hellre kanalisera skattepengarna till någon välgörenhetsverksamhet. Nu går pengarna till att mala skit. Det är bortkastat! Jag tycker folk borde få röka hasch bäst de vill. Systemet äter sig självt – det faller på sikt på sin egen omöjlighet.”*

Men trots att Juha är kritisk till mycket ser han också positiva sidor: Han är tacksam för utkomststöd och bostadsbidrag, liksom för möjligheten att då och då få terapitimmar *”Nog vill jag personligen bidra med mina skatteuron. Inte hatar jag nu samhället på det sättet, eller är direkt mot systemet. Jag är tacksam för mycket. Inte är det t.ex. någon självklarhet att vi har socialverk och socialsystem. Jag tycker de är bra och jag vill att de hålls kvar. Den här amerikaniseringen som man nu sysslar med den oroar mig. Den är No Good, No Good.”*

Juha är bekymrad över nedskärningarna i understöden, liksom han upplever att ett system, som utsätter unga för negativ särbehandling är orättvist: Som 22-åring säger han: *”När jag hörde att under 20-åringar förlorar sitt arbetsmarknadsstöd om de inte söker sig till utbildning då blev jag förbannad!”* Visst är det skäligt att kräva en symbolisk arbetsinsats i gengäld för arbetslöshetsunderstödet, men kravet bör gälla alla – inte enbart unga. Juha ställer sig frågande till hur ett system med motprestationer kan förverkligas; det förutsätter koordinering och kontroll. En del personer måste ”organisatorerna” tvinga till arbete: *”Att införa arbetsinsats som motprestation lyckas nog inte på frivillig basis eller utgående från någon slags Fair Play system.”* Zappa, arbetskraftsbyrån för unga, tycker Juha är bra; något han inte kan säga om de vanliga arbetskraftsbyråerna: *”Till dem kunde man skicka en bomb! Jag är så förbannad på dem!”* Juha tillstår att det kanske inte är de anställdas fel, men han är upprörd över deras stela attityder. I övrigt har han ing-

et att klaga på, säger han: ”*Det har inte varit några Helsingfors trafikverks busschaufförs fasoner ändå!*” säger han med ett skratt. Några förpliktelse mot samhället tycker Juha inte att han har: ”*Under nuvarande förhållanden, så kan jag inte se att jag behöver göra något annat än det som jag vill. Det är klart att jag har skyldigheter mot livet. Men i relation till samhället så kan jag inte se, eller medge, det. Om det hänger på mig ger jag ändå på ett eller annat sätt, förr eller senare, samhället min insats.*”

Det finländska klimatet – det kulturella, andliga och materiella – får Juha att känna sig deprimerad: ”*Här händer inget och allting bara uppprepar sig. I Fjärran Östern är allting annorlunda.*” Juha vill resa iväg också om det inte är något större fel på hans livssituation: ”*Inte särdeles mycket slantar, på väg på resa, söker arbete och har bändet i tankarna. Egentligen går det helt bra.*”

Fick Juha en önskan vore det fred på jorden eller mera kärlek; att människor tog varandra mer i betraktande så väl i smått som i stort. Besviket tillägger han: ”*Det vore inte ens särdeles orealistiskt. Människan kunde det om hon bara ville. Men när viljan används till så negativa grejer, så blir man ledsen. Man skulle tänka mer på att vi är här tillsammans, och leva därefter. Alla skulle vinna på det – utom de förmögna förstås, de som vill exploatera andra. Det är just det, hehe. De själviska och snåla ... Det önskar jag; att självisheten och girigheten minskade medan kärleken ökade!*” Helst skulle Juha tjäna sina medmänniskor genom att spela musik för dem. Att han vore lyckligare om han hade ett förvärvsarbete, lyfte lön och på det sättet deltog i samhället tror han inte.

DEL V

Analys av undersökningsmaterialet

Kapitel 10 och 11 utgör undersökningens Del V. I det förra av dessa analyseras nyckelinformanternas utveckling ur två infallsvinklar; 1) en som tar fasta på yttre aspekter av deras liv, och 2) en annan med avsikt att granska de inre, betydligt mer svårgripbara, aspekterna. Dessa bilder av nyckelinformanternas utveckling mot vuxenlivet konstrueras med hjälp av flera olika beståndsdelar.

Vid utgången av undersökningens 10 år långa uppföljningsperiod har den yngsta nyckelinformanten fyllt 28 år och den äldsta 32. De förväntas nu vara vuxna, förvärvsarbetande och självförsörjande – men har de tagit steget in i vuxenlivet och är de nöjda med sitt liv? Ur samhällets synvinkel är vuxenblivandet väsentligt, eftersom vuxna per studiens definition försörjer sig själva.

I kapitlet 10 besvaras den andra delen av den första forskningsfrågan, som löd: Sker över tid förskjutningar i de ungas syn på lönearbete och blir de ”vuxna” på sikt? Kapitel 10 behandlar nyckelinformanternas utveckling mätt i yttre aspekter – självständigt boende, arbete, utbildning, familj. De yttre mätbara aspekterna av vuxenhet är dock som mått på livstillfredsställelse ytterst kantiga. Jag har därför mjukat upp och fördjupat bilden av informanterna genom att i kapitel 11 försöka fånga även deras inre utveckling, som dock är ytterst svårfångad. Jag har här fått nöja mig med nyckelinformanternas beskrivningar av sin tillfredsställelse med livet, liksom genomlevda sökperioder och framtidssyn.

Svaret på den andra komplexa forskningsfrågan behandlas i kapitel 11. ”Hur utfaller de arbetslösa unga informanternas möten med samhället: Vad fungerar, vad gör det inte, i vilka situationer, när, var, för vem och varför?” Eftersom dessa möten studerats endast genom informanterna och ensidigt företräder deras synvinkel, kommer inte här samhällets och arbetskraftsadministrationens intentioner till synes.

10 Nyckelinformanternas steg mot/in i vuxenlivet

10.1 Vuxenblivandets yttre aspekter

I det inledande kapitlet hänvisade jag, stödd på tidigare forskning, vissa vedertagna yttre kriterier för vuxenhet; 1) boende, 2) lönearbete, 3) (själv)försörjning och slutligen 4) parrelation/föräldraskap, där det sistnämnda också indikerar förmåga att ta ansvar för andra.

I Tabell 3 har jag sammanställt en schematisk översikt av hur dessa kriterier uppfylls av de fyra aktörerna över tid. Schemat indikerar de förändringar som sker över hela uppföljningsperioden: Då datasamlingen inleds är de fyra 20 åriga nyckelinformanterna alla *icke-vuxna* i tre av de fyra avseendena. Vid utgången av dataproduktionen är Pekka, Liisa och Tiina inte längre ekonomiskt beroende primärt av samhället; Liisa och Tiina har gift sig och även blivit föräldrar; Pekka och Liisa har fast heltidsanställning och bägge räknar med att mycket snart avlägga en examen¹. Pekka har rentav vid 30 års ålder köpt sig en ägobostad.

Trots att alla nyckelinformanterna gått mot ökad självständighet är det dock endast *en* av dem som vid utgången av datainsamlingsperioden uppnått alla de yttre kriterierna för vuxenhet. Att de yttre kriterierna är grovt summariska och därmed inte ger en rättvis bild av informantens allmänna sociala kompetens och psykiska mognad spelar här mindre roll eftersom helhetsbilden kompletteras av en sammanställning av även deras inre utveckling.

Att det är *bara en* av nyckelinformanterna som – då de bedöms utgående från de nämnda yttre kriterierna – uppnått vuxenhet är intressant, fastän observationen naturligtvis inte äger någon statistisk signifikans. Det kan te sig förvånande att det är just Liisa, som ju haft ett sämre utgångsläge än de tre övriga, som klarar sig bäst vid jämförelsen. För Pekkas och Tiinas del är situationen relativt ljus: Båda uppfyller tre av de fyra yttre vuxenhetskriterierna. Värt att notera är att Tiina inte önskar uppnå det fjärde kriteriet: Hon vill inte förvärvsarbeta och kan därför inte heller vara självförsörjande. Att jag med hänvisning till detta valt att inte definiera henne som vuxen kan därför anses diskutabelt: Ur hennes egen synvinkel är alla de aktuella yttre kriterierna på vuxenhet uppnådda, eftersom hon genom äktenskapet uppnått inte bara gemenskap utan även fått försörjning, vilket befriar från lönearbete.

Möjligen är situationen likartad för Pekka; han har aldrig i intervjuerna klart uttryckt en önskan att grunda familj, om han än inte heller sagt att han inte vill

¹ Av intervjuerna år 2010 framgår att Liisa avlagt examen medan Pekka gått in för att grunda ett privatföretag och därför inte gett sig tid att slutföra sina studier.

TABELL 3. Nyckelinformanternas vuxenblivande över tid – yttre aspekter

Vuxenblivande yttre aspekter	Pekka 22–32 år	Liisa 19–29 år	Tiina 18–28 år	Juha 18–28 år
Boende 1995 ↓	Självständigt Barndomshem Självständigt (Ägobostad)	Självständigt Självständigt	Självst. [kollektiv] Självständigt	Självständigt Självständigt
2004 Vuxen?	JA	JA	JA	JA
Lönearbete och studier 1995 ↓	Studier & Lönearbete Lönearbete (tj.ledig: Studier)	– Lönearbete/ Lönearbete & Studier	– –	– –
2004 Vuxen?	JA	JA	NEJ	NEJ
Försörjning 1995 ↓	Studiestöd & Bostadsbidrag Inform.bidrag & Lön	Utkomststöd & Bostadsbidrag	Utkomststöd & Bostadsbidrag	Utkomststöd & Bostadsbidrag
2004	Löneinkomster	Löneinkomster	Äkta hälften försörjer	Utkomststöd
Vuxen?	JA	JA	(N)JA	NEJ
Parrelation & Föräldraskap 1995 ↓	Kortare parrelationer	Längre parrelationer	Längre parrelationer	Längre parrelation
2004	Singel, ej barn	Äkta hälft, barn	Äkta hälft, barn	Singel, ej barn
& Ansvar för andra	NEJ	JA	JA	NEJ
Vuxen?	NEJ	JA	JA	NEJ
Slutsats: Vuxen?	NJA	JA	NJA	NEJ

det. Hans uttalande som 32-åring om att 'folk ändå bara skiljer sig' kan inte tolkas entydigt. Även om jag då uppfattade yttrandet som en antydd önskan att en dag kunna gifta sig, är det dock rimligt att tolka det tvärtom. Avsaknaden av det fjärde vuxenkriteriet, 'familj och ansvar för andra', kan därför inte utan diskussion prickas av som ett tillkortakommande på Pekkas väg till vuxenlivet. Däremot är det bekymmersamt, åtminstone ur samhällets synvinkel, att Juha, 28 år, fortfarande uppnått endast ett av de yttre vuxenhetskriterierna; det självständiga boendet. Mätt i studiens termer av vuxenhet har han m.a.o. sedan 19 års ålder inte 'vuxit' alls.

Sammantaget kan alltså konstateras att alla 4 nyckelinformanter i början av undersökningsperioden är *icke-vuxna* i tre av de fyra avseendena. I slutet av perioden har en av dem (Liisa) uppnått alla fyra vuxenkriterier, två av dem (Tiina och Pekka) har uppnått tre, och en (Juha) har endast uppnått ett. Tiina, och möjligen också Pekka, har dock av egen fri vilja valt bort ett utav de fyra kriterierna, varför det även vore rimligt att påstå att tre av informanterna inträtt i vuxenlivet enligt denna definition, medan en inte gjort det.

I vilken mån motsvarar då bilderna av de yttre aspekterna av nyckelinformanternas vuxenhet dem av de inre aspekterna?

10.2 Vuxenblivandets inre aspekter

Vuxenblivandet kan studeras också utifrån inre aspekter. Dessa rör individens utveckling av sitt kunnande, sitt vetande och sin personlighet, vilket kommer till uttryck i hennes sätt att leva sitt liv och, framförallt, huruvida hon är tillfreds med det. Ketokivi (2004) hävdar att då unga personer själva definierar 'vuxenhet' talar de hellre om en *inre* än en yttre utveckling. Detta synsätt rymmer utmärkt med mitt holistiska grepp.

Att uppskatta individens inre utveckling är dock förknippat med avsevärda utmaningar, eftersom denna utveckling är svårgripbar och därför även svår mätbar. Jag har valt att i studien sammanställa de inre aspekterna av vuxenblivandet, baserat på informanternas tillfredsställelse med sitt liv samt förekomsten av, och längden på, "sökperioder". Givet är dock att individens livstillfredsställelse är avhängig inte bara av henne själv utan även de yttre omständigheter hon lever under. I detta kapitel berörs därför även informanternas konkreta livsvillkor och hur de erfar arbetslösheten och ser på lönearbete. Livsvillkoren påverkas av deras ekonomi och tillgång till stöd, som enligt tidigare forskning har samband med de ungas välmående (Raaum et al. 2009; Angelin 2009; Axelsson och Ejlertsson 2002; de Goede et al. 2000). Archer intresserar sig för individens *modus vivendi* och hennes upplevelser av inre balans och tillfredsställelse med sitt liv. Denna tillfredsställelse utgör ett av de tre kriterier som upptas i Tabell 4. Av tabellen framgår även att alla fyra nyckelinformanter genomgått allvarligare kriser, liksom att förändringar skett också i deras syn på framtiden.

Här nedan följer jag nyckelinformanternas utveckling: Är de, och har de varit, tillfredsställda med sin livssituation? Hur uppfattar de sina s.k. sökperioder och hur ser de, och hur har de sett, på sin framtid?

Sammanställningen i Tabell 4 av nyckelinformanternas tillfredsställelse med livet över tid visar att de är förhållandevis nöjda: Med undantag för Liisa, 19 år, i början av undersökningen, uppger de alla under studiens gång att de är åtminstone 'ganska nöjda' med sin tillvaro. Detta är anmärkningsvärt eftersom alla ock-

TABELL 4. Nyckelinformanternas utveckling – inre aspekter

Identitets- utveckling - inre aspekter	Pekka	Liisa	Tiina	Juha
Livstillfredsställelse				
1995	Mycket nöjd	Mycket missnöjd	Mycket nöjd	Ganska nöjd
↓	Mycket nöjd Nöjd	Ganska missnöjd [?=ej kontakt]	Kaotiskt, söker Mycket nöjd	Ganska nöjd Ganska nöjd
2004	Mycket nöjd	Mycket nöjd	Mycket nöjd	Ganska nöjd
Sökperiod (ca ålder)	JA ca 20-åring (Före och början av studien)	JA ca 18 & 24-åring (Före, början och mitten av studien)	JA ca 17 & 23-åring (Före och ca mit- ten av studien)	JA ca 19-åring (Före och under hela studien)
Framtidssyn				
1995	Mycket positiv	Mycket negativ	Mycket positiv	Ganska negativ
↓		Positiv, dock en dag i sänder	Måste begrunda Mycket positiv	Ganska nöjd Diffus; 'nog nöjd'
2004	Mycket positiv			

så beskriver, något jag valt att kalla *sökperioder*, dvs. psykiskt tunga tider antingen strax före och/eller under själva studien.

Man måste räkna med att nyckelinformanterna, såsom folk i regel, gärna ger en positiv bild av sig själva i intervjuer (se t.ex. Lantz 1993). I materialet finns dock hos kvinnorna en större variation i livstillfredsställelse under årens lopp. Möjligt är att detta avspeglar verkliga förhållanden. En annan tolkning är att kvinnorna tillåter sig ett bredare känslospeltrum eftersom vår kultur visar större förståelse för att kvinnor beklagar sig, visar osäkerhet och tar emot hjälp. Ett faktum är dock att Liisa vid omkring 20 års ålder, med fog, upplever sin livssituation som ytterst trängd samtidigt som hon saknar nätverk och därför reagerar starkt på samhällets interventioner.

Sökperioder

Under dessa sökperioder, då nyckelinformanterna starkt ifrågasätter sig själva, sina förmågor, sina chanser att ta sig fram i livet och samhällets sociala instanser, söker de med varierande intensitet göra klart för sig vad de vill göra med sitt liv och rätt bedöma vilka av de alternativ de ser som verkligen är relevanta för dem. De vill bli klara över hur de skall agera för att nå sina mål och må bättre. De beskriver alla sökperioderna som ett oundvikligt – om än tungt – utvecklingsskede i processen att bli den person de blivit. Pekka, 32 år, summerar: *De [sökperioderna] har, trots allt, fyllt en uppgift. Alla måste förr eller senare stanna upp och fundera vad de vill här i livet.* Pekka tänker sig att hans, liksom de flesta andras, söktid infaller vid 20 års ålder.

Juha, 28 år, som åtminstone i termer av lönearbete och studier år 2004 fortfarande kan anses befinna sig i en sökperiod, säger: *Det är endast genom att genomlida svåra tider som de kan övervinnas.* Däremot fnyser han åt tanken att individens utveckling kunde påskyndas genom samhällets interventioner. Hårdare tag och strängare krav från Arbetskraftsbyrån hade han t.ex. inte klarat av under sin tyngsta sökperiod: *Det hade sannolikt endast resulterat i att jag känt mig ännu eländigare. Jag hade varit tvungen att sjukskriva mig – vilket fått mig att må ännu sämre.*

Liisa väljer en annan infallsvinkel. För henne handlar det i svåra tider inte om rationella val – snarare rör det sig om emotionella infall, ofta i form av 'strunt detsamma!'-beslut. Hon lyfter fram individens utgångsläge, behovet av stöd och uppmuntran för att en tillit till sig själv skall kunna uppstå, som i sin tur ger tro på att man kan fatta goda beslut som har betydelse. Alla måste kämpa sig fram och genomleva sökperioder. Men också fastän alla ytterst står ensamma och måste kunna välja själv, sker detta i en given kontext, vid en viss tidpunkt och görs av unika individer. Liisa är övertygad om att individens syn på sig själv och sin aktuella livssituation starkt bidrar till de val hon gör – alldeles oberoende av vad en utomstående betraktare finner rimligt eller rationellt: *Möjligheten att välja 'förnuftigt' är en helt annan för den som tror på sig själv och har erfarenheter av att val har betydelse och leder till något gott... Det är fan så mycket enklare att tro på sina påverkningsmöjligheter om man vuxit upp i södra Helsingfors med 'pappa betalar' än om man kommer från en missbruksfamilj i Jakobacka! ... Finns bara dåliga alternativ, är det inte sagt att man i längden orkar engagera sig – eller ens ser någon poäng med att göra det!*

Tiina, 28 år, betonar vikten av *eftertanke och att få kontakt med sitt 'inre jag' och dess preferenser.* ... *Det tar helt enkelt tid att göra klart för sig vilka ens ideal är, hitta en stabil grund att stå på och lära sig att leva så att man tar väl hand om både sig själv och andra.* Det handlar om ytterst komplicerade, stora och betydelsefulla livsfrågor och Tiina menar därför att det inte är realistiskt att inbilla sig att de kunde lösas i en handvändning. Hon ser inte heller med vilken rätt vi bortskämda västeuropéer utgår från att livet skall vara bara njutning och nöjen. Tiina önskar sig inte ett lätt, utan ett meningsfullt, liv.

Ett sökande efter sig själv är normalt under vuxenblivandet. Men en förlängd ungdomstid, oavsett om den börjar tidigt eller drar ut på åren (Suurpää 2009, 15) innebär att ungdomar mognar i olika takt, vilket utgör en utmaning för välfärds-samhället. Enligt t.ex. Reetta Pietikäinen (2007) tyder utvärderingen av välfärds-samhällets servicetjänster och deras funktionsduglighet på att samhället inte klarar av att svara på de behov som denna övergång till vuxenlivet skapar. Också enligt Ungdomsbarometern (Myllyniemi 2007) går ungas tillfredsställelse med livet tillfälligt ned vid 20–24 års ålder. Trots detta ligger poängen som de unga ger för sin livstillfredsställelse i barometerns enkät på hög nivå. Medeltalet är vid 8,5²

2 Skolbetygsskalan rör sig mellan 4 och 10.

och majoriteten av informanterna ger rent av ett berömligt vitsord³. I jämförelse med detta ter sig nyckelinformanternas svar, ”ganska nöjda” inte längre fullt så bra.

I informanternas berättelser ter sig deras sökperioder svåra – tydliga spår av isolering och ett ofta samhällsfrånvänt beteende förekommer. Tre av dem har dessutom sökt professionell hjälp, vilket inte i finländska förhållanden kan betecknas som genomsnittligt⁴. Iögonenfallande är också att tre av de fyra på regelbunden basis använt narkotika, varav två s.k. ’hårda droger’ dvs. amfetamin och/eller heroin. Detta får mig att ställa frågan: *Bidrar arbetslösheten till deras problemfyllda sökperioder?*

Konstateras kan alltså att nyckelinformanternas inre vuxenblivande, i ljuset av deras tillfredsställelse med livet och genomlevda sökperioder, förlöpt förhållandevis väl. Trots tunga perioder är de förhållandevis nöjda med sitt liv och ser ljus på framtiden, vilket framgår av tabell 5. . Undantagen utgörs vid unga år av Liisa och Juha, som ser dystert både på sitt aktuella liv och framtiden; Juha dock i mildare grad än Liisa. Juha gör sitt bästa att inte låta sig störas av att han inte vet vad han vill, medan Liisa förargas av att hon inte får eller kan göra det hon vill. Denna situation aktualiserar frågan om relationen mellan nuet och framtiden: *Föreligger ett samband mellan de fyras tillfredsställelse över sin aktuella livssituationen med deras föreställningar om framtiden?*

10.3 Förändringar i nyckelinformanternas föreställningar om lönearbete

Nyckelinformanterna har mycket olika föreställningar om lönearbete och arbetslöshet. Pekka, som har familjebakgrund i företagslivet prioriterar under hela uppföljningen lönearbete mycket högt. Det är genom arbete som människan utvecklar inte bara sitt kunnande utan även sin personlighet. I hans föreställningar bjuder kommande arbetsuppgifter på utmaningar och belöningar. Lönearbete är inte bara något nödvändigt utan utgör ett meningsfullt livsinnehåll. På motsvarande sätt associerar Pekka arbetslöshet till ett olyckligt tillstånd, som till varje pris bör undvikas. Hans uppfattning är att långtidsarbetslöshet ytterligare förvärrar situationen, varför den som varit arbetslös en länge tid aldrig kan ta sig ’upp’ igen. ”Riktiga arbetslösa” är ofta lata och saknar ambition. Pekka förknippar dem även med ett rikligt alkoholbruk, utslagning och ett allmänt missnöje med både livet och sam-

3 Berömliga vitsord utgörs av 9 och 10.

4 Möjligt är givetvis att också andra faktorer kan förklara att nyckelinformanterna sökt utomstående hjälp. De har t.ex. valts utgående från sin särart; alla är handlingskraftiga och/eller verbalt begåvade. Rimligt är att detta underlättat att ta kontakt med och tillgodogör sig de tjänster som stadens öppenvårdsenheter erbjuder.

hållet. Själv går han i kvällsgymnasium och har konkreta planer på högskolestudier. Det är därför inte så märkvärdigt att han som 23-åring trots sin formella arbetslöshetsstatus inte personligen vidkänns arbetslösheten; till sig själv refererar han som studerande.

Även Liisa, som dock har en ytterst brokig bakgrund, tillskriver under hela uppföljningsperioden förvärvsarbetet en central position i livet. Vikten av lönearbete kopplar Liisa inte primärt ihop med arbetsuppgifterna – de är vad de är – utan med de nödvändiga inkomsterna och med de tilläggsvärden hon associerar till dem. Inkomsterna möjliggör ett normalt liv, ger henne möjligheter till avstressande avkoppling och underlättar planeringen av livet på sikt. Men kanske viktigast av allt; lönearbetet får en att känna sig nyttig, veta att man gjort rätt för sig – och lönearbetet förser omvärlden med synliga tecken på detta. (Jfr Kortteinen 1992; Kortteinen och Tuomikoski 1998 – lönearbete som mått på ens människovärdet/duglighet Ahponen 2001; Salonen 2005; Hoikkala 1997 lönearbetet ett bevis på att man blivit vuxen och reder sig själv). Också Liisa associerar arbetslösa med negativa förhållanden, men det gäller bara en liten del av dem, nämligen de som *väljer* att inte jobba. Själv är hon inte arbetskygg och vill inte att andra skall bli tvungna att axla ansvar för hennes försörjning. Hon är, liksom de flesta arbetslösa, drabbad av, men oskyldig till sin arbetslöshet. Liisa känner sig i allra högsta grad berörd av dess följder; ekonomiskt trångmål, ökat beroende och en stämpel av att tillhöra gruppen lata, odugliga och onormala.

I bjärt kontrast till Pekka och Liisa står Tiina. Genom hela hennes berättelse förknippar hon förvärvsarbete, åtminstone för kvinnors vidkommande, med andlig utarmning och själslig fattigdom. Hon tar ideologiskt avstånd från pengar och prylsamlandet och ser lönearbetet som förslavande. Lönen avtrubbar individen, vars genuina jag underordnas materialismens lagar och kompenserar med en ytlig, hög och bekymmerslös konsumtion utan förankring i djupare värden. Tiina deklarerar att hon är helt och hållet nöjd, ja belåten över att få vara arbetslös och ser arbetslösheten som en möjlighet (jfr Luomanen 1999). Den ger tid och ro att koncentrera sig på det viktigaste; att utveckla sig själv, sin självkänedom och därmed även kunna bära försorg om andra. Den möjliggör i stort som smått ”nyttigt och nödvändigt arbete” som annars – som icke förtjänstbringande – skulle försummas. Samhället gör sig en björntjänst då det snävt definierar arbete som lönearbete och därmed nollförklarar alla andra arbetsinsatser, menar Tiina. Hundratusentals individer stämplas som odugliga och värdelösa samtidigt som en mängd vettiga arbetsuppgifter försummas. Att på detta inkonsekventa sätt stämpla människor som överlopps (jfr Cruikshank 1999: 'waste') skapar passivitet och utanförskap, som även försvårar frivilliginsatser. Tiina däremot är en lycklig arbetslös som förstår att värdesätta det (oavlönade) arbete hon på detta sätt får möjlighet att ägna sig åt.

Också om Juha ser att förvärvsarbete kan vara socialt givande, anser han också att det i praktiken är bedövande tråkigt (och möjligen också samhällsskadligt) att arbeta. Lönearbete innehåller nämligen också aspekter av utnyttjande. Det är ofta någon annan än den som jobbar som blir rik på arbetsinsatsen. Även Juha ser huvudsakligen fördelar med att vara arbetslös. Man kan leva sitt liv friare och behöver inte detaljplanera sin dag, än mindre sin vecka eller sin framtid. Juhas livsstil är hedonistisk och rent motsatt den protestantiska arbetsetiken, som starkt präglar det finländska samhället (jfr. t.ex. Kortteinen 1998). Varken Tiina eller Juha ser lönearbete som värdefullt i sig. Vilka arbetslöshetens konsekvenser blir på individnivå beror på vilka prioriteringar man som arbetslös har och vilka val man fattar. Att ge omvärlden sin småskaliga insats och erhålla arbetslöshetsbidrag är inte ett sämre alternativ än att lyfta lön: Tiina poängterar vikten av hurudant arbete som utförs; Juha betydelsen av mångfald och variation, som motvikt till den enögda standardbilden av vad som gör människan lycklig. Tiina och Juha tror inte heller att ”riktiga arbetslösa” existerar

De tydliga skillnaderna i nyckelinformanternas föreställningar om lönearbete bidrar väsentligt till variationen i de fyras sätt att relatera sig till och uppleva sin arbetslöshet (Tabell 5). Pekka och Liisa ser konstant över tid lönearbete som viktigt och anstränger sig för att ta sig ur arbetslösheten. Juha är tudelad till lönearbete men handlar i praktiken konsekvent passivt, varför jag klassar honom som negativt inställd. Tiina tar entydigt avstånd från lönearbete men understryker vikten av annat arbete.

Även om förändringar sker i nyckelinformanternas livssituationer och positioner på arbetsmarknaden⁵ över tid, sker inte några uppenbara förskjutningar i deras grundinställning till lönearbete: Vi ser en hög grad av kontinuitet: Pekka, 32 år, är lika övertygad som han var som 24-åring att det enda rätta är att satsa på studier, flit och en framtida arbetskarriär. Tiina, 28 år, är – om möjligt än-

TABELL 5. Nyckelinformanternas upplevelse av att vara arbetslösa över tid

Arbetslösheten mer eller mindre positiv	Arbetslöshet något negativt	Upplever sig inte som arbetslös
Tiina Arbetslös: 1995–1998 Sekt, föräldraskap 1999–	Liisa Arbetslös: 1995–2001 Förvärvsarbete 2002–	Pekka (i praktiken) Arbetslös: 1995–1996 Studier & förvärvsarbete 1996–
Juha Arbetslös: 1995–2004 Fortsatt arbetslöshet	Pekka (i teorin) Arbetslös: 1995–1996 Studier & förvärvsarbete 1996–	

⁵ Vid utgången av studien är Juha arbetslös, Pekka och Liisa förvärvsarbetande och Tiina föräldraledig. I Tiinas långsiktiga planer ingår varken studier eller förvärvsarbete.

nu säkrare än hon var som 18-åring – att lönearbete *inte* är något för henne. Liisa hinner inta flera olika positioner i förhållande till arbetsmarknaden. Hon ser dock hela tiden utbildning som lösningen på sin arbetslöshet och som vägen till ett givande lönearbete – må så vara att steget dit känns oöverkomligt för henne som 18-åring. Några tydliga förändringar går inte heller att skönja i Juhas inställning till lönearbete: Åtminstone i teorin är han tudelad; i viss mån spekulerar han kring lönearbete och högskolestudier. Han inleder två olika yrkesstudier men slutför ingendera. Det betyder mindre att han uppger att det senare försöket stupar först på slutmetrarna. Lönearbete söker Juha helhjärtat mindre än fem gånger och när han gör det, är det alltid för kortare perioder och endast då hans penningbehov är akut.

Pekka och Liisa, som år 1996 klassades som studieinriktad respektive arbetsorienterad, söker och får lönearbete och båda bedriver aktivt studier. De är vid uppföljningstidens utgång nöjda med sitt liv. Tiina, alternativ, har gift sig och blivit mor. Hon har händerna fulla med ansvar för familj och hem och har inga som helst planer på att ta ett lönearbete – inte ens på sikt. Hon stortrivs och känner att hennes uppgift är att vara hemma med barnen i år framöver; betydligt längre än samhället betalar henne något hemvårdstöd. Även om den villrådige Juha uppger att hans tankar om förvärvsarbete kan variera har han under de 10 åren inte gjort mycket för att finna stadigt lönearbete och uppger att han är förhållandevis tillfreds med livet som arbetslös.

Mitt resultat överensstämmer väl med vad ett forskningsteam i Sverige funnit: Enligt Starrin m.fl. (2002) samt forskningsprofessor Jukka Vuori (Haavisto 2009), upplever personer, som värderar lönearbetet, arbetslösheten som tyngre än personer som inte tillmäter förvärvsarbete stor vikt: Liisa (arbetsorienterad) som inte lyckas finna arbete ger under första delen av studien uttryck för tydligt psykiskt illamående medan Tiina (alternativ) och Juha (villrådige) och som inte värderar lönearbete som viktigt, mår relativt bra. Intressant är att Pekka, som – av sina uttalanden att döma – värderar lönearbete högst av de fyra, ändå såsom formellt arbetslös, mår så gott. Tydligt är dock att han *inte* identifierar sig som arbetslös; han talar om sig som om han vore högskolestuderande även när han ännu inte uppnått denna status.

Jämförs de två arbetsorienterade ter sig Pekkas självförtroende utåt sett starkt, vilket Liisas i påfallande grad inte gör. Likaså är skillnaden i tillgång till informellt stöd markant: Pekka med ett gediget stöd i olika former har och ser ständigt alternativa lösningar. Han ger sig också rätt att definiera sitt förhållande till arbetslösheten: (jfr. ovan kap 9.3). Liisa saknar nätverk och uppbackning. Att hon står ensam och inte heller ser några valmöjligheter vittnar hennes tidiga uttalanden om (jfr. ovan kap 9.4). Hon upplever sig inte ha några verkliga valmöjligheter: Hon ser bara dåliga och ännu sämre alternativ – och någon hjälp står inte att få ens på sikt.

Att Pekka och Liisa, som båda värderar lönearbete, visar upp så olika grader av livsstillfredsställelse under arbetslöshet måste tolkas så att närvaro eller brist på tillfredsställelse inte sammanhänger enbart med värderingen av lönearbete utan att andra faktorer även spelar in. Denna tolkning vinner stöd i två av Starrins forskningsteams studier (Starrin m.fl. 1999; Jönsson och Starrin 2000). Dessa studier visar att arbetslösas missnöje med sin livssituation kan härledas också till deras trängda ekonomi, som står i samband med deras sociala förhållanden⁶. Flera forskare (se t.ex. Autio och Paju 2005; Hjalmarson 2007) har framfört att ungdomar, som delvis skapar och långt manifesterar sin identitet genom konsumtion, är extra utsatta närhelst de inte ges möjlighet att konsumera. Analysen av avhandlingens basmaterial visar att de arbetsorienterade unga i högre utsträckning än de övriga uppgav att de måste pruta på nödvändiga uppköp, trots att just deras undergrupps snittinkomst var högst. Det handlar med andra ord inte enbart om skälig inkomstnivå, utan om att olika individer med olika preferenser och referensramar använder sina tillgångar på olika sätt: Sålunda får Tiina de månatliga understöden att räcka, ja hon lyckas rent av lägga lite åt sidan av, medan Liisa ständigt tampas med betalningssvårigheter, trots att de två har alldeles motsvarande kostnader och inkomster. Eftersom frågan om nyckelinformanternas upplevelser av tillgång till stöd på detta sätt aktualiseras, ägnar jag den nedan en kommentar.

10.4 Bakgrund: Nyckelinformanternas upplevelser av erhållet stöd

Nyckelinformanterna är tidvis alla berättigade till och lyfter diverse stöd. Kriterierna för de rent ekonomiska samhällsstöden, såsom bostadsbidrag⁷ och utkomststöd⁸, är entydigt definierade varför stora skillnader inte uppstår mellan förmånstagarna. I början av studien är alla fyra studerade personerna arbetslösa och bor självständigt, även om Pekka genom timanställningar har smärre inkomster, vilka han uppger för Arbetskraftsmyndigheterna. Studiens intresse riktas i detta avsnitt dels mot de *informella* stöd de fyra uppgett sig få, dels mot de *formella* stöd fallstudiepersonerna i egenskap av arbetslösa erhållit av Arbetskraftsbyrån.

Informellt stöd: Insatser från nära nätverk

De fyras tillgång till informellt stöd är ojämnt fördelad. *Pekka* får främst ekonomiskt men även emotionellt stöd (från sin mor) under hela den studerade peri-

6 Starrin, Forsberg och Rantakeisu (1999) har utvecklat en s.k. ekonomi – skam modell, som söker samband mellan ekonomiska och sociala förhållanden och reaktioner på arbetslöshet.

7 Se Folkpensionsanstaltens hemsidor: www.kela.fi

8 Se t.ex. Helsingfors stads utkomststöd: www.hel.fi. Se även bilaga 3b.

oden. *Tiina* erhåller ett starkt socialt och emotionellt stöd (först av vännerna och senare från den sekt hon trätt in i) men får däremot inte någon nämnvärd ekonomisk uppbackning förrän hon får en fast parrelation. *Juhas* mor stöder till en början Juha både emotionellt och ekonomiskt, men de två har olika värderingar, varför hennes stöd med åren avtar. För *Liisas* del är det glesare med stöd i alla avseenden och under hela den studerade perioden. När hon tar avstånd till sina barndomsfamiljer (moderns respektive faderns), bidrar det till lugnare och mer balanserade människorelationer, säger hon. Genom sin nygrundade familj erhåller hon emotionellt stöd. Ekonomiskt är det dock hon som står för familjens försörjning.

Trots vissa förändringar är de fyra nyckelinformanternas upplevelser av erhållet informellt stöd alltså förhållandevis konstant över tid. Stödet härstammar främst från föräldrar och större förändringar sker inte i relationen när individen formellt blivit vuxen. Notera att alla de fyra var myndiga och hade flyttat från barndomshemmet då studien påbörjades.

Behovet av stöd är rimligtvis förknippat med upplevelsen av det erhållna stödets tillräcklighet. Man kan måhända räkna med att förhoppningarna på att få stöd kan vara större, då behovet erfars som akut. Att behovet av stöd från föräldrarna avtar med tilltagande ålder och med ökat tillträde till vuxenlivet, är inte i sig märkvärdigt. Däremot visar Ungdomsbarometern från år 2007 (Myllyniemi 2007) att det tillfälligt sker en tydlig försämring i de ungas upplevelse av kvaliteten på föräldrelationen när de är i 20-24 års ålder. Några år senare är läget förbättrat. Myllyniemi förklarar detta med att unga vuxna befinner sig i en livsfas då de känner sig utlämnade: De flyttar hemifrån, har skral ekonomi och är mer sårbara än när de bodde i föräldrahemmet. De fyra informanterna hade, som sagt, samtliga flyttat från föräldrahemmet innan studien inleddes och förefaller alla sårbara i det läget: En tillfällig svacka i livskvaliteten träffar dem alla mot mitten av uppföljningsperioden; Pekka avbryter sina nästan slutförda studier, drogmissbruk tar överhanden i *Liisas* liv, *Tiinas* kamratgäng skingras och *Juhas* ensamhetskänslor och bruk av narkotika når en kritisk kulmen.

Att det råder ett samband mellan hur unga klarar av att etablera sig på arbetsmarknaden och deras föräldrars utbildnings- och klassbakgrund lyfter Anna Angelin (2009) tydligt upp i sin avhandling (se även Raaum et al. 2009; Axelsson och Ejlertsson 2002; de Goede et al. 2000). Även om *Liisa* utgör ett undantag är det i mitt material tydligt att *mödrarna* i betydligt högre grad än *fäderna* engagerar sig i sina barns väl och ve. En bidragande orsak är givetvis – även om den tycks falla tillbaka på sig själv – att samtliga nyckelinformanter vuxit upp utan fäder; Pekka har aldrig bott tillsammans med sin far medan de övriga varit små då deras föräldrar gått skilda vägar. Att det varit *mödrarna* som då fått/tagit den primära vårdnaden om barnen är dock knappast en slump. Så länge *mödrar* innehar det primära ansvaret för och omvårdnaden av barnen, är forskningsresultat som pekar på att just moderns utbildning (jfr t.ex. Suurpää 2009) har betydelse för barnens fram-

TABELL 6. Nyckelinformanternas upplevelser av tillgång till stöd över tid

Stödform	ERHÅLLET STÖD ÖVER TID (1995 - - -> 2004)				
Formellt (främst ekonomiskt)	Pekka	+	- - ->	0	Självförsörjande
	Liisa	++	- - ->	0	Självförsörjande
	Tiina	+	- - ->	0	Avbryter relation till Arbetskraftsbyrån, kvarstår i relation till FPA
	Juha	+	- - ->	+	Fortsätter lyfta understöd
Informellt (främst emotionellt)	Pekka	++	- - ->	+	Modern
	Liisa	0	- - ->	+	Maken
	Tiina	++	- - ->	++	Vännerna och maken
	Juha	+	- - ->	0	Modern

tidsprognos alls inte överraskande. Frågan om hur föräldrar, inte minst de i genomsnitt ekonomiskt mer resursstarka fäderna, rimligtvis kan förväntas stöda sina (arbetslösa) barn inte är trivial – i all synnerhet som samhället i allt högre grad pressas att söka billigare lösningar på sina medlemmars behov och därmed även skära ned i stödinsatserna. Den frågan faller dock utanför avhandlingens fokus.

Såsom framgår av Tabell 6 erhåller alla nyckelinformanterna i början av studien formellt stöd i form av ekonomiskt bidrag från samhället. Vid utgången av uppföljningsperioden har två blivit självförsörjande, medan en erhåller hemvårdstöd och den fjärde fortfarande lyfter understöd förknippade primärt med arbetslöshet. Vi ser också att skillnaderna i tillgång till informellt, emotionellt stöd varierar i högre grad än tillgången till de formella stöden, liksom också beständigheten i de emotionella stöden är högre.

Samhällets stöd: Arbetskraftsbyråns insatser och informanternas syn på dessa
Nyckelinformanterna har, i likhet med de övriga 32 informanterna i baspopulationen, alla varit anmälda som arbetslösa arbetssökande vid Arbetskraftsbyråns åtminstone under åren 1995 och 1996. I synnerhet de första studieåren, då arbetslösheten var skyhögt och arbetsmarknaden helt stagnerat, hade Arbetskraftsbyråerna svårt att erbjuda arbetstillfällen. Då sådana fanns stod – naturligt nog – inte de utbildade och oerfarna unga arbetssökande högst på listan över potentiella arbetstagare. Men Arbetskraftsbyråerna erbjuder en rad andra tjänster. Nedan redogörs för de stöd som nyckelinformanterna, enligt egen utsaga, blivit erbjudna. De fyra är alla bosatta i Helsingfors men i olika stadsdelar, varför de besöker olika Arbetskraftsbyråer. Detta borde dock ändå inte få förklara de förhållandevis stora variationerna i deras rapportering om kvaliteten av det stöd och det bemötande de anser sig ha fått.

Det är, ironiskt nog, av nyckelinformanterna bara Tiina, den som klarast uttryckt sin ovilja till lönearbete, som under studien sänds anvisningar att söka ett givet förvärvsarbete. Arbetet är på en bensinstation och uppgifterna går ut på att stå i kassan, ta betalat för bränsle och sälja varm korv med bröd. Tiina ser av olika 'ideologiska' skäl inga som helst möjligheter att ens överväga att söka jobbet: Hon fördömer privatbilism och är noga med sin kost, varvid hon bl.a. undviker en rad tillsatsämnen – något som korv är fullspäckt av. Då Tiina inte väljer bensinstationsjobbet, försätts hon i karens⁹.

Arbetskraftsbyråerna erbjuder aktivt de unga arbetslösa *sysselsättningsarbeten*. De allra flesta av mina 36 informanter, och samtliga nyckelinformanter, har uppmanats söka och även beviljats sysselsättningsarbete. Pekka, som haft ett sysselsättningsarbete innan min studie inleddes, ger åtgärden gott betyg även om hans intryck av erfarenheten är: *Lite väl slapp!*. I övrigt är Pekka i alla hänseenden nöjd med Arbetskraftsbyråns insatser. Också de andra nyckelinformanterna ställer sig positivt till de sysselsättningsarbeten de fått, även om Liisa vid 19 års ålder, före sitt första sysselsättningsarbete, fnyser åt den här formen av aktivering och talar om det som *lågavlönat tvångsarbete*. Hon, som utgår från att hon måste förvärvsarbete – trots att hon hellre skulle studera – uppmanas söka, söker och får två sysselsättningsarbeten under de 10 åren. Bägge dessa arbeten har Liisa utbyte av: De förutsätter en 'normal' dygnsrytm och ger ordning i Liisas vardag. Därtill erbjuder de socialt umgänge. Liisa ser också i dem en teoretisk chans att få in foten på arbetsmarknaden, och den vägen sin ekonomi i skick. Hon är dock kritisk till sysselsättningsarbetenas korta varaktighet och de oansenliga möjligheterna att – också då man skött sig – få en förlängning på anställningen. Detta gäller också om fyramånaderstillägget, som ibland erbjuds utöver det tidsbundna arbetskontraktet, inkluderas.

Hos Tiina möter sysselsättningsarbetena ingen större entusiasm: Hon skulle hellre arbeta med sina egna 'projekt'. För henne utgör sysselsättningsarbetena inte en potentiell lösning på en trängd situation, utan innebär, tvärtom, ett avbrott i en välfungerande vardag. Men står inga etiska värderingar i vägen, garderar sig Tiina, skulle hon inte vägra: *Jag vill inte bråka, inte ställa mig på barrikaderna*. Också Tiina hinner under studien med två sysselsättningsarbeten och trivs förhållandevis väl med dem. På det första erbjuds hon förlängning men tackar – föga överraskande – nej. Hon har mängder av andra aktiviteter som väntar på henne. Det andra sysselsättningsarbetet hon tar, får ett tråkigt slut, när Tiina mot slutet av anställ-

9 Möjligt är att Tiina idag inte skulle bli erbjuden ett dylikt jobb, eftersom Arbetskraftsbyråerna sedan år 2001 åtminstone i teorin tillsammans med alla unga arbetslösa gör individuella jobbsökarplaner (Pitkänen m.fl.2007). Hade en jobbsökarplan funnits hade personalen även varit medveten om Tiinas ståndpunkt. Å andra sidan utgör inte hennes ideologiska övertygelse en för systemet acceptabel ursäkt att avböja ett arbete som detta.

ningen uteblir från arbetet några dagar utan giltig orsak¹⁰. Hon får ett uselt arbetsintyg, vilket överraskar henne något, eftersom hon prisats för sin arbetsinsats under de första 5½ månaderna: Hon har bl.a. på eget initiativ påbörjat en konstklubb för parkbarnen. Hon har också bakat och bjudit dem på hemgjorda kareliska piroger, som motvikt till den av tillsatsämnen späckade mat som staden erbjuder. Tiina konstaterar dock att hon förstår att det finns arbetsgivare som väljer att fokusera på det i ens insats som varit klandervärt.

Juha säger klart ut att sysselsättningsarbeten *inte är några 'riktiga' jobb*. Men just därför ser han mer positivt på dem än på andra arbeten. I och med att sysselsättningsarbetena inte heller ger full lön tolkar han arbetskontraktet så, att det innefattar också lägre krav och större flexibilitet för de anställda. Juha trivs med det enda sysselsättningsarbete han söker och får – men väljer ändå inte förlängning när chansen erbjuds.

Nyckelinformanterna är m.a.o. förhållandevis nöjda med sysselsättningsjobben. Även om mitt material inte berättigar till generaliseringar har nyckelinformanterna, till en början, rätt generöst erbjudits förlängning på sina sysselsättningsjobb. En stötesten förefaller dock utgöras av den finländska sommaren: Liisa, Tiina och Juha tackar alla med hänvisning till den nej till erbjudandet om en kortare förlängning som ges inför midsommaren. Att offra sommaren för bara några tilläggs månader på ett jobb man inte själv valt känns varken lockande eller rätt.

Liisa är den enda av nyckelinformanterna som har deltagit i någon av de *kurser* som Arbetskraftsbyrån anordnat. Hon säger att hon gått kursen endast därför att detta förutsattes om man ville bli erbjuden något annat, intressantare av Arbetskraftsbyrån. I en utvärdering har Liisa gett kursen gott betyg, men under intervjun säger hon: *Inte lärde jag mig någonting – tvärtom!* Kursledaren var enligt Liisa undermålig och föreläsningssinnehållet om möjligt ännu sämre. Anledningen till de höga utvärderingspoängen var att Liisa tack vare kursen fick ett något högre understöd, en förströende programpunkt och naturligt kunde träffa andra arbetslösa unga: En av dem har t.o.m. erbjudit henne ett tillfälligt svartjobb.

I enlighet med den aktiverande politiken uppmanar Arbetskraftsbyråerna även till studier. Under studiens gång uppmanas de tre av nyckelinformanterna som är tillräckligt unga för att berättigas studera, dvs. Liisa, Tiina och Juha, söka sig till *utbildning*. Uppmaningen riktas inte till Pekka, eftersom han fyllt 20 respektive 25 och därför inte omfattas av lagen¹¹.

Liisa gör ett försök att studera redan innan undersökningen inleds: Hon börjar vid ett yrkesinstitut men slutar 2 dagar senare: *Det var definitivt inte min grej!* I

10 Ett svartsjukedrama uppstår mellan Tiina och en nära vän. För Tiina är det självklart att vården av vänrelationen går före utförandet av ett tillfälligt sysselsättningsjobb. Hon beklagar dock att hon inte kom åt att ringa till arbetsplatsen för att anmäla förhinder.

11 År 1996 är Pekka äldre än 20 år; i samband med den följande lagändringen år 1997, har han hunnit fylla 25. Dessutom är han år 1997 heltidsstuderande och alltså inte längre arbetslös arbetssökande.

den första intervjun säger hon också klart att studier under hennes rådande ekonomiska belägenhet är en fullständig utopi. Hon söker inte, trots uppmaningar från Arbetskraftsbyrån, fler studieplatser – och försätts därför i karens. Tiina överväger inte ens heltidsstudier. Hon har helt enkelt fullt upp med så många viktiga och intressanta uppgifter att några utifrån styrda studieplaner känns högst inaktuella och enbart överflödiga. Också hon försätts i karens. Juha inleder yrkesstudier två gånger. Han säger att han inte gör det för att Arbetskraftsbyrån uppmanar honom, utan för att hans *mamma tjarar*, eller för att han är *i akut bostadsbehov*. Båda studieplatserna Juha söker är på en kompis inrådan; den första skolan börjar kompisen i samtidigt, den andra, som Juha söker till när han redan är i 25 års ålder, har en kamrat gått ut. Också Juha försätts under studien i karens. Arbetskraftsmyndigheterna anser att han inte agerat tillräckligt aktivt för att ta sig ur sin arbetslöshet – en tolkning som Juha inte delar. Att beslutet därtill inte kan överklagas finner Juha obegripligt och orättvist.

Juha befinner sig ofta – sannolikt därför att han inte gör upp några planer eller ställer upp tidsramar för vad han skall göra – i en situation där hans roll är att *vänta*: Han väntar på besked från en kompis – blir det mer svartjobb eller inte. Han väntar på praktikplats – lyckas studieplatsen ordna honom en? Han väntar på att Arbetskraftsbyrån skall hitta potentiella arbetsplatser – kommer det en uppmaning att söka något eller ej?. Han väntar på att musikgruppens tidtabell skall klarna – blir det ett gigg eller inte? Han väntar på att rätt stämning skall infinna sig – gör den det så kan han göra något, till exempel anmäla sig vid Arbetskraftsbyrån. Juha ser väntan som en form av aktivitet (jfr Davies 1996) medan Arbetskraftsmyndigheterna tolkar det som identiskt med ett passivt ”göra ingenting”.

Ur samhällets synvinkel sett har nyckelinformanterna på det hela taget inte fungerat enligt dess förväntningar. Däremot visar de unga nog en positiv inställning till välfärdssamhället fastän de även ger uttryck för kritik mot vissa av arbetsförmedlingens åtgärder. I sina kommentarer om den bedrivna arbetskraftspolitiken lägger de tyngdpunkten vid olika aspekter, vilket framgår av Tabell 7. Pekka tar fasta på den ekonomiska aspekten och menar att samhället är generöst; Liisa lyfter upp rättvisefrågan och opponerar sig mot mantrat att alla har samma chanser; Tiina anlägger sina personligt ideologiska synpunkter och invänder mot den ensidiga prioritet lönearbetet samt ekonomiska och materiella synpunkter åtnjuter medan Juha berör regelverkets praktiska utformning och hur mötet myndighet – medborgare blir kantigt, stelt och opersonligt.

TABELL 7. Nyckelinformanternas syn på samhället och aktiveringspolitiken

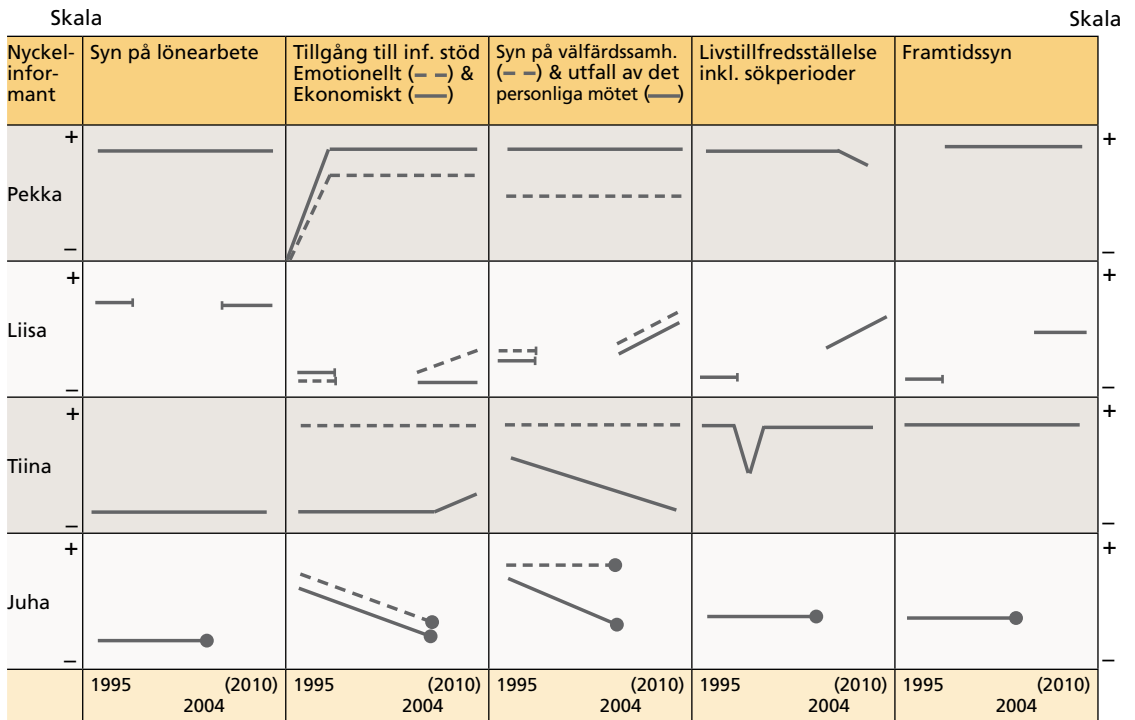
Nyckel-informant	Samhället	Aktiveringspolitik
Pekka	Välfungerande	Välmotiverad Generös (€)
Liisa	Fungerar men (+ & -) • Orättvist	• Tvång som drabbar de mest utsatta värst
Tiina	• Kortsiktiga och exkluderande värderingar	• Onödigt att rikta till alla
Juha	• Byråkratiskt, stel och opersonlig service	• Tvång föder motreaktioner

10.5 Konklusioner

Under den 10-åriga uppföljningen av fallstudieinformanterna, sker stora förändringar i dessas liv. I Figur 13 har deras utveckling över tid ritats upp med hänsenande på studiens centrala komponenter; värdering av lönearbete (I), tillgång till stöd (II), samhällssyn (III), livstillfredsställelse (IV) och framtidssyn (V). Lögonfallande finner jag stabiliteten i de fyra formanternas ståndpunkter. Med undantag för Liisa ser vi i dem ytterst små glidningar över tid. Knappast några förändringar förekommer i nyckelinformanternas preferenser, framtidsvisioner och valda handlingsmönster i relation till lönearbete över tid: I själva verket befinner sig samtliga vid utgången av den uppföljda perioden, mer eller mindre, i samma kategori som de skissade upp – eller lät bli att närmare konkretisera – under den första personliga intervjun år 1996, ca tio år tidigare! Pekka och Liisa är studieinriktade/arbetsorienterade; Tiina är alternativ och Juha väljer att <flyta> eller <sväva fritt>. Han är med andra ord villrådig, åtminstone sett ur systemets synvinkel.

Inför detta resultat kan man argumentera för att de fyra nyckelinformanterna samtliga aktivt valt att bevara sin inriktning; Pekka genom flit; Liisa genom upprepade försök varvade med besvikelser och kollisioner; Tiina och Juha genom att välja olika slag av avvikarroller, som inte låter sig förenas med vare sig samhällets eller deras närmastes – mödrarnas – värderingar och synsätt. Inga tydliga förändringar sker heller i Liisas och Tiinas förhållningssätt till *lönearbete (I)* ens när de genomgår de avsevärda livsförändringar som äktenskap och mödraskap innebär. Med åren snarast renodlas de preferenser som alla fyra gav uttryck för som yngre.

Några enkla slutsatser om sambandet mellan deras livstillfredsställelse (III), och relation till arbetsmarknaden kan inte dras: Pekka och Liisa, som år 1996 klassades som studieinriktad respektive arbetsorienterad, söker och får lönearbete liksom de båda aktivt bedriver studier. De är vid utgången av studien nöjda med sitt liv. Alternativa Tiina har gift sig och blivit mor. Hon har händerna fulla med ansvar för familj och hem och har inga som helst planer på att ta ett lönearbete – ens

FIGUR 13. Utvecklingen av nyckelinformanternas syn på lönearbete; samhälle; tillgång till stöd; livstillfredsställelse och framtidssyn

på sikt. Hon stortrivs och känner att hon gör rätt som väljer att vara hemma med barnen i år framöver; betydligt längre än tills samhället slutar betala hemvårdstöd. Även om den rådlösa Juha uppger att hans tankar om förvärvsarbete och arbetslöshet kan variera har han under de 10 åren inte gjort mycket för att hitta förvärvsarbete och uppger att han är tillfreds med livet som arbetslös. Tidigare studier visar, föga överraskande, ett samband mellan *tillgång till stöd (II)* och livstillfredsställelse. Så också i denna undersökning; de som har tillgång till stöd mår bättre än de som är utan (Pekka och Tiina), liksom den vars stöd tillfälligt minskar (Juha, Tiina) mår sämre än de tidigare gjorde, medan den (Liisa) som får mer stöd börjar mår bättre. Med tilltagande ålder går nyckelinformanterna mot ett mindre stöd från sina föräldrar, må så vara att de grundläggande strukturerna består. Men kvinnorna, som skaffat sig stabila parrelationer och grundat familj, får stöd från dessa. Moderskapet utgör även en samhälleligt accepterad roll, som i många ögon fullgott kan ersätta de annars sega förväntningarna på innehav av lönearbete. Även om mitt material är litet och inte berättigar till generaliseringar väcker detta frågor också om genus och dess betydelse vid arbetslöshet.

Trots yttre olikheter i nyckelinformanternas relation till bl.a. lönearbete och valda positioner i relation till arbetsmarknaden står *likheter* i handlingsmönster att se mellan dem: De handlar alla utgående från sin livssyn och sina preferenser. De livssituationer och val som de associerar till 'losers', individer som inte insett vad som är väsentligt i livet – pengar, ett gott liv, förvärvsarbete eller arbetslöshet – undviks i mån av möjlighet. På motsvarande sätt står de livsprojekt de själva värdesätter och därför vill förverkliga för motsatsen; de representerar möjligheten till ett meningsfullt liv och personlig utveckling, som i bästa fall kan komma även andra och hela samhället till godo. Så ser vi att Pekka tänker sig att livet för arbetslösa är utan egentlig mening och därför präglas av ett allmänt missnöje som riktas både mot individen själv, men främst mot andra och samhället. Han tänker sig att denna avoga inställning på sikt ofta resulterar i alkoholmissbruk och utslagning. För Tiina är det tvärtom. Förvärvsarbetet är det som står för det osunda: att lönearbete utgör ett okritiskt och mekaniskt slaveri under andras vilja. Slutkörd efter arbetsdagen söker löneslaven livets mening i ett ytligt prylsamlande och oseriösa underhållningsprogram. Pekkas och Tiinas syn också på konsumtion är diametralt olika; där Pekka ser möjligheter till ett tilltagande nationellt välstånd med ökad komfort och en välförtjänt guldkant i tillvaron tolkar Tiina det som ett slöseri med jordens begränsade resurser orsakat av ansvarlösa och ytliga värderingar. Dess två informanter slår därför, föga överraskande, in på högst olika livsstigar. Men även om de sinsemellan har olika framtidsdrömmar är deras önskemål över tid gällande sin *framtid (V)* konstanta. När det gäller *syn på samhället (IV)* är det bara Liisa som under uppföljningsperioden ändrar tonfall: Och när hon gör det framhåller hon, dels att hon i den första intervjun befanns sig i en kombinerad depression och trotsålder, dels att även om hon själv hittat en balans i relation till samhället så står hennes ståndpunkt om samhället som orättvist fortfarande fast.

I de fyra fallstudieinformanternas *tilltro till sig själva* och sina möjligheter, förefaller däremot förändringar ha skett. De har i slutet av dataproduktionen en tio år lägre erfarenhet av att leva så som de valt att göra. *Tilltron till den valda livsstilen tenderar att öka*. Pekka ser dock något beskedligare på individens makt att forma sitt liv. Man kan trots allt inte alldeles ensam, enbart genom viljestyrka, skapa sin framtid, även om man själv *bör* axla ansvaret för sitt liv; Tiinas starkare tilltro till sig själv bygger på ökad tillfredsställelse med sitt val av en alternativ livsstil. Liisa ökade självtillit kan grundas i att hon med seghet och med sitt medvetna arbete med sin personlighet har fått erfara att samhället anser henne värd att satsa på. Rehabiliteringen och framför allt terapi har gett henne en ny självbild. Juha slutligen anger vad han anser vara fullgoda argument för att leva på sitt bekymmerslösa sätt. Han går aktivt in för att undvika framtidsvisioner. Detta, att inte ruta in sitt liv och sin framtid, är hans medvetna val.

Utifrån denna undersökning kan man alltså konstatera att nyckelinformanternas värdering av lönearbete (I) inte är utslagsgivande för deras livstillfredsställelse. Denna värdering i sin tur sammanhänger inte direkt med deras syn på samhället (V) – eller vice versa: Figur 13 visar även att Tiina och Juha står långt från Pekka och Liisa i sin syn på lönearbete men mot slutet av uppföljningsperioden ändå befinner sig rätt nära dem när det gäller uppfattning om samhället. På motsvarande sätt ser vi att fastän Pekka och Liisa värderar förvärvsarbete är deras samhällssyn till en början klart olika: Pekka ser samhället som välfungerande, där den enskilda i regel belönas för sina insatser i förhållande till vad hon själv är beredd att offra. Liisas erfarenheter är i början närmast den motsatta; individernas utgångslägen varierar ofantligt mycket och samhället förmår inte utjämna det (jfr t.ex. Julkunen 2001). De som har det bra får enligt henne fler och därmed bättre förmåner än de som har det sämre ställt. Därtill villkoras de sämre ställdas valmöjligheter ofta av samhällets explicita tvångsmetoder och krav (hot om karens) eller indragna förmåner, varvid en spiral uppstår, där de med en sämre start sugts nedåt. Denna samhällssyn är hon inte ensam om. Angelin och Salonen (2004, 28) konstaterar att – trots att frågeställningen är komplex – det är ett ofrånkomligt faktum att lägre klassbakgrund medverkar till man är mer utsatt för hot om marginalisering och utanförskap. Även om Liisa, 28 år, fortfarande anser att samhället inte förmår erbjuda alla samma goda start i livet har hennes egen relation till samhället genomgått en omvälvande förändring. Därmed ser alla nyckelinformanterna vid slutet av empiriinsamlingen positivt på välfärdssamhället, må så vara att Pekka anser det vara onödigt generöst.

Men samtidigt som det i de fyra fallstudierna och i de fyra informanternas liv över tid går att spåra tydliga tecknen på *'en röd tråd'* och *kontinuitet*, sker också vissa betydelsefulla förändringar. Liisas prognos verkar i början av hennes rapportering allt annat än god; hon är negativ, uppgiven och aggressiv; hon tror inte på sina resurser; hon har ingen tillit till samhället och saknar ett fungerande informellt nätverk. Det oaktat spårar hon och tillgodogör sig diverse tjänster som samhället erbjuder. Med dessas hjälp men också i stor utsträckning på egen hand övervinner hon flera svårigheter; ekonomiska bekymmer, boende, arbetslöshet, avsaknad av studieplats, missbruk och alla de utmaningar nyblivna föräldrar ställs inför. Också om Liisa arbetat hårt sticker hon inte under stol med att samhället haft del i hennes framgångar. I synnerhet är hon tacksam för den mångåriga terapin hon erbjudits.

Liisas berättelser visar att individen inte är huggen i sten och att samhällets insatser spelat en roll för hur hon utvecklas över tid. Studien visar också tydligt att från samhällsnormerna och samhällsförvaltningens förväntningar även mycket starkt divergerande handlingar kan utgöra inte bara rimliga, utan direkt förnuftiga, val då de relateras till den enskilda individens värderingar, erfarenheter och bakgrund. Något som sett ur en synvinkel kan upplevas som avvikande och icke-

önskvärt, kan ur en annan te sig sunt och värt att satsa helhjärtat på (Hurworth 2008). Att en spänning mellan individens intressen och samhällets kan föreligga är bekant också inom socialt arbete. Detta väcker frågan om det finns några distinkta kriterier för vad som kan anses rimligt och normalt – t.ex. lönearbete – respektive för vad som är avvikande och socialt icke godtagbart – t.ex. arbetslöshet och hur och av vem dessa skall definieras. Studien pekar också på att relationen till samhället är komplex och att flera förhållningssätt erbjuder sig. De tre av fallstudiernas informanter som saknar informellt ekonomiskt stöd, väljer vid mötet med samhället var och en olika strategier: Liisa går till motattack; Tiina slutar nyttja samhällets tjänster och Juha spelar falsk.. Till de samband som kan tänkas råda mellan dessa val och personernas bakgrund, återkommer jag senare.

11 Nyckelinformanternas möte med samhället

11.1 Smidiga och friktionsfyllda möten

I lagar och förordningar söker samhället se till att vid arbetslöshet unga arbetslösa personer hos de arbetslöshetsvårdande myndigheterna och instanserna skall få ett effektiv, rättvist och sakligt bemötande, i avsikt att dessa personer skall finna arbete och utkomst. De flesta förmånerna, liksom de villkor som gäller klienten, är klart och entydigt formulerade och till systemets grundprinciper hör en likvärdig och rättvis behandling av klientelet. Informanterna i undersökningen förefaller överlag nöjda och de 36 informanterna i mitt basmaterial framför inte några klagomål på själva systemet: Trots att ytterst få av dem är berättigade till en inkomstrelaterad arbetslöshetsersättning ifrågasätter ingen nyttan av både denna och en fix dagpeng. Om än Liisa beklagar sig över att understödsnivån över lag är för låg klagar ingen exempelvis på att ersättningarna inte utbetalas för veckans alla sju dagar. Liisa upplever inte att hon i jämförelse med andra arbetslösa skulle vara orättvist behandlad; alla nödställda får lika understöd eftersom de enligt med rättvisepincipen placeras i en och samma kategori, unga arbetslösa.

Denna positiva grundinställning till systemets syfte att behandla alla klienter jämbördigt och rättvist, hindrar inte att informanterna i fallstudien redovisar från varandra avsevärt divergerande upplevelser av den service de erhållit. Detta gäller både deras uppfattning om de konkreta interventionerna och det sätt på vilket servicen ges. Missnöje förekommer om arbetskraftsbyråns tolkningar av de ungas situation och de val enskilda arbetslösa gjort: Meningsskiljaktigheter råder bl.a. om huruvida de unga gett prov på tillräcklig aktivitet, huruvida deras förklaringar om varför de, avvikande från de råd de fått, inte sökt studieplats, kan anses vara godtagbara eller inte.

I Tabell 8 nedan åskådliggörs de fyra fallstudieinformanternas kontakt över tid till systemet.

Mötet mellan systemet och Pekka går smärtfritt. Pekka, som av de fyra informanterna har minst erfarenhet av samhällsinterventioner, är i alla avseenden mest positiv till dem. Han ger samhället gott betyg på alla punkter: arbetskraftsbyråns regler, villkor och krav lika väl som det stöd byrån erbjuder är rimliga. Systemet ser den arbetslösa som individ och i mån av möjlighet har den också tillmötesgått hennes/hans önskemål och behov. Några besvikelser kommer inte fram i intervjuerna – Pekka avlägger t.ex. inga rapporter om några negativa sanktioner från myndigheters sida i form av t.ex. karens. Under den 10-åriga uppföljningen gör Pekka inte ett enda besök vid utkomststödet, som han för övrigt besökt bara en gång i sitt liv, genast efter avtjänad värnplikt. Det besöket, liksom hans besök på arbetskraftsbyrån, utfaller till belåtenhet (jfr Muuri 2008).

TABELL 8. Nyckelinformanternas möten med samhället över tid

Nyckelinformant	KONTAKT-MÄNGD	MÖTET	ORSAKER	RELATIONEN	BAKGRUND	SAMHÄLLSSYN
	Över tid Början ↓ Slutet	Över tid Början ↓ Slutet	till stämningen	till arbetskraftsbyrån	a) syn på lönearbete b) tillgång till informellt stöd	& erhållt formellt stöd
Pekka	Förh. liten ↓ Avslutad	+ ↓ +	Tilltro till syst. Samma mål Planer & Flit	B: Aktiv, timjobb S: Avslutad, fast tjänst	God: emotionell & ekonomisk	Generöst & välfungerande
Liisa	Stor ↓ Liten	- ↓ +	Ej tillit, kuvad Stöden otillr.	B: Ansträngd, kvasihjälp S: Avslutad, fast tjänst	Skral: inte just nå- got stöd av nå- got slag	Välvilligt men skenheligt, låtsasrättvist Understöden otillräckliga
Tiina	Förh. stor ↓ Ingen	- ↓ Avbrott	Värde- konflikter	B: Passiv, söker ej jobb S: Avbruten, ej jobb/studier	"Normal": dock emot stöd o uppmuntran	Generöst men ohållbara värden
Juha	Förh. stor ↓ Förh. stor	-/+ ↓ +	Alltför byråkratisk, styrande, stel	B: Passiv, söker ej jobb S: Passiv, söker ej jobb	"Normal": dock alltid varit udda	Välvilligt men för snävt

början (B) – slutet (S) av studien

De lyckade mötena vilar på en fullständigt ömsesidig förståelse av önskemål, målsättningar, den handläggande institutionens tillbudsstående möjligheter och fullmakter samt av den arbetslösa klientens behov. Pekka delar samhällets syn på vilka de effektivaste insatserna mot arbetslöshet är – studier och tillfälliga arbeten. Genom sitt nätverk har Pekka också inblick i och erfarenheter av att studier är givande och att den flitige kan avlägga examina utan svårigheter. Han 'vet' också att stöd vid behov går att uppbringa. Därför behöver han inte oroa sig exempelvis för sin ekonomi som studerande. Mötet med samhället underlättas ytterligare av att Pekka vet *vad* han vill studera och är både målmedveten och flitig. Han tror på sig själv och sina möjligheter, liksom hans tillgång till rikligt informellt stöd gör honom oberoende av systemet. Pekka konstaterar också i en intervju, att om arbetskraftsbyrån skruvat åt greppet då han var gymnasist och hänvisat honom ointressant arbete hade han hoppat av: *Klient på arbetskraftsbyrån är man trots allt inte på vilka villkor som helst!*

Pekkas kontakt till arbetskraftsmyndigheterna blir i jämförelse med de övriga informanternas kort: Hösten 1996 är Pekka, 24 år, formellt högskolestuderande och lägger därmed en totalt ca 3 år lång, formell arbetslöshetstid bakom sig. Under den långa uppföljningstiden anmäler han sig inte som arbetslös en enda gång.

Liisas möten med samhället är till en början svåra och konfliktfyllda. Hon vet vilken hjälp hon behöver men upplever subjektivt att hon inte får den. Samhällets

stöd ser kanske bra ut i teorin men förutsätter i praktiken en välfungerande bas – en bas som Liisa känner eller tror att hon saknar. Trots att också Liisa ser lönearbete som viktigt och vet att studier skulle förbättra hennes möjligheter på arbetsmarknaden tillåter hennes svaga ekonomi inte studier: *Vem vid sina fulla sinnen rekommenderar en skuldsatt person studier, som i praktiken förutsätter att man lever på lånepengar? Och det i tider av hög arbetslöshet, då bevisligen även högt utbildade personer går arbetslösa!* För Liisa, 20 år, är det självklart att hon inte har råd att studera: Studiepenningen är ännu lägre än utkomststödet, med viket hon inte förmår täcka sina basutgifter. Liisa har också mycket begränsad insyn i vad studier innebär; bekanta rollmodeller saknas, och hon vet inte heller *vad* hon vill studera. Möjligt är att detta bidrar till att hennes bild av studievärlden som diffus och osäker. Liisa upplever det extra kränkande att – som hon fattar det – uppmanas studera under hot om att hon inte annars kan få samhällets hjälp, då det är just vad hon vill, men helt enkelt inte har råd med! En ironisk cirkel.

Liisa reagerar också starkt på att klienter som söker t.ex. utkomststöd – för vilket ändamål tid bokats veckor i förväg – ändå ofta måste köa och därtill blir förhörda, ifrågasatta och tillrättavisade. Det här är mer än hon kan och vill ta: *Som klient har man rätt att förvänta sig att bli människovärdigt och sakligt bemött!* Liisa saknar ett tryggt självförtroende att falla tillbaka på och brusar istället upp då hon blir kränkt: Hon vägrar buga för myndigheter och protesterar med emotionellt eftertryck när meningsskiljaktigheter uppstår. Att gå till motattack genom att klaga, kritisera och ifrågasätta försvåras ytterligare samarbetet med tjänstemännen, vilket resulterar i än mer frustration hos Liisa. Denna ger hon under sina tidiga kontakter med byrån utlopp för genom att önska personalen dit pepparn växer, smälla i dörrarna och strunta i givna uppmaningar. Liisa låter sig inte kuvas – men priset hon betalar blir högt: En nedåtgående ond spiral uppstår, där det sista av hennes tilltro till systemet naggas i kanterna och ytterligare fördunklar hennes redan mörka framtidssyn.

Forskning om personer i beroendeställning (jfr t.ex. Dahl 2008; Snow och Anderson 1987; Padavic 2005) visar att det inte är ovanligt att stödmottagare väljer att följa sina känslor när de ställs inför krav de upplever som oskäliga. Detta trots – eller kanske just på grund av? – att de förstår att deras förhandlingsposition är svag: Genom att tilldela sina känslor värde, även om det resulterar i repressalier, erhåller de en känsla av självrespekt i sin trängda situation: De har åtminstone protesterat och visat vad de anser om de orimliga villkoren! Denna beskrivning passar ypperligt in på Liisas känslor och beteende.

Liisas kontakt med socialsystemet är lång; redan som barn har hon genom sin bakgrund kommit i kontakt med barnskyddet. Arbetslös är Liisa i många år, åtminstone 5 – hon säger i den första intervjun att hon omöjligt kan minnas exakt hur länge den plågande arbetslösheten fortgått. I konflikt med samhällets standardmodell vidmakthåller Liisa, till en början, segt att hon inte har råd att studera;

Utan understöd från informellt håll går det inte – och Liisa saknar ett skyddsätverk. Hennes kamp mot systemet leder ingen vart, eller snarare, den leder till en nedåtgående spiral. Mot mitten av materialinsamlingsperioden börjar Liisa missbruka heroin och är försvunnen från studiens radare i år. När hon väl sökt sig till rehabilitering och, genom en av arbetslöshetsbyråns kurser och en därpå följande praktikplats, erhåller ett arbete sköter hon det väl. Liisas kontakt med arbetskraftsbyrån upphör ca tre år före min studies dataproduktion avslutas.

Också Tiinas möten med samhället är prövande. Även om mötena till det yttre förlöper väl och inga utbrott förekommer är värdegrunderna hos Tiina och systemets standardmodell ljusår från varandra. Tiinas ideal, som i flera avseenden kan betecknas som höga, och hennes tankar om hållbar utveckling, asketism och viktiga arbetsuppgifter finner inget gehör i standardmodellen, eftersom den inte innehåller dessa faktorer och därmed även saknar verktyg att relatera till dem. Några arbetsplatser som har lätt att uppfylla de anspråk som Tiinas 'etiska' övertygelse fordrar av dessa, är inte lätta att hitta också om ett par sysselsättningsarbeten inte direkt strider mot dem och finner nåd för hennes ögon. Tiina å sin sida har också svårt att omfatta systemets synsätt. Hon upptäcker aldrig vari det förnuftiga med studier för hennes egen del skulle ligga. Visserligen finns det mycket intressant att studera men Tiina behöver inte en examen, eftersom hon inte ämnar söka lönearbete. Varför uppta en studieplats, som någon annan sannolikt gärna tog emot och begagnade i avsett syfte? Behövde Tiina fylla ut sin tid och det fanns plats på en vettig kurs, kunde hon gå den för att tillmötesgå arbetskraftsbyråns önskemål. Men Tiina är inte i behov av program; hon har händerna fulla; först med diverse 'projekt' och sedan med hem och barn. Hennes självförtroende ger henne också styrka att snarare ifrågasätta arbetskraftsbyråns värderingar än sina egna: *Varför duger inte hennes val av aktiviteter för samhället?*

Eftersom några tillfredsställande lösningar inte står att finna, drar Tiina den följdriktiga slutsatsen att hon inte rår på systemet: Vid 23 års ålder anmäler hon sig därför inte längre som arbetslös arbetssökande¹, trots att hon inte studerar, förvärvsarbetar eller blivit mor. Hennes kontakt med systemet har då varat i 6 år. Barndomshemmet erbjuder inte Tiina något ekonomiskt skyddsät. Men hon finner ett annat: En sekt/församling, som förser henne med förståelse, acceptans och gemenskap, står till en början för hennes uppehälle; senare gör hennes äkta hälft det. Tiina tar – i för henne obekant överensstämmelse med Margaret Archers (2003) syn på metareflexivt beteende – hellre en personlig törn och byter miljö än frångår sina ideal.

¹ Antalet unga, som på motsvarande sätt inte ingår i 'systemets rullar' är svårt att uppskatta. Intressant vore trots det att närmare utreda varför de valt att ställa sig, eller fallit, utanför systemet.

Juha är under hela studietiden tudelad i sin relation till samhälle: Å ena sidan uppskattar han välfärdssamhället och är tacksam för att alla medborgare – inklusive han själv – 'räknas' och erbjuds åtminstone en basutkomst; å andra sidan irriterar han sig på systemet som han upplever att ständigt lägger sig i medborgarnas göranden och låtanden och som därtill – enligt hans mening – är stelt, byråkratiskt, opersonligt och oflexibelt. Eftersom samhällsstöden är sparsamt tilltagna och Juha får endast blygsamt med informell ekonomisk uppbackning tar han emot de få svartjobb som dyker upp. De möjliggör en skälig levnadsstandard fastän han är arbetslös, men gör honom onekligen till en fripassagerare, vilket han inte kan upptäcka.

Juhas syn på lönearbete är tudelat och djupt ambivalent: visst borde alla dra sitt strå till stacken men å andra sidan kan det inte vara rätt att slava för andra bara för att få en inkomst. Även om en röst i fjärran ibland säger honom att han borde aktivera sig, ser han i grund och botten inget större fel med att leva på understöd. Det grämer honom därför att systemet ställer krav på hur han skall leva. Han opponerar sig mot en policy som ger sig ut för att erbjuda valmöjligheter men i verkligheten inte gör det, eftersom inget enda alternativ svarar mot Juhas krav på kravlöshet, fritid och oberoende. En policy som tror sig vara förmer, då den utgår från att den bäst vet vad klienterna bör och inte bör göra, som förhåller sig missnöjligt till sin målgrupp. Avtal som träffas under sådana förhållanden kan givetvis inte ha bindande verkan. Den svagare parten – här den arbetslösa unga – har i praktiken ingen talan, utan måste foga sig, om han/hon inte vill stämplas som icke-samarbetsvillig och möta restriktioner av olika slag². Trots dessa upprörda känslor väljer Juha att undvika konfrontation. Han väljer en avväpnande, lätt självkritisk och humoristisk stil, varför hans kontakt med samhället till det yttre utfaller väl. Några planer för framtiden gör han dock inte upp. Han trivs, trots allt, rätt bra med sin frihet att flyta fritt.

Juhas kontakt till samhällets stödsystem är lång. I enkäten 1995 uppger han att han varit arbetslös i 2,5 år. Under den därpå följande 10 åriga datainsamlingsperioden har Juha endast sporadiskt (formellt) annan sysselsättning. Han har ett sysselsättningsjobb, studerar ett knappt år och har några snuttjobb en sommar. I slutet av datainsamlingsperioden har han varit arbetslös totalt i ca 10 år – och räknar med att vara det också i framtiden.

2 Den nya lagen om utkomststöd (1412/1997) möjliggör att utkomststödet skärs ner med upp till 40 % – ett inte obetydligt belopp på en summa, som är uträknad för att täcka endast de nödvändiga basutgifterna – om klienten inte samarbetar med myndigheterna och t.ex. inte deltar i aktiveringsåtgärder föreslagna av Arbetskraftsbyrån.

11.2 Konklusioner

Alla nyckelinformanterna väljer olika strategier i relation till samhället och de krav det ställer på dem. Mötet mellan dem och samhället har jag sökt fånga i Figur 14. Av de fyra informanternas berättelser framgår att utfallet påverkas av flera faktorer, som inte var för sig kan förklara olikheter i mötesutfallet.

Nyckelinformanterna bakgrund kan spåras i deras *självkänsla* (Pekka och Tiina versus Liisa och Juha) liksom i deras *värderingar* av lönearbete (Pekka och Liisa versus Tiina och Juha) men också i deras val av *strategi* vid mötet liksom i deras tillgång till *informellt stöd*. Jag tänker mig att det informella stödet står i samband med deras behov av, och därmed även sannolikt *förväntningar* på, de ansökta understöden. Givet är att de resurssvagare personerna har ett större behov, vilket jag tänker mig, även innebär att de har större förväntningar på samhället: Får de inte hjälp av samhället, blir de helt utan. Slutligen påverkas det konkreta mötet på gräsrotsnivå också av motpartens, dvs. *tjänstemännens*, inställning. Dessa omfattas dock inte av mina data.

För att undvika att läsaren får intrycket att jag ensidigt omfattar endast nyckelinformanternas berättelser, men inte fäster avseende vid arbetskraftsinstansernas uppfattning om vad som konstituerar svårigheter vid klientkontakt, har jag i slutet av detta kapitel inkludera mina antaganden om hur tjänstemän vid arbetskraftsbyrån kan tänkas se på dessa informanternas ställningstaganden. Dessa antaganden, måste jag understryka, bygger inte på några forskningsdata, utan endast på mina personliga reflexioner, baserade på min mångåriga erfarenhet av socialt arbete.

Nyckelinformanternas syn på lönearbete och deras självkänsla beskrevs i kapitel 10. Ser vi till de handlingsval nyckelinformanterna valt kan dessa tolkade i enlighet med psykoanalytisk teori (se t.ex. Jerlang 2008; Fonagy 2001; <http://spas.nu/psykoanalys.htm>) spåras till internaliserade lösningsmodeller från barndomen. Pekka, som har vuxit upp i en familj med värderingar som rimmar med samhällets, råkar inte i kollision med systemet. Därtill har han internaliserat en konfliktlösningsmetod som understryker saklig diskussion. När han (i ett tidigt stadium innan denna studie inletts) enligt sin uppfattning blivit olagligt uppsagd, söker han rättvisa genom att anlita juristhjälp, och ger inte inför arbetsgivaren fritt utlopp åt sin besvikelse. En ”scen” av detta slag, som Pekka medvetet undviker, utgör däremot för den 20-åriga Liisa en regelrätt handlingsmodell.

Liisa har vuxit upp med högljudda intermezzon där den som skriker högst och mest utgår som segrare. Det gäller därför att med eftertryck ge utlopp åt sina känslor; ’Hur det ser ut’ eller ’Vad folk skall tänka’, spelar ingen roll.

Tiina, som med modersmjölken fått satsningar på skapandet och det personliga söker i enlighet med detta mönster stillsamt men beslutsamt alternativa miljöer. När besöken på arbetskraftsbyrån blir för kvävande – Tiina får i olika formule-

FIGUR 14. Mötet mellan individen och samhället, samt utfallet för nyckelinformanternas del

ringar höra att hennes synpunkter är irrelevanta – söker hon sig stillsamt bort för att inte återuppta kontakten med byrån mer.

Juha, som sedan barnsben bär på känslan av att vara udda och bli missförstådd har lärt sig att det är bäst att så obemärkt som möjligt 'glida igenom'. Att yrka på förståelse leder bara till missförstånd och nederlag. Det är därför inte överraskande att han, i likhet med Liisa, ser särbehandlingen av unga arbetslösa som en form av negativ sanktion; Unga 'tvingas' under strikt reglering och 'hot' om karens till insatser som ingen annan åldersgrupp förutsätts acceptera – trots att karensregelns syfte är att tillvarata de ungas intressen genom att bl.a. erbjuda selsättningsarbeten och förbättrade studiemöjligheter. Juha har en gång försatts i karens, sedan han tummat på, men enligt egen åsikt dock följt arbetskraftsbyråns uppmaningar. Mönstret upprepas: Han får inte praktiktillstånd av yrkesskolan trots studier som borde berättiga honom till ett sådant. Han känner illa bemött, men väljer sin vana trogen att undvika konfrontation, men hämnas tyst genom att bryta mot uppgjorda överenskommelser.

De fyra informanternas sinsemellan olika bakgrund syns också i deras varierande tillgång till informellt stöd. Pekka som har ett gediget stöd, ser det som närmast självskrivet och tilldelar det därför föga betydelse: Framgång handlar uteslutande om individens attityd och konkreta insatser.

Liisa, som saknar alla former av uppbackning och erfar att hon kommer till startlinjen långt efter de andra, är däremot inte sen att poängtera det informella stödets betydelse: I alla intervjuer talar hon om hur tungt det är att som sämre lotad leva i ett samhälle som sopar existerande orättvisor under mattan och trumpetar ut sina ideal om jämlikhet och samma villkor för alla – *som om dessa vore verklighet!* Liisa understryker också vikten av att få känna sig respekterad och delaktig i beslut som rör en personligen: Kommer direktiv uppifrån, med föga kontakt till gräsrotsnivåns vardag, resurser och behov, upplevs insatsförslagen lätt som en kommendering från en oinsatt höghet – och detta förbättrar ingalunda ens motivation att efterleva de givna ordena. Här kommer även väl till synes diskrepansen mellan samhällets önskemål och syn på Liisas möjligheter och hennes egen uppfattning om desamma. Hon ser t.ex. samhällets krav på studier som fullkomligt orealistiska att förverkliga, vilket bidrar till att mötet upplevs som kränkande. Därtill känner hon att tjänstemännen tolkar henne med andra förtecken än hon själv gör. Snabbt ser de hennes trängda livssituation och tveksamhet inför studier som något som går att härleda till hennes person – hon tror att personalen ser ansenliga mängder bristande samarbetsvilja och en stor portion lättja hos henne. Att inte bli bekräftad, att uppleva att ens argument inte anses vara trovärdiga och att därtill bli ställd inför ultimatum och hot om karens ger upphov till bitterhet och en känsla av 'de' (samhället) mot 'oss/mig' (de arbetslösa/ nödställda/hjälpböjande). Att Liisa sedan barndomen bär på motsvarande känslor och erfarenheter

av att inte bli respekterad tänker jag mig i enlighet med psykoanalytisk teori att kan bidra till att de nu stiger till ytan.

Känslor av att som klient inte tas på allvar och närmast bli lämnad åt sitt öde av personal kommenteras i finländska förhållanden bl.a. i Selivuos utredning om långtidsarbetslösa på landsbygden. I rapporten (Selivuo 2006, 50) citeras en arbetslös man som beskriver personalen på Arbetskraftsbyrå som gummistämplor, inte förstår att tillskriva hans personliga, begränsade möjligheter till arbete och ett bättre liv någon praktisk relevans: *De bara stämplor människor. Som om de [inte] försökte eller borde [hitta en ett jobb]... Säkert har många och mycket gått en förbi på det sättet, att de har funnits nåt att erbjuda, och sen har de int [personalen] kunnat skicka [information till en].*³ Selivuo drar slutsatsen att bristen på personlig kontakt mellan personal och klient förstärker klientens uppfattning om den handläggande myndigheten som en strängt byråkratisk organisation, varför också tilltron till att bli sedd och hjälpt tynar. Denna tolkning överensstämmer nära med beskrivningar av erfarenheter som ingår i mitt fördjupade empiriska material.

Också Juha beskriver förtroendebristen mellan personal och klient som en barriär: Ifyllda blanketter, akter och anonyma principer ges en framträdande roll i systemet på bekostnad av den verkliga klienten av kött och blod. Bl.a. Anneli Pohjola (1994) har betonat vikten av att vid kommunikationen anlägga en bred synvinkel och hålla i minnet att klientskapet utgör bara *en* aspekt av klientens liv. I Tiinas fall verkar avsaknaden av förtroende dock inte bero på bristfällig personlig kontakt, utan på att gemensamma värderingar saknas: Tiina som djupt engageras av sina personliga värderingar, utlöser tillrättaläggningsförsök i vilka hon framstår som omöjlig, icke-samarbetsvillig eller i bästa fall totalt orealistisk.

Juha är kritisk till att samhället ger lönearbetet en så central roll i medborgarnas liv. En annan inställning till lönearbete innebär även en annan syn på samhällets krav och interventioner. Juha frågar sig, i likhet med Liisa, 19 år, hur mycket av de Arbetskraftspolitiska åtgärderna som är endast konstgjord aktivitet, iscensatts för att signalera aktivt stöd – utan att något egentligt intresse existerar för den enskilda arbetslösas önskemål och behov. Aktiveringsinsatser, som utan urskiljning tvångsmatas i arbetslösa och därtill godkänner bara vissa slag av aktivitet, förlorar i trovärdighet och effekt, menar han.

Dessa ideologiskt inriktade informanternas defensiva tolkningar av myndighetens respons kan föra tanken till observationer av kända samhällsvetare, såsom Beck (1992; 1998), Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995; 2002), Giddens (1991) och Bauman (1999). Dessa hävdar att ett samhälle, som understryker individualism utgår från att individen väljer mellan teoretiskt existerande valmöjligheter – också då de konkreta, tillbudsstående alternativen kan vara betydligt

3 Originaltext: Ne vaan leimaa ihmisii. Niin kun et ne hakis tai pitäis, varmaan on menny moni juttu ohi silleen, että on ollut jotain tarjolla, ja sit ne ei oo pysytyny lähettää (Selivuo 2006, 50).

färre än de teoretiskt sett är. Vi ser att Pekka, vars värderingar och lösningsförslag passar som hand i handske med Arbetskraftsbyråns standard (studier och lönearbete, ju snabbare desto bättre), synbarligen just därför erfar att han blivit hörd och därtill fått den goda service han förväntat sig. Skillnaden är stor till de övriga fallstudieinformanterna, vilkas önskemål och föreställningar långt mer avviker från samhällets. De anser att tjänstemännen vid Arbetskraftsbyrån utgående från standardmodellen utövar makt för att styra deras handlingsval i en given riktning, som inte nödvändigt överensstämmer med deras egna önskemål. Tjänstemannen dikterar i praktiken villkoren för förhandlingen, medan klienten blir tvungen att foga sig – kanske under föreställningen att i annat fall utsättas för negativa sanktioner. Detta förklarar även i viss mån en rad starka känslouttryck som nyckelinformanterna, med undantag av Pekka, gett prov på då de i intervjuerna talar om möten med myndigheter: *För de understöden hjälper mig inte alls! (Liisa). Jag blev så förbannad att jag hade kunnat sätta en bomb under röven på dem personalen på Arbetskraftsbyrån! (Juha); Men de på Arbetskraftsbyrån trodde ju inte ens på mig! (Tiina)*

Givet är att det för (arbetskrafts)myndigheterna är mer krävande att kommunicera med unga som inte är inriktade på att följa de framtidsscenarier som ur samhällets synvinkel är önskvärda: I ljuset av min studie är det tydligt att den finska Arbetskraftspolitikens standardmodell, med utbildning, tillfälliga kurser och arbetspraktiker liksom det begränsade utbudet av arbetsplatser för okvalificerad Arbetskraft, inte faller alla fyra nyckelinformanterna på läppen (jfr. även Santamäki-Vuori 2008).

DEL VI

Slutsatser och diskussion

Denna studie är en 10 år lång undersökning av unga bosatta i Helsingfors, som varit arbetslösa åtminstone åren 1995 och 1996. I fokus står dessa ungas sätt att förhålla sig till arbetslöshet liksom deras interaktion med samhället, främst i relation till den statligt organiserade arbetsförmedlingen. I detta tolfte kapitel behandlas slutsatser som kan dras av undersökningens resultat samt reflektioner kring dessa. Då syftet med avhandlingen är att uppvisa variationer i klienternas förhållningssätt, och därmed uppmärksamma problem vid bemötandet av arbetslösa unga finner jag en sådan diskussion ändamålsenlig och metodiskt försvarbar. I kapitlet ingår även mina resonerande reflektioner och hypoteser kring de gjorda resultaten och deras eventuella relevans för hur arbetsförmedlingens handläggning och kommunikation med unga arbetslösa kunde utvecklas.

12 Slutsatser och reflektioner: Vad kan studiens unga lära oss?

12.1 Heterogen grupp med stabila värderingar

Denna studie, som i sin inledande, kvantitativa del baseras på en baspopulation av 36 informanter, visar såsom förväntat att gruppen av unga arbetslösa arbetssökande är starkt heterogen i avseende på attityder till sin arbetslöshet. Denna heterogenitet återspeglas i informanternas olika sätt att betrakta sin situation och tolka samhällets socialpolitiska direktiv och beslut rörande interventioner riktade till arbetslösa unga.

Intervjuerna med baspopulationen visar att det finländska systemet med arbetskraftsbyråer för att främja medborgarnas sysselsättning av informanterna uppfattas som en motiverad och accepterad del av det sociala välfärdssystemet. Däremot väcker arbetskraftsbyråns förmåga att höra och tillmötesgå klienternas önskemål liksom de använda aktiveringsstrategierna, och i all synnerhet de med dem förknippade sanktionerna, kritik.

Trots de goda intentionerna bakom arbetsförmedlingens interventioner och beslut anser åtskilliga informanter att de som klienter blivit inadekvat eller rentav illa bemötta. Detta alstrar i sin tur komplicerade problem i den ömsesidiga kommunikationen mellan klienter och myndighet.

Alltefter informanternas uttalade attityder till lönearbete, deras val av handlingsstrategier i förhållande till Arbetskraftmyndigheter och socialbyråer och alltefter deras preferenser visavi livsstil och livsmönster, kan man dela in i gruppen ”unga arbetslösa” i fyra undergrupper, de *arbetsinriktade*, de *studieinriktade*, de *alternativa*, samt de *villrådiga*. Detta betraktar jag som ett i sig viktigt delresultat.

Studiens huvudvikt vilar emellertid på dess senare, kvalitativa del. Denna utförs av 4 parallellt utförda fallstudier där dessa 4 informanter är utvalda från var och en av de ovan nämnda 4 undergrupperna. Denna del av studien undersöker, exemplifierar och konkretiserar hur den enskilde individens situation, värderingar och emotionella reaktioner och/eller rationella konklusioner påverkar dynamiken i kommunikationen vid mötet med myndigheter.

Mina observationer av de 4 informanternas berättelser målar upp följande resultat: Besluts- och handlingsmönstren i vart och ett av de fyra fallen, har i högre eller lägre grad styrts av informanternas *redan tidigare* grundlagda värderingar (jfr Kokko 2001; Sourander m.fl. 2007). Om informanternas individuella värderingar, betraktelsesätt och psykologiska reaktionssätt på myndighetens interventioner alls har förändrats över tid, har de snarast förstärkts under den 10-åriga uppfölj-

ningsperioden. Detta antyder att dessa grundvärderingar, handlingsstrategier och attityder har hög konstans. Samtidigt belyser de fyra personberättelserna olika – rationella, emotionella, ideologiska – reaktionssätt, som aktiverats i klienternas interaktion med Arbetskraftsmyndigheten.

Analys och jämförelser av de 4 informanternas utsagor tyder, intressant nog, på att den nyckelinformant som agerar rationellt och är inriktad på studier och lönearbete lättast etablerar en fungerande kontakt till Arbetskraftsmyndigheten, medan de övriga 3 nyckelinformanterna erfar komplikationer och en högre eller lägre grad av frustration i denna kontakt. Överhuvudtaget tycks de fyra sinsemellan divergerande bakgrunder, deras redan tidigare grundlagda attityder till samhället och deras föreställning om hurudant liv de vill leva i långt högre grad än myndighetens interventioner styra deras handlingsval. De som värderar arbete i början av undersökningen gör det också då studien avslutas, medan de som då undersökningen inleds inte finner någon tillfredsställelse i lönearbete bibehåller dessa värderingar. Mer överraskande än de förhållandevis konstanta förhållningssätten är att dessa rentav synes förstärkas över tid.

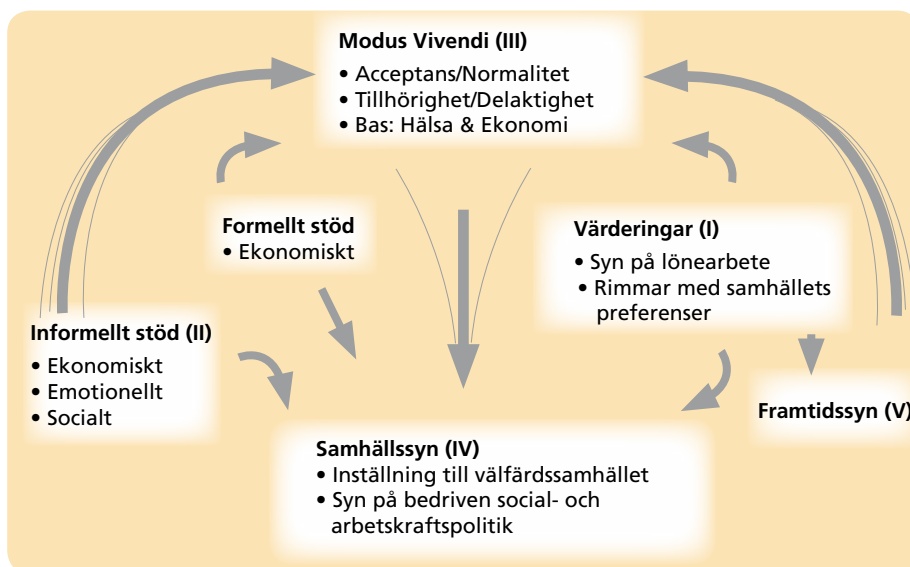
Trots att mitt urval av informanter redan är snävt¹ pekar nyckelinformanternas personlighet, utgångslägen, livshistorier, preferenser och behov på tydliga skillnader mellan dem. Dessa präglar i sin tur deras syn på lönearbete, den egna arbetslösheten liksom samhällets aktiveringspolitik och de ökade kraven på motprestationer (jfr Keskitalo 2008; Björklund 2008; Heikkilä 2006) som unga arbetslösa idag ställs inför.

Ett hypotetiskt samband mellan informant och syn på samhället har jag skissat upp i Figur 15. Förekomsten av variationer i nyckelinformanternas synsätt överensstämmer med resultat från t.ex. Stojanovics (2001) studie om unga arbetslösa i Danmark och Sverige, liksom resultat från Ungdomsbarometrarna². T.ex. Ungdomsbarometern 2007 (Myllyniemi 2007, 125) visar att finländska ungdomars uppskattning av lönearbetet inte har försvagats under Barometerns 15-åriga existens men att dagens unga förutom lönearbete också ser andra möjligheter att fungera som aktiva samhällsmedlemmar.

Aktiveringsmodellen får föga stöd av tre av de fyra nyckelinformanterna. Den fjärde, Pekka, som har en socialt säkrare bakgrund än de övriga, är aktiv och inriktad på studier och lönearbete är också den enda av de fyra, vars kontakter med myndigheten förlöper friktionsfritt. Han är dock den av dem som är minst i behov av samhällets stöd. Hans tillgång till inofficiellt stöd av modern och hennes kon-

1 Mina informanter är alla från Helsingfors, hade alla besvarat en samnordisk enkät liksom de alla ställde upp i denna kvalitativa tilläggsstudie (för delrapport se Wrede-Jäntti 1999). Åtminstone nyckelinformanterna kan till sin läggning beskrivas som verbala och i viss utsträckning analytiskt lagda. För mer detaljerade beskrivningar av studiens begränsningar se kapitel 4.2.

2 Ungdomsbarometrarna är årligen genomförda representativa studier om unga finländare i åldern 15–29 år. Temat för Ungdomsbarometern år 2007 var ungas välbefinnande och förhållande till samhället. Se närmare Myllyniemi 2007.

FIGUR 15. Hypotetiskt samband mellan grundläggande faktorer och individens syn på samhället

taktnät tillåter honom att leva ett välordnat liv också utan det statliga stödet. Även om han av de fyra nyckelinformanterna erhåller det kortvarigaste stödet av myndigheten noteras även att samarbetet med honom till skillnad från de andra tre löper smärtfritt. Pekka rapporterar inte på någon punkt missnöje med handläggningen av hans ansökningar eller det bemötande han fått. Däremot uppger de övriga, vilkas behov av såväl materiellt som immateriellt stöd är mycket större, missnöje och friktioner. En av dem, Tiina, avbryter helt sina kontakter med arbetskraftsmyndigheten. Systemets effekt beträffande klienternas anpassning till samhällets arbetskraftspolitik förefaller att i dessa tre fall ha varit svag. En sådan påverkan av personernas åsikter och omdömen ingår givetvis inte, och kan inte i en demokratisk stat ingå, i arbetskraftsmyndighetens åligganden. Men det är uppenbart att *myndighetens svårighet att identifiera de enskilda, personliga orsakerna till klienternas brist på arbetsmotivation försvårar dess arbete*. Själva arbetsmotivationen eller bristen på en sådan – oavsett hur klienten föredrar att själv motivera eller förklara sin inställning – förefaller vara en springande punkt i myndighetens arbete. Heikki Taimio (2010) konstaterar t.ex. att det kanske inte är så överraskande att goda resultat under tider av svår arbetslöshet inte nås enbart genom att tvinga arbetslösa att arbeta.

Det framstår som angeläget att myndigheten ges möjlighet att *utveckla arbetsmetoder, vilka ger den möjligheter att se mer av klienterna*, i all synnerhet på ett sätt som av dem uppfattas som aktuellt och bidragande till deras intressen och välfärd. I sin nuvarande form förefaller aktiveringsmodellen medverka till en

osolidarisk individualism (jfr även Marthinsen 2007), där klientens bakgrund och sociala nätverk inklusive informellt stöd föga beaktas. *Frågan inställer sig huruvida det är rimligt att individen, i synnerhet i tider av hög arbetslöshet, tilldelas ansvaret för sin arbetslöshet. Föreligger en risk för att det bara är de resursstarka som kan agera upplysta konsumenter och välja bland de tillbudsstående alternativen medan de resurssvaga de facto inte kan upptäcka några verkliga valsituationer?* För de fyra nyckelinformanterna i denna avhandling förefaller detta vara fallet.

Individen kan dock påverka sin situation inom de yttre ramar som hon fötts till. I överensstämmelse med bl.a. Archers tankegångar (Archer 1995; 2003) ser vi att nyckelinformanterna agerar utgående från hur de ser på sin livssituation som arbetslösa: Utgör arbetslösheten för dem ett "ultimate concern" som pockar på åtgärder? För Pekka och Liisa, som i början av studien uppgav sig värdera lönearbete, är fallet så medan Tiina och Juha, som ifrågasatte vikten av förvärsarbete redan år 1995, fortfarande håller fast vid denna uppfattning. Iögonenfallande är att nyckelinformanternas syn på lönearbete är stabilt över tid liksom att de i handling förblir sina värderingar trogna. Det är Pekka och Liisa som utbildar sig, skaffar arbetserfarenheter och vid slutet av uppföljningen båda har fast anställning, medan Tiina och Juha, efter samma 10-årsperiod, saknar utbildning och lönearbete: Bortsett från de halvårslånga sysselsättningsanställningarna – ett av arbetskraftsbyråernas aktiverande instrument – har informanterna på sin höjd några månaders arbetserfarenhet och ingendera uttrycker en klar önskan att lönearbeta.

När nyckelinformanternas sinsemellan olika handlingsval relateras till deras bakgrund, livssituationer och yttersta prioriteringar³ ser vi att de alla, ur aktörens/informantens perspektiv betraktat, ter sig rimliga. Med olika värderingar och rollmönster, personligheter och resurser är det naturligt att även önskemål och målsättningar varierar (jfr Lalander 2009). *Har redan äldre tonåringar ett stabilt synsätt på studier och lönearbete? Om så är fallet, vilka implikationer har detta för samhällets styrning av unga arbetslösa?* Avhandlingen tyder som väntat på att informanternas relation till samhället och den aktiveringspolitik som detta i tilltagande grad bedrivit, formas av deras syn på lönearbete och arbetslöshet, vilka sammanhänger med deras bakgrund, liksom i deras konkreta möten med handläggarna. (jfr Figur 14 och 17). Nyckelinformanterna har redan i början av studien en klar uppfattning om vad de för egen del anser om studier och lönearbete, och detta synsätt består studien ut. För deras del förefaller inte samhällets styrningsmekanismer att ha burit önskat resultat. Alla fyra har – mer eller mindre oberoende av systemets önskemål och krav – valt att gå sin egen väg. Därmed inställer sig frågan om samhällets satsningar ger optimal utdelning. I ljuset av denna undersökning tyder mycket på att samhället gjorde klokt i att välja en infallsvinkel som i högre grad beaktar de enskilda ungas önskemål och behov.

3 Jag har valt att översätta Archers 'ultimate concerns' med 'yttersta prioriteringar'.

12.2 Välfärdssamhället uppskattat, missnöje med aktiveringspolitiken

Överlag är basmaterialets 36 informanter positivt inställda till välfärdssamhället och dess serviceutbud. Socialbyrån får något bättre feedback än Arbetskraftsbyrån. Informanternas kommentarer om mötena med myndigheter rör vardagliga frågor. Det handlar om den allmänna stämningen på byråerna och huruvida ömsesidig respekt råder. Relationen mottagare – givare är en känslig maktrelation: Klientens position är per definition svagare, eftersom han/hon ansöker om en fördel som handläggaren kan bevilja. Blotta faktum att man vänder sig till samhället för att erhålla hjälp väcker hos många känslor av att inte duga, inte göra rätt för sig utan ligga andra till last (jfr Pondro och Ibishi 2007). Av basmaterialet framgår sådant som är bekant från tidigare; också då mötet gått 'smärtfritt' och klienten erhållit det han/hon sökt om utan att ha känt sig ifrågasatt kan mötet ändå ha lett till känslor av obehag (jfr t.ex. Jönsson och Starrin 1999). Få vill identifiera sig med en stigmatiserad grupp, "dem", dvs. de som inte reder sig själva (jfr t.ex. Eräsaari 1995). Också upplevelsen av avståndstagande och avsaknad av förståelse och respekt kan av klienter utpekas som värre än den aktuella bristen på materiella förnödenheter (jfr Lister 2004).

Den positiva feedbacken som utkomststødet får handlar om känslan av att ens ärende står i fokus, liksom att socialarbetaren visar intresse för klientens uppfattning om situationen. Informanterna önskar tillräckligt med tid liksom information om olika alternativ och deras konsekvenser. Nyckelinformanterna efterlyser också praktiska råd om t.ex. vilka blanketter och bilagor som bör fyllas i, hur – och ibland även varför – liksom hur långa handläggningstiderna i snitt är och gärna även en fingervisning om ett hurudant utslag som är att vänta. Missnöjet med Arbetskraftsbyrån (se närmare kapitel 7) gäller de långa köerna, den deprimrande stämningen och avsaknaden av konkret hjälp – några jobberbjudanden syns sällan till, medan trycket att studera är stort och man uppmanas göra sådant man ofta hellre slapp, eller åtminstone inte för tillfället är intresserad av. Ett flertal informanter har dock varit direkt nöjda med de sysselsättningsjobb de hänvisats till.

Aktiveringspolitiken förefaller att utgå från att unga arbetslösa tänker logiskt, är målmedvetna, noga planerar och realistiskt bedömer sin framtid. Avhandlingen visar dock att nyckelinformanterna inte alltid är rationella liksom att alla inte planerar sitt liv. Pekka är dock snudd på extrem genom att medvetet gå in för att inte låta sig distraheras av emotioner utan effektivt och systematiskt jobba för att nå sina mål. Också om han kan tillstå tillkortakommanden söker han inte kontakt med de känslor dessa väckt, åtminstone inte i intervjuerna, utan serverar istället fakta, vilka skall förklara varför motgångarna inte skall ses som sådana eller kan betraktas som betydelselösa. Också Tiina resonerar i termer av orsaker och konsekvenser, men ger sina känslor och sitt engagemang utrymme. Det som Tii-

na upplever som chockerande är människans kortsynthet och egoism. Det driver Tiina att hålla fast vid sina ideal. Liisa och Juha däremot förefaller att långt agera primärt på emotionell basis. De tar ställning till bl.a. Arbetskraftsbyråns önskemål och krav utgående från sina känslor, som de relaterar till sin aktuella livskontext. En uppenbar skillnad mellan dem är dock att Liisa väljer att agera ut sina känslor och säga ifrån, medan Juha i sina inre dialoger i all tysthet omformulerar sina protester till konkreta motdrag.

Aktiveringspolitiken okänslig för individen?

Vid mötet med samhället blir det i studien tydligt att informanterna förväntar sig bli bemötta som unika individer. De utgår från att den erbjudna servicen skall svara mot deras behov, kvaliteter och resurser. Att de ställer sig själva som individer i fokus är kanske inte så förvånande, eftersom samhället idag mer än någonsin betonar individens ansvar för sig själv och sin framtid (jfr t.ex. Giddens 1991; Beck 1992). T.ex. inom både socialt arbete (jfr Meeuwisse 2000) och undervisning (jfr läroplanen t.ex. punkt 5 i <http://www.cyl.edu.hel.fi>) är idag en allmänt omfattad arbetsmetod att uppmärksamma individens livshistoria och i mån av möjlighet erbjuda skraddarsydd lösningar. Under studien är dock Arbetskraftspolitikens varumärke främst ett likvärdigt bemötande av klienterna. Ur rättvisesyn kan detta försvaras även om det hos ungdomarna möter förundran och t.ex. i Liisas fall direkt kritiserar för att upprätthålla, inte utjämna, existerande orättvisor. När byråns fokus inte inriktas på de ungas kunskaper och styrkor känner de sig ogint behandlade, vilket framgår av följande två uttalande i basmaterialet ”*Varför stirrar sig handläggarna blinda på ens brister och svagheter?*” och ”*Alla bara går dit [till Arbetskraftsbyrån] – men där händer ingenting!*”

Upplever man sig inte noterad känner man inte heller att man getts möjlighet att ge en rättvis bild av sig, sin situation och sina rättmätiga behov. Detta i sin tur väcker misstankar om att personalen inte önskar ställa upp. Är handläggarna dessutom pressade av tidsbrist, vilket i kristider är sannolikt, och läggs vid mötet inte särskild uppmärksamhet vid klientens utsatthet kan ett ställningskrig uppstå. Det som för personalen är vardagsmat är ur klientens synvinkel unikt. Där klienten önskar föra fram en åsikt, t.ex. sin skrala ekonomi, vet den tidspressade personalen att frågan saknar relevans för handläggning av ärendet.

Här kan paralleller dras till Selivuos studie om arbetslösa informanter i Parikkala och deras erfarenheter av att inte tas på allvar utan lämnas åt sitt öde av Arbetskraftsbyråns personal. I rapporten (Selivuo 2006, 50) beskriver t.ex. en arbetslös man tjänstemännen på Arbetskraftsbyrån som ”gummistämplor” utan någon praktisk relevans för hans personliga möjligheter till arbete och ett bättre liv. Selivuo drar slutsatsen att bristen på personlig kontakt mellan personal och klient förstärker klientens uppfattning om en byråkratisk organisation, varför också tilltron till att bli sedd och hjälpt minskar. Denna tolkning överensstämmer med

erfarenheter som framkommer i mitt material. Huruvida dessa klienters uppfattning är utbredd kunde med fördel studeras. I denna undersökning förefaller det som om skillnader i serviceproducentens och -mottagarens bild av god servicekultur lätt missförstås och av klienten tolkas som bristande engagemang. *Kunde mötet göras mer mänskligt så att informanterna upplevde sig sedda som personer?*

Enligt Archers morfogenetiska teoriutkast är individens prioriteringar ett uttryck inte bara för vad hon vill utan för *vem hon är* (Archer 1995). Jag hävdar därför att om de unga känner att tjänstemännen inte noterar dem eller, än värre, ifrågasätter deras värderingar, handlar det inte enbart om meningsskiljaktigheter i syn på aktiveringsåtgärd, utan det kan för de unga bli liktydigt med ett underkännande av dem som personer, vilket rimligtvis måste resultera i ett sämre samarbete.

Värt att notera är att det för enskilda klienter sällan är intressant i vilken situation *andra* klienter befinner sig. Detta innebär att systemet inrymmer intressekonflikter, där ett ”gott” slutresultat kan se olika ut beroende på *vems* intressen som ställs i första rum – samhällets, gruppens eller den enskilda klientens. Denna problematik är på intet sätt typisk för Arbetskraftsbyråerna utan allmänt förekommande inom praktiskt socialt arbete (jfr t.ex. Sipilä 1985). I basmaterialets 36 intervjuer (se kapitel 7) framkommer händelser som de unga upplever som *orättvisa*. T.ex. Päivi, som blir utan arbetsmarknadsstöd när hon på Arbetskraftsmyndigheternas förfrågan ärligt – enligt egen utsaga som den enda i sin bekantskapskrets – uppger att hon nyttjar tiden i arbetslöshet konstruktivt och på biblioteket läser till inträdesförhör. Hon finner beslutet oskäligt ”eftersom det är förnuftigare att studera än att bara ligga hemma på sofflocket”. Också Leenas uppfattning är att tjänstemännen läser regelverket som djävulen läser bibeln. Hon uppmanas undvika tillfälliga, korta vikariat för att förbättra sina chanser att på sikt få ett 6 månader långt sysselsättningsarbete. Ett dumt system som varken ser till helheten eller individens bästa utan stirrar sig blind på sina egna parametrar, menar Leena.

12.3 Arbetskraftspolitiska åtgärder och informanternas val

Trots att arbetsförmedlingen vid möte med klienten inte fäster nämnvärd vikt vid den enskilda individens helhetssituation ser aktiveringspolitiken, något paradoxalt, ändå klienten som en delorsak till hennes/hans arbetslöshet. Klienten bör därför aktiveras (jfr Kotiranta 2008). Detta kan ske genom att hon/han höjer sin utbildningsnivå eller ökar sin arbetsmotivation, och på så sätt förbättrar sina möjligheter till lönearbete. Misstanken om arbetsobenägenhet, d.v.s. lättja eller rent av parasitism, utgör sannolikt en delförklaring till de skamkänslor som i det finländska samhället sedan gammalt ansatt personer i behov av hjälp. Det är sannolikt också samma tankesätt som får flera av informanterna att tycka sig upptäcka skam- och skuldbeläggande attityder hos handläggarna av deras ärenden vid ar-

betskraftsbyrån. Givet är att sättet på vilket myndigheten bemöter de unga klienterna får konsekvenser för vilka känslor som aktiveras för dem senare, liksom för deras uppfattning av samhällets stödsystem, vilket även återspeglas i samarbetet med myndigheter. Ett faktum är att det i Finland idag finns många personer som trots att de vore berättigade till utkomststöd ändå väljer att inte söka det just pga av skamkänslor (Virjo 2000; Kuivalainen 2007).

Att samhället satsar särskilt på att stödja unga arbetslösa borde kunna ses som något självklart positivt. Många av informanterna i basstudien tycks dock reagera mot vissa inslag i aktiveringspolitiken. När Arbetskraftsbyrån uppmanar dem att aktivera sig genom att söka sig till yrkesstudier är mottagandet kyligt, utom bland dem som redan tidigare bestämt sig för att studera. Många anser sig sakna de behövliga resurserna – det må så vara fråga om energi, klarhet i preferenser angående framtid eller studier, eller ekonomiska medel. En del säger att de helt enkelt inte vill studera. Anmärkningsvärt är att de 3 nyckelinformanter, som Arbetskraftsbyrån uppmanat studera, valt att inte följa uppmaningen – och att dessa också på grund av sin vägran försatts i karens. Liisa, Tiina och Juha uppfattar, i likhet med flera andra av basmaterialets unga, att Arbetskraftsbyråns hänvisningar till lönearbete snarast uteblivit medan handläggarens press på dem att inleda studier är stark (jfr Pondro och Ibishi 2007). Trots att informanterna i likhet med finländska unga överlag tillskriver utbildning stor vikt för möjligheten att få ett lönearbete (jfr Myllyniemi 2007, 56ff; Kurikka 2005)⁴ talar de, i motsats till Cruikshanks teori (Cruikshank 1999), inte om en dold styrmekanism utan om högst explicita och klart uttalade krav. Studiens resultat leder till frågorna: *Är det rimligt att kräva att unga arbetslösa på börjar studier också om de uppger att de inte vet vad de skall studera, och om de säger sig vara omotiverade till det? Är det – omvänt – med kännedom om sambandet mellan arbetslöshet och utbildning, rätt att samhället övertar försörjningsansvaret för unga som väljer bort studier och därmed kanske också sin möjlighet till lönearbete? Handlar informanternas 'motstånd' också om frågan vem som 'får bestämma' deras yrkesval? Vem är berättigad att ställa så specifika krav, varför och vilka konsekvenser får dessa för samhället och de enskilda individerna?*

Också Arbetskraftsbyråernas uppmaningar att söka sysselsättningsarbete möter motstånd bland informanterna, men i klart mindre utsträckning. Sysselsättningsarbetet är trots allt ett slags arbete. Det ger arbetserfarenhet, möjliga kontakter, något bättre inkomster och förutsätter inte heller lån, vilket studier tenderar att göra.

Man kan kanske hävda att just det att de tre nyckelinformanterna inte följt Arbetskraftsbyråns studieuppmaning och därför försatts i karens, i själva verket är ett

4 Enligt barometern har en förändring skett i de ungas uppfattning om nyttan av utbildning. Även om den fortfarande ses som viktig har dess roll försvagats och en oro spridit sig för risken med överutbildning.

bevis på att de faktiskt haft valmöjligheter. Trots att de är medvetna om att deras val leder till restriktioner väljer de ändå att fullfölja dem. Så gör Liisa, 19 år. Hon vet att hennes beslut att avbryta studierna efter bara två dagar leder till ett ”*ka-rensstraff*”. Hon känner dock sina rättigheter och vet att hon kan vända sig till utkomststödet för att trygga sin inkomst. Detta inträffar innan lagen om utkomststöd skärpts⁵, varför Liisas val inte kan resultera i sämre förmåner, vilket idag är fallet. Den motvillige klienten har alltså idag i detta avseende större skäl att känna sig ställd inför ett tvång än de klienter som då ombads välja. (Jfr Heikkilä 2006)

Tiina lever så spartanskt att hon reder sig också på ett understöd under miniminivå. Hon föredrar att leva enkelt och efter sina ideal (jfr Archer 2003) framom att böja sig och lyfta en högre inkomst. Att Juha försätts i karens anser han beror på ett missförstånd. Han tror sig ha agerat som Arbetskraftsbyrån önskat, vilket dock inte är deras uppfattning.

Vi ser dock att de tre⁶ nyckelinformanterna, för att undvika karens mer villigt tar emot rentav fler än ett sysselsättningsjobb, som de inte självmant sökt. Också i basmaterialet finns unga som följer Arbetskraftsbyråns studieuppmaningar, fastän detta inte lockat dem. De frågar sig efteråt om de – trots att de formellt gjort ’rätt’ – ändå handlat oförnuftigt. Hanna gör, liksom Liisa strax innan studien inleds, ett misslyckat studieval. Båda söker, får och tar emot studieplatser de vet att de egentligen inte vill ha – för att något senare avbryta studierna. I fråga om erfarenheterna av utbildningens betydelse som en väg att finna ett lönearbete, visar resultat från ungdomsbarometern 2006 (Myllyniemi 2006, 22-32) att unga med yrkesskoleutbildning har skäl att vara nöjda med sitt val, medan detta inte är fallet för universitetsutbildade. Detta sammanhänger sannolikt med att arbetslösheten bland högre utbildade under de senaste åren har ökat (Kurikka 2005; Myllyniemi 2007).

Det förefaller i ljuset av min undersökning som om samhällets styrmekanismer förser de unga med en tydlig bild av hur de borde agera – studera och lönearbeta – men att detta sker på ett sätt som många av informanterna anser visar föga intresse för dem och deras preferenser. Därmed ses ingreppet som auktoritärt och orimligt, varför det inte får dem att agera på önskat vis. De unga förefaller att göra en lägesanalys, i vilken de överväger alternativ och går in för olika strategier i förhållande till samhället och dess krav (se Figur 14). *Skall detta tolkas så att aktiveringspolitiken pressar en del unga till för snabba beslut i för dem stora frågor? Föreligger en risk att aktiveringspolitiken genom sina förhållandevis stränga krav⁷ (t.ex. krav på unga utan yrkesutbildning att söka till minst tre utbildningar) försvå-*

5 Lagom utkomststöd 1414/1997, jfr även den s.k. ’sambhällsgarantin’ (finskans ’yhteiskuntatakuu’) reformen som trädde i kraft år 2006, varvid arbetsmarknads- och utkomststödssystemet förnyades (aktivering, inklusive rättigheter och skyldigheter) för långtidsarbetslösa.

6 Reformen av arbetsmarknadsstödet rör inte Pekka, som år 1996 är äldre än 20 och år 1997 har hunnit fylla 25. Dessutom är han år 1997 heltidsstuderande.

7 I Finland ställs höga krav på utbildning för unga. I enlighet med lagen om arbetsmarknadsstöd räcker inte enbart studentexamen för att erhålla arbetsmarknadsstöd. De unga måste därtill ha en yrkesutbildning på andra stadiet. Målet är att 70 % av årskullen skall ta en högskoleexamen.

rar en ömsesidigt respekterande kontakt till unga arbetslösa? Eller kan styrningen, tvärtom, såsom den varit avsedd, ses som hjälp att aktivera i synnerhet mindre initiativrika personer, som därför även är mest i behov av den? De unga i denna undersökning ger uttryck för att strikta krav från samhällets sida gällande deras framtida studie- och/eller yrkesval inte upplevs som stödjande utan snarast väcker känslor av olust eller direkt orättvisa (jfr Angelin 2009). Det ter sig för mig rimligt att ifall samhället väljer att begagna sig av starkt styrande åtgärder bör detta ske i uttalat samarbete med de unga, så att de kan känna att insatsen görs med genuint intresse för dem och deras situation. Detta skulle tala för ett mer individinriktat tillvägagångssätt från samhällets sida.

Utbildningsstatistik från Statistikcentralen (2009, http://www.tilastokeskus.fi/til/kkesk/2007/kkesk_2007_2009-03-11_tie_001_sv.html?tulosta) visar att avbrott i yrkesstudier riktade till ungdomar (10,2 %) och vid yrkeshögskolor (9,0 %) är klart vanligare än för andra unga t.ex. vid gymnasier (4,2 %), och universitet (5,6 %). Män avbryter sina studier oftare än kvinnor liksom äldre, över 19-åringar, gör det oftare än yngre. Fr.o.m. år 2000, då utvecklingen av studieavbrotten började studeras, låg avbrotten vid 13 % för yrkesutbildning riktad till unga. Trenden är alltså tydligt nedåtgående. Tyvärr finns inte jämförbar statistik tillgänglig från mitten av 1990-talet⁸. Det skulle vara intressant att känna till möjliga förändringar i avbrottsfrekvensen efter år 1996, då den första förändringen av lagen om arbetsmarknadsstöd (nr 1705/1995) trädde i kraft och *huruvida utbildning som unga arbetslösa uppmanats ägna sig åt slutförs lika ofta som spontant inledda studier*.

Nämnas kan att den bedrivna utbildningspolitiken i Finland och Sverige har en tydlig inriktning på högskoleexamen medan Norge och Danmark har en omfattande lärlingsutbildning i klassisk form, där teoretiska studier kombineras med betald anställning (Simic 2010, 62). Möjligt är att unga som gärna arbetar men inte trivts i skolan – jämför de arbetsorienterade i denna undersökning – kunde dra nytta av ett rikare utbud av läroavtalsutbildningsplatser.

Under hela uppföljningsperioden förhåller sig Tiina och Juha kritiskt till aktiveringspolitiken, vilken de upplever snarare som ett hinder för, än som en hjälp till självförverkligande. De anser därför att man försökt att med tvång styra in dem på studier. Juha uppfattar detta som ett medvetet dubbelspel. Samhället låtsas erbjuda alternativ när det i själva verket ställer honom inför ett ultimatum: *Gör X eller du försätts i karens!* Upplevelsen gör att han känner sig moraliskt berättigad att svara på tvånget med att själv spela falskt mot Arbetskraftsmyndigheten.

Tiinas besvikelse handlar mest om att de ”alternativa” värden vilka hon ser som de enda i längden hållbara, inte tilldelas någon vikt: *Alla skall producera och*

8 Enligt mejl från Riikka Rautanen, överaktuarie, Utbildningsstatistik, Statistikcentralen har utvecklingen av studieavbrotten gjorts fr.o.m. läsåret 2000-2001, varför pålitlig jämförbar statistik inte finns tillgänglig från tidigare år.

konsumera! Tiinas bekännelse av sin tro på fria tjänster och gentjänster, återvinning och anspråkslös konsumtion, ses av tjänstemännen som utopistisk naivitet eller genomskinliga ursäkter för lättja. Jag frågar mig om detta *återspeglar en avsaknad hos myndigheten av information om förekomsten av alternativa unga liksom avsaknaden av alternativa handlingsstrategier för dem eller om det är fråga om en övervägd strategi att lämna icke-önskade ”avvikare” osedda.*

I vissa fall sammanhänger informanternas missnöje med orealistiska förväntningar eller bristfällig kunskap om skyldigheter i relation till samhället. Frustration uppstår t.ex. när Arbetskraftsbyrån uppmanar informanter att söka 'ointressanta' arbetsplatser eller när flera sökt samma jobb och de därför blivit utan trots ansökan (jfr Riittas och Johannas utsagor, kap. 7). Några uttalanden i studiens material för mina tankar till benämningen "gratisgenerationen", som i svensk media ibland används för att beskriva dagens unga, som representanter för en generation unga som tar för givet att deras önskemål omedelbart skall uppfyllas utan ett spår av egen insats eller eget ansvar.⁹ Min uppfattning är, att även om de ungas förväntningar vore orealistiska kunde *utfallet av mötet mellan myndighet och klient avsevärt förbättras om myndigheten satsade på att i sin allmänna attityd uppmärksamma aspekter, som klienten ofta upplever vara viktiga. En satsning på bättre kommunikationskvalitet, så att konfrontation undviks, kan sannolikt avsevärt höja resultatnivån.* Vikten av i synnerhet det första mötet uppmärksammas idag i praktiskt socialt arbete. Medel för en kvalitetshöjning är bl.a. att reservera mer tid och därmed öka möjligheterna för skapande av en fungerande kommunikationsbas och med tiden även förtroende¹⁰. Kände klienten sig hörd kunde det öka hans/hennes motivation att söka samförstånd och därmed även främja det kommande samarbetet. Samtidigt förutsätter större öppenhet och ökat informationsutbyte att klienten känner sig respekterad, vilket kräver beredskap att visa förståelse för personen som individ. Konfrontation ökar givetvis inte klientens känsla av acceptans – snarare tvärtom. Å andra sidan är det klart att klienter som intar en mistänksam attityd till systemet mycket väl aktivt kan sabotera en "charmkampanj", något hon/han anser avser att otillbörligt öka myndighetens insyn i klientens privatliv. Möjligt är därför att en öppnare information gynnar i huvudsak dem som delar de dominerande samhällsvärderingarna på bekostnad av "avvikarna".

Det är utgående från informanternas berättelser lätt att se fördelar med ett individuellt bemötande. Ökad kunskap om de arbetslösa och deras helhetssituation inklusive personlighet, resurser och önskemål, ökar möjligheterna att tillmötesgå deras verkliga behov. Samtidigt bör de inbyggda riskerna med ett mer individcentrerat system uppmärksammas. Ju mer utrymme för skraddarsydda lösningar,

9 Värt att notera är dock att många ger termen 'Generation gratis' en helt annan innebörd. De avser Open-Source entusiaster, som gärna – och därtill gratis – delar med sig av sitt kunnande.

10 Målet att uppgöra individuella jobbsökarplaner för alla har dock inte uppfyllts, liksom planen ofta görs ett bra tag efter att den arbetslösa anmält sig som arbetslös arbetssökande (Pitkänen m.fl. 2007).

desto mindre möjlighet att hänvisa till enhetlighet och rätten till ”rättvist” och lika bemötande (jfr Moisala 2006). Varje klient är unik, liksom också varje handläggare gör sin personliga tolkning av läget. Det är därför uppenbart att risken också för godtycke ökar.

12.4 Bakgrunden och det informella stödet betydelsefulla

Arbetslöshet tenderar fortfarande att framkalla skamkänslor hos den arbetslösa. Psykologen Donald Nathanson (1994) lyfter i sin teori om individens personlighetsutveckling fram nio grundläggande affektionspar, som är utslagsgivande både för hur vi mår och hur vårt jag formas. Ett av dessa affektionspar är skam – förnedring. Forskarna Jönsson och Starrin (1999) har i en rikssvensk studie visat att det i Sverige på 1990-talet, då arbetslöshet inte var ett sällsynt fenomen, var mycket vanligt att arbetslösa kände sig misslyckade och skämdes för sin situation. Skamkänslor gör klienten lyhörd för kritik och benägen att tolka även värderingsfria uttalanden som nedvärderande, varför också rutinmässiga frågor kan tolkas som förebråelser. Frågor om examina och tid i arbetslöshet kan ses som antydningar om en otillräcklig motivation. (”Inga examina trots hela X månader i arbetslöshet!”). Kommunikationsbrott sker lätt om mötet till sin natur är opersonligt (jfr Selivuo 2006), särskilt om arbetssökanden bär på skamkänslor (jfr Jönsson och Starrin 1999) och har erfarenheter av att inte få hjälp trots att hon/han upplevt sig vara berättigad till den (jfr Bowlby 1997). Projektioner från tidigare motsvarande situationer tenderar alltså att aktiveras vid möten. Den brittiske psykologen John Bowlbys (1997) klassiska anknytningsteori tyder på att bidragmottagare, utgående från sina tidigare erfarenheter, reagerar på den erbjudna hjälpen enligt mönstret: Är jag värd att tas på allvar och kommer mina behov att höras och hjälp att erhållas? Klienterna ”vet” av erfarenhet huruvida stöd kan fås och knepiga situationer kan lösas. Det handlingsmönster som väljs vid konfliktfyllda mötessituationer kan påverkas av tidigare rollmodeller. Min studie synes starkt bekräfta att personer med en sämre start och förödmjukande erfarenheter tenderar att se mörkt på sina möjligheter till arbete och sin framtid, varför även sannolikheten för en lyckad dialog mellan klient och myndighet i ett sådant fall är sämre, också i ett rättvist system.

Detta kan vara en delförklaring till att informanternas erfarenheter av arbetskraftsbyråernas agerande varierar, liksom även deras ofta sviktande tilltro till byråns möjligheter att förse dem med arbete. Så ser vi att Pekka och Liisa, som båda värdesätter lönearbete men vilkas skillnad i tillgång till stöd är markant, tolkar sina möjligheter att studera mycket olika. Lika självklart som det är för Pekka att

han både kan och kommer att satsa på studier är det för Liisa att dessa möjligheter inte är henne förunnade.

I mitt forskningsmaterial ger Liisa, med diverse placeringar på olika hem bakom sig, i den första intervjun prov på en utpräglad misstänksamhet och ett starkt missnöje med samhället, vilket i hennes beskrivningar tydligt reducerat möjligheterna till fruktbar dialog med olika myndigheter. *Påverkar tillgången till stöd, de aktuella behoven och ställda förväntningar på samhället, även synen på vilka av de tillbudsstående alternativen som, för eget vidkommande, upplevs som realistiska?* I undersökningen framgår tydligt uppenbara skillnader i informanternas syn på sina verkliga möjligheter att agera efter sina önskemål. Pekka upplever inga yttre hinder. För honom handlar allting om hans egen inställning och beredskap att satsa på sina prioriteringar. Liisa, som också tillskriver individens egna insatser betydelse, ser sina reella möjligheter kraftigt kringskurna; lyxen att välja har endast de med en ”stabil bas” att stå på. Också Tiina och Juha, som dock inte delar samhällets syn på vikten av lönearbete, delar uppfattningen att de reella möjligheterna är långt färre än de teoretiskt sett tillbudsstående alternativen.

I enlighet med Archers (1995) och Bowlbys (1997) synsätt, tänker jag mig att åtminstone en delförklaring till skillnader i klienternas uppfattningar om sina valmöjligheter kan relateras till informanternas bakgrund. Den uppenbara skillnaden mellan det stöd Pekka och Liisa kan räkna med från anhöriga, profilerar deras respektive belägenhet och deras behov av samhällets stöd på helt olika sätt. Det innebär också att de psykologiska processerna de var för sig genomgår vid sina respektive ställningstaganden till arbetskraftsbyråns uppmaningar att studera är av vitt skilda slag, oavsett att de båda värdesätter lönearbete och studier. Där Pekka anser sig veta att han kan strunta i arbetskraftsbyråns uppmaningar och klara sig också om samhällets stöd på den grunden skulle utebli, är Liisa lika medveten om att hon är hänvisad till, ja, starkt beroende av, samhällets stöd. Därmed blir Pekka en aktiv aktör som väljer självständiga lösningar, medan Liisa måste antingen acceptera rollen som ödmjuk bidragsmottagare, underställd myndighetens krav, eller konfronteras av myndigheten med sanktioner. Liisa bär med sig bilden av att alltid rankas lågt och ständigt vara tvungen att kämpa för sina rättigheter. Att placeras i en stigmatiserad grupp – ’de’, som allmänheten tar avstånd från och ingen önskar identifiera sig med (jfr t.ex. Lister 2004; Angelin 2009) – är kränkande. Det är alltså uppenbart att tillgången på ekonomiskt och personligt stöd påverkar informanternas syn på sina handlingsalternativ. Föga överraskande är därför de stora skillnaderna mellan informanternas sätt att relatera sig till den aktiverande arbetskraftspolitiken och dess allt flere krav på motprestationer (jfr Keskitalo 2008; Björklund 2008). Pekka ställer sig avsevärt positivare till dem än vad Liisa gör. Samhällets agerande, som för Pekka innebär ansvarstagande, uppmuntran i förening med samhällets sunda krav på aktivitet och skäliga insatser hos sina med-

borgare, tar i Liisas ögon snarare formen av kontroll, oresonliga krav och nonchalans för individens nöd och behov.

12.5 Relation till samhället formas av stöd och kriser

De fyra nyckelinformanternas berättelser om sitt vuxenblivande vittnar om processens krisbenägenhet. Informanternas ovan berörda erfarenheter inverkar även på deras uppfattningar om lönearbete. För Juha och Tiina framstår lönearbetet inte som ett kriterium för ”vuxenhet”. Även de som tycks veta vad de vill bli när de blir ”stora” vet inte nödvändigtvis hur de rent konkret ska agera för att nå sina mål (jfr Hoikkala 1993), vilket syns i deras livsstigar, som ingalunda går spikrakt framåt. Alla genomgår kriser (s.k. sökperioder), under vilka de ifrågasätter sin förmåga, sina möjligheter men också samhällets stöd, för att kunna ta sig fram i livet på ett för dem tillfredsställande sätt. Krisperioderna förefaller inte primärt handla om arbetslöshet utan om att sakna något väsentligt; en studieplats, skälig ekonomi, ro att göra det man vill eller nära vänner. Givetvis upplevs arbetslösheten i allmänhet som en kris, men frustrationen verkar inte främst bero på avsaknad av lönearbete i sig utan snarare av inkomster och strukturerad tidsanvändning (jfr Lähteenmaa 2009; Angelin 2009). Krisperioderna är tärande och hela tre av fyra nyckelinformanter söker professionell hjälp. Ändå blickar nyckelinformanterna tillbaka på dessa perioder som viktiga utmaningar, som klargör deras personliga val och riktning i livet.

Att orientera sig i relation till sig själv och sin framtid är nödvändigt, varför också sökperioderna accepteras som oundvikliga. Man måste i dessa skeden stanna upp, reflektera över sina alternativ och val eller repa sig efter drabbande öden. Sidospår kan, åtminstone i viss utsträckning och på sikt, vara lärorika.

Psykologen Kirsti-Liisa Kuusinen (1993) konstaterar att ett flertal samhällsinterventioner utgår från att människan är rationell, men då bortser från att individens liv utgör en helhet. I denna helhet kan livskvalitet utgöras av faktorer, som i psykets inre logik är följdriktiga men som för en utomstående ter sig svårgripbara eller direkt irrationella. Sociologen Howard Becker (2006) hävdar att då vi finner ett mänskligt beteende irrationellt eller meningslöst handlar det sannolikt om att vi har för lite kunskap om det. Archer (2003) påpekar att individen tenderar att göra sina egna val till standard också för andra – oberoende av dessa andras bakgrund, erfarenheter och prioriteringar, vilket ytterligare försvårar bedömningen av det rimliga i andras val. Individens beteende påverkas dock också av förhållanden och tillfälligheter som de själva inte kan påverka, varför det kan vara rimligt att fråga hur mycket i livet som de facto handlar om aktiva, rationella val och hur mycket som beror på annat, såsom omständigheter, tillfälligheter och tillgången till informellt stöd.

Studiens informanternas relation till samhället och den förda aktiveringspolitiken förefaller inte enbart formas av deras syn på lönearbete/arbetslöshet eller i det konkreta mötet, utgående från rationellt tänkande, utan även andra aspekter av deras bakgrund är betydelsefull (jfr Figur 13 och 14). Bakgrunden formar informanternas värderingar och självkänsla men kommer också konkret till uttryck i deras sinsemellan varierande tillgång till stöd ur andra än offentliga källor. De som erhåller – eller vet att de med säkerhet oberoende av myndigheter och vid behov kan få – ekonomiskt, psykologiskt, socialt eller annat stöd, upplever sannolikt ett mindre beroende av, och har därmed även en större frihet och flexibilitet i relation till detta stöd.

Något bekymmersamt ter det sig att den enda av nyckelinformanterna (Pekka) som inte mött sanktioner i form av karens också är den av informanterna som har det gedignaste privata stödet, de flesta valmöjligheterna och inget akut behov av samhällsstöd. Tvärtom ger han uttryck för att kunna *välja* huruvida han *vill* vara klient vid Arbetskraftsbyrån eller inte. Att de övriga nyckelinformanterna, som inte upplever sig ha ”råd” att ignorera eller avvisa Arbetskraftsbyråns uppmaningar, *alla* försatts i karens väcker frågor om den enskildas möjligheter att göra sig hörd vid mötet (jfr van Gerven 2008). Också andra studier (jfr t.ex. Malmberg-Heimonen 2003; Muuri 2008) har påtalat att de som bäst kan tillgodogöra sig de erbjudna samhällsstöden inte nödvändigtvis är de med det största behovet av dem.

Nyckelinformanten med det bästa utgångsläget (Pekka) och som har den kortvarigaste kontakten med Arbetskraftsbyrån¹¹ också är den som är nöjdast med dess tjänster (jfr Muuri 2008), medan den (Liisa) med både det svåraste utgångsläget och den längsta kontakten, är den som är mest kritisk och därtill starkast betonar betydelsen av att också få informellt stöd. För den som inte får privat stöd riktas, naturligt nog, förhoppningarna till det offentliga stödet: Förmår detta inte tillmötesgå förväntningarna kan känslor av övergivenhet och hopplöshet uppstå – vilket även framgår av Liisas berättelse. Också Tiinas och Juhas berättelser smälter in i detta mönster. Vi ser att de som inte har av systemet oberoende inkomstkanaler väljer mellan att underordna sig – vilket Liisa säger sig ha gjort i viss mån – och att ställa sig utanför systemet. Detta görs bokstavligen av Tiina; och i en annan form av Juha, som väljer att spela falskt. Bådas lösning blir också en strategi genom vilken de upprätthåller sin självkänsla.

Juha störs av samhällets styrning av de arbetslösa, och ser i Arbetskraftsbyråns verksamhet prov på hårda tag, vilka bara är ägnade att försämra redan hårt drabbade personers läge. Liisa delar denna oro och befarar att utsatta inte orkar kämpa för sin sak utan ger upp och struntar i allting. Hon poängterar att välfärdsstat-

¹¹ Pekka gör färre besök vid Arbetskraftsbyrån än de andra nyckelinformanterna och inga vid utkomststödet under uppföljningsperioden.

en i teorin erbjuder mycket men i praktiken förutsätter att klienten känner till sina rättigheter och därtill orkar kräva att få dem. Tiina finner det inte etiskt motiverat att förutsätta att arbetslösa skall åta sig att göra sådant som de inte vill göra eller inte är mogna för. I tider av hög arbetslöshet är en sådan styrning i hennes ögon absurd, eftersom det finns många arbetslösa som önskar lönearbete. Eftersom alla arbetslösa inte kan erbjudas lönearbete finner hon det onödigt att rikta uppmaningarna till dem som är tillfreds med sin situation också utan lönearbete. De tre nyckelinformanterna upplever, i likhet med Barbro Josefssons studie (2007), att det som myndigheterna anser vara stöd, av de unga arbetssökande uppfattas som kontroll. Det är sålunda i min fallstudie enbart den person (Pekka) som, i motsats till de andra, inte behövt välja mellan sina preferenser och karens, som finner det fullt motiverat med stark samhällsstyrning.

12.6 Samband mellan livstillfredsställelse och position på arbetsmarknaden?

Det ter sig oroväckande att en aktiv, utåtriktad person (Tiina) trots återkommande försök att finna en konstruktiv relation till samhället, bryter med arbetskraftsmyndigheten. När hon inte kan känna sig accepterad och delaktig söker hon sig från mainstream-samhället till en subkultur. Det är begripligt att varje system i viss utsträckning är 'utstötande', liksom att arbetskraftspolitiken i vårt samhälle inte är utformad för att möta sådana närmast utopiska önskemål som Tiinas. Ändå finner jag det rimligt att personer i en sådan situation, åtminstone i tider av hög arbetslöshet, kan och bör ses som en alternativ resurs, och därför aktivt borde integreras i samhället. Frågan blir vilka åtgärder som kunde vidtas och i vems regi detta kunde ske? I enlighet med många ungas uppfattning idag (Myllyniemi 2007; 2009) bör det vara möjligt att agera som aktiv medborgare även om man inte lönearbetar.

Frågan om unga arbetslösas välbefinnande, hälsa och utanförskap ser i skenet av min studies början förhållandevis bekymmerslös ut. Också om tre av de fyra nyckelinformanter på en rad punkter är kritiska mot aktiveringspolitiken uppger de sig inte vara marginaliserade eller utslagna – må så vara att t.ex. Liisa, 19 år, är förbannad på allting och alla, och Juha studien igenom beskriver sig som något av en främling. Basmaterialens unga uppger under studiens gång att de mår förhållandevis bra både fysiskt och psykiskt, likaså är deras framtidstro allmänt sett god. Åren 1995 och 1996, när arbetslösheten i landet är hög tror de flesta av dem att de ändå kommer att lägga arbetslösheten bakom sig inom en snar framtid. Grundvärderingarna i nyckelinformanternas modus vivendi förblir långt desamma under uppföljningens 10 år (jfr Figur 13) om man bortser från tillfälliga, om än kännbara, svackor i samband med deras sökperioder. De som var nöjda i bör-

jan av studien är det också i slutet, dock utgör Liisa ett undantag. Hon blir klart nöjdare mot slutet av uppföljningsperioden, då hennes livssituation generellt tydligt tagit en vändning till det bättre. Det övergripande helhetsintrycket är m.a.o. att informanterna över tid är förhållandevis tillfredsställda med sitt liv. Huruvida denna kontinuitet i livstillfredsställelse skall ses som en tillfällighet; som ett starkt behov att upprätthålla en fasad (varför existerande oro förnekas) som utslag av personlighetsdrag, (med antingen ljus eller mörk framtidssyn), eller slutligen som ett tecken på att ett samband mellan livstillfredsställelse och arbetsmarknadsstatus saknas, ger denna undersökning inte svar på.

Till eftertanke manar dock att tre av fallstudieinformanterna som arbetslösa brukar berusningsmedel förhållandevis flitigt, också i jämförelse med genomsnittsbruket bland unga finländare (Ahlström m.fl. 2004; Hibell m.fl. 2004, Rönka m.fl. 2007). Enligt Prättälä och Paalanen (2007) råder ett samband mellan arbetsmarknadsstatus och bl.a. alkoholbruk. Till en början ser nyckelinformanterna inte sitt rusmedelsbruk som särskilt bekymmersamt utan hänvisar till dess positiva sidor, som alla relaterar till sociala aspekter (jfr Demant och Järvinen 2006). Jag reagerar dock på att tre av de fyra, åtminstone under perioder av studien, regelbundet brukar hasch och två av dem därtill amfetamin eller heroin. När deras narkotikabruk framskrider förändras deras inställning och blir i två av tre fall t.o.m. kritisk. Hur skall nyckelinformanternas bruk av narkotika förstås? Utgör arbetslösheten en extra pressande och osäker tillvaro, som nyckelinformanterna dämpar genom rusmedelsbruk? Handlar det snarare om ett sätt att som ung njuta av livet i en urban miljö, alldeles oberoende av arbetsstatus?

Missbruk kan utgöra det som Archer (2003) kallar 'ett första rangens intresse', men ett intresse som hindrar individen att genomföra mer långsiktiga planer och engagemang. Möjligt är att Juha, som mot slutet av undersökningen försöker ersätta sitt bruk av narkotika med alkohol, gett berusningsmedlen status av ett första rangens intresse i sitt liv.

Juha avlider våren 2008. Det innebär att två av de 18 unga män som ingick i min baspopulation dött. Är detta faktum, att åtminstone två av de 18 unga männen i studien (d.v.s. 1/9 eller 11%) avlidit då dessa rader skrivs, endast en slump?

För frågan om hur samhällliga stödinsatser kunde utformas för unga arbetslösa är det intressant att notera att nyckelinformanten (Pekka), som först uppnår "yttre" tecken på vuxenhet – studieplats och förvärvsarbete, liksom de bästa inkomsterna – ändå mot slutet av datainsamlingen mätt i "inre" termer, såsom livstillfredsställelse, inte har något stort försprång till de andra. I uppföljningsenkäterna kryssar Tiina för en högre livskvalitet än vad Pekka gör. Mätt i självuppskattad livstillfredsställelse ligger också Liisa mot slutet bättre till än Pekka, och även om Juha på enkätskalan återfinns ett steg lägre än Pekka på enkätens fyrgradiga skala, mår han, enligt egen uppgift, förhållandevis bra. I de på fri hand uppritade, livs-linjerna (se Appendix 6) befinner sig de fyra nyckelinformanterna ungefär på sam-

ma nivå år 2004. Även om det är svårt att avgöra andras tillfredsställelse med sitt liv stärker de personliga intervjuerna uppfattningen att nyckelinformanterna mår skapligt över tid, trots att de under studien befinner sig i olika och ibland rätt kritiska livssituationer: Juha säger att han ”besökt helvetet”, Pekka att han ”varit på villovägar”, Liisa att ”man inte kan sjunka djupare” och Tiina att ”hennes värld rämnat”. I sin artikel om finska arbetarklassungdomar hänvisar Tarja Tolonen (2005, 345) till de brittiska forskarna Thomson, Henderson och Holland, som betonat hur komplex förståelsen av ”framgång” är.

I och med att lönearbete inte för alla nyckelinformanterna tillhör de primärfaktorer som styr utslaget av livstillfredsställelse, kan livet – även det i arbetslöshet – upplevas som gott. Bl.a. Jukka Vuori (Haavisto 2009) och Starrin m.fl. (2002) poängterar att just *värderingen* av lönearbete är central för upplevelsen av dess motsats arbetslösheten. Jaana Lähteenmaa (2009) redovisar i en studie för en nätenkät, som besvarats av ett representativt urval finländska arbetslösa under 30-år, att hela 42 % uppger att de inte upplever arbetslösheten som problematisk förutsatt att deras ekonomi är tryggad. I basmaterialet framkommer tydligt att unga mangrant lider av sin skrala ekonomi (jfr även Hämäläinen 2004). Vi ser att nyckelinformanternas värdering av lönearbete är utslagsgivande för deras tolkningar av arbetslöshetens effekter på livskvaliteten. De som värderar förvärvsarbete högt lider av att vara utan ett lönearbete, medan de som inte gör det i många avseenden, men inte i alla, reder sig rätt bra utan (jfr Haavisto 2009, 13; Starrin m.fl. 1999). *Detta aktualiserar frågan om indelningar eller grupperingar av arbetslösa borde genomföras (jfr Moisala 2006; Vainio m.fl. 2007), vilket i sin tur aktualiserar rättvisefrågor om vilka grupper som skall stödas, liksom styrkan men även utmaningarna med en mer personligt inriktad service.*

12.7 Föga utrymme för ”avvikare”

Min undersökning visar att även om Liisas utgångsläge är mycket kärvt så kan hon, tack vare att hon delar samhällets värdering av lönearbete, i dess erbjudna stödfunktioner se vettiga valmöjligheter, om hon än till en början anser dessa högst teoretiska för egen del. Tiina och Juha, ”avvikarna” som inte omfattar den dominerande synen på lönearbete, ser däremot *inga* rimliga handlingsalternativ bland arbetskraftsbyråns utbud. Även om var och en formellt står i sin fulla rätt att leva sitt liv såsom hon/han önskar, är detta enligt dem¹² under den praxis med karensåtgärder som utövas i praktiken omöjligt (jfr Heikkilä 1999). Det räcker inte längre med att som arbetslös formellt stå till arbetsmarknadens förfogande –

12 I början av undersökningen, år 1995, är den som försätts i karens berättigad till fullt utkomststöd. Detta förändras som ett led i den aktiverande socialpolitiken då samarbete myndigheter emellan utökas. Sedan den 1.1.1997 kan en arbetslös, som inte aktiverat sig arbetspolitiskt få sitt utkomststöd sänkt med upp till 40 % (Lagen om utkomststöd 1414/1997).

man bör även aktivt söka arbete och inneha en yrkesutbildning, åtminstone om man är under 25 år (jfr Ändring av lagen om arbetsmarknadsstöd 665/1996; Ketokivi 2004). I och med risken att se sina understöd, som redan befinner sig på miniminivå, drastiskt skäras ned finns fog för tolkningen att det inte finns några reella alternativ till att foga sig och följa arbetskraftsmyndigheternas uppmaningar. Undantaget utgörs givetvis av de unga, som får ekonomisk uppbackning från informellt håll och, i likhet med Pekka, kan leva på ett nedsatt samhällsunderstöd, eller helt utan. Är avsaknaden av alternativ för dem som tar avstånd från studier och lönearbete ett oidentifierat missförhållande i systemet eller är systemet tvärtom avsiktligt utformat så här? *Är det rimligt att förutsätta att arbetsorienterade unga, som gärna förvärvsarbetar men ogärna studerar, i tider av hög arbetslöshet satsar på utbildning?*

Enligt arbetskraftsundersökningar är det allt fler unga som inte anmäler sig som arbetslösa arbetssökande, och därmed inte heller syns i några register. Dessa ”allmänt icke-aktiva” unga har sedan början av 2000-talet inom OECD länderna samlats under en ny mätare, NEET¹³. På flera håll i Europa omfattar denna grupp unga, som varken studerar eller förvärvsarbetar, flera ungdomar än de registrerade arbetslösa unga, som utgör den traditionella mätaren på ungas aktivitet. NEET andelen har ibland använts som ett mått på ungas illamående (Bradshaw m.fl. 2006). I Finland sker ökningen inom NEETs framför allt bland ungdomar under 20 år, eftersom de inte är berättigade till någon form av arbetslöshetsunderstöd. (Hämäläinen och Juutilainen 2010, 29). Mätningarna är, liksom alla mått på arbetslöshet, komplicerade varför mätresultaten kan se mycket olika ut beroende på definitioner. I tidigare OECD mätningar har andelen NEET i Finland varit bland de högsta i Europa men återfinns i undersökningen från år 2007 (då de värnpliktiga inte längre inkluderats) bland de med den allra lägsta andelen. Bland 15–19-åringar är andelen NEET i OECD-länderna i snitt 5,9 % men i Finland endast 3,5 %.

Angelin (2009) lyfter i sin studie fram just denna grupp av unga, som varken arbetar eller studerar, som bekymmersam. Enligt Angelin behöver inte arbetslösheten i sig inte vara problematisk så länge individen är aktiv. En springande punkt blir då *vilka typer* av aktiviteter som samhället kan se som konstruktiva. Kan, eller kunde, Tiinas projekt definieras som godtagbart? Var dra gränsen mellan sund aktivitet, som kan utgöra en fas i en utvecklingsprocess, och egoistiskt tidsfördriv på andras bekostnad?

Ett faktum är att vi i basmaterialet ser exempel på informanternas uppsätliga försök att kringgå systemet. Så går Pete och Sirkka i likhet med Juha, in för att ge sken av att vara införstådda i spelets regler men sumpar sedan i det avgörande

13 NEET står för ”Not in Education or Employment” och avser m.a.o. andel personer av åldersgruppen i befolkningen som inte arbetar eller studerar.

ögonblicket avsiktligt bort sina chanser till arbete. Pete låter i arbetsintervjun den potentiella arbetsgivaren förstå, att han inte är särskilt pålitlig och att han egentligen inte är intresserad av arbetet han söker, Sirkka söker plikttroget tre studieplatser, bland dem en som hon definitivt inte vill ha och inte heller räknar med att kunna få. Leder samhällsinterventioner som upplevs som orimliga till motdrag av icke-önskvärt slag? *Kunde "avvikande" åsikter i högre grad noteras av systemet?* Förutsatt att studiens informanter äger likhet med unga överlag tyder beskrivningarna av dem på att alla parter skulle vinna på att individen uppmärksammades i högre grad än vad som idag är fallet. Som bäst (våren 2010) planeras dock förändringar i Ungdomslagen (27.1.2006/72). Tanken är att utöka samhällets, inte den enskilda ungas, ansvar för en lägesanalys och möjlighet till planering av den berörda NEET-ungas närmaste framtid. Dettä är i mitt tycke en åtgärd i rätt riktning. Samhället tar aktivt del och ansvar för de unga som antas gå sysslolösa dock så att detta sker i regi av en politik som av de unga inte upplevs starkt förpliktigande, kväsande och med avsaknad av intresse och respekt för deras preferenser angående sitt liv.

12.8 Hurudana insatser hjälper – och mot vad?

I avhandlingen har jag gjort observationen att en nyckelinformant (Liisa), med ett mycket skralt utgångsläge och ett obefintligt nätverk, i slutet av den 10 år långa uppföljningsprocessen nått långt i "vuxenhet" – mätt i yttre kriterier – ja, t.o.m. längre än de övriga nyckelinformanterna. Liisas berättelser visar att förändring kan ske liksom att samhället, trots diverse sparåtgärder, fortfarande är inriktat på att stödja personer med särskilda behov – åtminstone om de är färdiga att följa de krav som systemet ställer. Om inte samhället samtidigt på flera olika fronter och över tid hade satsat på att stöda Liisa, tror hon inte att hon skulle ha klarat sig så bra på sikt. Samhällets insatser är m.a.o. inte irrelevanta utan kan, tvärtom, spela en avgörande roll för individens väl och ve.

Men samtidigt som systemet erbjuder diverse stödfunktioner och ansefliga aktiveringsuppdrag ser dess insatser i ljuset av tre av nyckelinformanternas berättelser ändå snävt och dominant ut. Den som inte passar in i dess rutsystem möter motgångar och stöts i värsta fall ut. Tydligt är att samhällets styrning i form av olika lösningsförslag fungerar bättre eller sämre i relation till olika klienters olika värderingar. De som delar samhällets värderingar – lönearbete och studier – möts inte av svårigheter på byråerna, medan detta förefaller vara fallet då klientens värderingar och målsättningar starkt avviker från samhällets. En jämförelse av nyckelinformanternas värderingar och handlingssätt visar tydligt att samarbete försvåras ju längre informantens värderingar står från samhällets.

Det är sedan en annan sak att inte ens den mest idealiska kommunikation mellan Arbetskraftsbyrå och klient kan övervinna de yttre hinder som får arbetsmarknaden att stagnera. När studiens basmaterial började samlas in rådde rekordhög arbetslöshet, varför möjligheterna till lönearbete var ytterst låga för unga utbildade arbetslösa med föga arbetserfarenheter. Efter det har ungdomsarbetslösheten sjunkit för att under de allra senaste åren åter uppgå till alarmerande höjder. Pekka Tiainen (2003), Raija Julkunen (2003) och Tuija Kotiranta (2008) frågar rimligt om aktiveringspolitiken har förmåga att alstra fler arbetsplatser och huruvida det är realistiskt, eller ens moraliskt berättigat, att aktivera arbetslösa för arbeten som inte kan erbjudas fler än kanske var tionde sökande? *För att inte skambelägga den som saknar arbete vore det därför motiverat att i stället i första hand granska vilka faktorer som förhindrar full sysselsättning.* Om bl.a. globaliseringen och den ökade teknologiseringen av samhället fört med sig att det inte finns lönearbete för alla måste detta öppet diskuteras. Det räcker inte med de i och för sig viktiga frågorna om vad som på gräsrotsnivå kan göras för att förbättra dels systemets funktionsduglighet, dels stödja och motivera de arbetslösa till förvärvsarbete. *De arbetslösa bör få känna delaktighet, få uppleva att de är aktiva och till nytta även om de saknar lönearbete.* Om vi vill undvika en ökad polarisering (jfr Julkunen 2003) mellan dem som har och dem som saknar lönearbete, och därmed oftast även skäliga inkomster, måste diskussion föras även på makroplan: *Vad innebär den höga arbetslösheten i ett arbetsinriktat samhälle, där individens självaktning och diverse förmåner är knutna till förvärvsinkomster? Vilka krav är det under dylika omständigheter rimligt att ställa på enskilda arbetslösa och vilka stöd bör samhället erbjuda dem?* (Jfr Schmidtz och Goodin 1998). Nära knutet till detta är även frågeställningar som det s.k. prekariatet lyft fram på flera håll i Europa (jfr. Hoikkala och Salasuo 2006; Korhonen m.fl. 2009): Hur skall den s.k. tuseneurosgenerationen¹⁴ klara sig och kunna planera sitt liv på ständiga snutt- och deltidjobb varvade med arbetslöshet? Också vikten av att individen orkar utföra högklassigt lönearbete även på sikt har på senare år diskuterats allt flitigare (www.odum.fi 2009; Siltala 2004). Uppenbart är att vårt välfärdssamhälle i denna allt mer individcenterade tid står inför en allt starkare motsättning mellan radikalt individualistiska och kollektiva värden. Vill vi betona individen eller kollektivet; samhällssolidaritet eller enskilda framgångar; gemensamma eller privata målsättningar?

Min förhoppning är att min undersökning skall bidra till samhällsdebatten om bl.a. förvärvsarbetets position i ett samhälle, vars socialskydd i väsentlig grad är uppbyggt kring löneförtjänster, men som ändå inte lyckas sysselsätta hela den arbetsföra befolkningen. Med vilka medel kan samhället hålla fast vid sin grundläggande respekt för individen och hennes rätt till bastrygghet också under rådande

14 Med tuseneurosgenerationen avses, oftast unga, arbetstagare som måste hanka sig fram på oregelbundna löneinkomster, vilka sällan utgör mer än 1 000 euro per månad.

de förhållanden? Hurdana utredningar kan stödmottagarna skäligen förväntas genomgå och vilka förmåner kan samhällen erbjuda och vilka krav kan det rimligen ställa? I vågskålen ligger inte enbart kostnader för upprätthållande av samhällsinsatser utan även medborgarnas välbefinnande. Vikten av fysisk och mental hälsa, liksom drägliga livsomständigheter med tillgång till både social och ekonomisk trygghet, möjlighet att känna sig nyttig, delaktig och uppskattad får inte försummas då socialpolitiska beslut fattas.

Källor

- Aaltojärvi, Pia & Paakkunainen, Kari (1995): Nuorten työpaja – sosiaalinen peli, palkkatyö vai varasto? Nuorisotutkimusseuran tutkimuksia 2. Helsinki.
- Aapola, Sinikka (1997): Mature girls and adolescent boys? Deconstructing discourses of adolescence and gender. *Young. Nordic Journal of Youth Research* 5 (4): 50–68.
- Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim.)(2005): Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 56. Helsinki.
- Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (2005): Aikuistumisen ehdot 2000-luvun yhteiskunnassa. I verk: Aapola, S. & Ketokivi, K. (toim.)(2005): Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä, 7–32.
- Adam, Barbara (1991): *Timescapes of Modernity: The Environment and Invisible Hazards*. Routledge
- Aho, Simo & Vehviläinen, Jukka (1997): Keppi ja porkkana–tutkimus alle 20 vuotiaita aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. *ESR-julkaisut* 3: Helsinki.
- Ahlström, Salmel & Metso, Leena & Tuovinen, Eeva-Liisa (2004): Suomalaisten nuorten päihteiden käyttö 1999 ja 2003. *Espad-tutkimuksen taulukoraportti*. Stakes: Aiheita 32. Helsinki.
- Ahponen, Helena (2001): *Vammaisen nuoren aikuistuminen*. Monografia. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta, yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsinki.
- Ala-Kauhaluoma, Mika & Keskkitalo, Elsa & Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti (2004): Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta – lain sisältö ja vaikuttavuus. Stakes, Tutkimuksia 141. Helsinki.
- Alasuutari, Pertti (1999): *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere.
- Allardt, Erik (1995): *Suunnistuksia ja kulttuurisokeja*. Otava. Helsinki.
- Angelin, Anna & Salonen, Tapio (2004): Man vill ju kunna försörja sig själv – en studie om försörjningspolitik och arbetslöshet bland unga vuxna i Malmö, Malmö Stad.
- Angelin, Anna (2009): Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna. Lunds universitets publikationer. Socialt arbete. School of Social Work. Lund.
- Anttonen, Anneli (1997): *Feminismi ja sosiaalipolitiikka – miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipolitiittinen avainkäsite*. Tampere University Press. Tampere.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000): *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino. Tampere.
- Archer, Margaret S. (1995): *Realist social theory – the morphogenetic approach*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Archer, Margaret S. (2000): *Being human, the problem of agency*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Archer, Margaret S. (2003): *Structure, Agency and the Internal conversation*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Autio, Minna & Paju, Petri (toim.)(2005): *Kuluttava nuoruus – Nuorten elinolot vuosikirja V*. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 32 & Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 62. Stakes. Yliopistopaino. Helsinki.
- Autio, Minna & Wilska, Terhi (2001): *Nuorten kultuskulttuurit tietoyhteiskunnassa*. <http://www.fsd.uta.fi/aaineistot/luettelo/FSD2041>.
- Ball, Stephen J. (2003): *Class Strategies and the Education Market: the middle class and social advantage*. RoutledgeFalmer, London.
- Banks, Michael H. (1995): *Psychological Effects of prolonged Unemployment*. *Journal of Occupational Rehabilitation* 1: 37–53.
- Barry, Andrew & Osborne Thomas & Rose, Nicolas (eds.)(1996): *Foucault and Political Reason*, UCL Press, London.
- Bauman, Zygmunt (1991): *Postmodernity and Ambivalence*. Polity Press, Cambridge.
- Bauman, Zygmunt (1999): *Modernity and Ambivalence*. Cornell University Press, Ithaca.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk society towards a new modernity*. Sage. London.
- Beck, Ulrich (1998): *Democracy without enemies*. Cambridge Polity cop. Cambridge.
- Beck, Ulrich (2000): *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Diadalos. Göteborg.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Polity Press, Cambridge.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995): *The Normal Chaos of Love*. Polity Press, London.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002): *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences Series: Theory, Culture and Society*. Sage, London.
- Becker, Howard S. (2006): *Utanför. Avvikandets sociologi*. Översättning Gunnar Sandin. A - Z Förlag. Stockholm.
- Berking, Helmuth (1996): *Solidary Individualism. The moral Impact of Cultural Modernisation in Late Modernity*. I verk: Lash, S. & Wynne, B. & Szerszynski, B. (eds.): *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*, 189–202.
- Bergmark, Anders (2008): *Specific and contextual*

- treatment mechanisms. *NAT* 25 (4): 285–293.
- Bergmark, Anders & Oscarsson, Lars (2000): Sociala problem. I verket: Meeuwisse, A. & Sunesson, S. & Swärd, H. (red): *Socialt arbete – En grundbok*, 141–155.
- Björström, Erling (1989): *Framtida ungdomsforskning i Sverige. Barn- och ungdomsdelegationen. Ds 1989:18*: Socialdepartementet, Stockholm.
- Björklund, Liisa (2008): *Kannustaminen ja moraali: Kannustamisen idea suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa 1990-luvulta alkaen*. Helsingin yliopisto, Teologinen tiedekunta, systemaattisen teologian laitos, Helsinki.
- Blaikie, Andrew (1997): *Beside the Sea: Visual Imaginary Ageing and Heritage*. Ageing and Society. Cambridge University Press. Cambridge.
- Blom, Raimo (red.) (1999): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Hanki ja jää. Tammi, Helsinki.
- Blomberg, Helena & Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli (2002): *LAMA-kirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Kirja- Aurora. Turku.
- du Bois-Reymond, Manuela & Lopez Blasco, Andreu (2003): *Yo-yo transitions and misleading trajectories: Towards Integrated Transition Policies for Young adults in Europe*. I verket: Lopez Blasco, A. & McNeish, W. & Walther, A. (2003): *Young people and constructions of inclusion. Towards Integrated Transition Policies for Young adults in Europe*, 19–41.
- Bourdieu, Pierre (1986): *the forms of capital*. I verket: Richardson, John (red.): *Handbook of Theory and Research for the sociology of Education*, 241–258.
- Bowlby, John (1997): *Attachment and loss. Volume 1. Attachment*. Pimlico, London.
- Breslin, F.C. & Mustard, C. (2003): *Factors influencing the impact of unemployment on mental health among young and older adults in a longitudinal, population-based survey*. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health* 29 (1): 5–14.
- Bunar, Nihad & Trondman, Mats (red.) (2001): *Varken ung eller vuxen. Atlas*. Stockholm.
- Bunar, Nihad & Trondman, Mats (2001): *Inledning*. I verket: Bunar, N. & Trondman, M. : *Varken ung eller vuxen*, 32–162. Atlas. Stockholm.
- Böckerman, Petri (2000): *Suomen työttömyys – alueellinen näkökulma*. Työpapereita 164, Palkansaajien Tutkimuslaitos, Helsinki.
- Böckerman, Petri & Hämäläinen, Kari & Hämäläinen, Ulla & Kauhanen, Merja (2002): *I verket: Sauramo, P. (toim.): Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille?*
- Calmfors, Lars & Holmlund, Bertil (2000): *Den europeiske arbetslösheten. I verket: NOU report 21. En strategi for sysselsetting og verdiskaping*. Finansdepartementet. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2000/nou-2000-21/5/4.html?id=360201>
- Carle, Jan (1997): *Marginalisering, ungdom och arbetslöshet*. I verket: Carle, J. & Julkunen, I. (red.): *Arbetslöshetens villkor – om ungdom, arbetslöshet och marginalisering i 1990-talets Norden*, 33–48.
- Carle, Jan & Julkunen, Ilse (red.) (1997): *Arbetslöshetens villkor – om ungdom, arbetslöshet och marginalisering i 1990-talets Norden*. Nord 19. Nordiska ministerrådet, Köpenhamn.
- Cozby, Paul C. (2007): *Methods in behavioral research* (Ninth Edition ed.). Mc Graw Hill Higher Education. Crawfordsville.
- Cruikshank, Barbara (1999): *The will to empower democratic citizens and other subjects*. Cornell University Press, Ithaca (N.Y.).
- Dahl, Helle Vibeke (2008): *Metadonkontroll; hvorfor, hvordan og hvoledes? Dansk metadonpraksis belyst fra aktørernes perspektiv*. *NAT* 25 (5): 355–376. Stakes, Helsingfors.
- Damasio, Antonio (2003): *På spaning efter Spionza*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Davies, Karen (1990): *Women, Time and the Weaving of the Strands of Everyday Life*. Gower Pub Co.
- Davies, Karen (1996): *Women studies*. *International Forum* 19 (6): 579–588.
- Davies, Karen & Esseveld, Johanna (1989): *Kvalitativ kvinnoforskning*. Arbetslivscentrum. Stockholm.
- Demant, Jakob & Järvinen, Margareta (2006): *Constructing Maturity through Alcohol Experience, Focus Group Interviews with Teenagers*. *Addiction Research and Theory* 14 (6): 589–602.
- Ek, Ellen & Saari, Erkki & Viinamäki, Leena & Sovio, Ulla & Järvelin, Marjo-Riitta (2004): *Nuorten aikuisten työelämästä syrjäytyminen ja sosiaaliturvan käyttö*. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 76. Helsinki.
- Ekerwald, Hedvig (1998): *Ungdomstid i tre generationer*. *Locus. Tidskrift för barn- och ungdomsvetenskap* 10 (4): 6–17.
- Esaiasson, Peter & Gilljam, Mikael & Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2003): *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Norstedts juridik: Stockholm.
- Erikson, Robert & Nordström Skans, Oskar & Sjögren, Anna & Åslund, Olof (2007): *Ungdomars och invandrares inträde på arbetsmarknaden 1985-2003*. IFAU, Rapport 18. Uppsala. On Line: <http://www.ifau.se/upload/pdf/se/2007/r07-18.pdf>
- Eräsaari, Leena (1995): *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Fauske, Halvor (1996): *Changing youth: transitions to adulthood in Norway*. *Young*, 4 (1): 47–62.

- Fonagy, Peter (2001): Attachment Theory and Psychoanalysis. Other Press, New York.
- Fonagy, Peter & Target, Mary (1995): Towards understanding violence: The use of the body and the role of the father. *International Journal of Psycho-Analysis* 76: 487–502.
- Franzén, Eva M. & Kassman, Anders (2005): Long-term labour-market consequences of economic inactivity during young adulthood: A Swedish national cohort study. *Journal of youth studies* 8 (4): 403–424.
- Furlong, Andy (2009): Employment and unemployment. I verket: Furlong, A.: A handbook of Youth and Young Adulthood, 145–147. Routledge, Oxon.
- Furlong, Andy & Cartmel, Fred (2007): Young people and social change. New perspectives. Open University Press: Berkshire, New York.
- Furuåker, Bengt (1996): Förvärsarbete och försörjning. *Socialvetenskaplig tidskrift* 3 (1–2): 45–60.
- Gallie, Duncan & Paugam, Serge (eds.) (2000): Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe. Oxford. University Press: New York.
- Giddens, Anthony (1984): The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1991): Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age. Polity Press, London.
- Giddens, Anthony (1992): Transformation on intimacy, sexuality, love and eroticism in modern societies. Polity Press, Cambridge.
- Goffman, Erving (1959/2004): The presentation of self in everyday life. Doubleday, New York.
- Goffman, Erving (1967): Interaction ritual: essays in face-to-face behavior. Aldine. Chicago.
- Goodin, Robert E. (1998): Social Welfare and Individual Responsibility: For and Against. Cambridge University Press, Cambridge.
- Goldthorpe, John (2000): On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory. Oxford University Press. Oxford.
- Granfelt Riitta (2004): Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetusta asumisen yhteisöstä. *Janus* 12 (2): 134–154.
- Griffin, Christine (1993): Representations of Youth: The Study of Youth and Adolescence in Britain and America. Polity Press, Oxford.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (eds.) (2001): Handbook of interview research: context and method. Sage Publications, Thousand Oaks, California.
- Gubrium, Jaber & Holstein, James & Buckholdt, David (1994): Constructing the life course. Genral Hall, Inc. New York.
- Gullberg, Anders & Börjeson, Martin (red.) (1999): I vuxenlivets väntrum. Arbetslöshetens konsekvenser för ungdomars livsvillkor. Borea Bokförlag, Umeå.
- Göteborgs stad, Social resursförvaltning, kunskapskällaren (2007): <http://www5.goteborg.se/prod/Centrum/kunskapskallarn/dalis2.nsf/535e371e7fd657aec1256a5c0045675f/b3c266babcc19785c12573ec003429c0!OpenDocument> xx)
- Haavio-Mannila, Elina & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans & Karisto, Antti & Rotkirch, Anna & Roos, J.P. (2009): Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Helsinki.
- Haavisto, Päivi (2009): Varhain saatu tuki auttaa eniten. Potkut tuli – säilyykö työkyky? *Työ Terveys Turvallisuus-aikakauslehti* 5 : 12–15.
- Hammarström, Anne & Janlert, Urban (2002): Ungdomsarbetslöshet – ett folkhälsoperspektiv. I verket: Statens folkhälsoinstitut: Ungdomsarbetslöshetens konsekvenser för folkhälsa och social anpassning. Erfarenheter och kunskap från 1990-talets forskning, 33–46.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (2007): Ethnography: Principles in Practice. Taylor and Francis, e-Library. Third edition.
- Happonen, Mika (2003): Työttömyyden neljä tyypistä Helsingin työvoimatoimistossa. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 3: 53–68.
- Heikkilä, Matti (1999): Sosiaaliturvasta työhön EU-maissa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/eusoturva/heikkila.htm>
- Heikkilä, Matti (2002): Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. I verket: Karjalainen, S. & Launis, V. & Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.): Tutkijan eettiset valinnat, 165–176.
- Heikkilä, Matti (2006): Kansalaispalkka - moraalinen shokki. I verket: Hoikkala, T. & Salasuo, M. (toim.): Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta, 32–33.
- Heikkilä, Matti & Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Kontula, Osmo & Koskela, Kaj (1994): Nälkä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki.
- Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (red.) (1997): Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Raportteja 208. Stakes, Helsinki.
- Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko & Teperi, Juha (2005): Julkinen hyvinvointi-vastuu sosiaali- ja terveydenhuollossa. Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, Helsinki.
- Heikkilä, Matti (2006): Kansalaispalkka – moraalinen shokki. I verket: Hoikkala, T. & Salasuo, M. (red): Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Nuorisotutkimusverkosto, nuorisotutkimusseura verkkojulkaisusarja, 32–33.
- Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (red.) (2002): Suo-

- malaisten hyvinvointi 2002. Stakes, Helsinki.
- Heikkinen, Hannu & Jyrkämä, Jyrki (1999): Mitä on toimintatutkimus? I verket: Heikkinen, H. & Huttunen, R. & Moilanen, P. (red.)(1999): Siinä tutkija, missä tekijä, 25–62.
- Heikkinen, Hannu & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.)(1999): Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Helenius, Pia (1996): Vaaleansininen – Ympäristö ja asuminen. Nuorten kulutus ja identiteetti 90-luvun Suomessa. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (2003): Hyvinvoinnin haasteet ja työelämä. Sosiaalinen politiikka. WSOY, Helsinki.
- Helsingfors stads faktacentral (2002): Statistik 3/2002. Helsingfors.
- Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisu (2004): Helsingin työttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys alueittain 31.12.2003. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 22. Helsinki.
- Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisu (2006): Helsingin työllisyys ja työttömyys 1. neljännes 2006. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 16.
- Helve, Helena (toim.)(1998): Nuoruudesta! Nuorisotutkimusseuran kymmenvuotisjuhlakirja. Nuorisotutkimusseura ry, Helsinki.
- Helve, Helena & Lähteenmaa, Jaana & Päivärinta, Tuija & Päällisaho, Katja & Saarikoski, Helena & Virtanen, Petri (toim.) (1997): Nuorten elämänpolkuja lama-Suomessa. Nuorisotutkimus, Helsinki.
- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (red.)(2004): Hyvinvointiyön ammatit. Gaudeamus, Helsinki.
- Hibell, Björn & Andersson, Barbro & Bjarnason, Thoruddur & Ahlström, Salme & Balakireva, Olga & Kokkevi, Anna & Morgan, Mark (2004): The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm.
- Hietaniemi, Eila (2003): Aktivointia – elämänhallintaa – sosiaalista pääomaa. Pohdintaa ikääntyvien työttömien elämänhallinnan tekijöistä ja syrjäytymistä torjuvien toimenpiteiden merkityksestä. Työpoliittinen Aikakausikirja 4. Helsinki.
- Hiilamo, Heikki & Kautto, Mikko (2005): Työtä toimeentulotuella. Talous & Yhteiskunta 2: 42–47.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1992): Teema-haastattelu. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hirvilampi, Tuuli & Laatu, Markku (red.)(2008): Toinen vääryyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. KELAn tutkimusosasto. Helsinki.
- Hjalmarson, Hanna (2007): A growing market: study of satisfaction with consumer-related areas of life among young consumers. Handelshögskolan, Stockholm.
- Hockey, Jenny & James, Allison (2003): Social Identities across the Life Course. Palgrave MacMillan, New York.
- Hoikkala, Tommi (1993): Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Gaudeamus, Helsinki.
- Hoikkala, Tommi (1997): Aikuistumisen paradoksi. I verket: Saksala, E. (toim.): Muutoksen sosiologia. Jyväskylä, 134–141.
- Hoikkala, Tommi (1998): Mahtipontisuuden rajat, eli kenttätöiden haaste, johon en kyennyt vastaamaan. I verket: Helve, H. (toim.) Nuoruudesta!, 82–107.
- Hoikkala, Tommi (1999): Nuorten elämänsuuntautumiset. I verket: Kajaste, K. (toim.): Arvomme yhteiskunnassa, 91–106.
- Hoikkala, Tommi & Paju, Petri (2002): Sukupolvi-tutkimus ja nuorisopolitiikka. I verket: Silvennoinen, H. (toim.): Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle, 14–31.
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko (toim.)(2006): Prekaariuuska. Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisusarja.
- Hoikkala, Tommi & Sell, Anna (2007): Nuorisötyötä on tehtävä. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Hoikkala, Tommi & Suurpää, Leena (toim.)(2009): Kauhajoen jälkipaini. Nuorisotutkijoiden ja ammattilaisten puheenvuoroja. Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 25, Helsinki.
- Huber, George & Van de Ven, Andrew (red.)(1995): Longitudinal field research methods. Sage, Thousand Oaks, California.
- Huovari, Janne (1999): Alueelliset työttömyys- ja työllisyys erot. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita 27. Helsinki.
- Hyväri, Susanna (2001): Vallattomuudesta vastuuseen. Kokemuksen politiikan sankaritarinoina. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3. Tietosanoma Oy, Helsinki.
- Hyvärinen, Matti ja Löyttyniemi, Varpu (2005): Kerronnallinen haastattelu. I verket: Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus, 189–222.
- Hämäläinen, Kari (2003): Education and Unemployment: State Dependence in Unemployment Among Young people in the 1990s. VATT-keskustelualoitteita 312, Helsinki.
- Hämäläinen, Kari & Uusitalo, Roope (2005): Kannattaisi kokeilla - Kokeelliset menetelmät työvoimapolitiittisten toimenpiteiden arvioinnissa, Työpoliittinen tutkimus No. 285. Ministry of Labour, Helsinki.

- Hämäläinen, Ulla (2004): Nuorten tulojen ja toimentulon palapeli. Palkansaajien tutkimuslaitos. Tutkimuksia-sarja no. 92, Helsinki.
- Hämäläinen, Ulla & Hämäläinen, Kari (2005): Menetetty sukupolvi? Nuorisotyöttömyyden kauskantoiset vaikutukset, *Talous ja yhteiskunta* 33 (1): 28–32, Helsinki.
- Hämäläinen, Ulla & Juutilainen, Vesa-Pekka (2010): Nuoret – duunissa vai MOLissa? *Talous & Yhteiskunta* 38 (1): Palkansaajien tutkimuslaitos, Helsinki.
- Hänninen, Vilma (1999/2003): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Väitöskirja. Acta Universitatis Tampereensis 696. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.)(2001): Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Vastapaino, Tampere.
- Härenstam, Annika & Lundberg, Ulf & Lindblad, Eva och Starrin, Bengt (red)(2002): I vanmaktens spår. Borea Bokförlag, Umeå.
- Immonen, Tuula & Ahonen, Juha (2002): Hyvinvoinnin haasteet ja työelämä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä no. 14. Helsinki.
On Line: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/hyvinvointi/hyvinvointi.pdf>
- Jahnukainen, Markku (1997): Koulun varjosta aikuisuuteen. Entisten tarkkailuoppilaiden peruskoulun jälkeiset elämänvaiheet. Tutkimuksia 182. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Helsinki.
- Jahnukainen, Markku (2004): Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Stakes julkaisuja. Helsinki.
- Jahoda, Marie & Lazarsfeld, Paul Felix & Zeisel, Hans (1972/1933): *Marienthal. The Sociography of an Unemployed Community*. Tavistock, London.
- Jallinoja, Riitta (2004): Familistinen käänteen rakentajat. Arlie Hochschild ja suomalainen mediäjulkisuus. I verket: Rahkonen, K. (toim.): Sosiologisia nykykeskusteluita, 64–98.
- Janlert, Urban (1997): Hibernall eller Tryptizol mot arbetslöshetskrisen? I verket: Johannesson, J. & Wadensjö, E. (red.) 28 recept mot arbetslösheten.
- Jerlang, Espen (red.)(2008): Utvecklingspsykologiska teorier. Liber. Stockholm.
- Johannesson, Jan & Wadensjö, Eskil (red.)(1997): 28 recept mot arbetslösheten. SNS Förlaget, Stockholm.
- Johansson, Antero & Vuori, Jukka (1999): Työttömät nuoret syrjäytymisvaarassa? Työllistämisen ja aktivointiprojektin aloittaneiden nuorten tausta ja terveys. Sarjassa Työ ja ihminen. Tutkimusraportti 14. Helsinki.
- Johnson, Marianne & Myrskylä, Pekka (1996): Työttömäksi – takaisin töihin. Työpoliittinen tutkimus 155. Helsinki.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2002): Suomalainen yhteiskunta. WSOY, Helsinki.
- Josefsson, Barbro (2007): Unga arbetslöskande. En studie av ungdomars erfarenheter. Luleå tekniska Universitet. Licentiat uppsats. Luleå.
- Julkunen, Ilse & Malmberg-Heimonen, Ira (1998): The encounter of high unemployment among youth: A Nordic perspective. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus, Helsinki.
- Julkunen, Raija (2001): Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Tampere.
- Julkunen, Raija (2003): Työ – elämää ja politiikkaa. I verket: Helne, T. & Julkunen, R. & Kajanoja, J. & Laitinen-Kuikka, S. & Silvasti, T. & Simpura, J. (2003): Sosiaalinen politiikka, 413–436.
- Julkunen, Raija (2006): Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes, Helsinki.
- Julkunen, Raija (2009): Työllisyydestä työttömiin. http://www.tpk.fi/netcomm/ImgLib/9/180/Jul-kunen_Pfoorum.pdf
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko (1999): The modernization of working times. University of Jyväskylä. Jyväskylä.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko & Anttila, Timo (2004): Aikanyrjähdys. Keskiluokka tietotyön puristuksessa. Vastapaino, Tampere.
- Jung, Carl Gustav (1978): Människan och hennes symboler. Parthenon. Stockholm.
- Järvinen, Katariina & Kolbe, Laura (2008): Luokkaretkellä hyvinvointivaltiossa Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Kirjapaja. Helsinki.
- Järvinen, Margaretha (2002): Hjälpens universum – ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I verket: Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.): Perspektiv på sociala problem. Natur och Kultur, 253–273.
- Järvinen, Tero (2001): Koulutusjärjestelmän yksilöllistyminen ja valinnan vapaus. I verket: Kuure, T. (red.): Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorisotutkimusseura, 60–69.
- Järviemi, Päivi (2007): Nuorten työolot Suomessa Viimeaikaisen työoloselvitysten valossa. Työministeriö, TM analyseja 6. Helsinki.
- Jönsson, Leif & Starrin, Bengt (1999): I socialt underläge – en explorativ studie av arbetslösa socialbidragssökare. Meddelanden från Socialhögskolan, 4. Arbetsrapport. Lund.
- Jönsson, Leif & Starrin, Bengt (2000): Ekonomisk modellen och reaktioner på arbetslöshet. Socialvetenskaplig tidskrift 3: 267–285.
- Kainulainen, Sakari (2006): Huono-osaisuuden kasautuminen ja pitkittyminen Suomessa 1970–2000. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (4): 373–385.
- Kajanus, Jenny (2009): Parkett eller plastmatta. I verket: Sundström, Charlotte & Söderling, Tryggve (red.) (2009): Obs! Klass, 27–48.
- Kajaste, Kimmo (toim.)(1999): Arvomme yhteiskunnassa. Edita, Helsinki.

- Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ulamajaja & Loikkanen, Heikki & Simpura, Jussi (eds.) (2001): 1990s the economic crisis. Down from the heavens, up from the ashes. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Gummerus kirjapaino Oy, Saarijärvi.
- Kalliala, Marjatta (1999): Enkeliprinsessa ja itsari liukumäessä - leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos. Gaudeamus. Helsinki.
- Kalliomaa, Anniina & Puura, Sanna & Tasanko, Pia (2004): Ungdom i Finland. Undervisningsministeriet. Yliopistopaino, Helsingfors.
- Kangas, Olli (toim.) (2003): Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Kela. Helsinki.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2003): Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. I verket: Kangas, O. (2003): Laman varjo ja nousun huuma, 47–91.
- Karhu, Ulla-Maria (1995): En ole oikeasti työtön, vaan pääsykokeeseen lukija. Nuorten helsinkiläisten ylioppilaiden maailmankuva ja käsityksiä palkkatyöstä. Pro Gradu sosiaalipolitiikka Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Karisto, Antti & Montén, Seppo (1996): Lukioon vai et: tutkimus alueellista eroista helsinkiläisten lukiokäynnissä ja lukiolakautusten vaikutuksista. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Karisto, Antti (2004): Kenttätöissä Costa del Solilla. I verket: Laaksonen, P. & Knuuttila, S. & Piela, U. (red.): Kenttäkysymyksiä, 301–335.
- Karisto, Antti (toim.) (2005): Suuret ikäluokat. Vastapaino. Jyväskylä.
- Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) (2002): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki
- Karpela, Tanja (2006): se www sidor
- Kasvio, Antti & Nieminen, Ari (1999): Kilpailu työstä: tutkimus globalisaatiosta, maailmanlaajuisesta työpaikkakilpailusta ja Suomen mahdollisuuksista. Sitra julkaisusarja nro 221. Tampereen Yliopisto, Tampere.
- Kauhanen, Merja (2002): Määräaikaiset työsuhteet ja toimeentulon riskit, Kela, Sosiaali- ja terveysturvantutkimuksia 69. Helsinki.
- Kauhanen, Merja (2003): Osa-aikatyö palvelualoilla. Palkansaajien tutkimuslaitos, Tutkimuksia 88. Helsinki.
- Kauppila, Juha & Käyhkö, Mari & Tuupanen, Päivi (1995): Ihanne, itsestänselvyys vai haaste? Sukupolvittaiset koulukokemukset ja työläistäustaisten nuorten opintie. Nuorisotutkimus 4 (13): 21–37.
- Kautto, Mikko & Häkkinen, Unto & Laine, Veli & Parkkinen, Pekka & Parpo, Antti & Tuukkanen, Jorma & Vaarama, Marja & Vihriälä, Vesa & Volkja, Raija (2006): Hoivan ja hoidon taloudellinen kestävyys: Arvioita sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannusten kehityksestä. Hyvinvointivaltion rajat-hanke, Stakes, julkaisut. Helsinki.
- Keinänen, Päivi & Penttilä, Irmeli (2005): Toimeentulo, työttömyys ja terveys. Muutoksia elinoloissa 1996–2001. Tilastokeskus. Helsinki.
- Keinänen, Päivi (2007): Nuoret matkalla työelämään. Hyvinvointikatsaus 3/2007, 47–51. Tilastokeskus. Helsinki.
- Kemshall, Hazel (2002): Risk, Social Policy and Welfare, Open University Press, Buckingham.
- Keskinen, Vesa (toim.) (1994): Lama sulkee, lama avaa. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 11. Helsinki.
- Keskinen, Vesa (toim.) (1999): Havaintoja vuosituhannen vaihteen Helsingistä. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.
- Keskitalo, Elsa & Heikkilä, Matti & Laaksonen, Seppo (2000): Vuoden 1998 perusturvamuutosten seurantatutkimus. Sosiaali ja terveysministeriö. Selvityksiä. Helsinki.
- Keskitalo, Elsa (2008): Balancing Social Citizenship and New Paternalism. Finish activation policy and streets-level practice in a comparative perspective. Research report 177. Stakes, Helsinki.
- Keskitalo, Elsa & Mannila, Simo (2002): Aktivointipolitiikka – vastaus pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisen ongelmaan? I verket: Heikkilä, M. & Kautto, M. (red.): Suomalaisten hyvinvointi 2002, 192–212.
- Ketokivi, Kaisa (2003): Vapauden lumo ja vastuun taakka. Perheen perustaminen pidentyneen nuoruuden kulttuurissa. Helsingin yliopiston verkkojulkaisut. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Ketokivi, Kaisa (2004): Individualistisen elämänorientaation jäljillä. Pidentynyt nuoruus ja perheen perustaminen. Sosiologia 2: 94–107.
- Ketokivi, Kaisa (2005): Aikuistumisen ja perheen perustaminen ristiriidat. I verket: Aapola, S. & Ketokivi, K. (toim.): Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä, 100–137.
- Kettunen, Pauli (1997): Kansallinen työ. Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta. Yliopistopaino: Helsinki.
- Kinnunen, Ulla & Nätti, Jouko & Hoppanen, Mika & Kalliolahdi, Mari & Kelhälä, Auli & Mauno, Saija (2000): Kokemuksia työstä ja perheestä laman jälkeisessä Suomessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 12. Jyväskylä.
- Kivelä, Juhani (2001): Mestareita vai maistereita? Raportti Suomen Koulutusjärjestelmästä. Taloustieto, Helsinki.
- Kokko, Katja (2001): Antecedents and Consequences of Long term Unemployment. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Komonen, Katja (1999): Valintoja vai ajautumista? Ammattikouluopinnot keskeyttäneiden nuorten koulutuspolut. I verket: Tolonen, T. (red.): Suo-

- malainen koulu ja kulttuuri, 247–266.
- Korhonen, Anna-Reetta & Peltokoski, Jukka & Saukonen, Miika (2009): Paskaduunista barrikadille. Prekariaatin julistus Into pamfletti. Liike. Helsinki.
- Korkeamäki, Ossi & Uusitalo, Roope (2004): Työntantajan sosiaaliturvamaksusta vapauttamisen alueellisen kokeilun työllisyysvaikutukset, väliraportti. Palkansaajien tutkimuslaitos. Työpareireita 194. Helsinki.
- Korkeamäki, Ossi & Uusitalo, Roope (2005): Sosiaaliturvamaksukokeilun vaikutus työllisyyteen arviointiprojektin raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Kortteinen, Matti (1992): Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää-sarja. Tammi. Helsinki.
- Kortteinen, Matti (2005): Ymmärtämisen ongelma eettisenä kysymyksenä kvalitatiivisessa tutkimuksessa. I kompendiet: Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998). Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Hanki ja jää-sarja. Tammi. Helsinki.
- Kosonen Pekka (1999): Euroopan integraatio ja pohjoismaiset mallit. Sosiaali ja terveysministeriön julkaisuja no 2. Helsinki.
- Kosunen, Virpi (1997): Laskusuhdanteesta leikkauksiin–muutosten tausta. I verket: Heikkilä, M. & Uusitalo, H. (red.): Leikkausten hinta, 33–43.
- Kotiranta, Tuija (2008): Aktivoinnin paradoksit. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Kristeva, Julia (1991): Strangers to Ourselves. Columbia University. New York.
- Kuivalainen, Susan (2007): Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja mekitys. Yhteiskuntapolitiikka 72: 1, 49–56.
- Kurikka Päivi (2005): Hällä väliä. Kuntakehitys ja tutkimus. Tutkimusjulkaisut, ACTA tutkimusjulkaisut 127. Helsinki.
- Kuure, Tapio (red.)(2001): Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Kuusinen, Kirsti-Liisa (toim.)(1993): Terveyspsykologia. WSOY, Helsinki.
- Kvale, Steinar (1997): Den kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur. Lund.
- Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Kutsuseminaari 2.5.2005, 7–18. Stakes. Työpareireita 4/2005. Helsinki.
- Laaksonen, Helena (1999): Suomalaisen yhteiskunnan uusjako. I verket: Blom, R. (red.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta, 49–76.
- Laaksonen, Pekka & Knuutila, Seppo & Piela, Ulla (red.)(2004): Kenttäkysymyksiä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Lahelma, Elina (2003): Koulutusteiden risteysasemilla: pysyvyyskysymyksiä ja muutoksia nuorten suunnitelmassa. Kasvatus 3.
- Laine, Veli & Uusitalo, Roope (2001): Kannustinloukku–uudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan. Helsinki. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT tutkimuksia 74.
- Lalander, Philip (2009): Respekt – gatukultur, ny etnicitet och droger. Liber förlag. Malmö.
- Lantz, Annika (1993): Intervjumetodik. Den professionell genomförda intervjun. Studentlitteratur. Lund.
- Lash, Scott & Wynne, Brain & Szerszynski, Bronislaw (eds.)(1996): Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology. Sage, London.
- Launonen, Mirka & Leino, Timo & Viluksela, Marja & Hirvonen, Maria & Mäitalä, Jukka (2004): Nuoret ja työ 2003 -barometri. Taulukkoraportti. Työterveyslaitos 2004. Helsinki.
- Lehto, Anna-Maija & Lily-Yrjänäinen, Maija & Sutela, Hanna (2005): Pysyvän työn toivossa. Määräaikaisten työsuhteiden käytöstä ja kokemisesta. Työpolitiinen tutkimus. Työministeriö, Helsinki.
- Leinonen, Tuomas & Pekkala, Terho (2001): Kannattaako työpajatoiminta? Tutkimus työpajojen taloudellisesta ja sosiaalisesta toiminnasta. Opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja 12. Opetusministeriö. Helsinki.
- Lindqvist, Rafael (red.) (1997): Medikalisering, professionalisering och hälsa – ett sociologiskt perspektiv. Studentlitteratur: Lund.
- Lister, Ruth (2004): Poverty (key concepts). Cambridge: Polity Press.
- Lopez Blasco, Andreu & McNeish, Wallace & Walther, Andreas (2003): Young people and constructions of inclusion. Towards Integrated Transition Policies for Young adults in Europe. The Policy Press. Bristol.
- Luomanen, Jari (1999): Työttömyys – Ongelmia ja mahdollisuuksia. Sosiologista keskustelua B 34. Turun yliopisto, Turku.
- Löfgren, Mikael & Molander, Anders (red.)(1991): Post-moderna tider? Nordsteds. Stockholm.
- Löytyniemi, Varpu (2004): Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli. Omakustanne. Jyväskylän Yliopisto, Jyväskylä.
- Malmberg-Heimonen, Ira (2003): Urbaanin nuoren työttömyys. I verket: Malmberg-Heimonen, I. & Siurala, L. & Wrede-Jääntti, M. (2003): Tulkintoja nuorisotyöttömyydestä, 25– 84.
- Malmberg-Heimonen, Ira (2005): Public welfare policies and private responses – Studies of European labour market policies in transition. Finnish Institute of Occupational Health. People and Work Research Reports 68. University of

- Helsinki.
- Malmberg-Heimonen, Ira & Julkunen, Ilse (2006): Out of unemployment? A comparative analysis of the risks and possibilities longer-term unemployed immigrant youth face when entering the labour market. *Journal of Youth*.
- Malmberg-Heimonen, Ira & Siurala, Lasse & Wrede-Jääntti, Matilda (2003): Tulkintoja nuorisotyöttömyydestä. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, 2. Helsinki.
- Mannheim, Karl (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Mannheim, Karl (1952): *The problem of Generations*. I verket: Mannheim, K (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*, 276–320.
- Marthinsen, Edgar (2007): Symboliske byrder. I verket: Satka, M. & Julkunen, I. & Meltti, T. & Yliruka, L. (toim.): *Käytännönopetuksen aakkoset/Praktiklärandes ABC*, 143–151.
- Meeuwisse, Anna & Svensson, Sunne & Svärd, Hans (2000): *Socialt arbete – en grundbok*. Natur och Kultur, Falköping.
- Meeuwisse, Anna & Svärd, Hans (2002): *Vad är ett socialt problem? I verket: Meeuwisse, A. & Svärd, H. (red): Perspektiv på sociala problem*, 23–53.
- Meeuwisse, Anna & Svärd, Hans (red.) (2002): *Perspektiv på sociala problem*. Natur och Kultur, Falköping.
- Moisala, Jutta (2006): Työttömien tilastollinen profiointi työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kohdentamisessa. *Talous & Yhteiskunta* 2: 26–30.
- Moisio, Pasi (2007): *Tietoiskuja suomalaisesta köyhyydestä*. Dialogi 1/2007. Stakes. Helsinki.
- Montén, Seppo (1994): *Kun työttömyys tuli Helsinkiin*. I verket: Keskinen, V. (toim.) (1994): *Lama sulkee, lama avaa*, 7–21.
- Montén, Seppo (1999): *Kun työttömyys ei lähtenyt kukaan Helsinkiin*. I verket: Keskinen, V. (toim.): *Havainnot ja vuosituhannen vaihteen Helsinkiin*, 19–28.
- Montén, Seppo & Tuomala, Matti (2003): *Alueellinen työttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys 1990-luvulla*. Valtion taloudellinen tutkimuslaitos. VATT keskustelualoitteita 292. Helsinki.
- Mutka, Ulla (1998): *Sosiaalityön neljäs käänne: Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*. Jyväskylän yliopisto, Kampus kirja. Jyväskylä.
- Muuri, Anu (2008): *Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää? Tutkimus suomalaisten mielipiteistä ja kokemuksista sosiaalipalveluista sekä niiden suhteesta legitimitettiin*. Stakes, Tutkimuksia no 178, Helsinki.
- Myllyniemi, Sami (2006): *Uskon asia - Nuorisobarometri 2006*. Nuorisosaian neuvottelukunta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Myllyniemi, Sami (2007): *Perusarvot puntarissa*. Nuorisobarometri 2007. Nuorisosaian neuvottelukunta, julkaisuja 37. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 79 ja Opetusministeriö. Helsinki On Line: http://www.silta.fi/NR/rdonlyres/677AEF65-5375-4E44-A037-0E9A28CDAB6C/210/Nuortenasetteetjaty%C3%B6B6el%C3%A4m%C3%A4_SamiMyllyniemi.pdf
- Myllyniemi, Sami (2008): *Mitä kuuluu? Nuorisobarometri 2008*. Nuorisosaian neuvottelukunta, julkaisuja 39. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 88 ja Opetusministeriö. Helsinki.
- Myllyniemi, Sami (2009): *Nuorisobarometri 2009 – taidekohtia*. Nuorisosaian neuvottelukunta, julkaisuja 41. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 97 ja Opetusministeriö. Helsinki.
- Mäkelä, Klaus (2005): *Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettine sääteley*. I kompendiet: *Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus/Stakes. Työpaperiteita 4/2005. Helsinki.
- Mäntylä, Suvi (2006): *Myyteistä todellisuuteen: henkilöstöhallinnon haasteet ICT-alalla*. STTK ja Turun Yliopiston sosiologian laitos, Helsinki ja Turku.
- Mørch, Sven (1985): *Att forske i ungdom. Et socialpsykologiskt essay (To do research on youth. An essay in social psychology)* København: Rubikon.
- Nathanson, Donald L. (1994): *Shame And Pride. Affect, Sex, and the Birth of the Self*. W.W. Norton & Company Ltd.
- Niemelä, Pauli (1983): *Sosiaalityön lähtökohdista. Näkökulmia sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan teorioista ja käytännöstä*. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 3/1983. Helsinki.
- Niska, Ari (1996): *Epävarmuuden aika. Nuorten asumisen muutokset 1990-luvulla*. Suomen kunta-liitto. Helsinki.
- Nordenmark, Mikael (1995): ”Kvinnlig” och ”Manlig” arbetslöshet – Upplöser kvinnor och män arbetslöshet på skilda sätt? *Arbetsliv och arbetsmarknad* 1: 31–43.
- Nordenmark, Mikael (1997): *Arbetslöshet, interaktion och psykisk ohälsa*. I verket: Lindqvist, Rafael (red.) *Medikalisering, professionalisering och hälsa – ett sociologiskt perspektiv*, 108–125. NOU report 2000. En strategi for sysselsetting og verdiskaping bilaga 4. Ministry of Finance Norway.
- Nososco (2008): *Nordisk socialstatistisk komité. statistik*. <http://nososco-da.nom-nos.dk/default.asp?side=182>
- Nososco (1997): *Nordisk socialstatistisk komité* 6. <http://nososco-da.nom-nos.dk/filer/publikationer/Trygtext2009.pdf>
- Nuorten Suomi (2001) *Elämän- eväät*, osa 3. Allian-

- sin julkaisut. <http://www.alli.fi/tieto/ns2001/elamanevaat/6tyoelamassa.html>
- NVC 2010, 62
- Nätti, Jouko (2007): Naisten työssäkäynti, eri-arvoisuus ja Suomi. Keskutelua. *Sosiologia* 2: 140–142.
- Ollikainen, Virve (2006): Gender differences in unemployment in Finland. University of Jyväskylä, Jyväskylä studies in business and economics 51, Jyväskylä.
- Padavic, Irene (2005): Laboring under Uncertainty: Identity Renegotiation among Contingent Workers. *Symbolic Interaction* 28 (1): 111–134.
- Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka (2001): Valtavirran tuolla puolen nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 18. Helsinki.
- Pehkonen, Jaakko & Kangasharju, Aki (2001): Employment and growth output in the 1990s. I verket: Kalela, J. & Kiander, J. & Kivikuru, U. & Loikkanen, H. & Simpura, J. (eds.) (2001): 1990s the economic crisis in Finland, 217–228.
- Pekkarinen, Jukka (1993): Kansantalouden näkymät 1994–1998. *Talous & yhteiskunta* 21: 3–12.
- Pekkarinen, Jukka & Sauramo, Pekka (2002): Mihin on tultu? I verket: Sauramo, P. (toim.) (2002): Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille?, xx
- Penttilä, Irmeli & Keinänen, Päivi (2005): Toimeentulo, työttömyys ja terveys muutoksia elinoloissa 1996–2001. Tilastokeskus, Helsinki.
- Perttula, Juha & Latomaa, Timo (2005): Kokemuksen tutkimus; merkitys-tulkinta-ymmärtäminen, Dialogia Oy. Helsinki.
- Pettigrew, Andrew (1995): Longitudinal field research on change: Theory and practice. I verket: Huber, G. & Van de Ven, A. (red.): Longitudinal field research methods, 91–125.
- Pietikäinen, Reetta (2007): Palveluiden väliinpuotamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin? Tutkimusinventari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevasta tutkimuksista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 13. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/inventaari.pdf>.
- Pihlanto, Pekka (1994): Humanistisen laskentatöiden hahmottelua: Tiedeideali ja ihmiskäsitys. Turun kaupakorkeakoulu. Turku.
- Pilcher, Jane (1999): Women in Contemporary Britain: An Introduction. Routledge. London.
- Pitkänen, Sari & Aho, Simo & Koponen, Hannu & Kylmäkoski, Merja & Nieminen, Jarmo & Virjo, Ilkka (2007): Ryhtiä ja ruuti nuorten työvoimapaalveluihin – Nuorten yhtieskuntatakuun toteutumista ja tuloksia selvittävä tutkimus. Työpoliittinen tutkimus-sarja 333. Työministeriö. Helsinki.
- Pohjantammi, Ismo (2007): Ylisukupolvinen työtömyys työpajoilla ja koulutusyhteiskunnassa. Nuorisotutkimuksen verkkokanava, Kommentti, www.kommentti.fi/sivuphp?artikkeli_id=215
- Pohjola, Anneli (1994): Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämäkulkua toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Acta Universitatis Lapponiensis. Lapin yliopisto.
- Pohjola, Matti (red.) (1998): Suomalainen työttömyys. Taloustieto Oy, Helsinki.
- Pondro, Ajla & Ibishi, Ganimete (2007): Ungdomsarbetslöshet – en studie om ungdomars vardag vid arbetslöshet. Malmö Högskola. Hälsa och samhälle. Malmö.
- Precarias a la deriva (2009): Hoivaajien kapina. Polemos. Liike. Helsinki.
- Pulkkinen, Lea (red.) (1997): Lapsesta aikuiseksi. Atena kustannus. Jyväskylä.
- Pulkkinen, Lea & Kokko Katja (2000): Identity development in adulthood: a longitudinal study. *Journal of Research in Personality* 34: 445–470.
- Purhonen, Semi (2005): Sukupolvikemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. I verket: Karisto, A. (toim.): Suuret ikäluokat, 222–272.
- Päivärinta, Tuija (1997): Minä, työtön nuori. I verket: Helve, H. & Lähteenmaa, J. & Päivärinta, T. & Päällysaho, K. & Saarikoski, H. & Virtanen, P. (toim.): Nuorten elämänpolkuja lama-Suomessa, xx.
- Rahkonen, Keijo (toim.): Sosiologisia nykykeskusteluja. Gaudeamus: Helsinki.
- Rantakeisu, Ulla, Forsberg, Erik & Starrin, Bengt (2002): Ungdomsarbetslöshet, social exklusion och ohälsa – En europeisk utblick. Statens folkhälsoinstitut.
- Rantakeisu, Ulla & Starrin, Bengt & Hagquist, Curt (1996): Ungdomsarbetslöshet – vardagsliv och samhälle. Studentlitteratur. Lund.
- Richardson, John (red.) (1986): Handbook of Yheory and Research of the sociology of Education. Greenwood Press, New York.
- Riessman, Catherine Kohler (2002): Narrative Analysis. I verket: Huberman, A.M och Miles, M.B. (eds): The Qualitative Researcher’s Companion, 217–270. Thousand Oaks, CA.
- Rise, Jostein (2007): On time perspectives autonomy and various passions in health education. *NAT* 24 (3): 320–323.
- Rodgers, Sylvia (2000): The role of nursing theory in standards of practice: A Canadian perspective. *Nursing Science Quarterly* 13: 260–262.
- Roos, J-P (1987): Suomalainen elämä: tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Rose, Nikolas (1996): Governing ‘advanced’ liberal democracies. I verket: Barry, A. & Osborne T. & Rose, N. (eds.): Foucault and Political Reason,

- 37–64.
- Russell, Helen & O Connell, Philip J. (2001): Getting a Job in Europe: The transition from unemployment to Work among Young People in Nine European Countries. *Work, Employment & Society* 15 (1): 1-24.
- Ruuskanen, Elina (2005): Jämähäntäitä vai kiireh-tijöitä? Varhain kokopäivätöihin siirtyneiden nuorten näkemyksiä aikuistumisesta. Pro gardu. Sosiologia, Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.)(2005): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere.
- Ruotsalainen, Pekka & Sauli, Hannele (2008): Monta lukua opiskelijoiden ja työttömien köyhyydestä. Hyvinvointikatsaus no 2. Helsinki.
- Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla & Pulkkinen, Lea (2001): Continuity in Problem of social Functioning in Adulthood: A cumulative Perspective. *Journal of Adult Development* 8 (3): 161–171.
- Rönkä, Anna & Ohranen, Mina & Kokko, Katja (1996): Ketä lama kosketti? Aikuisten työurien seuranta 1986–1995. *Kasvatus* 27: 463–477.
- Rönkä, Sanna & Virtanen, Ari (toim.) & Perälä, Riikka & Vihmo, Jouni (2007): Huumetilanne Suomessa 2007. Kansallinen huumevuosisraportti EMCDDA:lle. Stakes. Helsinki.
- Saarela, Pekka (2001): Nuorisobarometri 2001. Nuorisosiain neuvottelukunta: Nuora, julkaisuja 21. Kirjapaino RT-Print. Pieksämäki.
- Saksala, Elina (toim.)(1997): Muutoksen sosiologia. Yle. Jyväskylä.
- Saldana, Johnny (2003): Longitudinal qualitative research. Analyzing change through time. Altma-Mira press. Oxford: UK.
- Salonen, Reetta (2003): Tilaa aikuistumiseen? Lapsuudenkodista lähdön kulttuurisidon-naisuus Suomessa ja Espanjassa. Monografi. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Salonen, Reetta (2005): Milloin omaan kotiin.. I verket: Aapola, S. & Ketokivi, K. (toim.)(2005): Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä, 66–99.
- Salonen, Tapio (2003): Ungas ekonomi och etablering. En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning. *Ungdoms-styrelsens skrifter* 2003:9. Stockholm.
- Santamäki, Krisi (2004): Sairaanhoidajatyöttömyys ja ammattikunnan lohkoutuminen. I verket: Henriksson, L. & Wrede, S. (red.): Hyvinvointityön ammatit, 144–167. Gaudeamus. Helsinki
- Santamäki-Vuori, Tuire (1996): Pitkäaikaistyöt-tömien työmarkkinakokemukset lamavuosina 1993–1994. Työministeriö. Työpoliittinen tutki-mus 131. Helsinki.
- Santamäki-Vuori, Tuire (2008): Parempi työttö-myysturva pätkätyöntekijöille. I verket: Hirvi-lammi, T. & Laatu, M. (red.): Toinen väärystkirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. KELAn tut-kimosasto. Helsinki, xx.
- Santamäki-Vuori, Tuire & Sauramo, Pekka (1995): Nuorten työttömyys Suomessa vuosina 1993–1994. Työpoliittisia tutkimuksia 21. Työministeriö. Helsinki.
- Satka, Marja & Julkunen, Ilse & Meltti, T. & Yliruka, L. (toim.): Käytännönopetuksen aakkoset/Praktiklärande ABC. Helsingin yliopisto, yhteiskun-tapolitiikan laitoksen tutkimuksia 2, Svenska social- och kommunalhögskolan vid HU. Ylio-pistopaino. Helsinki.
- Sauramo, Pekka (toim.)(2002): Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille? Palkansaajien tutki-muslaitos. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Schmidtz, David & Goodin, Robert E. (1998): Social Welfare and Individual Responsibility: For and against. Cambridge University Press. Cambridge.
- Selivuo, Hanna (2006): Pitkäaikaistyöttömyyden erityispiirteet maaseudulla. Yliopistopaino. Hel-sinki.
- Sihvo, Terhi & Pulkkinen, Lea (2002): Suomalaisia pitkittäistutkimuksia psykologian alalta ja lä-hitieteistä. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja nro 347. Jyväskylä.
- Sikke, Leinikki (2009): Pelon ja toivon välissä: Pä-tkätyöläisen urakerrota. E-thesis: Helsingin yliopiston verkkojulkaisuja. <https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/44844/pelonjat.pdf?sequence=1>
- Siltala, Juha (2004): Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Kustannuso-sakeyhtiö Otava. Hesinki.
- Silvennoinen, Heikki (toim.)(2002): Nuorisopo-litiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Opetusmi-nisteriö. Helsinki.
- Silvennoinen, Heikki (2002): Koulutus marginalisaa-tion hallintana. Gaudeamus. Helsinki.
- Simic, Nino (2010): Ett lärlingssystem kan minska arbetslösheten. Temahäfte 1: Fakta om unga utanfor, 61-63. Nordiskt Valfärdscenter. Stock-holm.
- Simpura, Jussi (2009): Muuttuvatko lamat ja niden turvajärjestelmät? Sosiaaliläketieteen yhdistys ry, seminaari: Miten ehkäistä laman hyvinvoin-tia rappauttavat vaikutukset?– Mitä opittiin 1990-lamasta. Helsingissä 25.05.2009. http://www.socialmedicine.fi/index_lamaseminaari.htm (26.8.2009)
- Sinko, Pekka (2002): Labour Tax Reforms and La-bour Demand in Finland 1997-2001. Discussion papers 273. Valtion Talodellinen Tutkimuslaitos. Helsinki.
- Sinko, Pekka (2006): Työvoimapula – onko sitä, tu-leeko sitä ja mitä sille pitäisi tehdä? *Talous & Yh-teiskunta* 34 (2) 14–19.

- Sipilä, Jorma (1985): Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Tammi. Helsinki.
- Siurala, Lasse (1994): Nuoriso-ongelmat modernisaatioperspektiivissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:3.
- Skehill, Caroline (1999): Reflexive Modernity and social work in Ireland. A Response to Powell. *British Journal of Social work* 29 (5): 797–809.
- Snow & Anderson (1987): Identity Work Among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities. *The American Journal of Sociology* 92 (6): 1336–1371.
- SO utredning (2001): Morot och/eller piska? Om arbetslöshet. Arbetslöshetskassans samorganisation. Repro & Nacka 12: 356.
- Socialforskningsinstitutet (1999): Social arv – en översigt över foreliggende forskningsbaseret viden. København.
- Sroufe, Alan (1996): Emotional development: The organization of emotional life in the early years. Cambridge University Press. Cambridge and New York.
- Starrin, Bengt & Forsberg, Erik & Rantakeisu, Ulla (1999): I arbetslöshetens spår – ekonomisk stress, skam och ohälsa http://www.kau.se/forskning/to_do=show_result&id=1628. I verket: Härenstam, A. & Lundberg, U. & Lindblad, E. & Starrin, B. (red): I vanmaktens spår, xx.
- Starrin, Bengt & Rantakeisu, Ulla & Forsberg, Erik (2002): Om arbetslöshet, ohälsa och social exklusion. I verket: Statens folkhälsoinstitut, 2002:18: Ungdomsarbetslöshetens konsekvenser för hälsa och sociala anpassning – erfarenheter och kunskap från 1990-talets forskning, xx.
- Statens folkhälsoinstitut (2002): Ungdomsarbetslöshetens konsekvenser för folkhälsa och social anpassning. Erfarenheter och kunskaper från 1990-talets forskning. Rapport 18.
- Stenius, Henrik (1997): The Good Life is a Life of Conformity: The impact of Lutheran Tradition on Nordic Political Culture. I verket: Sørensen, Ø. & Stråth, B. (eds.): The Cultural Construction of Norden.
- Stojanovic, Verica (2001): Unga arbetslösa ansikten. identitet och subjektivitet i det svenska och danska samhället. Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Lund.
- Sulander, Juhani & Viluksela, Marja & Elo, Aija-Riitta & Huuskonen, Matti & Leino, Timo (2007): Nuoret ja työ barometri – 2006. Taulukkoraportti. Työterveyslaitos. Helsinki.
- Sulkunen, Pekka (1996): Introduction: Towards a theory of the new consumer Society. I verket: Sulkunen, P. & (reds.): Constructing the New Consumer Society.
- Sulkunen, Pekka & Holmwood, John & Radner, Hilary & Schulze, Gerhard (eds.)(1996): Constructing the New Consumer Society. Macmillan, London.
- Sundström, Charlotte & Söderling, Trygve (red.) (2009): Obs! Klass. Schildts. Helsingfors.
- Suojanen, Päivikki (1997): Työkäluna tutkijan persoona. I verket: Viljanen, A. M. & Lahti, M. (toim.): Kaukaa haettava. Käsikirjoituksia antropologisesta kenttätöystä, 149–157.
- Suoniemi, Ilpo (2002): Kotitalouksien tulot ja tulonjako 1990-luvulla. I verket: Sauramo, P. (toim.): Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille?, xx.
- Sourlander, Andre & Jensen, Peter & Rønning, John & Elonheimo, Henrik & Niemelä, Solja & Helenius, Hans & Kumpulainen, Kristi & Piha, Jorma & Tamminen, Tuula & Moilanen, Irma & Almqvist, Fredrik (2007): Childhood Bullies and Victims and Their Risk of Criminality in Late Adolescence. *The Finnish From a Boy to a Man Study. Arch-pediatrics Adolescence Medication* 161: 546–552.
- Suurpää, Leena (2009): Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisu. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>
- Särkelä, Riitta & Eronen, Anne (toim.)(2007): Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.
- Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (eds.)(1997): The Cultural Construction of Norden. Scandinavian University Press. Oslo.
- Taimio, Heikki (2010): Mistä näitä myyttejä oikein tulee? *Talous & Yhteiskunta* 38 (1): 3.
- Takkunen, Heikki & Takkunen, Ulla-Maija (2007): Työpajanuoret ja periytyvä työttömyys. Nuorisotutkimuksen verkkokanava, Kommentti, www.kommentti.fi/sivuphp?artikkeli_id=221.
- Takkunen, Ulla-Maija & Heikkuri, Martti & Takkunen, Heikki (2009): Palveluiden ulkopuolelle jäävät nuoret, *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4): 438–445.
- Takkunen, Ulla-Maija & Takkunen, Heikki & Heikkuri, Martti (2007): ”Ei vois vähemmän kinnostaa.” I verket: Hoikkala, T. & Sell, A: Nuorisotyötä on tehtävä, xx.
- TemaNord Arbejdsmarked (1999): Ungdoms erfarenheter av arbetslöshet i Helsingfors, Reykjavik och Göteborg – en kvalitativ studie. TemaNord 1999:552. Arbejdsmarked. Nordiska ministerrådet. Köpenhamn.
- Tiainen, Pekka (2003): Työllisyys ja tuottavuus: uusi lähestymistapa. *Työpoliittinen Aikakauslehti* 31 (4): 315–317.
- Tolonen, Tarja (2005): Locality and gendered capital of working-class youth. *Young* 13(4): 343-361.
- Tolonen, Tarja (red.)(1999): Suomalainen koulu ja kulttuuri. Vastapaino. Tampere.
- Tolonen, Tarja (2008): Menestys, pärjääminen ja syrjäytyminen – Nuorten elämäntyylyt ja luokkaerot. I verket: Tolonen, T. (toim.): Yhteiskun-

- taluuokka ja sukupuoli, 226–254.
- Tolonen, Tarja (toim.) (2008): Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Vastapaino, Tampere. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Trondman, Mats (2008): Att förstå utsatthet. En studie om utsatthetens villkor, erfaren utsatthet och fritid i ungas liv. Ungdomsstyrelsens skrifter 6. Ungdomsstyrelsens. Stockholm.
- Tuohinen, Riitta (1990): Työlle viileä sukupolvi? Nuorten työlle antama merkityksistä, niiden tutkimisesta ja tulkinnasta. Työpoliittinen tutkimus 1. Työministeriö. Helsinki.
- Törnqvist, Claes & Norell, Margareta (2007): Ny vuxenhet i ett livsloppsperspektiv. Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Ungdomsbarometern (2002): Se Saarela Pekka.
- Ungdomsbarometern (2005): Se Wilska, Terhi-Anna, Ungdomsbarometern (2007): Se Myllyniemi, Sami
- Ungdomsstyrelsen (2005): Fokus05 – En analys av ungas etablering och egen försörjning. Stockholm.
- Vainio, Terttu & Mäkelä, Tarja & Mikkola, Kati & Tienhaara, Pekka (2007): Työvoimapolitiittisen koulutuksen vaikuttavuuden parantaminen. Työpoliittinen tutkimus-sarja 334. Työministeriö. Helsinki.
- Van Greven, Minna (2008): Sosiaalipoliittisen reformin voittajat ja häviäjät Euroopassa. Työtömyysturvalain muutokset ja kohdistuminen Isossa-Britanniassa, Alankomaissa ja Suomessa 1980–2006. Yhteiskuntapolitiikka 73:6, 995–608.
- Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.) (1997): Kaukaa haettava. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Suomen antropologinen seura. Vammala.
- Virjo, Ilkka (2000): Toimeentulotuenalikäytön laajuus ja syyt. Janus 8 (1): 28–44.
- Virmasalo, Ilkka (2002): Perhe, työttömyys ja lama. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos. Jyväskylä.
- Virtanen, Matti (2005): Suuret ikäluokat sukupolvena. I verket: Karisto, A. (toim.) (2005): Suuret ikäluokat, 197–207.
- Virtanen, Petri (1998): Innovatiiviset työpajat. ESR-julkaisu 14. Euroopan sosiaalirahaston Suomen tavoite 3-ohjelma. Edita. Helsinki.
- Vähätalo, Kari (1991): Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen: Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993–1994.
- Vähätalo, Kari (1992): Laman ja kasvavan pitkäaikaistyöttömyyden uhka; työttömyysilmiön laajentuminen ja ”demokratisoituminen”. Sosiaaliturva 80:6, 14–17.
- Vähätalo, Kari (2001): Lama ja kaupunkien pitkäaikaistyöttömät – seurantatutkimus. Työpoliittisia tutkimuksia 230. Työministeriö. Helsinki.
- Waara, Peter (1996): Ungdom i gränsland. Umeå Borea bokförlag. Umeå.
- Wallén, Göran (1996): Vetenskapsteori och forskningsmetodik. Studentlitteratur. Lund.
- Wennerström, Ulla-Britt (2003): Den kvinnliga klassresan. Studies in Sociology. No 19, Department of Sociology. Göteborg University. Göteborg.
- Wennhall, Johan (1994): Från Djäkne till Swingpjatt. Om de moderna ungdomskulturernas historia. Etnolore. Uppsala universitet 1994. Uppsala.
- Westerberg, Annika (2004): Forever Young? Young people’s conception of Adulthood. The Swedish case. Journal of Youth Studies 7 (1): 35–53.
- Widerberg, Karin (2002): Kvalitativ forskning i praktiken. Studentlitteratur. Lund.
- Wilska, Terhi-Anna (toim.) (2005): Erilaiset ja samalaiset – Nuorisobarometri 2005. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisu ja 59. Nuorisooasian neuvottelukunta, julkaisu ja 31. Yliopistopaino. Helsinki.
- Wrede-Jäntti, Matilda (1999): Arbetet, pengarna eller livet! Handlingsstrategier bland unga arbetslösa i Helsingfors. I verket: TemaNord (1999): Ungdomars erfarenheter av arbetslöshet i Helsingfors, Helsingfors och Göteborg – en kvalitativ studie, 19–80.
- Wyn, Johanna & White, R.D (1997): Rethinking Youth. Sage. London.
- Ziehe, Thomas (1991): Inför avmystifieringen av världen. Ungdom och kulturell modernisering. I verket: Löfgren, M. & Molander, A. (red). Postmoderna tider?, xx.
- Åberg, Rune (2001): Equilibrium Unemployment, Search Behaviour and Unemployment Persistence. Cambridge Journal of Economics. 25 (2): 131–147.
- Åberg, Rune & Nordenmark, Mikael (2000): Arbetslöshet och levnadsvillkor under 1990-talets krisår. I verket: Välfärdsbokslut, SOU 2000:3. Stockholm.

Web

- Folkpensionsanstalten <http://www.kela.fi>
- Statistikcentralen www.stat.fi/tup/verkkokoulu/data/tvt/05/01/index.html – (26032008)
- Fortsatt utbildning efter avslutad grundskola: <http://www.stat.fi/til/khak/index.html>
- Finansministeriet 2002 <http://www.vm.fi/tiedostot/pdf/fi/16926.pdf> (25052004)
- Undervisningsministeriet: www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2003/12/tyoryhmakeakoulu-jen_opintoaikoja_lyhennetaan?Presmeddelande09.12.2003. Arbetsgrupp: Kortare studier vid högskolan
- <http://nuoriso.hel.fi/sve/ungdomscentralen/verksamhetsideOchStrategiskaMal.php?PHPSESSID>

- =e26cfd065367fbc03 11.10.2006
Karpela, Tanja (2006): www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2006/4/karpela_sukupolvista_tyottomyytta_torjuttava_myos_tyopajatoimin?lang=fi.
- http://www.mol.fi/mol/se/99_pdf/se/06_arbetsministeriet/06_publicationer/05_broschyter/arbetsministeriet_broschyr.pdf
- <http://nososco-da.nom-nos.dk/filer/publikationer/Trygtext2009.pdf>
- TYT, Verkko-opinnot, avoin ylioisto, sosiologian peruskurssi. SÖKORD GOOGLE: elämäntapa roos <http://www.uta.fi/tyt/verkko-opinnot/sosiologia/luku2.htm>
- ODUM: selvitys: Nuoret uhkaavat syrjäytyä työelämästä 20.10.2009 Kauppalehti.
<http://www.kauppalehti.fi/5/i/yritykset/lehdisto/hellink/tiedote.jsp?oid=20091001/12560433120600&selected=kaikki&industry=&print=true&ts=1256157874473>
- www.mol.fi. URRL: <[www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/07_tilastot_aikasarjat/02_tyottomat_tyonh...>](http://www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/07_tilastot_aikasarjat/02_tyottomat_tyonh...)
- http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0204/artikkeli1_0204.pdf
- <http://www.odum.fi/tiedote-20-10-2009.pdf>
- Väestöliitto (2008): ålder på förstföderskor
<http://spas.nu/psykoanalys.htm>
- Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
[Http://www.fas.se/upload/dokument/publikationer/pdf/R-Utanforskap-070704.pdf](http://www.fas.se/upload/dokument/publikationer/pdf/R-Utanforskap-070704.pdf)
- Helsingfors stads faktacentral
- Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja, nro 22 2004: Helsingin työttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys alueittain 31.12.2003, s 3).
- Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja (2006): Työpaikat Helsingissä 2003 ja ennakkotiedote 2004. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 22.

Lagar

- Lagen om ändring av lagen om arbetsmarknadsstöd nr 1705/1995
- Lagen om ändring av lagen om arbetsmarknadsstöd nr 665/1996
- Lagen om utkomststöd nr 1412/ 1997
- Lagen om arbetsverksamhet i rehabiliteringssyfte 189/2001
- Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av ungdomslagen (Ungdomslag 27.1.2006/72) samt 5 § i lagen om antagningsregistret och studentexamensregistret (1058/1998)

Rikssvenska lagar

- Socialtjänstlagens s.k. biståndsparagraf / SFS 1980:620
- Lag om ändring av socialtjänstlagen / SFS 2001:453

Radiointervjuer och reportage

- Forskningschef Rita Asplund vid ETLA i Radio Vega den 31.8.2005: Generationsskifte. Redaktör Annvi Gardberg
- Mejlkontakt 21.08.2009: yliaktuaari Riikka Rautanen, oppilastilastot, Tilastokeskus

APPENDIX 1. Inhemsk arbetslöshetsforskning enligt forskningsmetod

	TVÄRSNITTSSTUDIER	LONGITUDINELLA STUDIER	
KVANTITATIV	Aho Carle, J & Julkunen, I Johansson & Vuori, J Kurikka Malmberg- Heimonen, I Myrskylä Nuorisobarometri Santmäki-Vuori, T	Ahola, S Ek, Saari, Viinamäki, Sovio & Järvelin Hämäläinen, U Jauhijärvi Keränen Kinnunen Nyyssölä, K Pelli-Vauhkonen, K Salmoja-Aho, T Seppä, M Vanttaja & Järvinen Vuori, J Vähätalo, K	KVANTITATIV
KVANTITATIV + KVALITATIV	Aho & Vehviläinen	Ahola S Linnossuo Peipo & Moisio Rönkä, Ohranen & Kokko Seitsamo Söderlund Vuori Vähätalo	KVANTITATIV + KVALITATIV
KVALITATIV	Ahola, S Karhu, U-M Nyyssölä (1999) Pietikäinen, R Päivärinta, T (1997) Salmela, K Virtanen, P (1997)	Jahnukainen* Lahelma# Wrede-Jäntti	KVALITATIV

I figuren saknas: Hakanen – Hiilamo – Kokko – Koskimäki – Kuusinen – Laine & Uusitalo – Pulkkinen – Ruoppila och Sinisalo

* Jahnukainen (obs. klassister)

Lahelma (gruppnivå)

APPENDIX 2. Inhemsk och utländsk longitudinell ungdomsarbetslöshetsforskning enligt forskningsmetod

INHEMSK	UTLÄNSK	
Ahola	Albrekt Larsen (2003)	
Ek et al.	Axelsson & Eljertsson (2002)	
Hyrkkänen	Bjarnason & Sigurdardottir (2003)	
Hämäläinen	Breen (2005)	
Jauhijärvi	Bynner (1998)	
Julkunen	Bynner(2005)	
Keränen	Bynner & Parson (2001)	
Kinnunen	De Goede et al. (2000)	
Malmberg-Heimonen & Julkunen (2006)	Franzen & Kassman (2005)	
Nyysölä	Furulong & Hammer (2001)	
Pelli-Vauhkonen	Hammer (2000; 2002; 2003; 2007)	
Salmela-Aro	Hardoy (2005)	
Seppä	Heinz m fl (1998)	
Vanttaja & Järvinen	Kieselbach (2003; 2004)	
Vuori	Machin & Vignoles (2004)	
Vähätalo	Sacker et al. (2002)	
.....		
Ahola	Angelin (2009)	
Linnoosuo	Hammarström & Janlert (2002)	
Perpo & Moio	Isengard (2003)	
Rönkä et al.		
Setitsamo		
Söderlund		
Vuori		
Vähätalo		
.....		
Jahnukainen	Brooks, R (2003)	
Lahelma	Hansson & Lundahl (2004)	
Wrede-Jäntti	MacDonald m fl (2005)	
	Plumridge & Thomson (2003)	
	Thomson & Holland (2002)	
	Thomson m.fl (2004)	

KVANTITATIV

KVANTITATIV +
KVALITATIV

KVALITATIV

APPENDIX 3A. Aktuell livssituation: Basmaterialalets 36 unga över tid, gruppvis

Intervju-person	1995	1996	1998	2000	2003/4	2010
STUDIEINRIKTADE						
2M Pekka	ArbLös	ArbLös	Studier	Studier	Fast arbete	Fast arbete (Privatföretag.)
10M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald	ArbLös (?)	ArbLös	
13K	ArbLös	ArbLös	Ej nått	Föräld.ledig +Hoppa av	#/ ArbLös	
14K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/ Studier + Arb (höst)	UniStudier	UniStudier	
15M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/Arbete + Studier (höst)	Fast arbete Söker: UniStudier	#/ Arbete Ej nått	
16K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/ Studier +Arbete (höst)	Fast arbete+ UniStudier	Arbete + Uni-Studier	
17K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/ Arbete utomlands (höst)	Fast arbete	Föräldraledig (Har arb.plats)	
18M	ArbLös	ArbLös	Hoppa av		#/ArbLös	
22M	ArbLös	ArbLös	UniStudier	Tillf. arbete + UniStudier	Tillf. arbete + Studier	
23K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/ UniStudier	UniStudier	Tillf.arbete + Studier	
25K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/Arbete	Föräld.led (Ej arb) + Hoppa av	#/Föräld.led (Ej arb)	
26K	ArbLös	ArbLös	Hoppa av		#/ArbLös	
27M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/Studier	Fast arbete	Fast arbete	
28K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/Studier	Tillf. arbete	Fast arbete	
29K	ArbLös	ArbLös	Gift sig utomlands	Utomlands	#/Utomlands	
30K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald Studier	Arbete (Freelance)	Arbete (Freelance)	
32K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald Studier	Yrkesstudier	Fast arbete	
33K	ArbLös	ArbLös	Arbete	Fast arbete + Kvällsstudier	Fast arbete	
36M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/Studier +Tillf.arbete	Fast arbete	Fast arbete	
ARBETSORIENTERADE						
1K/ Liisa	ArbLös	ArbLös	Tillf. Arbete	Föräldraledig	Fast arbete	Fast arbete (vårdled.)
4M	ArbLös	ArbLös	Kvällsstudier	Fast arbete	Tillf. studier (Ej arb.)	
19M	ArbLös	ArbLös	Avlidit		#/ArbLös	
34M	ArbLös	ArbLös	Arbete	Fast arbete	Fast arbete	
35K	ArbLös	ArbLös	Studier	Tillf. arbete	# /Arbete Ej nått	
ALTERNATIVA						
8M	ArbLös	ArbLös	Kvällsstudier	Tillf arbete +UniStudier	# /Arbete Ej nått	
9K/ Tiina	ArbLös	ArbLös	ArbLös	ArbLös (Alternativ)	Föräld.led	Studier (ej lönearbete)

VILLRÅDIGA						
3M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald	Fast arbete	Tillf. arbete	
5M/Juha	ArbLös	ArbLös	ArbLös	ArbLös	Studier (slutför ej)	Avlidit
6M	ArbLös	ArbLös	ArbLös	ArbLös	Fast arbete	
7M	ArbLös	ArbLös	ArbLös	ArbLös	Tillf. arbete	
11M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/ArbLös	Tillf. arbete	Fast arbete	
12M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald/ArbLös + Stud (hö)	Tillf. arbete+ Yrkesstudier	Studier	
20K	ArbLös	ArbLös	Ej Vald	ArbLös	ArbLös	
21K	ArbLös	ArbLös	Hemma med barn	Yrkesstudier	# /Studier Ej nått	
24K	ArbLös	ArbLös	Ej nått För.led +gravid	Föräld.led (ej arbetsplats)	#/Föräld.led / (Ej arb) Ej nått	
31M	ArbLös	ArbLös	Ej Vald (VVO)	Ej nått (VVO)	# ArbLös/ Ej nått (VVO)	

K = Kvinna, M = Man, ArbLös = Arbetslös, Ej vald = Ej vald för intervju 1998

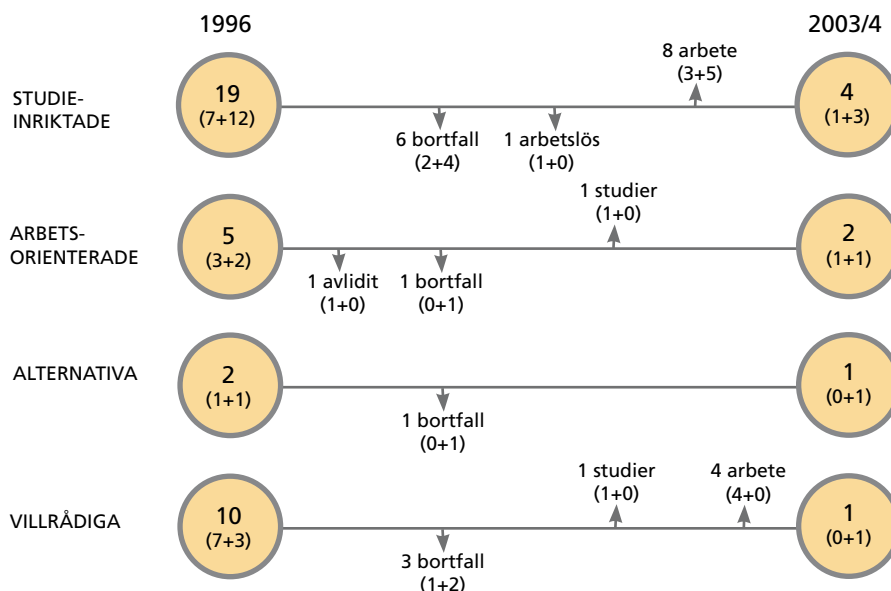
VVO = Utan fast bostadsadress, Föräld.led = Föräldraledig, R = Informationen erhållen retroaktivt

Vi ser att av de 19 studieinriktade år 1996 har 12 studerat under uppföljningsperioden, 3 hoppat av undersökningen (utan att ha inlett studier), 1 gift sig och flyttat utomlands, 1 förblivit arbetslös, 2 som föräldralediga hoppat av studien (utan yrkesutbildning eller arbetsplats att återvända till).

Av de 5 arbetsorienterade har 1 avlidit, de övriga 4 har ätm. tillfälligt haft arbete

Av de 2 alternativa har den ena förblivit alternativ medan den andra inlett studier i syfte att via examen erhålla lönearbete.

Av de 10 villrådiga har 2 fått fast arbete, 2 tillfälligt arbete, 2 inlett studier, 1 varit utan fast adress, 1 fött flera barn, 1 förblivit arbetslös hela uppföljningsperioden och 1 avlidit.

Samtliga 36 informanter gruppvis i relation till arbetsmarknaden över tid (1996–2003/04)

APPENDIX 3B. Tillfredsställelse med sin aktuella livssituation, de 36 unga enligt undergrupp

Intervju- person	1995	1996	1998	2000	2003/04	2010
Studieinriktade						
2M	++	+	++	++	+	++
10M	+	+	Ej utvald	?	0	
13K	+	+	Bortfall			
14K	--	+	Ej utvald	+	+	
15M	+	+	Ej utvald	+	Bortfall	
16K	+	-	Ej utvald	++	++	
17K	++	++	Ej utvald	+	++	
18M	+	+	Bortfall			
22M	?	0	+	+	-	
23K	+	+	Ej utvald	?	+	
25K	+	-	Ej utvald	++		
26K	++	+	Bortfall			
27M	-	-	Ej utvald	+	+	
28K	+	-	Ej utvald	++	+	
29K	++	+	Utomlands	Bortfall		
30K	++	+	Ej utvald	+ / R	++	
32K	+	++	Ej utvald	++	++	
33K	+	+	+	++	++	
36M	+	+	Ej utvald	-	+	
Arbetsorienterade						
1K	--	--	+	+ / R	++	++
4M	+	+	+	++	+	
19M	+	+	Avlidit			
34M	-	+	-	+	+	
35K	-	0	+ -	++	Bortfall	
Alternativa						
8M	++	+	0	+	Bortfall	
9K	++	++	++	++	++	++
Villrådiga						
3M	-	-	Ej utvald	+	+	
5M	+	+	++	+	+	Avlidit
6M	+	+	-	-	++	
7M	+	+	+ -	+	+	
11M	+	+	Ej utvald	+	++	
12M	+	0	Ej utvald	+	+	
20K	++	+	Ej utvald	+ / R	+	
21K	+	-	+	+	Bortfall	
24K	+	-	Ej nått	+	Bortfall	
31M	-	0	Ej utvald	Bortfall		

R = Informationen erhållen retroaktivt

APPENDIX 3C. Informanterna enligt tillfredsställelse med sin aktuella livssituation över tid, grupperade enligt nivå på tillfredsställelsen

	1995	1996	1998	2000	2003/4	2010
Mycket nöjd/++						
8 (2+6)						
2M	++	+	++	++	+	++
8M	++	+	++	+	Bortfall	
9K	++	++	++	++	++	
17K	++	++	Ej vald	+	++	
20K	++	+	Ej vald			
26K	++	+	Vill ej/BF			
29K	++	+	Brev/Utom-lands/BF			
30K	++	+	Ej vald	?/R	++	
Nöjd/+						
20 (11+9)						
4M	+	+	+	++	+	
5M	+	+	+	+	+	Avlidit
6M	+	+	+	-	++	
7M	+	+	+	+	+	
10M	+	+	Ej vald	?	-	
11M	+	+	Ej vald	+	++	
12M	+	0-+	Ej vald	+	+	
13K	+	+	Bortfall			
15M	+	+	Ej vald	+	Bortfall	
16K	+	-	Ej vald	++	++	
18M	+	+	Vill ej/BF			
19M	+	+	Avlidit			
21K	+	-	+	+	Bortfall	
23K	+	+	Ej vald	?	+	
24K	+	-	Ej nått	+	Bortfall	
25K	+	-	Ej vald	++	Bortfall	
28K	+	-	Ej vald	++	+	
32K	+	++	Ej vald	++	++	
33K	+	+	+	++	++	
36M	+	+	Ej vald	-	+	
Ganska missnöjd/-						
5 (4+1)						
3M	-	-	-	+	+	
27M	-	-	Ej vald	+	+	
31M	-	+-	Ej vald	Bortfall		
34M	-	-+	-	+	+	
35K	-	-+	-	++	Bortfall	
Mycket missnöjd/-- 2 (0+2)						
1K	--	--	--	++/ R	++	
14K	--	+	Ej vald	+	+	
Ej svarat/? 1 (1+0)						
22M	?	0	+	+	-	

R = Informationen erhållen retroaktivt

Vi ser att tillfredsställelsen över tid är relativt konstant. Bland de åtta personerna, två män och sex kvinnor, som i den första enkäten år 1995 fyllde i att det var mycket tillfreds med sin livssituation har ingen under uppföljningen klassat sin tillvaro som ganska eller mycket dålig. Också bland de 20, 11 män och 9 kvinnor, som år 1995 uppgav att det var nöjda med sitt liv ser vi att den övervägande majoriteten bevarat samma hållningen till, eller rent av ser ljusare på sin tillvaro, än de gjorde i början av studien.

En förändring till det bättre kan skönjas bland alla de 5, varav fyra ,än, som var ganska missnöjda med sitt liv år 1995. Det samma gäller för de två, båda kvinnor, som uppgav sig vara mycket missnöjda med sin tillvaro i den första enkäten.

Kostateras kan alltså att trenden klart varit stabil eller positiv för de allra flesta av informanterna.

APPENDIX 4. Forskarens grundvärderingar samt relation till forskningstemat och nyckelinformanterna

Om forskaren

Inspirerad av Päivikki Suojanens och Antti Karistos (1997) s.k. 'kompasser över kulturella markeringar' har jag försökt fastställa inte bara de fyra nyckelpersonernas inbördes relationer utan även min egen position i förhållande till dem (Av utrymmesskäl är endast en kompass inkluderad. Jag har valt kompassen rörande tillgången till informellt stöd, eftersom denna utgör en central komponent i studien). Däremot redogörs nedan kort för min bakgrund, människosyn samt syn på och erfarenheter av lönearbete och arbetslöshet.

Att jag ombads ingå i det nordiska forskningsteamet som skulle stå för den kvalitativa tilläggsdelen år 1996 hängde samman med min profil: arbetserfarenhet (socialt arbete med unga), intresse för både ungdomar och det akademiska, samhällsvetenskaplig utbildning och språkkunskaper. Alla arbetsplatser jag innehaft inom den sociala sektorn under de senaste 15 åren har fokuserat på ungdomar i utmanande livssituationer; på ett flickhem, som specialungdomsarbetare ute på fältet och som socialarbetare inom kriminalvårdsväsendet med tyngdpunkt på unga brottslingar. För tillfället förvärvsarbetar jag med alkohol- och narkotikarelaterade frågor på en refereebaserad nordisk tidskrift.

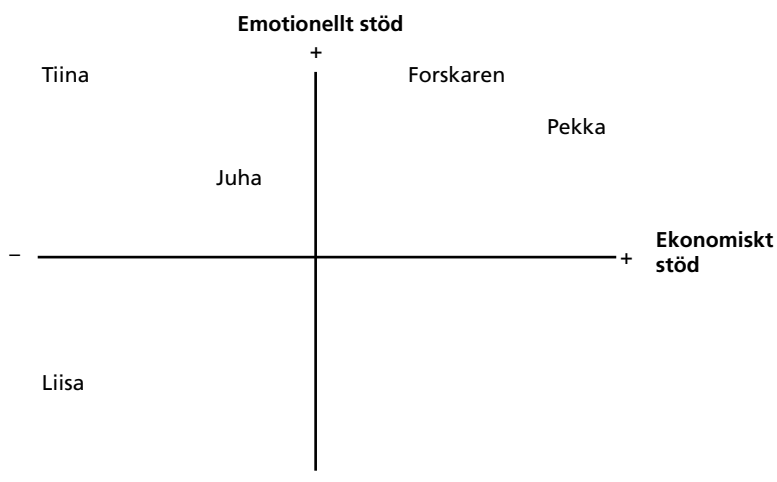
Jag är uppvuxen i en akademikerfamilj där arbete uppfattas som ytterst betydelsefullt. Min grundinställning till arbete är klart positiv: Ett givande arbete utgör ett privilegium må så vara att det också ofta innefattar delmoment av plikt och tidspress. Arbetet utgör en självklarhet, det är starkt förknippat med ens personlighet och fastän det kan vara både krävande och tungt är det samtidigt intressant, utmanande och därmed belönande. Man kan själv i bästa fall påverka både sina arbetsuppgifter och -tider, men man bär också personligen ansvar för att arbetet blir välutfört.

Blickar jag tillbaka i tiden kan jag t.ex. inte minnas ett enda sommarlov, ja, inte ett jullov eller ens ett veckoslut, som mina föräldrar åtminstone inte delvis skulle ha vikt åt vetenskapligt arbete. Även om jag inser att långt ifrån alla lönearbeten är stimulerande på dessa sätt, är detta icke desto mindre den bild av lönearbete som jag bär med mig.

Någon personlig erfarenhet av långtidsarbetslöshet har jag inte. Läget på arbetsmarknaden var gott då jag sökte mig till den. I tonåren var det självklart att man sommarjobbade. Under studietiden lönearbetade i år parallellt med studierna. Därtill frivilligarbetade jag inom den sociala sektorn. Under mitt vuxna liv har jag varit utan förvärvsarbete endast under en kortare övergångsperiod, vid byte från ett arbete till ett annat. Att som relativt ung, med både utbildning och arbetserfarenhet tillfälligt ha ett kort uppehåll från lönearbete kan snarast ses som en "extra" semester: Någon oro för framtiden eller hur man skall komma tillrätta t.ex. finansiellt är under de omständigheterna inte är aktuell. Denna erfarenhet kan inte jämföras med studiens informanternas i början av undersökningen; de hade då under längre period varit arbetslösa, saknade yrkesutbildning – många även arbetserfarenhet – och innehade inte löfte om fast arbete inom kort. I min bekantskapskrets är erfarenheter av arbetslöshet begränsade, men både snuttjobb varvade med arbetslöshet och långtidsarbetslöshet förekommer.

Min grundinställning till förvärvsarbete, som något av en självklarhet, blev synlig i början av studien när jag under den första omgången intervjuer, något naivt, tog för givet att åtminstone majoriteten av de intervjuade unga arbetslösa - som alla var anmälda som arbetslösa arbetssökanden vid Arbetskraftsbyrån – önskade ett lönearbete: Ett antagande som intervjuerna år 1996 visade att för de flesta av informanternas del inte alls var fallet – och därmed även kom att bli utslagsgivande för uppställningen av studien.

Tack vara mina föräldrars intresse och respekt för individen (den ena är litteraturvetare, den andra psykoanalytiker) har jag i socialt arv också ärvt nyfikenheten för den enskilda individen, hennes tolkningar av sin situation och bevekelsegrunder för sitt handlande. Detta kommer till synes även i avhandlingens okonventionella uppställning. I den ges nyckelpersonerna ovanligt mycket utrymme. Deras berättelser beskrivs i en närmast skönlitterär stil, vars syfte är att erbjuda läsaren en ingående och sammanvävd förståelse av deras syn på sin situation och de personliga utvecklingsprocesser de genomgår under undersökningens lopp.

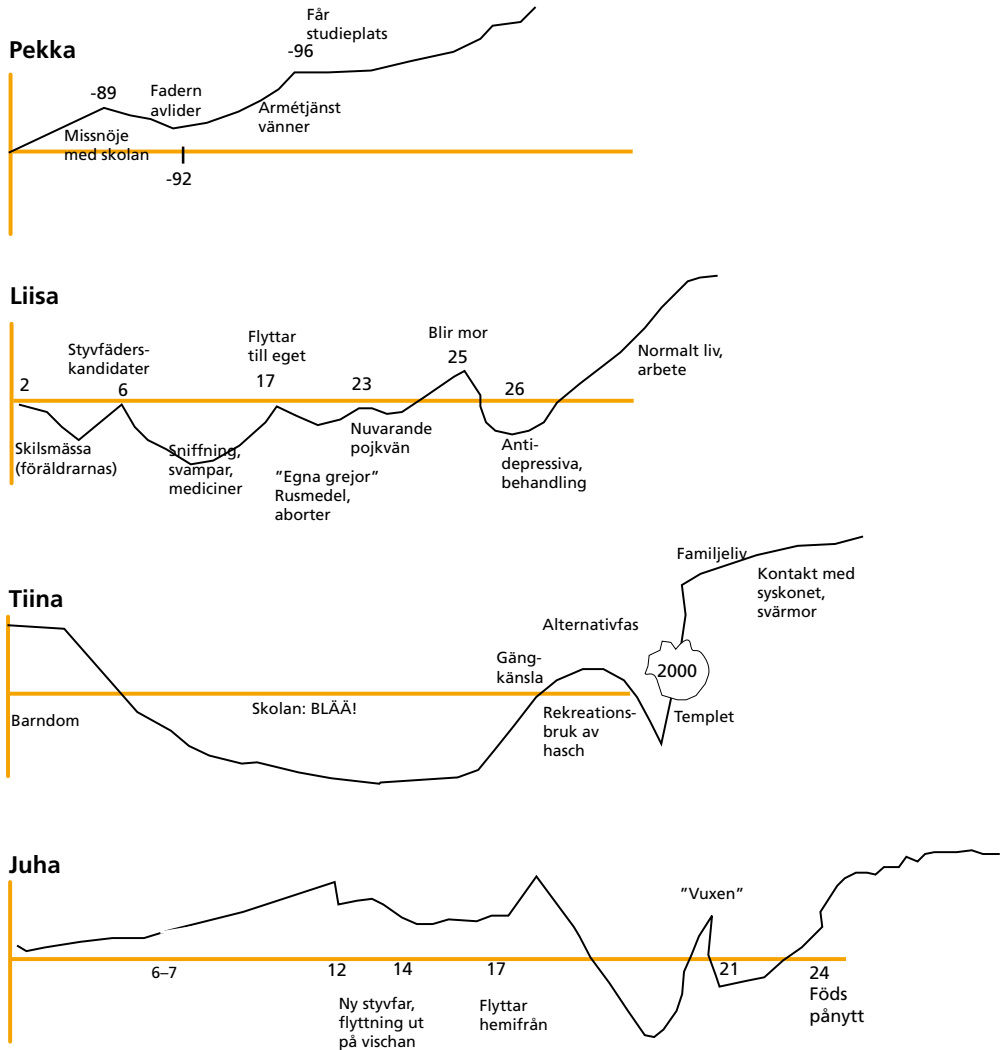

KOMPASS 1. Relationen mellan nyckelinformanterna och forskaren, tillgång till informellt stöd vid ca 20 års ålder

APPENDIX 5. Schematisk jämförelse av de fyra undergrupperna, enkät I (1995)

Grupp Inriktning	I. Studieinriktade	II. Arbetsorienterade	III. Alternativa unga	IV. Villrådiga
Gruppens storlek – män – kvinnor	19 7 12	5 3 2	2 1 1	10 7 3
Ålderskategori	Yngre	De yngsta och de äldsta	Yngre	Mellersta
Skoltrivsel	31 % (6/19)	80 % (4/5)	0 % (0/2)	80 % (8/10)
Utbildning	Studentexamen	Grundskola	Grundskola	Diversions
Arbetserfarenhet	58 % (11/19)	40 % (2/5)	0 % (0/2)	40 % (4/10)
Långsiktiga planer	Ja	Nåja	Nåja	Nej
Arbetslösheten varat	21,7 mån. 24,8 mån. för män 19,7 mån. för kvinnor	31,6 mån. 35,0 mån. för män 26,5 mån. för kvinnor	21,0 mån. 12,0 mån. för män 30,0 mån. för kvinnor	31,3 mån. 26,7 mån. för män 40,6 mån. för kvinnor
Uppskattad längd	Kort (övergående)	Förhållandevis kort	Lång	Förhållandevis lång
Syn på lönearbete	Mer än inkomster, utmanande och intressant	Ger inkomster	Tar mer än det ger, ointressant	Ger Inkomster
Politisk hållning och intresse för politik	Höger och vänster 37 % (7/19) intresserade	– 0 % (0/5) intresserade	Lite vänsterut 100 % (2/2) intresserade	Ej höger eller vänster 40 % (4/10) intresserade
Önskad samhälls- utveckling	+ Jämställdhet mellan könen + Jämlig lönepolitik + Ekologisk utveckling	+ Ekonomisk utveckling + Jämställdhet mellan könen – Utrikesfödda	+ Ekologisk utveckling – Lagar – Ekonomisk utveckling – Teknisk utveckling	Diversions
Mk netto/mån. min./max. Måste pruta	~ 2 258 mk (500–3 700 mk) På en del	~ 2 678 mk (1 888–4 000 mk) På det mesta	~ 1 210 mk (1 000–1 420 mk) Nej	~ 2 125 mk (1 100–3 700 mk) Inte just
Boende De flesta bor:	Diversions Ensamma	Diversions Ensamma	Diversions –	Diversions Föräldrar eller sambo
Fysisk hälsa	God 74 % (14/19)	Medelmåttig 60 % (3/5)	God 100 % (2/2)	Diversions
Nöjd med sin situation	Mycket nöjd (5/19) Ganska nöjd(11/19)	Ganska missnöjd (3/5)	Mycket nöjd (2/2)	Ganska nöjd (8/10)
Framtidsutsikter	Studier	Diversions	Diversions	Diversions
Arbetslös om 1 år?	1/19	1/5	0/2	3/10
Föräldrarnas utbildning	Diversions	Låg och mellan	Högre	Låg och mellan
Föräldrarna varit arbetslösa	Några	Nej	Nej	Ja (6/10)
Stöd av föräldrarna – emotionellt – ekonomiskt	2,0 2,9	3,0–4,0 2,6	1,0 3,5	2,75 3,2
Stöd av vännerna – emotionellt – ekonomiskt	1,6 3,3	2,0 2,7	1,0 4,25	2,85 3,45
Vännerna anser att arbetslöshet är okej	35 %	80 %	100 %	40 %
Inte vuxit upp i barndomshemmet	0	1/5	0	2/10 + 1 flyttat tidigt
Har egna barn	Ingen	1/5	Ingen	3/10

APPENDIX 6. Nyckelinformanternas livslinjer

Informanternas egenhändigt upprättade livslinjer år 2004.

BILAGA 1. Folksamningsanstaltens information till arbetslösa

När du blir arbetslös

När du blir arbetslös eller inte får arbete efter avslutade studier ska du så snart som möjligt anmäla dig som arbetslös arbetssökande hos arbets- och näringsbyrån (TE-byrån). Ditt arbetssökande börjar gälla från den dag du anmäler dig hos TE-byrån.

Arbetslös eller inte?

TE-byrån meddelar FPA i ett bindande utlåtande att den sökande är arbetslös. En arbetssökande som t.ex. studerar på heltid eller är företagare kan inte få arbetsmarknadsstöd eller arbetslöshetsdagpenning. Arbetsmarknadsstöd och grunddagpenning kan betalas endast får den tid du har varit arbetssökande hos TE-byrån. Också självrisktiden, d.v.s. den tid för vilken du inte har arbetslöshetsskydd, börjar löpa efter att du har anmält dig som arbetslös arbetssökande hos TE-byrån. Beviljandet av arbetslöshetsskydd förutsätter att den som är arbetslös aktivt söker arbete och tar emot arbete och utbildning som erbjuds.

Om du vägrar att ta emot arbete eller utbildning

TE-byrån kan bestämma att du för en tid förlorar din rätt till arbetslöshetsskydd, bl.a. om du vägrar att ta emot ett arbete eller en utbildning utan giltig orsak eller om du inte sett till att din arbetssökning gäller.

Du kan förlora ditt arbetslöshetsskydd

- för 30 dagar om du har vägrat att ta emot ett arbete på högst 5 dagar
- för 60 dagar om du utan giltigt skäl har vägrat att ta emot ett erbjudet arbete, vägrat delta i en utbildning, vägrat göra upp en jobbsökarplan eller delta i en sysselsättningsfrämjande åtgärd eller om du har varit borta från arbetsmarknaden över 6 månader utan godtagbart skäl
- för 90 dagar om du har sagt upp dig från ett arbete
- tills du har haft arbete eller deltagit i utbildning i minst 3 månader om du upprepade gånger har vägrat att ta emot arbete eller delta i utbildning.

Om du som långtidsarbetslös har fått arbetsmarknadsstöd kan du mista din rätt till arbetsmarknadsstödet om du vägrar att ta emot arbete eller utbildning. Du återfår denna rätt när du i minst 5 månader. Som yrkesutbildad arbetssökande har du under de 3 första arbetslöshetsmånaderna rätt att vägra ta emot arbete som inte motsvarar din yrkeskunighet, utan att du därmed förlorar rätten till arbetsmarknadsstöd eller arbetslöshetsdagpenning.

Arbetsvillkoret

Det är FPA:s uppgift att avgöra om arbetsvillkoret för en arbetslös arbetssökande uppfylls. Om du uppfyller arbetsvillkoret har du rätt till grunddagpenning som betalas utan behovsprövning*. Arbetsvillkoret för löntagare uppfylls när du har förvärvat arbetat i 34 veckor (ca 8 mån) under de 28 senaste månaderna (= granskningsperiod) och arbetstiden varit minst 18 timmar i veckan och du har fått lön enligt branschens kollektivavtal eller – om kollektivavtal inte finns – minst 1052 euro i månaden.

Arbetsmarknadsstöd

Om du är arbetslös arbetssökande i åldern 17–64 år och bor i Finland kan du få arbetsmarknadsstöd om du är arbetsför, står till arbetsmarknadens förfogande och är i behov av ekonomiskt stöd.

Arbetsmarknadsstödet är ett ekonomiskt stöd till en arbetslös arbetssökande som - första gången kommer ut på arbetsmarknaden eller inte har arbetserfarenhet från tidigare - en långtidsarbetslös, som inte kan få grunddagpenning eller inkomstrelaterad dagpenning eftersom maximitiden på 500 dagar har uppfyllts.

Begränsningar för sökande under 25 år

Om du är arbetslös i åldern 17–24 år och saknar yrkesutbildning kan du få arbetsmarknadsstöd enbart för tid i sysselsättningsfrämjande åtgärd. Som arbetslös mellan 18 och 24-år utan yrkesutbildning kan du få arbetsmarknadsstöd om du inte har vägrat att ta emot arbete eller utbildning som TE-byrån erbjuder eller om du själv har sökt till en lämplig yrkesutbildning.

Väntetid på 5 månader

Om du som arbetslös arbetssökande inte har en yrkesexamen kan du få arbetsmarknadsstöd först efter en 5 månaders väntetid.

Självrisktid

Arbetsmarknadsstöd kan inte betalas förrän den sökande har varit anmäld som arbetslös arbetssökande hos TE-byrån i minst 5 arbetsdagar. Karenstiden behöver inte vara sammanhängande utan kan bestå av 5 dagar under en 8 veckors period.

Hur stort är arbetsmarknadsstödet?

Arbetsmarknadsstöd betalas för fem dagar i veckan. Fullt arbetsmarknadsstöd är 25,63 euro om dagen. Stödet är inte tidsbegränsat. För barn under 18 år som du försörjer kan du få en barnförhöjning. Till arbetslöshetsstödet utbetalas en förhöjningsdel i högst 200 dagar för deltagande i sysselsättningsfrämjande åtgärder. Förhöjningsdelen är 4,41 euro om dagen. På arbetslöshetsstödet innehålls skatt på 20 % eller enligt ett ändringsskattekort för beskattning av sociala förmåner. *De inkomster du har förtjänat under arbetslöshetstiden* minskar alltid arbetsmarknadsstödet. Arbetsmarknadsstödet är behovsprövat, vilket betyder att din makes, makas eller sambos inkomster* eller dina föräldrars inkomster* minskar på stödet om du bor med dem i samma hushåll. Du kan göra en uppskattning av ditt arbetsmarknadsstöd med ett beräkningsprogram på www.fpa.fi/berakningar.

Begränsningar i arbetsmarknadsstödet

Vissa förmåner eller enbart rätt till en annan förmån begränsar rätten till arbetsmarknadsstöd. Om du heltidsstuderar kan du inte få arbetsmarknadsstöd under studietiden eller under loven. Studier dagtid i ett yrkesläroinrättning samt studier vid högskola eller universitet med avsikt att avlägga en examen räknas alltid som studier på heltid. Heltidsstudier kan dock stödjas med arbetsmarknadsstöd då när det gäller en arbetssökandes studier på eget initiativ och som överenskommit om i sysselsättningsplanen.

Sysselsättningsfrämjande åtgärder

För sysselsättningsfrämjande åtgärder utbetalas den arbetslöshetsförmån personen skulle ha rätt till som arbetslös. Du kommer överens med TE-byrån om deltagande i åtgärden.

Sysselsättningsfrämjande åtgärder är

- arbetskraftspolitisk vuxenutbildning
- studier på eget initiativ
- arbets- och utbildningsprövning
- arbetspraktik
- arbetslivsträning
- arbetsverksamhet i rehabiliteringssyfte
- rehabiliteringsåtgärder för invandrare.

Källa:

[http://www.kela.fi/in/internet/liite.nsf/alias/arbeitsloshet/\\$File/Arbeitslos_verkko.pdf?OpenElement](http://www.kela.fi/in/internet/liite.nsf/alias/arbeitsloshet/$File/Arbeitslos_verkko.pdf?OpenElement)

BILAGA 2. Information om studiestöd

För att få studiestöd bör man studera på heltid, göra framsteg i sina studier, vara i behov av finansiellt stöd. Stöd beviljas för en begränsad tid som varierar mellan olika läroanstalter. Stödet beviljas på basis av den studerandes ålder, boende, utbildningsnivå och inkomst. I behandlingen av ansökan beaktas i huvudsak de egna inkomsterna hos högskolestuderande, medan även föräldrarnas inkomster beaktas upp till en viss ålder i andra läroanstalter. (1.8.2008)

Studiepenningen är en av staten finansierad studieförmån som betalas in på den studerandes bankkonto varje månad.

	högskola	annan läroanstalt
Gift eller underhållsskyldig	298,00 euro	246,00 euro
Självständigt boende, 20 år fyllda	298,00 euro	246,00 euro
Självständigt boende 18-19 år	298,00 euro	246,00*** euro
Självständigt boende 17 år	145,00* euro	100,00** euro
Boende hos föräldrarna, 20 år fyllda	122,00* euro	80,00* euro
Boende hos föräldrarna, under 20 år	55,00* euro	38,00** euro

kan höjas på basis av föräldrarnas inkomster.

** kan höjas eller sänkas på basis av föräldrarnas inkomster

*** kan sänkas på basis av föräldrarnas inkomster

Studiepenningen är densamma i utländska yrkesläroanstalter och högskolor.

Källa: <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/opintotuki/opintotukijaerjestelmae/?lang=sv>

BILAGA 3a. Lag om ändring av lagen om utkomstskydd för arbetslösa

Lag om ändring av lagen om utkomstskydd för arbetslösa

I enlighet med riksdagens beslut *ändras* i lagen av den 30 december 2002 om utkomstskydd för arbetslösa (1290/2002) 1 kap. 3 § 1 mom., 2 kap. 1 § 3 mom., rubriken för 18 § och 18 § 1 och 2 mom. och 20 §, 3 kap. 4 § 1 mom., 4 kap. 1 § 1 mom. 2 punkten och 5 § 3 mom., 5 kap. 13 § 3 mom., 6 kap. 1 § 1 och 2 mom., 2 §, rubriken för 3 §, i 3 § 1 mom. det inledande stycket och 3 mom. och 11 § 1 mom., 7 kap. 9 § 4 mom. 2 punkten, 9 kap. 1 § 1 mom., 10 kap. 5 §, 11 kap. 4 § 1 mom. och 14 kap. 3 § 2 mom., av dem 6 kap. 11 § 1 mom. sådant det lyder i lag 1330/2004, 10 kap. 5 § sådan den lyder delvis ändrad i lag 582/2003 och 14 kap. 3 § 2 mom. sådant det lyder i lag 945/2003, samt *fogas* till 1 kap. 5 § 1 mom., sådant det lyder delvis ändrat i lag 970/2003, en ny 10 a-punkt, till 6 kap. 3 § ett nytt 4 mom. och till kapitlet en ny 3 a §, som följer:

1 kap. Allmänna bestämmelser 3 § Förmånstagarnas allmänna rättigheter och skyldigheter

En arbetssökande har rätt till en jobsökarplan och en sysselsättningsplan på det sätt som bestäms i lagen om offentlig arbetskraftsservice (1295/2002).

5 §/ Definitioner I denna lag avses med

10 a) sysselsättningsplan en plan enligt 5 a kap. i lagen om offentlig arbetskraftsservice som utarbetats för att utreda en arbetssökandes möjligheter till sysselsättning och utbildning samt hans eller hennes förutsättningar och ambitioner, 2 kap. Arbetskraftspolitiska förutsättningar för erhållande av förmåner 1 § Arbetslös arbetssökande

En arbetssökande anses söka heltidsarbete, om syftet med arbetsansökan och en eventuell jobsökarplan eller sysselsättningsplan är sysselsättning i heltidsarbete.

18 § Vägran att delta i utarbetandet av en jobsökarplan eller en sysselsättningsplan eller i en arbetskraftspolitisk åtgärd

En arbetssökande som vägrar delta i utarbetandet av en jobsökarplan eller som vägrar delta i sådan revidering av en sysselsättningsplan som avses i 5 a kap. 6 § 2 mom. i lagen om offentlig arbetskraftsservice är inte berättigad till arbetslöshetsförmåner under 60 dagar från vägran.

En arbetssökande som utan i 4 mom. avsedd eller därmed jämförbar giltig orsak vägrar att delta i arbetsprövning, arbetslivsträning eller någon annan med dessa jämförbar sysselsättningsfrämjande åtgärd som måste anses skälig och som arbetskraftsbyrån erbjuder och som ingår i jobsökarplanen eller sysselsättningsplanen, har inte rätt till arbetslöshetsförmåner under 60 dagar från vägran.

20 § Följande av jobsökarplanen och sysselsättningsplanen

En arbetssökande som efter att fem månader i en följd ha varit arbetslös arbetssökande, utan giltig orsak genom eget förfarande väsentligen försummar att följa sin individuella jobsökarplan eller sysselsättningsplan, är inte berättigad till arbetslöshetsförmåner under 60 dagar. Tiden räknas från den dag då arbetskraftsmyndigheten har konstaterat försummelsen. En arbetssökande har giltig orsak att inte följa sin jobsökarplan eller sysselsättningsplan till den del han eller hon med stöd av 12 19 § skulle ha rätt att vägra ta emot motsvarande arbete, utbildning eller sysselsättningsfrämjande åtgärder som arbetskraftsmyndigheten erbjuder.

BILAGA 3b. Grunderna för utkomststöd 2010 (Helsingfors stad, Socialverket)

Grunderna för utkomststödet 2010 (Helsingfors stad, Socialverket)

Utkomststödet är en tillfällig hjälp som tryggar grundläggande utkomst för personer och familjer som inte kan få sin utkomst genom förvärsarbete eller företagarkerksamhet, andra inkomster eller tillgångar. Att söka utkomststöd sker i regel med skriftlig ansökan. Möjligheterna att få andra förmåner eller inkomster utreds innan utkomststöd beviljas, eftersom var och en har skyldighet att efter sin förmåga svara för sin egen försörjning. Socialarbetaren eller socialhandledaren hjälper klienten att finna lösningar på inkomstproblemen och ger stöd så att klienten kan bli sysselsatt.

Utkomststödet har en fast grunddel, som är avsedd för matutgifter och andra dagliga regelbundna utgifter. Utöver grunddelen kan man, beroende på familjens livssituation, enligt prövning betala några nödvändiga utgifter (t.ex. flyttningskostnader, boende- och hälsovårdsutgifter etc.).

Hur räknas utkomststödet ut?

Först räknar man ihop sökandens/familjens alla disponibla inkomster och tillgångar. Från den här summan drar man av sökandens/familjens matutgifter och andra grundutgifter (kallas utkomststödsdel) samt övriga utgifter som godkänds för stödet. Om inkomsterna är mindre än de godkända utgifterna har personen rätt att få utkomststöd.

Grunddelarna förblir på samma nivå som år 2009. Grunddelens storlek varierar enligt familjens storlek och åldern på de barn som skall försörjas enligt följande:

Utkomststödsdelens grunddelar fr.o.m. 1.1.2010

	Hel	Nedsatt grunddel	
	grunddel	20 %	40 %
	euro/mån	euro/mån	euro/mån
Ensamstående och ensamförsörjare	417,45	333,96	250,47
Andra som fyllt 18	354,83	283,86	212,90
18 år fyllda personer som bor hos föräldrar	304,74	243,79	182,84

Efter särskild prövning kan kompletterande eller förebyggande utkomststöd beviljas för utgifter som beror på speciella omständigheter. Speciellt stöd kan behövas då inkomsterna är länge låga t.ex. på grund av långvarig arbetslöshet eller sjukdom. Likaså kan personer som deltar i aktiva sysselsättningsåtgärder, rehabilitering osv. få utkomststöd efter särskild prövning.

Nedsatt grunddel

Om den som ansöker om utkomststöd utan motiverad orsak har vägrat att ta emot erbjudet arbete eller annan arbetskraftspolitisk åtgärd, kan grunddelen sänkas med högst 20 procent. Om vederbörande vägrar upprepade gånger, kan grunddelen sänkas med högst 40 procent. Beslut om sänkning kan fattas för högst två månader åt gången. I samband med att beslut om nedsättning fattas gör socialarbetaren och klienten tillsammans upp en plan för hur klienten i fortsättningen kan främja sin sysselsättning och klara sig självständigt.

Hur inverkar inkomsterna och tillgångarna på beviljande av utkomststöd?

Som inkomster beaktas sökandens och övriga familjemedlemmarnas alla disponibla nettoinkomster och all förmögenhet som inte är nödvändig för tryggnad av fortsatt utkomst. T.ex. egen bostad, möbler, arbetsredskap är nödvändiga men besparingar, värdepapper och bil kan beaktas som tillgångar som klienten kan finansiera sitt liv med.

För att sporra till arbete beaktas av förvärsinkomster minst 20 % och högst 150 euro i månaden inte som familjens inkomster. Förvärsinkomster är bl.a. lön, företagarkerkomst och stöd för närstående vård.

Kan en studerande få utkomststöd?

Då en studerande anhåller om utkomststöd, övervägs varje fall skilt för sig. För en studerande är studiestödet den primära stödformen. Den omfattar förutom studiepenning och bostadsbidrag även studielån med statsgaranti. Man kan inte finansiera sina studier med utkomststöd och det är inte ett alternativ till studielånet, utan den studerande skall alltid i första hand anhålla om studielån. Den studerande kan också uppmanas söka deltidsjobb, eftersom det inte på längre sikt är möjligt att finansiera studier med utkomststöd. En studerande kan dock beviljas utkomststöd i en situation då han inte har pengar för nödvändiga utgifter. Enligt prövning kan utkomststöd i vissa fall beviljas då studierna dragit ut på tiden och studiestödet upphört. Studierna borde då vara i ett skede där de slutförs inom ett läsår.

Källor:

http://www.hel.fi/wps/portal/Sosiaalivirasto_sv/ArtikkeliWCM_GLOBAL_CONTEXT=/Sosv/sv/Blanketter

http://www.hel.fi/wps/portal/Sosiaalivirasto_sv/Artikkeli?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/sosv/sv/Vanliga+fr_gor

BILAGA 4. Nyckelinformanternas i relation till centrala komponenter i Archers teoriutkast

Komponenter i Archers teori	Nyckelperson			
	Pekka	Liisa	Tiina	Juha
Bakgrund	Kontinuerlig	Diskontinuerlig	?	?
Typ av reflexivt tänkande	Autonomt	Autonomt	Meta reflexivt	?
Ultimate concern	Studier & Förv. arbete	Kompensation: Bli sedd & Ekonomi	Etiskt riktigt handlande	? Frihet/ En dag i sänder
Tillfredsställelse	Mycket nöjd -> (Mycket) Nöjd	Mycket Missnöjd -> (Mycket) Nöjd	Mycket Nöjd-> Mycket Nöjd->	Ganska Nöjd -> Ganska Nöjd

BILAGA 5. Bortfallet bland de kontaktade 74 potentiella intervjupersonerna år 1996

Våren 1996 kontaktade jag 74 unga (37 män + 37 kvinnor). Av dem föll 38 personer (19 män och 19 kvinnor) bort. Av dem var inte 11 (2+9) personer längre arbetslösa. De hade fått lönarbete, studerade på heltid, avtjänade värnplikt eller var föräldralediga. Av de övriga 27 (17+10) nåddes inte 17 (11+6) personer. De resterande 10 (6+4) vill inte ingå i undersökningen; även om två av dem uppgav att de gott kunde delta men sedan uteblev från de inprickade träffarna.

Orsakerna till bortfallen och könsfördelningen inom dem var följande:

11 personer tillhörde inte längre målgruppen

4 personer (1+3) hade fått lönearbete

5 personer (0+5) studerade på heltid

1 person (1+0) avtjänade värnplikt

1 person (0+1) var föräldraledig

8 personer (5+3) ville inte delta

2 personer (1+1) lovade ställa upp men uteblev från de överenskomna träffarna

17 personer (11+6) nåddes inte, vare sig per brev eller per telefon

Teckenförklaring

I parenteserna står antalet män först, antalet kvinnor sedan.

Således står (1+3) för 1 man och 3 kvinnor.

BIALAGA 6. Urval och bortfall av informanter i undersökningen över tid

	Urval	Valt bort	Bortfall	Bortfall Totalt	Informanter som deltagit
1995 (Enkät I)	36 (18+18)	0	0	0	36 (18+18)
1996 intervju I	36 (18+18)	0	0	0	36 (18+18)
1998 intervju II	20 (11+9)	16 ¹⁾ (7+9)	7 ²⁾ (3+4)	23 (10+13)	13 (8+5)
2000 (Enkät II)	32 (16+16)	4 ³⁾ (2+2)	5 ⁴⁾ (2+3)	9 (4+5)	27 (14+13) varav 4 retroaktivt
2000 intervju III	4 (2+2)	0	1 (0+1) (Liisa)	1 (0+1)	3 (2+1)
2003 (Enkät III)	29 (14+15)	7 ⁵⁾ (4+3)	6 (2+4)	13 (6+7)	24 (12+12) Varav 1 retroaktivt
2004 intervju IV	4 (2+2)	0	0	0	4 (2+2)
2010 intervju V	4 (2+2)	0	1 (1+0) (Juha*)	1	3 (1+2)

Informanter som fallit bort

¹⁾ 3, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 23, 25, 27, 28,30, 32, 36

²⁾ 13, 18#, 19*, 24, 26#, 29, 31

³⁾ 18#, 19*, 26#, 29

⁴⁾ 1, 10, 20, 30, 31 varav 4 retro. 4 (1+3) retroaktivt

⁵⁾ 13#, 18#,19*, 25#, 26#, 29, 31

⁶⁾ 1, 8,15, 21, 24, 35 / varav 1 retro. 1 (0+1) retroaktivt

Teckenförklaring:

* Avlidit

_ Saknar adress el. har flyttat utomlands

Meddelat önskar ej fortsätta

Sammandrag

Matilda Wrede-Jäntti. Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. Istitutet för hälsa och välfärd (THL), Forskning 31. 298 sidor. Helsingfors 2010. ISBN 978-952-245-257-3 (tryckt), ISBN 978-952-245-264-1 (pdf)

I *Pengarna eller livet? – En kvalitativ uppföljningsstudie om unga arbetslösa i ett aktörsperspektiv*, följs 36 unga arbetslösa helsingforsbor i 10 år. Syftet med studien är dels att belysa hur några helsingforsungdomar, som varit arbetslösa åtminstone under åren 1995 och 1996, över tid ser på lönearbete respektive arbetslöshet liksom på sitt liv och sin framtid; dels att studera hur de i egenskap av arbetslösa erfar mötet med samhället och hur dess stödinsatser och krav rimmar med deras önskemål och verklighetsuppfattning. Fokus ligger med andra ord på arbetslöshet ur ett aktörsperspektiv. Bland basmaterialets 36 informanter väljs ett fördjupat empiriskt material, i vilket fyra av de 36 unga följs närmare. Dessa s.k. nyckelinformanter har valts utgående från skillnader i personlighet, utgångsläge och preferenser. Trots väntade skillnader är olikheterna i resultaten slående. Personskildringarna väcker en rad frågor om (o)likheter mellan unga, samhällets syn på dem som arbetslösa liksom utformningen av den aktiverande socialpolitiken.

Nyckelinformanternas berättelser ger några unga arbetslösa en röst och konkretiserar deras livssituation över tid. Beskrivningarna visar att 'arbetslösa unga' ingalunda består av individer med likartade utgångslägen, resurser och önskemål: Tvärtom – personskildringarna lyfter fram hur mångfacetterat livet är, hur olika lönearbete och arbetslöshet kan uppfattas, liksom de visar hur skillnader i bakgrund och tillgång till informellt stöd kan få konsekvenser för bl.a. självbild, syn på framtiden, yrkesval, förvärvsarbete och aktiveringspolitik. Intressant är att nyckelinformanternas syn på dessa är stabil också på sikt liksom att de i handling förblir sina värderingar trogna – också då vite om karens föreligger.

Trösterikt är att informanterna över lag uppger sig må bra och trots det tuffa ekonomiska samhällsläget (år 1995) har en förhållandevis positiv syn på sina chanser till lönearbete. Vid utgången av datainsamlingen (år 2004) är det stora flertalet av dem inte längre arbetslösa. T.ex. Liisa, nyckel-informanten med den tuffaste bakgrunden, klarar sig väl på sikt också efter oroväckande djupdykningar under studiens gång. Hon utgör ett exempel på att samhället, trots kännbara nedskärningar i diverse stödformer sedan 1990-talet, fortfarande stöder utsatta individer, åtminstone om de är färdiga att följa dess rättesnöre. Likaså visar det att målmedvetna samhällssatsningar på olika fronter samtidigt kan vara av avsevärd betydelse för den enskilda individens väl och ve, och slutligen att individen genom personlighetsarbete och samhällsstöd kan förändras över tid också då oddsen ter sig dåliga.

Något bekymmersamt är dock att nyckelinformanternas bakgrund, och då i all synnerhet deras tillgång till informellt stöd, förefaller att starkt styra deras uppfattning om sig själva och sina valmöjligheter och även konkret inverkar på deras verkliga handlingsalternativ. De med ett gediget nätverk har fler alternativ att välja mellan och därmed även möjlighet att känna att de själva agerar aktivt och kan påverka sin livssituation.

Samhället förefaller att förvänta sig att unga arbetslösa tänker logiskt, är målmedvetna, noga planerar och realistiskt bedömer sin framtid. Mitt material visar att nyckelinformanterna ingalunda alltid handlar rationellt utan i sina ”inre dialoger”. Bl.a. låter de känslorna ta överhand eller helt struntar i att uppgöra framtidsplaner. Därtill genomgår alla studiens nyckelinformanter vad jag kallar sökperioder – tider om minst ett år då de rådlöst ser sig omkring, osäkert frågar sig vad de vill och föga tror på sina chanser att utkristallisera – än mindre realisera – några tillfredsställande målsättningar för framtiden.

Nyckelinformanternas berättelser ger en bild av ett formellt stödsystem som trots att det tillmäter den arbetslösa delansvar för sin arbetslöshet ändå vid mötet väljer ett opersonligt och neutralt förhållningssätt till henne och föga intresserar sig för hennes aktuella livssituation. Eftersom samhället med rätta ser arbetslösheten som ett stort problem går det in för att styra sina medborgare i en given riktning. Alla unga förväntas vilja samma sak: studera och lönearbeta – och det så snabbt som möjligt. Vilka studier som bedrivs och huruvida arbetet smakar verkar vara av mindre betydelse.

Styrmekanismer (Cruikshank 1999) sätts in, som i rättvisans namn bemöter alla unga arbetslösa lika, varvid de som delar de dominerande värderingarna har chanser att smälta in, medan de övriga möter svårigheter, och i värsta fall stöts ut. Ju längre informantens värderingar står från samhällets desto större är risken för att mötas av oförståelse och repressalier. Och omvänt: De som har en bättre start, som med modersmjölken fått ”rätta” värderingar och inblick i förhandlingsteknik kan vid mötet lättare uppleva att de blivit hörda och tagits på allvar. Skulle friktion uppstå kan de alltid, tack vare sin tillgång till informellt ekonomiskt stöd, välja bort samhällets stöd. Eller såsom Pekka, nyckelinformanten med det mest generösa informella stödet, uttrycker det: *”Klient på Arbetskraftsbyrå är man trots allt inte till vilket pris som helst!”*

Även om informanterna över lag är positiva till välfärdssamhället, är tre av fyra nyckelinformanter missnöjda med aktiveringspolitiken: De passar helt enkelt inte in i dess endimensionella mall av arbetslösa unga. Aktiveringspolitiken har, till vissa delar, ifrågasatts också i tidigare studier. Aktiveras många fastän bara få kan erbjudas kontinuerligt heltidsarbete? (Jfr t.ex. Kotiranta 2008) Satsas jämnt tjockt på alla istället för fokuserat på vissa grupper av arbetslösa? (Jfr t.ex. Moisala 2006) Gynnar det nuvarande systemet de bäst lottade? (jfr t.ex. Malmberg-Heimonen 2003)

Jag finner det troligt att ett personligare möte skulle ge klienten upplevelsen av att bli hörd, en positivare mötesstämning och därmed möjligen även samtliga parter bättre motivation att arbeta tillsammans. Men även om jag ser fördelar med ett mänskligare möte – och tror att det vore möjligt att genomföra utan några egentliga systemändringar – bör riskerna med ett uttalat individinriktat system beaktas. Det kan inte genomföras utan att tumma på rättvisepincipen. Ett system som skraddarsyr lösningar har sina uppenbara fördelar genom att beakta de berörda individerna men större flexibilitet innebär obönhörligt också att rätten att yrka på ett enhetligt, jämlikt och överskådligt system automatiskt försämras. Å andra sidan hävdar t.ex. nyckelinformanten Liisa att ett ”rättvist” bemötande i praktiken innebär att existerande ojämlikheter i samhället upprätthålls. Om rättvisa är ett relativt begrepp och systemet därför inte kan vara rättvist, är det då rimligt att andra värderingar skall få styra utformningen av socialpolitiken? Sannolikt är att annorlunda system får nya ”vinnare” – men också nya ”förlorare”. Vilket system som är ”bäst” beror på betraktarens värderingar.

Alldeles oberoende av vilka arbetslösa som aktiveras inställer sig frågan om denna politik på mikroplan söker svar på problem av primärt makronatur. Förmår aktiveringspolitiken inte alstra fler arbetsplatser förblir dess hjälp till de arbetslösa blygsam. Det räcker inte med de i och för sig viktiga frågorna om vad som på gräsrotsnivå kan göras för att förbättra dels systemets funktionsduglighet, dels stödet till arbetslösa för att finna lönearbete. Har en hög arbetslöshet kommit för att stanna bör även livskvaliteten hos dem som är – och kanske förblir? – arbetslösa stå i fokus: Detta kunde lämpligen påbörjas genom att, såsom bl.a. Julkunen (2001) och Kotiranta (2008) yrkat på, minska skuldbeläggandet av arbetslösa. Istället för att tala om aktivering av dem kunde undanröjandet av strukturella hinder för sysselsättning diskuteras. Vill vi undvika en ökad polarisering mellan dem som har, och dem som är utan lönearbete – och därmed oftast även skälig försörjning – måste även frågor som det sk patriarkatet lyft fram omfattas. Vad innebär t.ex. hög arbetslöshet i ett arbetsinriktat samhälle, där individens självaktning och diverse sociala förmåner är knutna till förvärvsinkomster? Vad kan, och bör, under rådande förhållanden göras på makronivå för att förbättra arbetslösas – och snuttjobbares – livskvalitet och deras delaktighet i samhället?

Min studie är longitudinell och kvalitativ och berättigar inte till några generaliseringar. Uppenbara begränsningar utgörs av att dess nyckelinformanter alla tidigare besvarat ett samnordiskt frågeformulär och därmed knappast inkluderar de mest utsatta, att alla informanter är bosatta i Helsingfors och nyckelinformanterna därtill är klart verbala. Slutligen återfinns bland dem ingen, vars livssituation betecknas av en tydlig diskrepans mellan önskemål och realiteter t.ex. så att heltidlönearbete. Önskaades men ej erhöles på sikt.

Nyckelord: Arbetslöshet, Ungdomar, Samhällsinsatser, Aktiverande socialpolitik, Individuella aktörer, Kvalitativ, Longitudinell, Holistisk, Helsingfors, Finland

Tiivistelmä

Matilda Wrede-Jäntti. Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. [Rahat vai henki? – Kvalitatiivinen seurantatutkimus nuorista työttömistä toimijanäkökulmasta] Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL), Tutkimus 31. 298 sivua. Helsinki 2010. ISBN 978-952-245-257-3 (painettu), ISBN 978-952-245-264-1 (pdf)

Rahat vai henki? – Kvalitatiivinen seurantatutkimus nuorista työttömistä toimijanäkökulmasta, seuraa 36 työtöntä helsinkiläisnuorta 10 vuoden ajan. Tämän pitkittäistutkimuksen tavoitteena on toisaalta osoittaa, miten muuttavat helsinkiläisnuoret, jotka olivat työttöminä ainakin vuosina 1995 ja 1996, pidemmällä tähtäimellä arvostavat palkkatyötä ja työttömyyttä, miten he näkevät oman elämänsä ja kokevat työttöminä kohtaamisen yhteiskunnan kanssa sekä miten yhteiskunnan tarjoamat tukitoimet ja vaatimukset sointuvat heidän toiveidensa ja todellisuuskäsityksensä kanssa. Kiinnostuksen kohteena on siis työttömyys toimijan näkökulmasta. Tutkimuksen perusmateriaali koostuu 36 nuoresta haastateltavasta, joiden joukosta valittiin neljä empiiriseen syvämateriaaliin. Nämä nk. avainhenkilöt on valittu eri persoonallisuutensa, lähtökohtiensa ja toiveidensa takia, jotta erot ”työttömät nuoret”-ryhmän sisällä hahmottuisivat paremmin. Vaikka eroja siis oli odotettavissa, nämä osoittautuvat tuloksissa mittaviksi. Henkilökuvaukset herättävät joukon kysymyksiä nuorten eroista ja samankaltaisuuksista, yhteiskunnan näkemyksestä heistä työttöminä sekä aktiivisen sosiaalipolitiikan muodoista.

Avainhenkilöiden tarinat antavat muutamalle työttömälle nuorelle äänen ja konkretisoivat heidän elämäntilanteensa 10 vuoden ajalta. Tarinat osoittavat, että ”nuoret työttömät” ei koostu samanlaisista henkilöistä, joilla olisi samantapaiset lähtökohdat, resurssit ja toiveet. Päinvastoin – henkilökuvaukset nostavat esiin, kuinka monitahoinen elämä on, miten monella tavalla työelämää ja työttömyyttä voidaan ymmärtää, sekä osoittavat, miten erot nuorten taustoissa ja heidän saamassaan epävirallisessa tuessa voivat johtaa eroihin mm. minäkuvissa ja näkemyksissä tulevaisuudesta, ammatinvalinnoista, palkkatyöstä sekä aktivointipolitiikasta.

Lohdullista on, että haastateltavat kertovat voivansa hyvin ja tiukan taloudellisen tilanteenkin vallitessa (vuonna 1995) uskovat mahdollisuuksiinsa saada palkkatyötä. Materiaalikeräyksen loppusuoralla (vuonna 2004) suurin osa heistä ei ole enää työttömänä. Myös Liisa, avainhenkilö, jolla on karuin tausta, selviytyy pidemmällä tähtäimellä hyvin huolimatta huolestuttavista käännteistä tutkimuksen seuranta-aikana. Hän on hyvä esimerkki siitä, että huolimatta tuntuista leikkauksista erinäissä tukimuodoissa sitten 1990-luvun, yhteiskunta tukee edel-

leen yksilöitä haastavissa elämäntilanteissa, ainakin jos nämä ovat valmiita seuraamaan sen ohjenuoraa. Liisan tarina osoittaa, että määrätietoinen yhteiskunnallinen toiminta monella rintamalla voi olla merkityksellinen yksilölle. Lopuksi se osoittaa, että huonoista ennusteista huolimatta yksilö voi muuttua henkilökohtaisen työn ja yhteiskunnan avulla.

Huolestuttavaa on kuitenkin, että avainhenkilöiden taustat, ja etenkin epävirallisen tuen saatavuus, vaikuttavat ohjaavan ei ainoastaan heidän käsityksiänsä itsestään vaan myös heidän valintamahdollisuuksiaan ja konkreettisesti myös vaikuttavan heidän todellisiin käyttäytymisvaihtoehtoihinsa: niillä, joilla on kattavin tukiverkosto, on eniten valinnanmahdollisuuksia ja siten myös mahdollisuus tuntea, että he itse toimivat aktiivisesti, päättävät asioistaan ja näin vaikuttavat elämäänsä.

Vaikuttaa siltä, että yhteiskunta olettaa nuorten työttömien ajattelevan loogisesti, olevan määrätietoisia sekä tarkkaan suunnittelevan ja realistisesti hahmotavan tulevaisuutensa. Aineistoni kuitenkin osoittaa, että avainhenkilöt eivät suinkaan aina toimi rationaalisesti, vaan antavat usein sisäisissä dialogeissaan tunteiden vallita tai he eivät käsittele tiettyjä asioita, kuten esim. Juha, joka ei laisinkaan suunnittele tulevaisuuttaan. Tämän lisäksi kaikki tutkimukseni avainhenkilöt läpikäyvät melko pitkiä, ainakin vuoden pituisia hakuajoja, joiden aikana he avuttomasti katsovat ympärilleen, epävarmasti kysyvät itseltään, mitä osaavat ja elämältä haluavat sekä kyseenalaistavat mahdollisuutensa selkeyttää – puhumatakaan realisoida – tyydyttäviä tulevaisuuden päämääriä.

Avainhenkilöiden tarinat antavat kuvan virallisesta tukijärjestelmästä, joka tapaamistilaisuuksissa valitsee neutraalin ja ei-henkilöhohtaisen suhtautumisen työttömään eikä osoita kiinnostusta hänen elämäntilanteeseensa, huolimatta siitä, että se sysää osasyllisyyden työttömyydestä yksilön harteille. Koska yhteiskunta hyvin perustein näkee työttömyyden ongelmana, se ohjaa kansalaisiaan tiettyyn suuntaan. Kaikkien oletetaan haluavan samaa: opiskelua ja työntekoa – mitä nopeammin sen paremmin. Se, mitä opiskellaan ja minkälaista työtä tehdään, ei tunnu olevan niin tärkeitä.

Yhteiskunnan käyttämät ohjausmekanismit (Cruikshank 1999) kohtelevat kaikkia nuoria yhdenvertaisuus- ja oikeudenmukaisuusperiaatteen mukaan, samalla tavalla, jolloin ne nuoret, jotka jakavat vallitsevat mielipiteet, sopeutuvat hyvin, kun taas muut törmäävät vaikeuksiin, ja pahimmassa tapauksessa syrjäytyvät. Mitä isompi kuilu on haastateltavan ja yhteiskunnan arvojen välillä, sitä isompi riski on, että heitä ei ymmärretä ja heihin kohdistetaan pakoitteita. Ja toisin päin: Ne, joilla on parempi lähtötilanne, jotka ovat jo alun alkaen saaneet ”oikeat” arvot ja oppineet toimivia neuvottelutekniikoita, voivat tapaamisessa helpommin kokea, että he ovat tulleet kuulluiksi ja että heihin suhtaudutaan tosissaan. Jos kitkaa kuitenkin jostain syystä ilmantuu, heidän ei aina välttämättä tarvitse saamansa epävirallisen tuen vuoksi, kääntyä yhteiskunnan tukijärjestelmän puoleen.

Tai, kuten Pekka, avainhenkilö, jolla on runsaasti epävirallista tukea, ilmaisee asian: ”*Asiakkaana työkkärissä ei kuitenkaan olla mihin hintaan tahansa!*”

Vaikka haastateltavat kaiken kaikkiaan suhtautuvat positiivisesti hyvinvointiyhteiskuntaan, kolme neljästä avainhenkilöstä ei ole tyytyväisiä aktivointipolitiikkaan. He eivät kerta kaikkiaan sovi sen yksilotteiseen malliin nuorista työttömistä. Aktivointipolitiikka on ainakin osittain kyseenalaistettu aikaisemmissa tutkimuksissa. Aktivoidaanko monia, vaikka vain harvalle voidaan tarjota jatkuvaa täysipäiväistä työtä? (vrt. esim. Kotiranta 2008). Panostetaanko tasapaksusti kaikkiin sen sijaan, että satsattaisiin tiettyihin ryhmiin? (vrt. esim. Moisola 2006). Suosiiko nykyinen järjestelmä niitä, joilla on parhaat valmiudet selvitä? (vrt. esim. Malmberg-Heimonen 2003). Merkitseekö ”oikeudenmukainen kohtaminen” käytännössä sitä, että yhteiskunnassa vallitsevia eroja pidetään yllä, niin kuin avainhenkilö Liisa mieltää asian.

Pidän todennäköisenä, että henkilökohtaisempi tapaaminen voisi parantaa asiakkaan kokemusta kuulluksi tulemisesta, luoda paremman kokoustunnelman sekä mahdollisesti myös luoda molemmille osapuolille paremman työskentelymotivaation. Mutta vaikka näen hyviä puolia inhimillisemmässä tapaamisessa – ja uskon tällaisen olevan mahdollista ilman varsinaisia järjestelmämuutoksia – on myös nähtävä yksilökeskeisen järjestelmän riskit. Sellaista ei voida toteuttaa ilman puuttumista oikeudenmukaisuusperiaatteeseen. Järjestelmässä, joka räätälöi yksilökeskeisiä ratkaisuja, on kieltämättä hyvät puolensa, koska se huomioi yksittäisten yksilöiden tarpeita, mutta suurempi joustavuus merkitsisi myös automaattisesti, että asiakkaan oikeus yhtenäiseen, yhdenvertaiseen ja helposti valvottavaan järjestelmään huononee. Mahdollista on, että toisenlainen järjestelmä luo uusia ”voittajia” – mutta samalla myös uusia ”häviäjiä”. Kumpi järjestelmä on ”parempi”, riippuu arvostelijan arvoista.

Aivan riippumatta siitä, keille työttömille aktivointipankokset ohjataan, joudumme kysymään, hakeeko tämä politiikka ratkaisuja makrotason ongelmaan mikrotasolla. Jollei aktivointipolitiikka onnistu luomaan lisää työpaikkoja, sen apu työttömille jää vaatimattomaksi. Sinänsä tärkeät kysymykset siitä, mitä ruohonjuuritasolla voidaan tehdä järjestelmän toimivuuden parantamiseksi sekä työttömien työnsaannin tukemiseksi eivät yksinomaan auta. Jos korkea työttömyys on tullut jäädäkseen, on työttömien – ja sellaisiksi mahdollisesti jäävien – elämänlaadun oltava kiinnostuksen kohteena. Tämän voisi esim. aloittaa mm. Julkusen (2001) ja Kotirannan (2008) ehdottamalla tavalla eli vähentämällä työttömien syyllistämistä siirtymällä puheesta työttömien aktivoinnista työllistymisen rakenteellisiin esteisiin. Jos haluamme vähentää yhä jatkuvaa polarisoitumista työttömien, joiden toimeentulo useimmiten on puutteellinen, ja työllisten välillä, meidän on keskusteltava myös kysymyksistä, jotka nk. patriarkaatti on ottanut puheeksi: Mitä jatkuva ja korkea työttömyys merkitsee työkeskeisessä yhteiskunnassa, jossa yksilön itsekunnioitus ja lukuisat sosiaaliset tuet ovat sidoksissa

palkkatuloihin? Mitä voidaan ja pitää makrotasolla tehdä, jotta työttömien – ja pätikätyöläisten – elämänlaatua ja osallisuutta yhteiskunnassa voidaan parantaa nykyisissä oloissa?

Kvalitatiivinen pitkittäistutkimukseni ei oikeuta yleistykseen. Selkeitä rajoitteita asettaa myös se, että avainhenkilöni ovat aikaisemmin vastanneet yhteispohjoismaiseen kyselyyn ja näin ollen he tuskin edustavat kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevia työttömiä nuoria; he ovat myös selkeästi verbaalisia. Lisäksi kaikki haastateltavat asuvat Helsingissä. Avainhenkilöihin ei myöskään sisälly sellaisia nuoria, joiden toiveiden ja heidän todellisen elämänsä välillä olisi järin suuri ero, esimerkiksi niin, että he haluaisivat kokopäiväistä palkkatyötä mutta eivät sitä saaneet.

Avainsanat: Työttömyys, Nuoret, Yhteiskunnalliset toimenpiteet, Aktivoiva sosiaalipolitiikka, Yksilöllisiä toimijoita, Kvalitatiivinen, Pitkittäistutkimus, Kokovaltainen, Helsinki, Finland

SUMMARY

Matilda Wrede-Jäntti. Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. [Your money or your life? – A qualitative follow-up study of the young unemployed from an actor perspective] National Institute for Health and Welfare (THL), Research 31. 298 pages. Helsinki 2010. ISBN 978-952-245-257-3 (printed), ISBN 978-952-245-264-1 (pdf)

Your money or your life? – A qualitative follow-up study of the young unemployed from an actor perspective is a qualitative and longitudinal study following 36 unemployed young people in Helsinki over a span of ten years. The purpose of the study is to shed light on how a few young people living in Helsinki, who have been unemployed at least during the years 1995 and 1996, view employment/unemployment and their lives and future, how they as unemployed perceive their encounters with society, and how society supports them. In other words, the focus is on unemployment from an actor perspective. Among the study sample of 36 individuals, four were chosen to be followed at a finer level of empirical detail. These four individuals, the so-called key informants, were chosen because of their different personalities, starting points and preferences. Although some differences were expected, what the results show is quite striking. The individual stories raise a number of questions about differences between young people, about society's view of the young unemployed, and about the principles behind the so-called activation policy and how society's support is distributed.

The key informants' stories show the situation of a few unemployed young people over time and give them a voice. The descriptions underline that the group "young unemployed" does not consist of individuals who are alike in terms of their personalities, starting points, resources and wishes. On the contrary – the descriptions show how complex life is, how differently paid work and unemployment can be perceived, and how background and unofficial support can have consequences for self-perception and for ways of looking at the future, vocational choices, paid work and activation policy.

It is comforting that the informants report feeling fine and, despite a tough economic situation (in 1995), that they have a positive view of both their future and their chances of finding employment. Their optimism seems to be well grounded, as most of them are not unemployed now ten years later. For example, Liisa, a key informant with a rough background and no informal support, is getting along well even though she went through substantial problems during the course of the study. She provides a good example of the fact that society, despite cuts in many forms of social support since the late 1990s, is still working hard to support people in need, at least if they are ready to follow society's rules. Liisa's example also shows that determined efforts on many fronts simultaneously can be very valuable for the individual.

However, it is worrisome that the key informants' background, especially the informal support they receive, seems to affect not only the way they perceive themselves and their opportunities, but also their range of "real" choices in life and thereby also their opportunities to realise their wishes and future plans. Individuals with good networks have more options from which to choose, which gives them a feeling of active control and influence over their situation.

Society seems to think that unemployed young people have made advanced, logical plans for the future. This study shows that they by no means always act logically, but in their internal dialogues often let their feelings take control. We also see that they go through so-called *search periods*, during which they find themselves amid indecision and uncertainty, asking themselves what they want and questioning their chances to identify and follow through realistic goals.

The key informants' stories give a picture of a formal support system that, even though it puts part of the responsibility for unemployment on the unemployed individuals themselves, still treats them in an impersonal and neutral way, not giving their personal situation much weight. In such a system, everyone is expected to want the same thing: employment and further education as soon as possible. What this education actually is and whether the job is a good match seem to be less important issues. In the name of fairness and equality, society treats all young unemployed people in the same way. As a consequence, those who share the dominant values of society do well, while others who do not are faced with difficulties. The bigger the gap between society's and the individual's values, the bigger the risk to be met by little understanding and by penalties. And vice versa: Those who initially have the "right" values and know how to deal with authorities get heard and their opinions get accepted. If for some reason they would not, they can always, thanks to their unofficial support, choose to go on without help from society.

It is possible that a more personal encounter could improve both the atmosphere and the clients' experiences of being heard. While there may be many benefits in a more humane encounter, which could be possible without any significant changes to the system, the risk of having a more individualistic system should be addressed. Such a system cannot be put into action without compromising the principle of fairness; a system that produces tailor-made solutions has clear benefits for individuals, but such flexibility would automatically mean that the right to an equal, symmetric and easily supervised system is lost. Although a new system might generate new winners, it could just as well give us new losers.

Finally, we have to ask if the so-called activation policy is looking for answers primarily to a macro-level problem on the micro-level. If it does not produce more jobs, its support for the unemployed will be insignificant. It is not enough to think about what to do at the grassroots level to make the system more functional and support job-seeking. If the current rate of unemployment endures,

the quality of life of the unemployed should be addressed. Following Kotiranta's (2008) and Julkunen's (2001) suggestions, a first step could be taken by placing less guilt on the unemployed. Instead of talking about activating the unemployed, discussion should be targeted at removing structural impediments to employment. If we want to have less polarisation between the those with paid work and those without, who often struggle with low incomes, we need to include the macro-level in the discussion. What does high unemployment mean in a work-based society, where the individual's self-perception and important social forms of support are linked to labour income? And what can be done at the macro-level to change this undesirable condition at the micro-level?

Keywords: Unemployment, Youth, Public interventions, Activation policy, Individual actors, Qualitative, Longitudinal, Holistic, Helsinki, Finland